BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

FYRATIONDETREDJE DELEN.

ADOLF FREDRIK OCH LOVISA ULRIKA,

DERAS SAMTIDA STATSMÄN, KRIGARE, ÄMBETSMÄN OCH PRESTER

SAMT

EMANUEL SWEDENBORG.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,
L. J. HIERTAS FÖRLAGSEXPEDITION.
1875.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS K. L. BECKMAN,
1875.

INNEHÅLL.

KONUNG ADOLF FREDRIK OCH HANS SAMTIDA.

FÖRSTA KAPITLET.

KONUNG ADOLF FREDRIK.

Redan tillförene äro hans ungdom, ankomst till Sverge och förmälning beskrifna; sedermera likaså hans förhållande vid de vigtigare uppträden, som under tronföljare- och regerings-tiderna föreföllo[1]. Här må några ord om hans enskilda personlighet tilläggas.

Han var en medelmåttigt lång och välväxt herre, håret kastaniebrunt, men betäckt af en mindre peruk, ansigtet fylligt, munnen behaglig, näsan hög men ej lång, ögonen icke lifliga men liksom hela hans personlighet talande om godhet och välmening; *hans majestät*, sade man, *ser nådig ut, till och med på ryggen.*

Utseendet bedrog ej. Någon gång retad till vrede, utfor han visserligen med så tygellös våldsamhet, att till och med Lovisa Ulrika nödgades för tillfället gifva vika[2]. Men sådana utbrott förekommo sällan och stillades snart, och vanligtvis var det han, som först och häldst räckte handen till för-

[1]) Del. 37—41.
[2]) *Dansk. min. bref.* den 12 Maj 1767.

soning, först och häldst var beredd att gifva efter. Detta kom väl förnämligast af en verklig hjertats godhet; men i någon mån ock af en stor obenägenhet för hvarje kraft-ansträngning, ett stort misstroende till egen förmåga, följaktligen ock en stor benägenhet att hädre fly än fäkta. Själsförmögenheterna voro ock tämligen obetydliga. *Konungen*, sade man, *tänker föga och endast i smått och sysselsätter sig häldre med exercerandet af ett kompani än med ordnandet af vigtiga regeringsärender*. Mönstringar, jagter och i synnerhet svarfstolen voro hans mest älskade tidsfördrif, hvaremot de vittra och vetenskapliga nöjen, drottningen vid hofvet införde, ingalunda öfverensstämde med konungens lynne och smak. Under de långa och ståtliga sorgespelen, såg man honom ock helt grundligt gäspa, men tillika helt beskedligt och tåligt stanna qvar till slutet. I Vetenskaps-Akademiens sammankomster deltog han sällan; man har också omtalat, huru han sysselsatte sig med *Orbis pictus* och berömde denna bok som en nyttig och nöjsam läsning, och man har på grund af sådana företeelser ansett honom mycket okunnig. I verkligheten befinnes dock, att han laggt sig till betydliga samlingar af såväl naturalster som kopparstick och taflor, och bland dessa sednare många af stort värde. Troligtvis voro både omdömet bättre och kunskaperna större, än man kunde ana; ty vid sidan af Lovisa Ulrika var han nog försigtig att sällan yttra sig öfver sådana ämnen.

I sin klädsel iakttog han gerna en viss prydlighet; men följde i början åtskilliga råa till dryckenskap gränsande lefnadsvanor, som den tiden vid några tyska hof bibehöllos. Lovisa Ulrika förmådde honom likväl snart nog att desamma bortlägga.

Till lynne och tänkesätt var han, sig sjelf lemnad, mild, rättvis och redlig, så att han för egen del hvarken ville eller behöfde tillgripa olag-

liga eller klandervärda medel. Det säges dock, att han, någongång i penningenöd och måhända drifven af sin gemål, lofvat tittlar och ordensprydnader åt rika personer mot dessas löften om betydliga lån.

Man berättade efter honom ett och annat drag af deltagande för lidande medmenniskor. Under en promenad vid Loka fick han t. ex. se en tiggare ligga magtlös vid vägen. Konungen stannade och lät i sin vagn upplyfta och föra mannen till närmsta läkare. Å andra sidan berättades efter honom drag, hvilka blifvit tolkade som bevis på småsnålhet, och föranledt åtskilligt gäckeri. Han mötte t. ex. en gång en tiggare. *Jag har ej,* sade han till den åtföljande grefve Hamilton, *jag har ej på mig annat än dukater.* — — *Om,* svarade denne, *om ers majestät behagade lemna mig en bland dem, torde tiggaren kunna vexla och gifva tillbaka.* Samme Hamilton blef en annan gång begåfvad med en träddosa, som konungen sjelf svarfvat. Lovisa Ulrika beledsagade skänken med några ord om det stora värdet af en sådan kunglig nåd. Hamilton svarade, att han detta visserligen kände och erkände; men likväl önskade, *att hans majestät varit guldsmed i stället för svarfvare.*

Oaktadt frånvaron af utmärktare själsförmögenheter, hade dock Adolf Fredrik ett sundt och redigt förstånd, hvilket inom sin krets såg sakerna lugnt och tämligen klart, derjemnte ock en betänksamhet, som icke gerna förhastade sig, en benägenhet att höra och följa goda råd och ett ärligt och välmenande sinnelag. Hans uppförande som kronprins, och innan Lovisa Ulrika framträdde, var ock i flere hänseenden berömvärdt. Många hafva derföre trott, att han, lemnad åt egen ledning och förmäld med en stillsam och klok gemål, skulle kommit att föra en lugn och lycklig regering.

Nu deremot blef han, såsom vi sett, genast och så helt och hållet öfverflyglad af Lovisa Ulrika, att han drog sig tillbaka och lemnade åt henne ledningen af alla både mindre och större angelägenheter. Vid en eller annan bland de svåra brytningar, som af henne föranleddes, hände väl, att han klagade öfver det sätt, hvarpå hon bortstötte hans gamla vänner och ådrog honom nya fiender, tvister och obehag[1]). Vanligtvis fogade han sig dock efter hennes vilja och gick till och med hennes ärender, ehuru stundom rätt ogerna. Men sedan han på sådant sätt uppläst i rådet ett hotande diktamen eller vidtagit någon annan kraftåtgerd, återvände han genast till sin svarfkammare så stilla och obekymrad, som skulle ingenting hafva förefallit eller ingenting ännu återstå: öfverlemnande åt sin gemål och längre fram åt sin son att utkämpa den sålunda började striden.

I allmänhet var Adolf Fredrik sin maka trogen. Kring början af 1760 talet fattade likväl den då femtio-årige konungen lifligt tycke för en madame Du Londel, hvilken var anställd vid den i Stockholm varande fransyska teater-troppen, samt utmärkt som både skådespelerska, sångerska och dansös. Någon tid lyckades man dölja förhållandet för Lovisa Ulrika. Slutligen blef det likväl bekant och föranledde häftiga uppträden[2]), dock medlades snart försoning. Efter Adolf Fredriks död och enligt hans uttryckliga önskan erhöll nämnda fruntimmer lifstidspensjon. En herr Frederici, måhända hennes son, blef ock af konung Gustaf försörjd, och det enligt begäran af både Adolf Fredrik och af den härutinnan försonliga Lovisa Ulrika. Frederici dog likväl innan kort.

Redan vid fyratio års ålder hade Adolf Fredrik börjat lida af svindel, hufvudverk och magplågor. Genom begagnande af Loka gyttjebad blef väl

---

[1]) *Dansk. min. bref,* den 31 Mars 1767.

[2]) *Dansk. min bref,* den 9 Mars 1764.

helsan förbättrad, dock aldrig fullt återställd; också derföre, att konungen stundom ådrog sig förkylningar och begick dietfel. Ett sådant vållade hans död. Den 12 Februari 1771 hade han vid middagsbordet intagit en stark måltid, och dervid hopblandat hetvägg, surkål och ostron. Klockan half 9 på qvällen fick han vid spelbordet ett häftigt anfall af slag och gick genast in i drottningens närbelägna kabinett. *Det är*, sade han, *blott ett anfall af min vanliga kolik och går öfver, om jag blott klämmer magen mot något hårdt,* hvarpå han tryckte den mot ett bord, och tog in några droppar, som drottningen framräckte. Men i detsamma blef han blodröd i ansigtet, lutade hufvudet mot väggen, kramade Fersens hand och dog, allt detta inom tio till tolf minuter, och innan läkare hann tillstädeskomma. Lovisa Ulrikas häftiga sorg och rådets för tillfället vidtagna åtgerder äro redan berättade[1]).

Begrafningen blef den 30 Juli samma år firad med mycken högtidlighet och prakt[2]). Likpredikan hölls af Filenius och författandet af personalierna uppdrogs åt Berch. Gustaf förklarade sig visserligen nöjd med dennes arbete, och lät utbetala det derföre lofvade arvodet af 600 d. s. m.[3]); men skref sjelf en annan lefnadsteckning, hvilken blef vid tillfället begagnad. Den ansågs på sin tid som ett mästerstycke och det till både språk och innehåll, och man måste beundra den skicklighet och den pietet, hvarmed den aflidnes vackra sidor blefvo framhållna, de svagare undandolda. Den innehöll ock många smickrande ord om Lovisa Ulrika, hvilken likväl var med uppsatsen mindre belåten. Sjelfva begrafningshögtidligheten förmådde hon icke öfvervara[4]).

---

1) **42**. 36—38.

2) Enligt dispositionerna i Statskontoret steg kostnaden till 305,599 d. s. m.

3) *Rådsprot.* 24 Juli 1771.

4) Fersen **3**. 67 berättar, att *prinsarna och prinsessan visade*

Berättadt är[1]) om tvisten mellan Gustaf, som ville, att Adolf Fredriks lösörebo skulle användas till betalning af sterbhusets skulder; — och Lovisa Ulrika, som ville, att Gustaf, hvilken ärft hela riket, borde också betala skulderna, och lemna lösöreboet åt henne och de tre yngre barnen. Gustaf gjorde dock sin vilja gällande, och Adolf Fredriks qvarlåtenskap blef till betalande af hans skulder försåld. Åtminstone var detta händelsen med de betydliga konstsamlingarna. Gustaf inköpte en större och Lovisa Ulrika en mindre del af der befintliga taflor och handteckningar, hvilka nästan alla sedermera dels genom gåfvor af konungen, dels på annat sätt blifvit förenade med statens samlingar.

Oaktadt sin i många fall obetydliga personlighet, blef dock Adolf Fredrik, till följe af sin mildhet, rättvisa och välmening, i lifvet älskad, och efter döden saknad, verkligen saknad, och det af både slägt, omgifning och undersåtare. Bland de många klagoskrifterna vid hans frånfälle har nedanstående vers med den tarflighet och välmening, som utmärkte den bortgångne fursten sjelf, uttalat svenska folkets känslor vid hans graf. Det hette:

Det hjerta blir ju menskors ära,
Der nåd, der rätt, der fromhet bor.
Den bör ock billigt kallas stor,
Som mildt vill fredens lagrar bära,
Och göra tidens börda lätt.
Hans spira kan vårt lugn frambringa,
Samt utan hjelp af blodig klinga
Beskydda folkets väl och rätt.

---

under likbegängelsen djup sorg, och att, när likkistan inbars i grifthvalfvet, fingo de förra anfall af svimningar och den sednare af konvulsjoner; och att konung Gustaf sökte ådagalägga samma djupa sorg: men att han gjorde det på ett så teatraliskt sätt, att ingen misstog sig om verkliga förhållandet.

[1]) 42, 37.

ANDRA KAPITLET.

DROTTNING LOVISA ULRIKA.

Hennes uppfostran, ungdom och förmälning med Adolf Fredrik äro redan tillförene omständligt beskrifna; och likaså det sätt, hvarpå hon sedermera under dennes tronföljare- och regeringstid ingrep i styrelsens gång, samt följderna[1]). Innan hennes sednare mer enskilda öden framställas, vilja vi lemna läsaren en bild af denna högst märkvärdiga personlighet, sådan den vid mognare år framstod.

Växten var ej hög, men välbildad, hår och ansigtsfärg mer ljusa än mörka, ögonen stora och mörkblå, stundom milda, ofta skarpa, alltid fulla af lif, sällan mägtiga af förställning; näsan liten men välbildad och ständigt »förd i vädret», munnen vacker, leendet behagligt, andedrägten tvärtom, tänder och hy mycket angripna, men helsan i allmänhet god.

Till själsförmögenheter, lynne och bildning var hon mer snabb- än djuptänkt, mer tilltagsen än ihärdig, mer qvick än klok, mer beläsen än lärd. De religiösa öfvertygelserna hade antagit den form af dåtidens fritänkeri, som kallades deism. Hon förkastade djerft och begabbade ofta och fräckt många de kristna kyrkornas trosläror och bruk; men öfvergick aldrig till ateism, utan yttrade stundom varmt religiösa känslor. Sederna voro fläckfria, och sägnerna om Tessin, Sinclair och Sten Abraham Piper tyckas hafva varit blott illviljans eller sqvallersjukans dikter. Andan i hennes hof var ock mycket sedligare än i både föregående och efterföljande regenters. Hennes

---

[1]) 37—42 delarna.

lifliga aldrig hvilande själ älskade väl nöjen, men verksamhet och sysselsättning än mera. I brist på sådan af vigtigare art tillgrep hon åtskilliga handarbeten och ej sällan kortleken, den sednare likväl icke med någon serdeles ifver. Hon roade sig ock stundom med jagt, och sköt 1750 på en enda sådan 3 elgar och 4 harar[1]). Vittra eller vetenskapliga sysselsättningar utgjorde dock förnämsta nöjet. Gerna hörde hon utmärkta skriftställares arbeten föreläsas, och kunde på detta sätt stundom uttrötta två till tre personer på dagen[2]). Sjelf var hon ock en mästarinna i nämnda konst. Om hennes kärlek till vetenskap och vitterhet mera framdeles.

Hon kunde, när hon så ville, vara mycket angenäm i umgänget: men stötte ofta nog än den ena än den andra genom häftigt och befallande lynne samt skarpa och skoningslösa ord. Fritaligheten var dock en följd mindre af uppriktighet, än af oförmåga att styra sinne, och tunga. Dessa tyglades ej heller af någon slags försigtighet. I allmänhet visade drottningen ett serdeles oförskräckt sinnelag. Under farten öfver Östersjön 1744 var hon bland fruntimren den, som längst trotsade vindarna och sjögången; och när vid Drottningholm elden kom lös i en teaterbyggnad, just medan ett stycke der uppfördes, var hon bland åskådarne den, som sist lemnade det brinnande huset.

Hennes medfödda anlag till egenkärlek och stolthet voro i sig sjelfva ganska stora och blefvo sedermera än större genom medvetandet om sina utmärkta egenskaper, och genom det smicker, den verkliga beundran, dessa i förening med den kungliga värdigheten framkallade. Följden blef, att omdömet ofta förvillades och anspråken uppdrefvos

---

[1]) *Eriksbergs arkiv.* Tessin till Fr. Sparre d. 30 Sept. 1750.
[2]) *Voltemats* anekdoter.

till orimlig höjd, och detta i afseende icke blott på personlig hyllning utan ock på hofstat och regeringsmagt. Uppfödd i ett tarfligt och sparsamt konungahus och sedermera sjelf drottning i ett fattigt och skuldsatt land, blef hon dock i hög grad praktlysten och slösande. Ehuru med fri vilja öfverflyttad till ett land med strängt lagbunden konungamagt och förmäld med en furste, som heligt lofvat detta regeringssätt följa och upprätthålla, sträfvade hon dock oupphörligen och ifrigt att förmå honom bryta denna ed, öfverändakasta detta regeringssätt och utvidga sin och inskränka folkets magt. Härtill lockade, härtill bidrogo ock många och vigtiga tidsomständigheter. Hon var uppfödd i ett land, som styrdes enligt envåldets grundsatser och dock i det hela taget tämligen väl; — tillika i en tid, då många Europas utmärktaste både regenter, statsmän och skriftställare hyllade den så kallade upplysta despotismens grundsats: nämligen *allt för folket, men ingenting genom folket.* Hon omfattade dessa åsigter så mycket lifligare, som de öfverensstämde med hennes personliga anlag för sjelfrådighet och hersklystnad. Af dessa skäl gemensamt alstrades ett oemotståndligt begär att oaktadt alla afgifna eder, alla afstyrkande råd, alla afskräckande motgångar dock oupphörligt sträfva efter envåldet såsom det regeringssätt, hon ansåg utgöra folkens sanna lycka och sin egen sanna ära och verkliga kallelse. Hon betraktade följakteligen ständernas kärlek till medborgerlig frihet såsom en brottslig upprorsanda och deras motstånd vid hennes envåldsplaner såsom ett straffvärdt förräderi. Sin egen magt ställde hon i främsta rummet, landets välfärd först i det andra; och utan den förra inbillade hon sig, att den sednare icke kunde beredas. Dessa åsigter, dessa känslor i ett högeligen både egenkärt, hersklystet, verksamt och oböjligt sinne utgöra förklaringen och orsakerna

till hennes och till de flesta Sverges olyckor under hela den tid, hon i detta land utöfvade något inflytande. Höpken genomskådade förhållandet tidigt nog. *Hon har*, skref han, *förorsakat och kommer att förorsaka mycken oro*[1]).

Förutsägelsen gick i fullbordan, såsom Sverges historia visar. Efter finska kriget och dalkarlsupproret 1743 var landet uttröttadt och längtade efter hvila. Det tyckes ock, som en förlikning, en sammanjemnkning mellan Hattar och Mössor kunnat och till och med varit på väg att åstadkommas under ledning af Samuel Åkerhielm och Sven Lagerberg, hvilka sjelfva utgjorde medlande öfvergångslänkar mellan båda partierna. Adolf Fredrik, sig sjelf lemnad, sträfvade till samma mål. Men just då, 1744, kom Lovisa Ulrika in i landet. Hon kastade sig genast in i partihvimlet och uteslutande på Hattarnas sida samt stiftade redan nu ett Hof-Hattförbund, ett förebud till det, som sedermera åren 1767—1772 utbildade sig. Med understöd förnämligast af Tessin hjelpte hon till att störta Åkerhielm och dennes numera med Mössorna öfverensstämmande åsigter, så att Hattarna återigen kommo till väldet; — hvaremot dessa hjelpte henne att 1747 genomdrifva förbundet med Preussen, hvilket uppretade Ryssland och Danmark samt föranledde den fiendskap och de kostsamma rustningar, som utmärkte åren 1747—1749. — Det var detta Hof-Hattförbund och isynnerhet Lovisa Ulrika och hennes magtutvidgningsplaner och hennes föraktliga handtlangare bröderna Schekta, m. fl., som föranledde många bland de oroligheter och tvister, som utmärkte och efterföljde riksdagen 1747, t. ex. våldsamheterna inom bondeståndet, och den tidens många politiska rättegångar, man kan väl säga förföljelser. Det var Lovisa Ulrika

[1]) *Sjöholms arkiv.* A. J. v. Höpkens anteckningar.

som åren 1751—1754 ledde Adolf Fredrik till det motstånd vid rådets lagliga åtgerder, hvilket vållade flere års oro och ådrog hofvet den förödmjukelsen, att ständerna 1755 offentligen och formligen gillade rådets och ogillade konungens uppförande. Det var Lovisa Ulrika, som 1756 hopspann och framdref den revolutionsplan, som kostade Brahe m. fl. lifvet, samt ådrog konungahuset förnedrande men icke oförtjenta skrapor. Det var Lovisa Ulrika, som under pommerska kriget med ord gynnade och misstänktes med gerningar gynna Sverges fiender. Det var Lovisa Ulrika, hvars misshushållning hela tiden bortåt bidrog att öka hofvets utgifter, följaktligen ock undersåtarnes utlagor och missnöje. Det var Lovisa Ulrika, som motarbetade Gustafs förmälning med Sofia Magdalena och fortfarande störde trefnaden i detta äktenskap. Det var Lovisa Ulrika, som 1767 bidrog till bildande af den tidens Hof-Hattförbund och till framkallande af brytningen 1768 och reaktions-riksdagen 1769. Det var Lovisa Ulrika och hennes anspråk, nycker och afundsjuka, som bidrogo till oenigheten mellan henne och hennes äldsta son. — De flesta svårare brytningar, Sverge efter 1744 måste genomgå, hafva i mer eller mindre mån varit föranledda af denna drottning, och torde hafva uteblifvit, i händelse Adolf Fredrik haft vid sidan en mild, sansad och förståndig gemål. Detta var ock de flestas, äfven utländningarnas omdöme, och i de främmande sändebudens bref omtalas hon stundom under namn af »*Sverges gissel*»[1]).

Hon ämnade visserligen att enligt sin åsigt använda till svenska folkets bästa den ökade magt, hon oupphörligen eftersträfvade; men det sätt, hvarpå hon använde den magt, hon redan egde, föranledde allehanda betänkligheter. Vi hafva sett de i politiskt hänseende olyckliga följderna af

---

[1]) *Fléau de Suède.*

hennes välde öfver gemålen. Hennes beteende också i andra fall ingaf oro. För främjande af vetenskaper, vitterhet och sköna konster gjorde hon visserligen mycket, men med nyckfulla afbrott och stundom tydliga drag af personlig beräkning. Hon och hennes Vitterhets-Akademi har ej heller för Sverges vittra utbildning varit af så stor vigt som fru Nordenflycht och dennas skaldekrets. Före 1755 företog sig Lovisa Ulrika flere resor, under hvilka rikets landskap samt grufvor, fabriker och dylika inrättningar besöktes. Dessa färder ville hofvet hafva betraktade som ett slags patriotiska eriksgator, hvilket de väl ock till en del voro: — men många betraktade dem, och detta ej heller utan skäl, som jagter efter folkgunst och efter medhjelpare vid den tillämnade revolutionen. Sedan denna 1756 misslyckats, förekommo de ock mera sällan[1]), och betecknande är dessutom, att många Lovisa Ulrikas åtgerder till uppmuntran af anhängare och till belöning af hedrande företag bestodo i ordnar och ordensprydnader. År 1744 instiftade hon den s. k. Solfjedersorden, som äfven den utmärktes af en åtföljande stjerna. År 1747 begåfvade hon med ökade anslag det af Ulrika Eleonora inrättade adliga jungfrustiftet, och uppfann och lät åt medlemmarne utdela som äretecken en slags stjerna, prydd med hennes eget namnchiffer. År 1751 lät hon slå en medalj, hvilken, prydd med konungaparets bilder, skulle bland allmogen utdelas enligt andra sidans inskrift

»Till heder för den qvinna,
Som fint och snällt kan spinna.»

Med en likartad medalj sökte hon 1753 uppmuntra sina vid Drottningholm anställda sidenväfvare, och med en annan firade hon minnet af Dalins och Klingenstjernas högsättning. I öfverensstämmelse

---

[1]) Ständerna hade dem ock afstyrkt.

med tidens anda och Alströmers exempel, sökte äfven hon, och med biträde af Tessin, att genom konstlade medel och understöd inrätta och upprätthålla åtskilliga fabriksföretag, bland hvilka dock några voro mindre passande för landets luftstreck och öfriga förhållanden. Så lät hon i Canton, bredvid Drottningholm, anlägga tillverkningar för finare smiden, för spetsknypplingar samt för linne- och sidenväfnader, och derjemnte för de sistnämndes behof plantera mullbärsträd till uppfödande af silkesmaskar. De flesta dessa inrättningar råkade likväl efter Adolf Fredriks död i förfall.

Det lifliga deltagande, drottningen egnade åt vetenskap, vitterhet och sköna konster, utgick från verklig och varm kärlek och utgör vackraste sidan i hennes verksamhet och hela lif. Till medelpunkt för dessa sysselsättningar valde hon Drottningholm. Der upprättades en för sin tid vacker samling af mineralier, koraller, snäckor, insekter, fiskar, foglar och djur, hvilka alla ordnades och i en tryckt uppsats beskrefvos af Linné. Det var efter J. G. Stenbocks tid den första betydligare naturaliesamling, som i eller vid hufvudstaden förefunnits, och bidrog i sin mån att hos svenskarna underhålla den kärlek för dylika kunskapsarter, som Linné väckt, och för hvilken han gjort Sverge till hela den bildade verldens medelpunkt. På samma Drottningholm anlade hon likaledes ett myntkabinett och ett betydligt bibliotek, och märkvärdigt nog ett sådant äfven serskildt för fruntimmer; och dessa boksamlingar tjenade till prydnad icke blott för väggarna utan ock för sällskapslifvet. Sjelf tröttnade hon aldrig vid afhörandet af utmärkta skriftställares arbeten, stundom äfven sådana som voro mer vetenskapliga, mer svårfattliga; och genom den ryktbare Grimm skaffade hon sig fortgående underrättelse om de förnämsta litterära tilldragelserna inom Frankrike. På samma Drott-

ningholm ordnade hon dessutom samlingar af de sköna konsternas alster, deribland ett galeri af ej mindre än 396 taflor; många, t. ex. Ehrenstrahls verk, förut på stället befintliga, några ärfda efter modern, men de flesta inköpta från Frankrike eller från Holland eller från Tessins samlingar. Vid urvalen leddes hon af den sistnämnde eller af Hårleman eller af Karl Filip Sack, och vid samlingens ordnande af Karl Wilhelm v. Düben. Jemnte sysselsättning med dylika föremål, gjorde hon emellanåt besök i Uppsala och någongång i Lund, på hvilka ställen man då till hennes nöje anställde disputations-öfningar under ledning af båda högskolornas utmärktaste lärare Ihre och Lagerbring. Drottningholm med sin sköna belägenhet, sina vackra byggnader, sina rika och mångartade samlingar var dock vanliga skådeplatsen för dessa vittra sysselsättningar. Sällskapslifvet derstädes blef i hög grad angenämt genom de många nöjen och fester, de många skådespel eller landtliga utflygter, som anställdes, och än mer genom urvalet af deri deltagande personer. Dessa voro i allmänhet utmärkta genom snille, kunskaper och sällskapston; fruntimren dessutom genom behag och skönhet, och isynnerhet grefvinnan Ribbing född Eva Helena Löwen, grefvinnan Axel Fersen född Ulrika Lovisa De la Gardie, grefvinnan Karl Tessin född Charlotta Sparre och hoffröken Ulrika Eleonora Berchner, sedermera gift med landshöfding Örnsköld. Sällskapslifvet fick dessutom ett rikt innehåll genom de lärda och vittra sysselsättningar, hvilka drottningens smak, umgängeskretsens snillrikhet och ställets samlingar föranledde; — likaså genom Tessin och dennes ovanliga förmåga att på det angenämaste sätt leda och sammanhålla hofkretsen och dess nöjen, — och slutligen likaså genom Dalin, hvilkens ymniga skaldeådra hade för hvarje person, hvarje tillställning genast i bered-

skap något skämt, några verser, hvilka, ehuru sällan af större poetiskt värde, dock genom sitt glada och godmodiga innehåll, sina personliga och lokala anspelningar muntrade sällskapet. Detta Drottningholms-lif var den lyckligaste och vackraste sidan af Lovisa Ulrikas vistelse i Sverge. Både hon och prins Gustaf ville ock på något sätt fira minnet af en så angenäm tid och af dess glada sångare, och på samma gång af Gustafs båda lärare Dalin och Klingenstierna. Lovisa Ulrika lät fördenskull 1769 på Lofö kyrkogård uppföra en ättehög, i hvilken de båda utmärkta männens likkistor blefvo med mycken högtidlighet insatta i närvaro af konungahuset och af flere utmärkta personer. Lovisa Ulrika och prins Gustaf inträdde sjelfva i högen och beströdde med rosor de båda vännernas hvilobäddar. En marmor-obelisk på högens spets uttalade de bortgångnas namn och de efterlefvandes tacksamhet.

Ehuru kärt Drottningholm var, måste dock Lovisa Ulrika slutligen från detsamma skiljas. Som vanligt och oaktadt det rika anslaget, åsamkade hon sig äfven som enka nya skulder och dessa så betydliga, att hon till deras gäldande nödgades sälja både Drottningholm och alla der förvarade samlingar, utom en mindre del, som hon till prydnad för sin nya boning fick för lifstiden behålla. Både slottet och samlingarna blefvo af Gustaf den tredje för kronans räkning inköpta, och de sednare förenades, med hvad staten i samma väg förut egde. På detta sätt har Lovisa Ulrikas samlande verksamhet kommit fosterlandet till godo samt bidragit att rikta och pryda dess bibliotek och muséer och att sprida bildning och konstsinne bland dess folk.

Lovisa Ulrikas uppriktiga kärlek för nämnde sysselsättningar förvärfvade henne bland deras idkare många vänner, liksom hennes snillrika och,

när hon ville, behagliga umgänge äfven bland andra personer. Många till antal och varma till innehåll voro ock de tal, som höllos, de sånger, som uppstämdes till hennes ära, i synnerhet under de första åren. Men efter upprorsförsöket 1756 inträdde häruti en märkbar förändring. Lofsångerna tystnade för det mesta; och allmänna tänkesättet och goda tonen fordrade tvärtom, att man borde stå i spändt förhållande till hofvet och visa likgilltighet om dess ynnest. Lovisa Ulrika sjelf drog sig tillbaka, reste mer sällan till landsorterna och ville ej med några större högtidligheter fira sina födelsedagar. Omkring 1762 och till följe af då inträdande förhållanden[1]) blef väl landets sinnesstämning något förbättrad; något, men ej mycket; och hon lyckades aldrig att i nämnvärd mån återvinna svenskarnas kärlek och förtroende.

Vi hafva betraktat Lovisa Ulrika i hennes förhållande till staten och till dess allmänna angelägenheter samt vetenskapliga, vittra och konstnärliga utbildning. Det är dock lärorikt att följa en så framstående personlighet i dess mer enskilda lif. Man finner då, hvad lätt kunde anas, nämligen att hon aldrig mägtade länge bibehålla ett närmare och vänskapligt förhållande till någon utmärkt och oberoende karakter. Med hvarje sådan inträffade alltid förr eller sednare en afgörande brytning; t. ex. med brodern konung Fredrik, sonen konung Gustaf, gunstlingarna Ulrika Strömfelt och syskonparet Liewen, ja äfven med den länge och mycket eftergifvande Tessin. Endast svaga eller ock beroende personer mägtade under en längre tid qvarstå vid hennes sida. Förhållandet till brodern och sonen äro icke blott i personligt utan ock i politiskt hänseende så vigtiga, att de påkalla närmare uppmärksamhet.

---

[1]) 40. 149—161.

Bland sina syskon älskade Lovisa Ulrika mest brodern August Wilhelm och systern Amalia, med hvilka hon underhöll förtrolig brefvexling och kallade den sednare vanligtvis *min älskade Lili*[1]). Förhållandet till brodern konung Fredrik var en blandning af flere olika känslor; mycken stolthet öfver hans snille och bragder, en viss skygghet för hans ord och omdömen, men tillika en ej liten benägenhet att sätta sig upp emot dem, när de innehöllo misshagliga råd eller ogillande anmärkningar. Sådana tillät han sig nämligen uttala, och det både ofta och oförtäckt. Vi hafva berättat, huru han, genomskådande systerns personlighet, insåg redan 1744 hennes olämplighet för den plats, hon skulle som drottning i Sverge intaga, samt förutsåg de svårigheter och obehag, hon der skulle möta, der ådraga sig; och huru han derföre lät varna Adolf Fredrik för hennes högdragna, häftiga och ränkfulla sinne m. m. Men denne fortsatte frieriet, och förbindelsen blef formligen afslutad. Troligen var det med broderns, konung Fredriks, goda minne, som både Tessin och fru Blaspiel vid detta tillfälle föreställde prinsessan nödvändigheten af att bland de fria svenskarna lägga band på sitt stolta och befallande lynne[2]). När hon 1744 flyttade från Berlin till Stockholm, sades han ock sjelf hafva under ett enskildt samtal bedt henne aldrig blanda sig i Sverges regeringsärender, och utverkat hennes löfte derom. Men detta löfte, om hon verkligen något sådant gifvit, blef genast och oupphörligen och på det djerfvaste sätt brutet, såsom föregående delar berättat. Konung Fredrik skref väl och bad henne icke reta svenska ständerna. Men hans varningar

---

[1]) Brefvexlingen med prinsen förvaras i grefve Manderströms samlingar, och den med prinsessan i *Kaiserl. Hausarchiv* i Berlin.
[2]) 37. 18—21.

blefvo fruktlösa och stundom så kärft bemötta, att han förklarade sig ej mer vilja gifva några råd, ej mer vilja på sådant sätt ådraga sig snäsor och obehag. Hennes fortfarande magtutvidgnings-planer och dessas olyckliga utgång tvingade honom dock att återigen gripa till pennan. Efter den olyckliga utgången af hofvets revolutionsförsök 1756 skref han till Lovisa Ulrika: *ni har sjelf detta tillställt*[1]). *Men ni skall åtminstone i edert hjerta göra mig den rättvisan att erkänna, det jag beständigt afrådt från alla våldsamheter. Jag ber eder nu att genom välberäknadt uppförande godtgöra, hvad feladt är, och tänka på eder egen och edra barns välfärd, hvilken jag som en trogen broder har liggande tungt på mitt hjerta.* Vi veta, huru drottningen dock fortfor med sina förra stämplingar, hvarför ock hennes bror fortfor med sina varningar. År 1764 skref han: *jag har i 20 års tid uppmanat eder till stillhet och framställt fruktlösheten och faran af edra ärelystna planer. Jag känner svenskarna och vet, att ett sjelfständigt folk icke låter sig friheten frånryckas. Jag har äfven sagt eder, att de, som locka med förespeglingar om lyckade revolutioner, komma att bedraga edert hopp*[2]). År 1766 skref han ytterligare: *om ock riksdagen i ett och annat förgått sig mot eder, så tror jag dock bäst vara att sätta sig öfver en hop småsaker. Ni talar om hederns fordringar; ja väl; de äro ganska vigtiga. Men de ålägga oss ej att företaga saker, som öfverstiga våra krafter och derigenom störta oss i olycka.* Liksom för att å andra sidan ådagalägga sin välmening, sin välvilja, lät han 1767 Lovisa Ulrikas dotter Sofia Albertina väljas till coadjutrice i Qvedlinburg, en plats, som redan nu gaf goda och för framtiden

---

1) *Vous l'avez voulu.*
2) 41. 38, 39 innehålla ett par andra likaledes varnande bref.

utsigt till än bättre inkomster. Vintern 1768, och när Lovisa Ulrika förenade sig med Hattpartiet för att framtvinga reaktions-riksdagen 1769, varnade henne brodern omigen. *Är det rätt,* skref han, *att vedervåga eder familjs väl, edert eget lugn och kanske än vigtigare fördelar, och detta för att gynna Hattarna, hvilka dock 1756 så misshandlade edert konungahus? Fruktar ni ej, att Mössorna, då de känna sig ensamma vara för svaga, skola begära hjelp af ryska kejsarinnan, hvilken gerna skall begagna tillfället att under sådan förevändning blanda sig i Sverges inre styrelse och ditsända 20,000 man. Ser ni ej, att då skola med dem förena sig en hop missnöjda svenskar, kanske ock Danmark? Har ni troppar, har ni penningar nog att kunna bestå i en sådan strid?* Lovisa Ulrika försvarade dock sin åtgerd och sade bland annat: *ni finner mig kanske för stolt*[1]*; men betänk, att jag är eder syster!* Fredrik genmälte: *det är ingen sann stolthet att genom öfvermod sätta allt på spel. Tänk hvilken smärta både för eder och mig, om ni en dag blifver tvungen att med hela eder omvårdnad lemna Sverge och söka en tillflyktsort i Berlin, och detta endast derför, att ni ej velat följa mina välmenta råd.* Lovisa Ulrika svarade dock, att hon beslutat trotsa de faror, brodern påpekat, och hon gjorde så[2]. Men Adolf Fredriks nu inträffade frånfälle medförde en afgörande förändring, ehuru icke förbättring. Efter denna händelse

---

[1]) *Fière.*

[2]) Ju närmare man granskar denna brefvexling, desto mer får man skäl att betvifla tillvaron af de lömska planer, man påbördat Fredrik. Otvifvelaktigt är, att han önskade bekomma svenska Pommern och att han af politiska skäl icke gerna såg svenska konungamagtens utvidgning. Men den oförändrade tonen i hans bref ända från 1744 intill 1772 tyckes visa, att oro för systerns och systerbarnens öde var den känsla, som hufvudsakligen bestämde hans uppförande (se **41.** 355.).

blef nämligen Lovisa Ulrika mer och mer orolig, mer och mer missnöjd med sin belägenhet, med sin son Gustaf och med svenskarna i allmänhet. Hon började längta till barndomshemmet, till Berlin, dit ock brodern konung Fredrik säges hafva med vänskapsfulla bref henne inbjudit. Hösten 1771 reste hon också dit, och blef med stora högtidligheter och mycken välvilja mottagen och behandlad. Hofvet visade henne skyldig uppmärksamhet, och akademier och lärda egnade henne sina hyllningar, hvarföre hon ock var till en början mycket förtjust. Det goda förhållandet ändrades dock inom kort, och, som man sade, till följe af hennes eget uppförande. Man märkte ock, att konung Fredrik började undvika hvarje förtroligare umgänge, och att deras samtal ofta urartade till lifliga tvister; i synnerhet när, som ej sällan hände, Lovisa Ulrika talade illa om Sverge och svenskarna, hvilka hennes broder då tog i försvar. Det hände slutligen, att han på hela veckor icke såg henne någon enda gång. Många andra drogo sig då likaledes tillbaka från hennes person och från hennes mer och mer öfvergifna mottagningsrum. Sådant inverkade på lynnet. Hon blef nedslagen och förklarade sig stundom ledsen vid lifvet. Berlin hade ej för henne blifvit, hvad hon väntat, och det såg ut, som också Berlin började tröttna vid henne. Att återvända till Sverge, till som hon tyckte de uppstudsiga och oroliga svenskarna och den otacksamme Gustaf, detta kändes dock än svårare, och när i Augusti 1772 hemresan likväl måste anträdas, skref hon till Gustaf: *jag lemnar nu denna sälla vistelseort för att återvända till helvetet.* Konung Fredriks bref rörande revolutionen 1772 och hans bemödanden att förekomma utbrottet af ett allmänt nordiskt krig hafva vi redan omtalat[1]),

---

[1]) **42.** 238—260.

och hennes förhållande till preussiska hofvet efter 1772 hör till sednare tidens historia.

Lovisa Ulrikas förhållande till Adolf Fredrik är redan beskrifvet, likaså det sätt, hvarpå hon ledde sina barns uppfostran [1]; en besynnerlig blandning af å ena sidan kloka och kraftfulla, och å den andra förvända och skadliga åtgerder. Sofia Albertina, en mild och fridsam prinsessa, stannade med tillgifvenhet, med undergifvenhet vid moderns sida, äfven sedan denna råkat i fiendtlig spänning med sin son, konungen, och hennes lynne blifvit derigenom än mer förbittradt, hennes hof än mer öfvergifvet och fördystradt. Dessa prof af dotterlig ömhet och sjelfuppoffring alstrade hos modern motsvarande känslor. För prins Fredrik Adolf visade hon ock mycken ömhet; mot prins Karl deremot en bestämd ovilja, utom vid några få tillfällen, då hon nämligen sökte hans biträde under sina tvister mot Gustaf. Denne sistnämnde hade i början varit föremål för hennes kärlek och stolthet; men snart inträdde en olycksbringande förändring. Föregående berättelser hafva anfört flere sorgliga prof deraf ända från 1761, då hon började afundas och misstycka det anseende, den femtonårige sonen begynte vinna genom att bortlägga gossårens vanarter och i stället utveckla sina många och lysande egenskaper. Moderskärlekens naturliga glädje och stolthet öfver en sons snillegåfvor och anseende blefvo hos Lovisa Ulrika qväfda af sjelfkärlekens harm vid den tanken att möjligtvis sjelf blifva af denne son öfverglänst och undanträngd. Som vanligt förmådde hon ej heller dölja sådana sina tänkesätt. De upptäcktes snart nog af omgifningen och af

---

[1]) 39. 169, 170. 41. 165, 166.

Gustaf sjelf, och med hvad känslor kan lätt anas. Omsorgsfullt sökte väl prinsen dölja dem under manteln af ödmjuk eftergifvenhet, sonlig kärlek samt vackra och vördnadsfulla ord; men kunde oaktadt sin ovanligt stora förställningsgåfva icke i längden fullkomligen lyckas. Drag af tillgjordt smicker och hycklad kärlek röjde emellanåt det verkliga tänkesättet. En betraktare af förhållandet sade ock: *jag älskar mer moderns frimodiga och öppna karakter, än en förställningskonst, som gör, att ingen vet, hvar man har sin karl.* Andra ursäktade den just af sin mor hårdt frestade sonen; efterverlden måste anklaga — och beklaga dem båda. Efter Adolf Fredriks död och Gustafs återkomst från Paris ökades oenigheten dels genom tvister om arfvet, dels genom Lovisa Ulrikas missnöje öfver att se sig utesluten från ledningen af landets styrelse. Missämjan utvecklade sig så tvärhastigt och så hotande, att Gustaf redan fjerde dagen efter återkomsten från Paris vände sig till konungen i Preussen för att meddela sina bekymmer och begära råd. *Ers majestäts vänskap,* skref han, *ger mig mod att öppna mitt hjerta med hela uppriktigheten hos en systerson, hvilken vänder sig till en älskad morbroder, som till en öm fader. Jag beder fördenskull eders majestät godhetsfullt mottaga det förtroende, hvars tunga börda jag går att nedlägga i edert sköte. Jag har visserligen återfunnit enkedrottningen vid återställd kroppshelsa: men icke vid det återvunna sinneslugn, man skulle önska. Sorgen och förändringen i belägenhet hafva förbittrat henne och föranledt mer och mer mörka och melankoliska tankar. Hvad mig angår, finner jag med största oro, att hon ej mer hyser för mig den ömhet, som fordom utgjorde min lycka. Jag har dessutom förmärkt, att den plats, jag nu intagit, har till en del beröfvat mig hennes kärlek. Ekonomiska tvister, hvilka jag om-*

sorgsfullt men förgäfves sökt undvika, hafva fullkomnat brytningen. Det förtroende min älskade morbroder alltid visat, fordrar att jag icke döljer utan uppriktigt framlägger sanna förhållandet, om hvilket jag vet, att eders majestät i alla fall erhåller underrättelse. Konung Fredriks svar undvek hvarje omdöme öfver de personliga anledningarna till tvisten, men förmanade ifrigt till undseende och enighet. *Hvad skall det blifva af*, skref han, *om inför ett folk, på hvilket ingen kan lita, man derjemnte måste misstro sin egen familj. Jag tviflar ej heller, att eders majestäts egen vishet skall sådant förhindra; ty i alla händelser äro en mors och sons intressen af den art, att de icke böra eller kunna åtskiljas.* Måhända var det också till följe af dessa ömsesidiga meddelanden, som man beslöt Lovisa Ulrikas nyss omtalade resa till Berlin i afsigt att dymedelst skingra hennes sorg och lugna hennes sinne. Huru förbittrad hon vid den tiden var emot Gustaf ådagalägges genom några till honom under utresan från Sverge skrifna bref. I ett bland dem, det från Nyköping, heter det: *jag har fått det bref, hvari du betygar din sorg öfver min bortresa. Jag önskade kunna öfvertyga mig om sanningen af dessa försäkringar, men har allt för många skäl att tro motsatsen och att i dem se endast granna ord. När man ändå icke träffar hvarandra, gör större eller mindre afstånd ingenting till saken; skiljsmessan är den samma. — — Jag är och skall alltid vara din gamla mamma; men att jag misshagar dig, kommer deraf, att jag säger sanningen rent ut. Vid mina år ändrar man likväl icke sin karakter, och min är öppen och uppriktig.* I ett annat, skrifvet från Ystad, heter det: *när olyckorna öka sinnets retlighet, kunna blott mildhet och vänskap gifva någon tröst. Men om man i stället finner endast beräkning och högdragenhet, så lemnar jag dig att bedömma,*

hvad verkan sådant skall utöfva på ett sönderslitet hjerta; ett hjerta, som väntade finna en öm son, men finner i stället en varelse, som fruktar att nedsätta sitt majestät, om han visar någon ömhet. Se der! hurudan jag funnit dig i fem långa månader! och det är detta som rågat min sorg. Det förflutna kan du aldrig ursäkta, och jag smickrar mig ej heller med något hopp för framtiden. Tillfredsställelsen öfver det första angenäma mottagandet i Berlin tyckes hafva i någon mån lugnat sinnet. Men snart och med missnöjet öfver motgångarna vid broderns hof, upplifvades misstankarna och oviljan mot sonen. Denne hade i Berlin personer, hvilka inberättade allt, som angick modern, och man ville antyda, att han gladde sig vid den underrättelsen, att hon snart »*kommit hand i hår och knif i strupe*» också med sin broder, konung Fredrik. Hon sjelf genom dessa tvister än mer fördystrad, betraktade med ökadt, ofta orättvist missnöje förhållandet i Sverge. Gustaf gjorde verkligen allt för att hos ständerna utverka åt henne ett stort anslag och lyckades äfven deri. Men emedan han i första rummet framställde frågan om sitt eget underhåll, och emedan Lovisa Ulrika ej tyckte beviljandet af hennes gå nog fort, skref hon våren 1772 till Beylon ett bref, hvari lästes följande. *Det är en gåta, hur en person, som jag ej kan nämna, sitter med armarna i kors, ehuru han lofvat uppfylla mina gifna befallningar. Ni utgjuter eder i beröm öfver den möda han gör sig för att bringa mina angelägenheter till önskligt slut. Jag för min del tviflar derpå. Jag hvarken är eller skall någonsin blifva af honom eller på honom bedragen. Det är han, som gifvit mig och sina stackars bröder det hårda slag, som drabbat oss. Men derom bekymrar han sig föga, och allt, hvad han gör, sker blott för skens skull. Hans hjerta är blottadt, och mitt har*

fått ett dödligt sår, som aldrig skall läkas. Allt, hvad som händer honom, är en följd af hans dåliga uppförande. Man betalar honom nu med hans eget mynt. Han har begynt med teaterkupper och försäkringar, hvilka ingen kan lita på, och han får i gengäld lika mot lika. — — Han skrifver mig till, det är sannt, men på ett sätt som stöter min stolthet och ökar min sorg. Det är aldrig svar på tal, och oärligheten lyser fram på hvarje sida. Jag ryser, när jag tänker på det ögonblick, jag skall sätta foten i vagnen för att återresa till Sverge; och jag tycker mig dervid likna Curtius, när denne kastade sig i afgrunden. Ingenting rör mig i Sverge mer än mina begge stackars yngre söner, hvilkas hjertan och karakterer äro motsatsen af den äldstes. Detta bref, mer än någon ting annat, visar, till hvilken fruktansvärd höjd förbittringen stigit.

Men nu kom underrättelsen om 1772 års revolution, och vi hafva redan omtalat Lovisa Ulrikas förtjusning öfver densamma, och hur hon i bref till Gustaf förklarade alla tvister numera glömda och den hjertligaste försoning afslutad[1]). Men detta var blott en för tillfället uppflammande känsla. Återkommen till Sverge hösten 1772, och ehuru Gustaf då hade utverkat rika anslag både åt henne och sina syskon, utbröt snart den gamla oviljan och det af en, så vidt man vet, ganska lumpen anledning. Gustaf hade indragit den vakt af lifdrabanter, hvilken dittills hos Lovisa Ulrika såsom regerande drottning tjenstgjort och vid hennes dörr postat. Han sade, att ändringen skett på dessas enträgna begäran att slippa nämnde göromål och att få tjenstgöra endast hos det regerande konungaparet. Han hade ock i stället gifvit henne en egen vakt i hennes eget livré. Hon klagade

---

[1]) **42**. 263.

dock bittert öfver förändringen såsom öfver en nedsättning, en sårande skymf, och obehagliga skrifter vexlades. Men nu tog Gustaf en gång för alla sitt beslut. Han hade hoppats, det förtjusningen öfver revolutionen skulle blidka och försona modern. *Men*, skref han, *ögonblicket af vårt första möte tillintetgjorde detta hopp, och jag insåg från denna stund klart, att, om hon ej återfinge hela den magt, hon genom mitt uppstigande på tronen förlorat, skulle hon aldrig blifva nöjd. Hon sade mig ock, att allt, hvad jag för hennes tillfredsställande gjort, var blott min skyldighet; och likaså allt, hvad jag kunde komma att hädanefter göra. Vid sådana hennes tänkesätt är det onödigt att göra något vidare, ty hon håller mig icke räkning för någon ting. Jag skall derföre visserligen noggrannt uppfylla en sons alla pligter, men inskränka mig dertill och i allt annat vara konung. Och*, tillade han, *det är för mig ganska vigtigt att öfvertyga verlden derom, att jag styr sjelf, och det utan inflytande från någon annan person.* Detta både tagna och uttalade beslut inverkade i någon mån på Lovisa Ulrika och nedtystade hennes klagomål, också derföre, att hon fann dem numera alldeles fruktlösa. Den inre spänningen fortfor dock. Hon bodde efter revolutionen de första vintrarna på Stockholms slott. Gustaf hade dock beslutat flytta henne derifrån, och det var en tid fråga om att för sådant ändamål ordna det på Riddarholmen belägna så kallade Kungshuset [1]). Men Gustaf utverkade ett ständernas beslut att för nämnde ändamål inköpa, bebygga och ordna Fredrikshof, dit ock enkedrottningen flyttade 1774. Det troddes, att han anskaffat just denna bostad för att också under vintertiden hafva henne så långt möjligt aflägsnad från sin person. *Inköpet*

---

[1]) *Stafsunds arkiv.* S. A. Piper till Lovisa Ulrika 31 Jan. 1772.

af Fredrikshof, skref hon ock sjelf, *sker ej för mina vackra ögons skull, utan för att skilja mig från slottet.* Samma beräkning ville man ock antaga som bidragande orsak till Gustafs åtgerd att inköpa Lovisa Ulrikas dittills varande sommarboning, det närbelägna Drottningholm, till följe hvaraf hon sedermera måste tillbringa den vackra årstiden på sitt andra lustslott, det mer aflägsna Svartsjö. Så förflöto nu några år, under hvilka man ömsesidigt sökte bibehålla åtminstone skenet af fred och enighet. Den förfärliga brytningen under enkedrottningens sista år tillhör sednare tidens historia att förtälja.

TREDJE KAPITLET.

ADOLF FREDRIKS SAMTIDA.

STATSMÄN.

Vi begagna här detta ord, icke i dess högsta bemärkelse, utan i den af personer, som fått sig anförtrodd ledningen af statens vigtigaste allmänna ärenden och derunder vunnit någon större ryktbarhet. Som sådana upptaga vi Tessin, Höpken, Löwenhielm, Fersen, Scheffer och Rudbeck.

KARL GUSTAF TESSIN,

son af den store arkitekten, riksrådet Nicodemus Tessin och dess maka Hedvig Eleonora Stenbock[1]), var född den 5 September 1695. Till följe af god uppfostran och serdeles lyckliga anlag inhemtade han rika förråd af kunskaper i nästan alla ämnen,

---

[1]) 20. 179.

i synnerhet i de sköna konsterna. För musik hade han väl intet sinne, men så mycket mer för målare-, bildhuggare- och byggnadskonst, och äfven för vetenskaper och vitterhet. Den ovanliga lättheten i fråga om ämnenas uppfattning motsvarades af en kanske än större lätthet vid deras återgifvande. Redan i gossåren höll han för Hedvig Eleonora och hennes hoffröknar tal och predikningar, som så hänförde åhörarne, att enkedrottningen med beröm och gåfvor uppmuntrade och belönade det unga snillet; och hon gjorde detta så mycket häldre, som han var son af gunstlingen, förskönaren af hennes älskade Drottningholm. Till bekostande af unga Tessins utrikes resor gaf hon ock betydligt understöd och öfvertalade Karl den tolfte att göra likaledes. Så bekom den hoppfulle ynglingen medel att under några års resor besöka flere främmande länder, och han uppehöll sig derunder länge i Wien och än längre i Rom och Paris. Det lifliga och lättrörliga lynnet lockade väl i början till åtskilliga snedsprång. Men fadern, underrättad härom, hotade omtala allt sådant för Karl den tolfte. Fruktan för dennes misshag inverkade på sonen, hvarjemnte svenska dåvarande sändebudet i Paris Erik Sparre sökte leda ynglingen till sans och stadga, och detta med både snar och fullkomlig framgång. De tillfällen, resan gaf, till inhemtande af allehanda kunskaper rörande den tidens såväl politiska som vetenskapliga företeelser blefvo sedermera samvetsgrannt begagnade. Allra mest och enligt anlag ärfda från fadern sysselsatte han sig dock med de sköna konsterna. Han studerade väl derjemnte Frankrikes polisinrättningar, men detta icke af egen drift, utan enligt uppdrag från Karl den tolfte, hvilken tillsammans med Görtz höll vid denna tid på att i Sverge införa en ny och strängare polis. Återkommen till fäderneslandet 1719 väckte unga Tessins utmärkta

personlighet och stora kunskaper mycket uppseende; äfven hos Arvid Horn, som hoppades kunna i honom framdraga en ovanligt skicklig och för fäderneslandet nyttig ämbetsman. Tessins lifliga inbillningskraft och starka känsla för det lysande, det förvånande drog honom dock mer till Hattpartiets åsigter än till Horns sparsamma och fredliga politik. Likväl anförtroddes honom af Mössregeringen flere vigtiga uppdrag dels vid hofvet, dels vid riksdagen, dels vid beskickningarna i främmande land. Det var likväl först från och med år 1738, som han på ett mer afgörande sätt började ingripa i de allmänna ärendenas gång. Hans åtgerder härutinnan och dessas följder äro i föregående nio delar hvar på sitt rum utförligen beskrifna; men böra måhända här till sina vigtigaste punkter i läsarens minne återkallas.

Vid riksdagen 1738 deltog han i de tillställningar, som störtade Arvid Horn och det gamla Mösspartiet och i stället hjelpte Karl Gyllenborg och Hattarna till magten[1]; — som sändebud i Paris 1740 bidrog han i någon mån till upptändande af finska kriget 1741[2]) och blef sjelf derefter riksråd; — hemkommen, drog han sig försigtigt tillbaka från allt ansvar för detta krig, och lät i stället Lewenhaupt och Buddenbrock som syndabockar släpas till stupstocken[3]); — år 1744 anförde han den beskickning, som från Berlin hemtade Lovisa Ulrika till Sverge[4]); — åren 1745—1747 lyckades han med biträde af samma prinsessa att störta den för fred och sparsamhet talande Åkerhielm och att åter förhjelpa Hattarna till magten; hvaremot han och dessa hjelpte samma prinsessa att 1747 genomdrifva det förbund med

1) 35. 108, 213.
2) 35. 31—33, 39.
3) 36. 159.
4) 37. 13—26.

Preussen och Frankrike som höll på att framkalla krig mot Ryssland och Danmark[1]). — Vid riksdagen 1747 deltog han i den förföljelse, som drabbade Blackwell[2]), men blef sjelf kansli-president; — åren 1749 och 1750 genomdref han mot Lovisa Ulrikas vilja den förlikning med Danmark och den förlofning mellan danska prinsessan och svenska kronprinsen, hvilka båda åtgerder upplöste förbundet mellan Danmark och Ryssland och tryggade Nordens fred, men tillika ådrogo honom konungaparets missnöje[3]); — år 1751 tillträdde han det guvernörskap hos prins Gustaf, till hvilket han redan 1746 var utnämnd; — åren 1751—1752 satte han sig i spetsen för rådets motstånd vid åtskilliga hofvets försök till sjelfrådighet och magtutvidgning och ådrog sig derigenom ytterligare konungaparets ovilja[4]), och tog derför 1752 afsked från kansli-president-sysslan[5]); — år 1754 klagade han hos konungaparet öfver kronprinsens vanarter och föll dervid i Lovisa Ulrikas fullkomliga onåd[6]) och nedlade följaktligen nämnde guvernörsskap helt och hållet 1756[7]); och slutligen år 1761 och med mer och mer minskadt inflytande likaledes så väl råds- som hvarje annat statsämbete[8]), hvarefter han för det mesta vistades på Åkerö. Denna korta redogörelse visar, att det var han, som ehuru ej uteslutande dock förnämligast ledde Sverges styrelse under en tid af fjorton år eller från 1738 till 1752. Huru han kunnat först vinna och sedermera helt och hållet förlora en sådan magt, förklaringen der-

---

1) 37. 39—117.
2) 37. 131—145.
3) 37. 236—264.
4) 37. 247—256. 39. 20—40.
5) 39. 40.
6) 39. 67—75.
7) 39. 183.
8) 40. 140.

till ligger i hans egen personlighet. De skarpa dag- och nattskiftningarna i hans öden äro endast utsidan, följderna af samma skarpa skiftningar i hans inre. Både psykologiskt i och för sig sjelf och historiskt genom sitt inflytande på fäderneslandets öden är en sådan personlighet förtjent af närmare granskning.

Till sitt yttre var han icke, hvad man kallar skön, dock mycket behaglig genom både utseende, växt, hållning och umgängessätt, detta sednare utbildadt i dåtidens högsta och bästa kretsar. Förmågan att behandla och åtminstone för tillfället vinna menniskor var ovanligt stor; och man sade, att ingen gick ifrån honom utan att känna sig mer nöjd än förut, och det både med sig sjelf och med Tessin. I större umgängeskretsar var han om möjligt än mera lycklig; ty han visste på det angenämaste sätt sammanhålla och leda sällskapets både medlemmar och nöjen. Med sådana personliga egenskaper öfverensstämde ock den omgifning, han valt. Makan Ulrika Lovisa Sparre, dotter af hans fordna gynnare Erik Sparre, var utmärkt genom hög bildning och hedrande uppförande och tillika genom de från fadern ärfda egenskaperna af behagligt utseende, lyckliga själsförmögenheter och angenämt umgängessätt. Hon var ock allestädes och af alla mycket väl ansedd, till och med och för en lång tid af den granntyckta och ombytliga Lovisa Ulrika. I sitt hus och till sitt sällskap hade hon ock i flere år sin slägtinge Charlotta Fredrika Sparre, hvilken för sina behag blef i Berlin och Paris firad under namn af *la charmante rose*[1]). Till dessa utmärkta personligheter kommo rika kunskapsförråd och konstsam-

---

[1]) *Den förtjusande rosen.* Hon blef sedermera gift med Karl Fersen och moder till två bland de vid Gustaf den tredjes hof besjungna så kallade tre gracerna.

lingar och derjemnte i början rika tillgångar, som ej heller sparades. Till följd af allt detta blef Tessins boning en bland de mest utmärkta och eftersökta, till och med i Berlin och Paris, och än mer i Stockholm, hvarest den utan jemnförelse var den mest lysande näst tronföljareparets, med hvilket ock Tessin i många år umgicks på en mycket vänskaplig, nästan förtrolig fot.

Från sin barndom och hela lifvet igenom ådagalade Tessin en varm gudsfruktan, förenad med fast tro på alla punkter i statskyrkans läror; och detta, ehuru han var samtidig med det i Frankrike då uppväxande fritänkeriet. Dessa sina bekännelse-trogna tänkesätt visade han ock öppet, och från 1728 var det alltid offentligt och i kyrkan, som han gick till skriftermål och nattvard. I sin enskilda lefnad var han sedlig och till lynnet godmodig, godtrogen, gifmild, försonlig och städse ledd af en verklig och varm mennisko-kärlek: — också fosterlandskärlek. Otvifvelaktigt är, att han med den uppriktigaste välmening sökte främja Sverges bästa, och att han trodde sig göra det både genom att följa Hattpartiets åsigter och genom att upprätthålla frihetstidens statsskick. Detta sednare älskade och försvarade han hela sitt lif igenom, och ända till dess reduktions-riksdagen 1765 indrog största delen af hans årsunderhåll. Bidragande orsak till den bjert framstående frihetskärleken var troligen hans från ungdomsåren lifligt bibehållna minne af det förfärliga sätt, hvarpå Sverge blef af den enväldige Karl den tolfte och dennes visir, utländningen Görtz, misshandladt. Som guvernör sökte också Tessin att ingifva prins Gustaf kärlek till fria statsskick och till alla menskliga och furstliga dygder. Som prof på hans tänke- och skrifsätt och tillika på de åsigter, han sökte hos sin furstliga lärjunge inplanta, vilja vi införa stycken ur det bref, med hvilket han 1756

tog afsked af den då tioåriga prinsen. »*Tiden är nu inne*», skref han, »*på hvilken Eders Kongl. Höghet sjelf bör med allvar lära den aldrig till fyllest lärda regeringskonsten. E. K. H. ransake historien och välje till gunstlingar de enda, som en konung utan påtal hafva kan, nämligen de dygder, som menniskor bäst pryda. — E. K. H. utlete bland regenter de gudfruktigaste, de ömmaste, de rättrådigaste, de frimodigaste; skumme sedan bort deras fel och forme sig af deras herrligaste egenskaper en bild till efterföljd. — E. K. H. hägne fria konster och vete, hvad han hägnar. — E. K. H. vare öm om undersåtarnes ro och främje den, när så omtränger, med väpnad arm. Rikets krigsmän vare eder, och i dem värdiga. Den öfver hjeltar befäl eger, måste sjelf vara en hjelte. — Hvar man i riket igenkänne uti E. K. H. sin bästa vän. — Om E. K. H. vill rätteligen och obunden råda, så vårde E. K. H. rikets lagar och frihet. — E. K. H. läre engelska språket och spörje af engelska skrifter, hur öppenhjertadt en stor konungs undersåtare der tala. Af fransyska handlingar har E. K. H. redan sport, med hvad ädelmod en envålds-konung tillstädjer sina undersåtare att oförskräckt och öppenhjertigt strida för lagarnas bestånd och mot dem, som illistigt smyga mellan konung och lag. — E. K. H. vare arbetsam, ty rikets välfärd är öfverhetens arbete och heder. — E. K. H. tage allt, som händer, såsom händt genom den Högstes styrande försyn, och bote ej ett förment ondt med hälften värre. — E. K. H. utrote genom eget efterdöme och sträng näpst alla kranka och osunda tänkesätt hos sitt folk; ty dygdiga undersåtare göra en lycklig konung. — När eder, min nådige herre! väl går, så misstron lyckan, gifven Gudi äran och bedjen om nåd, att icke förhäfvas i edert hjerta. — När något vidrigt händer, så rope E. K. H. till Gud om frimodighet*

och nyttje till upprättelse de lofliga medel, han åt förnuft och eftertanke unnat. Med ett ord, min prins! eder hand ligge städse i Guds hand, då skall eder hvarken lyckan förblinda eller olyckan fälla.»

Tessin var mycket vetgirig och hade mångsidiga och i några ämnen vidsträckta kunskaper, och han utvidgade dem beständigt genom fortsatta studier, och ej minst på ålderdomen. Skarpsinnig, stundom djupsinnig, dertill begåfvad med qvickhet, liflig inbillningskraft och fyndigt språksinne, var han ock en för sin tid lycklig författare. Josias Cederhielm ansågs hafva varit hans stilistiska läromästare, och Tessin begagnade undervisningen och exemplet så, att han kunde täfla med sjelfva A. J. v. Höpken. De bekanta brefven till prins Gustaf[1]), troligen bildade efter Fénelons till hertigen af Burgund, blefvo på sin tid allmänt beundrade, öfversatta på flere främmande språk och, säger man, gjorda till föremål för offentliga föreläsningar i Moskwa och Palermo[2]). De liksom flere andra hans skrifter voro ej sällan utmärkta genom lyckliga vändningar, korta och kraftfulla uttryck och ett ovanligt rent språk. Också har han både ofta och offentligen ifrat för modersmålets renhet och i sammanhang dermed för utarbetandet af en ordbok och en stadgad rättstafningslära. Hans öfver dessa ämnen i Vetenskaps-Akademien hållna tal blef två gånger tryckt, en den tiden mindre vanlig utmärkelse. Han författade äfven skådespel och så kallade politiska psalmer, dock med mindre framgång, men deremot några tämligen lyckade småvers.

Det var äfven han, som i Sverge införde och utbildade den sedermera någon tid mycket vanliga så kallade stenstilen. Som prof deraf och af hans

---

[1]) 39. 69.

[2]) *Eriksbergs arkiv.* Fredr. Sparres dagbok för 1760.

varma känsla för Linné inrycka vi här tvänne hans dylika minnesskrifter öfver den store naturforskaren.

Kunde
vitterhet och vänskap
förnya ditt lif
så
blefve Du
lika med ditt namn
odödelig.

Sedan
Du hvad förgängligt är
utransakat
skall
hvad oförgängligt
och
outransakligt är
för Dig uppenbaras.

Lika lycklig som skriftställare var Tessin äfven som talare, och understöddes dervid af sin ädla hållning och uttrycksfulla röst. Ulrik Scheffer kallade honom ock *den svenska vältalighetens fader.*

Den kanske mest framstående sidan i Tessins personlighet var hans varma kärlek till de sköna konsterna. Anlaget dertill, efter fadern ärfdt och i fädernehemmet uppöfvadt, blef slutligen under beskådandet af söderns rika konstskatter utbildadt till den grad, att Tessin äfven der ansågs vara en bland de finaste och säkraste domare öfver sådana ämnen. Han kom sedermera i besittning af många och dyrbara konstföremål, dels efter fader och svärfader ärfda, dels af honom sjelf med stor flit, smak och kostnad samlade. I Paris inköpte han 127 taflor och derjemnte mer än 2,000 gravyrer och

handteckningar efter förra tiders utmärkta mästare. Sistnämnde arbeten förenades, med hvad han ärft efter sin fader eller inköpt annorstädes ifrån, så att antalet slutligen steg till 3,000 blad; en bland de rikaste och dyrbaraste samlingar, som någonstädes förefanns. Alla dessa konstskatter, så taflor som teckningar, blefvo sedermera förenade med hvad staten i samma väg förut egde, och utgjorde länge den bästa och drygaste delen deraf. Till de sköna konsternas främjande stiftade ock Tessin år 1735 Målare- och Bildhuggare-Akademien, hvilken ännu fast under annat namn fortfar och i samma anda verkar. Genom dessa sina samlingar och skapelser har Tessin kanske mer än någon annan svensk man bidragit till väckande af kärlek och sinne för de sköna konsterna. Sverge står härutinnan i stor förbindelse till honom, Lovisa Ulrika och Gustaf den tredje.

Den lifliga kärleken till vetenskap, vitterhet och skön konst gjorde Tessin till en beskyddande Mecenas, en varm vän af dessas idkare. För sådana personer stod under vintrarna hans hus i Stockholm öppet en gång i veckan, och man såg der om hvarandra hufvudstadens i detta hänseende utmärktaste män, häfdaforskare, mineraloger, läkare, målare, astronomer och gravörer; t. ex. Berch och Stjernman, Swab och Tilas, Bäck och Rosén, Lundberg och Pasch, Wargentin och Fehrman m. fl. Efter och stundom öfver förmågan sökte han understödja dem och deras yrken. Han ifrade, som berättadt är, för utarbetandet af en ordbok och en rättstafningslära för svenska språket; han uppmanade Stjernman att utgifva också en svensk Historia Diplomatica, hvarjemnte han i sin välmagts-tid sökte på hvarjehanda sätt främja Vetenskaps-Akademien och dess arbeten. Det var också han, som till hofvet förde Dalin, och som vid Linnés första framträdande anade denna unge mans

stora framtid och genom uppmuntringar och understöd qvarhöll honom i Sverge, hvarförutan brist på utkomst måhända drifvit honom till främmande land. Förhållandet mellan dessa begge herrar blef ock serdeles varmt. När Linné utgaf en ny upplaga af sitt stora verk, *Systema Naturæ*, egnade han första delen deraf åt välgöraren Tessin, samt åtog sig att ordna och beskrifva dennes på Åkerö befintliga naturalie-kabinett. Det var ock på samma Åkerö och i samma naturalie-kabinett, som Tessin sökte genom nyss anförde stenstilsskrifter föreviga sin beundran och tillgifvenhet för den store vetenskapsmannen. Det vackra förhållandet dem emellan var också allmänt kändt och uppskattadt. År 1746 beslöto Ekeblad, Hårleman, Höpken och Palmstjerna att pregla en minnespenning öfver Linné såsom Vetenskaps-Akademiens förste ordförande. Men de ville med detta minne förena också det af hans vän och beskyddare; minnet af den man, som Sverge till ej ringa del hade att tacka för hedern, för äran af den verldskunnige forskarens fortfarande landsmannaskap. Frånsidans inskrift antydde derföre, att man egnade denna Linnés bild *åt Tessin och åt odödligheten.*

Vi hafva i korthet tecknat Tessins lysande egenskaper, och få personer kunna i dessas mängd och glans med honom täfla. Uti dem finna vi ock orsaken till den stora framgång, han hade, och till den stora magt, han lyckades i flere år bibehålla.

Men, att han samma magt förlorade och från den mest lysande samhällsställning nedsjönk till obetydlighet, nära nog armod, orsaken till denna andra sida af hans lefnadsöden är, också den, att söka hos honom sjelf och i andra sidor af hans

personlighet, och vi komma nu till de egenskaper, som öfver honom och hans lefnadsbana kasta många och mörka skuggor.

Förnämsta felet, grundfelet, var en högt drifven egenkärlek. Anlagen dertill voro starka, frestelserna likaså. Medvetandet om ovanligt många och stora egenskaper lockade till lika ovanligt stor egenkärlek, till en Narciss-artad och oafvänd beskådning af sig sjelf, tanke på sig sjelf, beundran för sig sjelf. Den starkt utpräglade sjelfviskheten uppenbarade sig dock ingalunda som någon egennyttans vinningslystnad; men så mycket mer som en egenkärlekens utmärkelselystnad, ett brinnande begär att vid alla möjliga tillfällen synas, bemärkas, berömmas. Han var i sjelfva verket gudfruktig, menniskoälskande och försonlig; men utöfvade dessa dygder ofta nog på ett sätt, som skulle mindre de sjelfva, än deras framhållande varit hufvudsaken. Samma utmärkelselystnad förledde honom ock att i tal och handlingar, äfven de för öfrigt mest vackra och ädla, beständigt inblanda sin egen personlighet. Derigenom störde han ofta nog det eljest goda intrycket, och väckte i stället åtlöje, missnöje, stundom till och med förtrytelse. Han tillät sig nämligen att i sitt sjelfförsvar eller sjelfberöm inlägga uppgifter, som icke alltid öfverensstämde med sanningen. Så har han t. ex. gång på gång förklarat sig oskyldig i Horns och de gamla Mössornas störtande och i finska kriget 1741 m. m., ehuru något hvar visste motsatsen. Hur kunde han våga något dylikt? Hade han väl genom betraktande af sina lysande egenskaper blifvit solblind ända derhän, att han icke såg sina fel? — eller tillät han sig att med flit blunda för dem, inbillande sig kunna narra samtid och efterverld att göra på samma sätt? Men begge dessa domare hafva i stället icke blott vidhållit anklagelserna för nämnde politiska fel, utan ock till

dem laggt anklagelsen för de personliga af falskhet och uppsåtlig osanning.

Nämnde utmärkelselystnad urartade ofta till en barnslig och löjlig fåfänga, som dref honom att söka visa sig och sitt snille äfven i en hop småsaker, som voro mindre passande för hans värdighet och ålder. Ehuru varande rikets högsta ämbetsman, tillät han sig dock att uppträda som putsmakare, versmakare och rolighetsminister vid hofvets nöjen, hvarjemnte han sökte utmärka sig genom högt drifven prakt så i kläder som lefnadssätt. Som prof på sistnämnde hans allmänt kända svaghet berättas följande drag. De främmande sändebuden i Wien skulle vid något tillfälle hålla ett högtidligt intåg. Att dervid kunna i prakt och kostnad täfla med ämbetsbröderna från rikare stater, derom förtviflade Tessin helt och hållet. För att likväl på något sätt ådraga sig uppmärksamhet och bifall, lät han ett par betjenter gå framför sin vagn och bland folkhoparna utkasta ett par tusen gyllen och med påräknad verkan; ty massorna hurrade icke för något bland de andra sändebuden så mycket som för det svenska. — Under förmälnings-högtidligheterna i Berlin gaf han en stor middag. Han lät då betjenten enligt öfverenskommelse med vin öfverspilla sin, Tessins, rock, hvilken likväl var en bland de dyrbaraste vid bordet. Tessin bad om ursäkt och aflägsnade sig, men återkom snart och i en annan drägt, och den dyrbarare än till och med den närvarande preussiska prinsens. Af sådan art var ej sällan den utmärkelse, den beundran han eftersträfvade.

Med dylika åsigter och lefnadsvanor måste Tessin blifva en stor misshushållare, och han var det ock. Från början egde han betydlig förmögenhet; i arf efter fadern egendomarna Bo, Halleby, Räfsjö, tessinska huset i Stockholm och ett ganska

rikt lösörebo; — och efter svärfadern andelar i Sundby och Östanå. Tidigt erhöll han ock lönande befattningar t. ex. redan vid 23 år den af hofintendent. Emedan likväl inkomsterna aldrig räckte till, sökte gynnare och partivänner på hvarjehanda sätt honom understödja för att upprätthålla en så användbar, en så utmärkt anhängare, till och med stödjepelare. När han 1739 afgick som sändebud till Paris, blef anslaget för nämnde befattning betydligen ökadt, och likaså för kansli-presidentsysslan, när han densamma 1747 tillträdde[1]). Vid riksdagen 1741 erhöll han af sina vänner, det segrande partiet, i gåfvor eller eftergifter flere summor, som tillhopa motsvarade 73,000 kr. År 1751 utverkades åt honom och hans fru i lifstids-förläning Leckö slott och kungsgård, utgörande 5 hela hemman med 36 torp. År 1756 och när Tessin var i fiendtlig spänning med hofvet, fick han af det mot samma hof likaledes fiendtliga riksdagspartiet, utom rådslönen och Leckö, tillika en årlig pensjon af 6,000 d. s. m. såsom belöning för den möda, han haft i egenskap af guvernör för prins Gustaf; och detta, ehuru Tessin denna syssla knappt under två års tid i verkligheten och under de sista åren nästan alldeles icke förvaltat. År 1761 nedlade han råds- och alla andra offentliga ämbeten, och erhöll dervid af sina vänner Hattarna som riksråds-pensjon 12,000 d. s. m. hvilket var dubbla beloppet af hvad ett riksråd vanligen erhöll[2]); och detta oaktadt han under de sista åtta åren alltför ofta undandragit sig all tjenstgörning inom rådkammaren. Från denna tid åtnjöt han således af staten i årlig pensjon 18,000 d. s. m.[3]) samt Leckö kungs-

---

[1]) Andra säga, att han sjelf afböjde de ökade taffelpenningar, som honom erbjödos.

[2]) Ofta fingo riksråden blott 4,000 d. s. m. i pensjon.

[3]) Ungefär lika med 24,000 kr.

gård, hvarjemnte hans grefvinna uppbar serskild pensjon. Oaktadt så stora inkomster voro hushållsangelägenheterna i ständig oordning, och han sjelf utsatt för borgenärers anspråk och förföljelser. Redan 1738 började han och fortfor allt sedermera att sälja den ena egendomen efter den andra. Längre fram tvingade honom nöden att ehuru högst ogerna afyttra också de vackra och älskade samlingarna på Åkerö, myntkabinettet 1746 åt Lovisa Ulrika, mineralie-kabinettet 1752 till Danmark, biblioteket 1753 åt prins Gustaf samt handteckningarna åt Adolf Fredrik. Så tryckande omständigheter nedsatte både lynnet, anseendet och sjelfständigheten, och gjorde honom beroende af andra. År 1747 säges han ock hafva af Frankrike uppburit 10,000 d. s. m. men troligen var denna lilla summa ämnad för andra ändamål: ty att han sjelf tagit mutor af främmande magter, derpå känna vi intet bevis. Deremot har han af inrikes partivänner flere gånger fått sig beviljade vigtiga fördelar, som kunna betraktas och visserligen voro verkliga partibelöningar; t. ex. några bland de nyss omtalade höjda anslagen och pensjonerna. Det ser också ut, som det skydd, han förlänade, och de dryga statslån, som beviljades åt Alingsåsverken, blifvit belönade på så sätt, att samma verk sedermera åt Tessin utlånade en del af de erhållna stora summorna, och ett rykte ville veta, att han vid riksdagen 1738 fick mottaga 20,000 écus i belöning för det nit, hvarmed han skyddade dessa nya och storartade anläggningar. Den, som sjelf behöfde så mycket både undseende och understöd, var ej rätta mannen att med allvar och kraft beifra fel, hejda försnillningar och hålla statsverket i ordning.

Också i andra hänseenden var han icke passande dertill. Han hade väl till valspråk tagit

orden: *constanter et sincere*[1]); men det var just dessa egenskaper, han saknade; *ihärdigheten*, han var dertill för liflig, för lättrörlig, för ombytlig; — och *uppригtigheten*, han var dertill för svag, för lättsinnig, för karakterslös. Han saknade förmågan att efter noggrann pröfning skarpt, bestämdt och en gång för alla sätta sig ett visst mål före, och kunde fördenskull hvarken med följdrigtig ihärdighet ej heller med öfvertygelsens mod något sådant eftersträfva. Det blef ofta för hans blickar undanskymdt eller undanträngdt genom ingifvelserna af en liflig inbillningskraft, en ögonblicklig känsla, en tillfällig och personlig beräkning. Sin republikanism, eller rättare sagdt, sin konstitutionalism i allmänhet trogen, var han deremot i andra och ganska vigtiga fall mycket föränderlig. År 1747 hjelpte han Lovisa Ulrika att afsluta förbundet med Preussen, hvilket retade Danmark och Ryssland. Uppskrämd deraf, genomdref han 1749 och 1750 försoningen med danska hofvet och förlofningen med danska prinsessan, hvilka åtgerder retade svenska konungahuset. Å ena sidan smickrade han Lovisa Ulrikas person och stolthet, men motarbetade å den andra hennes magtutvidgningsplaner. En tid var han anhängare af prohibitiv- och en annan af frihandelslärorna. År 1738 eggade han till krig och yttrade sig med förakt om det *nesliga stillasittandet;* men år 1749 talade han för fredliga och alldeles motsatta åsigter. Olyckligt var, att han saknade också en annan slags ihärdighet, nämligen det stränga arbetets. Det hette väl, att han som ung ämbetsman blifvit af Sven Lagerberg hållen till trägen och ordnad sysselsättning. Men den vanan, om den någongång verkligen förefanns, blef aldrig hans andra natur, utan undanträngdes snart af medfödd obenägenhet

---

[1]) Ihärdigt och uppригtigt.

för trägna, ofta obemärkta ämbetsgöromål, och af medfödd benägenhet för sådana sysselsättningar, som för ögonblicket antingen roade eller väckte uppmärksamhet; och detta allt till en grad, som föranledde mer och mer klander och slutligen blef en bland hufvud-orsakerna till hans fall. Tessin saknade också en annan vigtig egenskap, nämligen den att gå till sitt föresatta mål rakt, öppet och uppriktigt och derigenom både åt sig och åt detta mål bereda aktning, förtroende och framgång. Ofta nog använde han i dess ställe sidovägar, slingringar, till och med klandervärda medel, hvilka ådrogo honom ett ständigt växande misstroende, se t. ex. hans uppförande mot Horn och de gamla Mössorna, mot Blackwell, mot Åkerhielm, mot Serenius, hvilken sednare å sin sida och i sin vrede kallade Tessin en *Sejanus, hvilken varit bättre ofödd, än född*. Af det motbjudande smicker och de sanningsvidriga uppgifter, han stundom tillät sig, hafva föregående berättelser anfört flere drag och andra skulle kunna tilläggas.

Det var till följe af de många här uppräknade felen, som Tessin, oaktadt sina lysande både egenskaper och förtjenster, förlorade mer och mer i förtroende och tillgifvenhet, och det hos både konungahuset, rådet och allmänheten och blef, mer än han kanske förtjenat, ansedd för en opålitlig person, stundom till och med för en hycklare, en bedragare. Orsaken till hans motgångar liksom framgångar är egentligen att söka i hans personliga uppförande. Denna sanning har han dock sjelf aldrig insett eller åtminstone aldrig erkänt, utan i stället skyllt sitt missöde på de onda menniskorna, de arga fienderna, och i synnerhet på efterträdaren Anders Johan v. Höpken.

Störtad från magtens höjd, sökte väl Tessin gång på gång att om igen dit uppstiga, men alltid förgäfves. Han gjorde då en dygd af nöden och

sökte inbilla sig och andra, att han kände sig nöjd och lycklig i det ensamma och obemärkta lif, han numera nödgades föra. Efter 1756 och i synnerhet efter 1761 mägtade han ej längre fortsätta sitt förra lefnadssätt i hufvudstaden, utan måste draga sig tillbaka till Åkerö, hvilken vackra egendom han tillförene inköpt. Han hade förskönat den medelst rika planteringar och vackra byggnader, hvarjemnte en prydlig lustjagt gaf tillfälle att under den vackra årstiden segla omkring mellan den omgifvande Yngarens leende stränder; likasom återstående konst- och vetenskapliga samlingar gåfvo tillfälle till angenäm sysselsättning också inom hus. Med sin lifliga inbillningskraft och sitt för naturens och konstens skönheter öppna sinne, måste Tessin oaktadt mellanåt påkommande längtan efter verldslifvet, dock ofta känna sig lycklig på detta sköna ställe. Han kallade det ock *l'île des délices*[1]), och liknade värdfolket derstädes, sig och sin grefvinna, vid det af Ovidius besjungna fromma och åldriga paret Filemon och Baucis. I sjelfva verket sökte Tessin äfven att i denna sin ålderdomsboning föra ett patriarkaliskt lif, kallade stundom anseddare bönder till sitt bord, besökte nejdens husförhör, belönade de snällaste barnen, begåfvade sockenkyrkan, vårdade omsorgsfullt sina underhafvande och gick till nattvarden tillsammans med dem, liksom de varit hans barn[2]). Åtskilliga inskrifter vittnade om hans stenstils innehållsrika korthet och tillika om de tänkesätt han hade eller inbillade sig hafva. Man läste t. ex. öfver biblioteket: »*döda lefva, dumbar tala*»; öfver solvisaren: »*mig leder solen, eder skuggan*»; öfver köksdörren: »*fett kök, magert testamente*»; öfver skänken: »*stru-*

---

[1]) Behagens ö.

[2]) *Eriksbergs arkiv.* Tessins och Karl Sparres efterlemnade papper.

pen dräper flere än värjan»; öfver de yttre portarna: *»främling! eho du är, om du söker öfverflöd, prakt och krus, tag en annan väg; här ega de icke sin boning».* Från 1756 och ända till 1769 förde han en vidlyftig dagbok[1]), mindre öfver hvad i verkligheten hände, än öfver hvad han sjelf läste och tänkte, och vittnande om ovanligt mångsidiga kunskaper och om lika mångsidig kärlek till de flesta föremål för menskligt vetande. Dess historiskt politiska uppgifter äro dock ingalunda pålitliga: ty stundom framställer han i alltför gynnsam dager sina partivänner, t. ex. Karl Gyllenborg och Erland Broman, och likaledes sitt partis åsigter och åtgerder. Stundom förekomma der ock motbjudande drag af hans olyckliga egenkärlek och sjelfbeundran; t. ex. *»mitt skepp är Gudi lof i hamn, ty mitt samvete gnager mig ej. — Då jag i menniskotjenst var, aktade jag noga på det kall, mig ålåg. Jag bar dagens tunga och smakade föga nattens hvila; jag eftersatte mitt eget, och sökte af all håg främja dens bästa, i hvars tjenst jag stod. Men när jag hvila och belöning väntade, gick en storm öfver mig; och allt, hvad jag släpat, blef för intet räknadt. Jag hörde då en röst, som sade: kom och tjena mig, och ditt ok skall varda ljufligt, din börda lätt och din lön herrlig; och på din hjessa skall hvila den segerkrona, med hvilken jag inför himmelens och jordens här de mina tecknar.»*

Oaktadt dessa tankar af undergifvenhet för det närvarande och af förhoppningar för det kommande lifvet, måste dock Tessin känna ganska tungt bördan af mer och mer tryckande fattigdom. Räntan på skulderna säges stundom hafva öfverstigit beloppet af inkomsterna. Berättadt är, huru han på 1740 talet och än mer längre fram nödgades sälja sina älskade och

---

[1]) Den utgör 29 folioband och förvaras på Åkerö.

dyrbara samlingar, den ena efter den andra. Det förslog dock ej, och 1763 ville han för att komma åt penningar sälja den lifstids-besittning af Leckö, som var åt grefvinnan beviljad också för tiden efter hans egen död[1]). Sådant lät sig dock icke göra. Nöden växte och blef slutligen alldeles förkrossande, när nämligen reduktions-riksdagen 1765 indrog både Leckö[2]) och en betydlig del af de pensjoner, Tessin åtnjutit[3]). Att denna indragning var i viss grad billig och nödvändig, och att Tessins förut åtnjutna pensjon varit orimligt hög och i vissa fall föga förtjent, derom har Tessin oss veterligen icke yttrat ett enda erkännande ord; men deremot så mycket bittrare klagat öfver ständernas s. k. otacksamhet och orättvisa. *Då jag känner mig oskyldig*, skref han, *vill jag icke med min sorg hedra och glädja dessa omenskligghetens talemän*[4]). *Det vore en republikan ovärdigt att ej tåla ebb och flod. Jag skall derföre ej hos otacksamma medborgare tigga om mitt sista dagliga bröd*[5]). En annan gång kallade han ständernas ledare för *vidunder*, *rasande fosterlandsfiender*. och liknade dem vid Cæsars mördare Brutus och Cassius. Stundom ville han medelst formlig bankrutt afstå all sin egendom åt dessa ständer; stundom begärde han råd af Fersen, af Lantingshausen; men ingen

---

1) *Rådsprot.* den 9 Febr. 1763.

2) Det rådande Mösspartiet ville ej i protokollet härom intaga erkännandet, att Leckö blifvit i Tessins hand förbättradt och förskönadt.

3) Man hade 1761 i riksrådspensjon anslagit åt Tessin 12,000 d. s. m.; nu 1766 nedsattes den till vanliga beloppet nämligen af 4,000. Men emedan Tessin hade förut i sin penningenöd skaffat sig tillstånd att i förväg och för tio år uttaga hälften af sin pensjon, fick han nu tills vidare icke uppbära mer än den andra hälften (d. v. s. 2,000 d. s. m.) af den nu beviljade summan.

4) *Partisans de l'inhumanité.*

5) *Eriksbergs arkiv.* Tessin till Karl Scheffer 22 Sept. 1766.

hufvudsaklig hjelp kunde vinnas. Han måste derföre droppe efter droppe tömma också den sorgekalken att nödgas sälja nästan alla de sista minnena från sin välmagtstid, speljagten, den prydliga ambassadvagnen, slutligen ock flere juveler och dyrbarare husgeråd. Nu träffade honom ock det hårda slag, att hans aktningsvärda och älskade grefvinna i slutet af 1768 afled. Den 73-årige gubben blef hädanefter sittande på sitt Åkerö i enslighet och fattigdom. Några anhöriga och vänner, Axel Wrede-Sparre och den på sin tid mycket omtalade Henrika Liewen, enka efter Hårleman, inbjödo honom hvar för sig att flytta till deras hus och att der i lugn och under deras vård tillbringa sina sista dagar; men han ville ej skiljas från det älskade Åkerö.

Hvad hela tiden bortåt och kanske mer än fattigdomen grämde Tessin, var den köld, den ovilja, hvarmed han af hofvet och i synnerhet af Lovisa Ulrika behandlades. Vi hafva också berättat, huru hon, när Vitterhets-Akademien 1753 stiftades, icke till medlem deri kallade Tessin; ehuru denne kanske mer än någon annan förtjenat en sådan utmärkelse. Missnöjet, harmen öfver hofvets uppförande sticker stundom fram, och måhända var det i sammanhang dermed, som han 1754 tänkte på att öfvergifva Sverge. *Vi skola*, skref han, *fara till England för att stärka vår kärlek till friheten*[1]. *Detta är ej skämt. Jag lemnar statens tjenst, och skall hädanefter lefva för filosofi, vetenskap och konster*[2]. Hotet gick ej i fullbordan, troligtvis af brist på nödiga tillgångar; kanske ock derföre, att mellan onådens moln började efter några år framtindra strålar af en bättre framtid. De kommo från prins Gustafs stjerna. Vaknande till

---

[1]) *Affermir notre amour pour la liberté.*

[2]) *Eriksbergs arkiv.* Tessin till Fredr. Sparre d. 29 Jan. 1754.

insigt af hvad rätt och passande var, började denne vid sitt sextonde år och kanske redan förut att skicka Tessin helsningar och bref med uttryck af aktning och tacksamhet[1]). När reduktionsriksdagen 1766 beslöt stränga besparingar mot både Lovisa Ulrika och Tessin, vaknade hos den förra ett visst medlidande med olyckskamraten, så att äfven hon yttrade ord af välvilja och deltagande[2]). När hofvet sommaren 1769 från Norrköping återvände till Stockholm, har det, troligtvis enligt prins Gustafs önskningar, tagit en omväg och besökt Åkerö. Den fordna och långvariga oviljan tycktes nu glömd, och det var med alla tecken till nåd och förtroende, drottningen bemötte den gamle mannen, hvilken också blef mycket glad öfver en sådan utmärkelse. Prins Gustaf fortfor att visa honom välvilja och deltagande, och man började likna det vackra förhållandet med det, som Fénelon beskrifvit mellan Télémaque och hans Mentor[3]). I slutet af 1769, och när för Tessin både fattigdomsnöd och ålderdomskrämpor mer och mer ökades, skref prinsen till landtmarskalken Fersen följande rader. »*Grefve Tessins sorgliga belägenhet och riksdagens snara slut tvinga mig att besvära eder med detta bref. Jag tror mig ej behöfva upprepa de starka och rörande skäl, som mana eder att i morgondagens plenum söka genomdrifva hans sak. Jag vet, att ni derom blott behöfver rådfråga edert eget hjerta. Det skulle ock vara skamligt för nationen och partiet, om denne vördnadsvärde gubbe skulle dö utan tröst och utan något bevis af de nu samlade ständernas deltagande.*

---

[1]) *Eriksbergs arkiv.* Kronprinsen Gustaf till Tessin 26 Jan., 22 Mars 1762. Tessin till Fredr. Sparre 1767, 1768.

[2]) *S st.* Tessin till Fredr. Sparre 24 Febr. 1766.

[3]) *Kongl. bibl.* Gjörwells bref. Lidén till Gjörwell den 6 Jan. 1769.

Innan sista beslutet härom hunnit fattas, hade Tessin aflidit.

Den lifliga inbillningskraften och det starka begäret att sysselsätta sig med egen person hade drifvit honom att redan 1757 uppsätta förslag till sin grafskrift, och man igenkänner hans både lynne och snille i såväl åtgerden som innehållet. Författad i hans vanliga stenstil, lyder den så:

Guds
kärlek hvile öfver jordens krets!
†
Afund
förtal och otacksamhet
oroen
ej min tysta
grift!

Jag
är ju verlden död
och
till stoft vorden.
Si
Kristus kommer!
Qväljen ej
Guds dom
med
edra fördomar!
†

Nu femton år sednare och vid känslan af sin i verkligheten snart förestående död, ristade han en annan och kortare grafskrift. Han lät i sitt rum inbära den i beredskap stående likkistan, fattade en bit krita och skref på locket orden: *Tandem felix*[1]). Dagen derefter[2]) afled han. Till begraf-

[1]) *Ändtligen lycklig.* Enligt en annan berättelse skall detta hafva varit de sista ord, som hördes från den döendes läppar.
[2]) Den 7 Jan. 1770.

ningen kommo å vänskapens och riddar-ordnarnas vägnar Karl Scheffer och Sven Bunge, och talet vid det grefliga vapnets krossande hölls af Axel Gabriel Leijonhufvud[1]). Till firande af minnet slogs en skådepenning med inskrift »*Superis gratus et imis*»[2]). Vetenskapernas, vitterhetens och de sköna konsternas idkare liksom hans enskilda och politiska vänner uttryckte i flere sånger och uppsatser sin beundran och tacksamhet; och i Vetenskaps-Akademien skedde detta af Höpken med ett tal, som på sin tid ansågs serdeles lyckadt.

Mellan Magnus Gabriel de la Gardie och Karl Gustaf Tessin finnes med hänsyn till både personlighet och öden en förvånande likhet. Båda voro i tredje led ättlingar af en i Sverge inkommen främmande slägt; — båda utmärkte sig genom behagligt utseende och intagande umgängessätt; — båda voro till själsförmögenheter rikt utrustade och derjemnte till lynne godmodiga och välmenande, men tillika fåfänga, lättsinniga och opålitliga, både i tankar, ord och gerningar; — båda älskade och främjade vetenskaper, vitterhet och sköna konster och de stiftade, De la Gardie 1666 Antiqvitets-Kollegium, Tessin 1735 Målare- och Bildhuggare-Akademien; — båda blefvo af sina drottningar, De la Gardie af Kristina, Tessin af Lovisa Ulrika, först med omåttlig ynnest omfattade, sedan med omåttligt hat förföljda; — båda hafva, och ej mindre än två serskilda gånger uppträdt emot och sökt störta eller störtat allvarliga och för Sverge välgörande statsmän; så De la Gardie 1650 mot Axel Oxenstierna och 1665 mot Gustaf Bonde; så

---

[1]) Enligt Lärda Tidningar den 14 Jan. 1771; enligt andra källor af Psilanderhjelm.

[2]) *Älskad af hög och låg.*

Tessin 1738 mot Arvid Horn och 1747 mot Samuel Åkerhielm; — båda hafva bidragit att inleda fäderneslandet i krig, De la Gardie 1665 i det bremiska och 1675 i det brandenburgska, Tessin likaså 1741 i det finska; — båda, ehuru med stor förmögenhet och stora inkomster, voro ständigt fördjupade i skuld; — båda blefvo genom en i det hela rättvis dock hårdhändt reduktion, den ene 1680, den andre 1766, bragta till så stor fattigdom, att de måste sälja dyrbarare smycken och husgeråd; — båda hade i sin välmagtstid fått Leckö till förläning, men måste vid efterräkningens stund detsamma återlemna; — båda tillbragte sina sista år i armod och ensamhet, den ene på Wänngarn, den andre på Åkerö; — båda sökte inbilla sig och andra, att de med filosofiskt lugn buro sitt öde; men på ingenderas försäkringar har verlden velat tro; — båda hafva genom efterlemnade skrifter sökt rentvå sina egna personer och på andra kasta skulden till de olyckor, som drabbat dem sjelfva och fäderneslandet; men dessa försvarskrifter hafva tvärtom öfver sina författare kastat nya skuggor.

ANDERS JOHAN V. HÖPKEN

var född den 31 Mars 1712. Fadern Daniel Niklas v. Höpken är genom föregående berättelser nogsamt känd. Efter honom hade ifrågavarande son ärft både lynne och själsförmögenheter, och de sednare i än högre, i ovanligt hög grad. Efter god uppfostran och flere års utrikes resor, inträdde han i statens tjenst, hvarest han genom snillegåfvor, kunskaper, drift och arbetsamhet inom kort utmärkte sig till den grad, att något hvar ansåg honom vara Sverges mest lysande stats- och ämbetsmanna-ämne. Vid flere riksdagar valdes han ock till medlem af Hemliga Utskottet och blef 1746 upphöjd till riksråd och

1752 vid 40 års ålder till kansli-president, och 1761 till grefve[1]). Han uträttade likväl på denna vigtiga plats långt mindre och skildes från densamma långt förr, än man till följe af nämnde stora själsförmögenheter kunnat vänta. Också här låg orsaken förnämligast hos mannen sjelf. Hans person och umgänge voro ej på långt när så behagliga som Tessins. Han kunde nog visa sig angenäm och förekommande, men var af naturen kall, fåordig, sluten, och som många tyckte, stel och högdragen, och förvärfvade aldrig några rätt tillgifna och förtrogna vänner, som honom i farans stund omgåfvo och försvarade. Man uppsökte i stället den öfverlägsne och stolte mannens fel, och påstod tillika, att de lysande snillegåfvorna blifvit för högt uppskattade till följe af hans sätt att i både tal och skrift begagna korta, djerfva och dock sväfvande uttryck, ett slags orakelspråk, hvilka gåfvo honom ett sken af större djupsinnighet än den stora, han onekligen egde[2]). I sjelfva verket låg hans styrka mer i tanke än handling, mer i planers uppgörande än utförande, och den starka lystnaden efter magt åtföljdes icke af motsvarande förmåga att densamma använda. Likasom Tessin var mer sällskapsman än statsman, så var Höpken mer läskarl, och passade mindre för det verksamma ämbetsmannalifvet än för en stilla sysselsättning vid bokhyllan och skrifbordet.

---

[1]) Enligt vanliga uppgifter den 24 Jan. 1761. Men i rådsprot. den 22 Juni 1762 omtalas, huru Adolf Fredrik då föreslog hans upphöjelse till grefve, och att rådet dertill biföll. I riksdagstidningen för den 21 Jan. 1762 och i flere andra skrifter efter den 24 Jan. 1761 kallas han ock endast friherre. I riksregistraturet finnes ej hans grefvebref af den 24 Jan. 1761; deremot i en samling afskrifter af dylika, hvarest likväl dess årtal blifvit ändradt från 1762 till 1761. Vi kunna icke lösa dessa motsägelser.

[2]) *Grefve Ax. Oxenstiernas saml.* Bielkes Memoirer.

Han var derjemnte vacklande i åsigter, ombytlig i planer och egde hvarken statsmannens eller krigarens mod[1]. Dessa fel kastade öfver honom en ej alltid oförtjent skugga af dubbelhet, af opålitlighet och gjorde honom mindre passande att gå i spetsen för en styrelse. Ehuru kanslipresident under de vigtiga och vådliga brytningarna 1756, 1757 och 1761 vågade han ingen gång med större kraft och bestämdhet framträda. Dertill bidrog väl ock medvetandet om mottagna mutor, hvilket än mer nedsatte sjelfständigheten och inflytandet. Vi hafva berättat, huru Frankrike på honom offrade stora summor, och Lovisa Ulrika påstod, det han af samma magt uppbar årlig pensjon; hvarjemnte fransmannen Montalembert 1758 misstänkte, att han lemnade hofvet i Paris underrättelse om allt, hvad regeringen i Stockholm förehade. När 1757 förbindelsen med Frankrike blef uppgjord, säges han hafva dragit sista afslutandet deraf från Paris till Stockholm, på det de vid dylika tillfällen vanliga gåfvorna skulle tillfalla honom i stället för Ulrik Scheffer, hvilken dock var den, som i egenskap af svenskt sändebud i Paris haft mesta besväret med dessa underhandlingar[2].

Han trodde hvarken på bekännelseskrifter eller bibel ej heller på Swedenborgs andesyner; ehuru han som rationalist ansåg Swedenborgs religionslära mer förnuftig och välgörande än svenska statskyrkans.

Ofvan uppräknade alla omständigheter tillhopa bidrogo hvar på sitt sätt att skada hans rykte,

---

[1]) Som bevis på motsatsen berättas, att han 1747 allvarligen förehållit konung Fredrik dennes fel. Vetensk. Ak. Bibl. Bergianska saml. Band 20. Voltemats berättelse efter Fredr. Sparre.

[2]) *Riksark.*, Wahrenbergs Saml. Beskyllningar för egennytta hafva ock blifvit mot Höpken uttalade i flere samtida ministerbref.

försvaga hans inflytande och derigenom förbittra hans tjenstgörning. Redan af naturen hade han ingen rätt trefnad med de ofta bråkiga och tråkiga ämbetsgöromålen[1]. Han tyckes ock sjelf hafva känt det falska och oangenäma i sin ställning. Flere gånger yttrade han derföre sin önskan att få undan statslifvets stormar draga sig tillbaka till det enskilda lifvets lugn[2], och han rådde den unga Fredrik Sparre att i tid göra på samma sätt[3].

Med ärfd tillgifvenhet för Hattpartiet, slöt sig Höpken tidigt till Karl Gyllenborg och kallade denne sin *fosterfader*. Längre fram tyckes dock Höpken hafva i några fall närmat sig Mössornas åsigter[4]; såsom i fråga om större handelsfrihet, och i bedömandet af några äldre företeelser, t. ex. då han uttalade sin beundran för deras hjelte, Karl den elfte, och sitt ogillande af Hattarnas, Karl den tolfte. Af det fria statsskicket från 1720 var han i det längsta en ifrig anhängare och ämnade skrifva svenska frihetstidens historia. Han hade ock uppsatt några bland de föreställningar, som ständerna 1756 gåfvo konungaparet. Han försvarade äfven tryckfriheten samt tidskriften »*Ärlig Svensk*» och likaså Englands jury-inrättningar samt beklagade att de gamla svenska anlagen till en dylik mer sjelfständig lagskipning hade af Karl den elfte blifvit utbytta mot personliga domare, som voro mer beroende af regeringen. Han liksom åtskilliga andra ogillade ock det sätt, hvarpå efter revolutionen 1772 Lagerbring i sin historia sökte till fördel för konungamagten nedsätta medeltidens råds-

---

[1]) *Danska min. bref*, 27 Sept. 1759, säger, att han var *peu appliqué aux affaires*.

[2]) *Danska min. bref*, 21 Maj 1756.

[3]) *Eriksbergs arkiv*, Fredr. Sparres dagbok 10 Maj 1758.

[4]) *Danska min. bref*, 4 Sept. 1764.

herrar, serdeles under Magnus Smeks tid. Under den häftiga brytning, Hof-Hattpartiet 1767 tillställde mot reduktions-riksdagen 1765, yttrade Höpken mycket missnöje med dåvarande förhållanden, och beskref dem med följande ord: *konung utan myndighet, frihet utan säkerhet, kyrka utan religion, adel utan ädelmod, prester utan moral, borgare utan förmögenhet och bönderna herrar.* Ytterligare må nämnas, att han, ehuru sjelf älskare af ett enklare lefnadssätt, dock försvarade lyxen och öfverflödet såsom nyttiga för staten i dess helhet; en åsigt, som måhända förestafvades af hans benägenhet för de slösande Hattarna.

Det var hufvudsakligen pennan, som upplyfte Höpken till högsta värdigheten bland rikets både ämbetsmän och skriftställare. Den första platsen förlorade han snart; men den andra har ingen gjort honom stridig. Sin stilistiska förmåga hade han utbildat genom trägen läsning af de gamla romerska mästerverken. Anföranden ur dessa sednare fylla ock i hans skrifter de tätt förekommande noterna, så att dessa äro äfven i sådant hänseende ett slags grundmurar, ett slags underlag åt hans eget författareskap. Serskildt och framför andra älskade och sökte han likna Tacitus. Men han hade ock afskrifvit en mängd Axel Oxenstiernas bref och likaså många gamla rådsprotokoll, och derigenom förvärfvat kunskap rörande icke blott de äldre tiderna, utan ock det äldre språket. Om båda dessa studier och likaledes om det ovanliga snillet bära ock hans skrifter vittnesbörd genom tankarnas rikedom och djup, uttryckets korthet och kraft samt de väl använda fornåldriga ordalagen. Hans vid riksdagen 1747 afgifna inlaga mot det förmynderskap, Ryssland ville tillvälla sig, är ett lysande prof på hans vältalighet och fosterlandskärlek. Hans äreminne öfver Anders

Celsius kallades af Tessin ett *gudatal*, och det öfver Tessin sjelf ansågs vara ett bland de största mästerstycken, svenska språket då för tiden kunde uppte; och Gustaf den tredje förklarade Höpken vara *den värdigaste och säkraste domaren öfver smak och vitterhet.* Huru instiftandet af Vetenskaps-Akademien 1739 var i första hand ett verk af Höpken, är redan berättadt. Som ett bevis på hans kärlek till vetenskaperna anföres äfven, att han, rikets högsta ämbetsman, erbjöd sig hålla minnestalet öfver den utmärkta vetenskaps-instrumentmakaren Ekström. Förslaget gick dock ej i fullbordan. Det var också han, som åt Lovisa Ulrika uppgjorde planen till den 1753 inrättade Vitterhets-Akademien. Hans stora förtjenster i dessa och dylika hänseenden vunno ock samtidens tacksamma erkännande. Han blef Uppsala akademis kansler, Vetenskaps-Akademiens första sekreterare och två gånger dess ordförande. Honom tilldelades ock första rummet i Vitterhets-Akademien, när denna 1753, och i Svenska Akademien, när denna 1786 instiftades, och Kosmografiska Sällskapet i Uppsala utbad sig 1763 att få räkna honom som Heders-Ordförande. Fem skådepenningar blefvo öfver honom slagna, deribland som tacksamhetsgerder en af Uppsala högskola och två af Vetenskaps-Akademien.

Efter 1761 tillbragte han sin mesta tid på Ulfåsa och i sitt rika bibliotek. Väl har också han en och annan gång sökt omigen inträde i styrelseverket; men i allmänhet tyckes han hafva varit nöjd med sitt lugn och med sina böcker, utan att dock öfver en dylik sin filosofiska vishet orda så mycket som Tessin. Förtroligare umgänge eller brefvexling underhöll han blott med några få; och sysselsatte sig i stället med utmärkta äldre och nyare författares arbeten, med att beundra deras innehåll, stundom anmärka deras misstag, stundom

till och med föreslå bättre oidalag; allt på ett sätt som ådagalade hans djupa lärdom, fina smak och varma kärlek till vetenskap och vitterhet[1]). Så uppnådde han sitt 60 år eller revolutionen 1772. Hans derefter genomgångna öden höra till sednare tidens historia.

KARL GUSTAF LÖWENHIELM.

Från landskapet Lüttich inkom på femtonhundradetalet slägtens svenska stamfader; hans namn var Gudmund och hans yrke tornbyggeri.

Sonen Erlandus Gudmundi, blef slutligen kyrkoherde i Nor i Wermland samt prost öfver vestra delen af detta landskap. Han hade femton barn, från hvilka ovanligt många slägter och ansedda personer härstamma; man har velat räkna 5 biskopinnor, 6 biskopar, 30 personer, som blifvit upphöjda i adligt, 7 i friherrligt och 3 i grefligt stånd, och att intill året 1858 antalet af hans ättlingar steg till 5,000.

En bland sönerna, Gudmund, kallade sig Norenius och blef kyrkoherde i Gillberga i Wermland.

En dennes son, Gudmund, kallade sig först Nordberg, men blef slutligen hofrättsråd och adlad med namnet Löwenhielm. Om honom berättas följande sägen. Då han i gossåren stundom visade mindre flit, sade modern: *den, som ingenting vill lära, kan nöjas med trädsked,* hvarpå hon vid bordets dukande lade för honom en sådan i stället för de af silfver, som hennes andra barn fingo begagna. Sonen gömde skeden i fickan och varningen i hjertat. Många år efter detta uppträde och efter med heder slutade studier och vunnen befor-

---

[1]) *Vetensk. Akad. Bibl.* Bergianska saml. 17 Bandet; en stor mängd bref, under åren 1768—1773 vexlade mellan Höpken och skriftställaren Sahlstedt.

dran, reste han en julafton till den gamla nu i enkestånd lefvande modern, och framtog då och visade trädskeden och berättade tillika, hur allvarligt han ställt sig moderns varning till efterrättelse, och de lyckliga följderna. Han blef sedermera gift med en fröken af den för rika själsförmögenheter bekanta slägten Cederhielm.

Deras son Karl Gustaf föddes den 5 Jan. 1701. Snillegåfvor och flit voro så utmärkta, att han redan vid 18 års ålder efter aflaggd akademisk examen blef anställd i statens tjenst och fick det ena uppdraget efter det andra och redan vid 28 års ålder en domsaga. År 1738 kom han till riksdagen och blef intagen i Hemliga Utskottet, der hans utmärkta egenskaper genast ådrogo sig uppmärksamhet. Kort derefter kallades han ock till Stockholm som revisjonssekreterare, och befordrades sedermera steg efter steg till justitiekansler, friherre, hofrättspresident, riksråd, grefve och slutligen kanslipresident.

Hans ovanligt snabba framsteg voro följder af ovanligt många och framstående egenskaper, snille, skarpsinne, vältalighet, kunskaper, kraft, flit, mod och ihärdighet. Det skulle fordras hela sidor att uppräkna alla de vigtiga uppdrag, som blefvo åt honom anförtrodda och af honom utförda, och väl utförda, och detta till följe icke blott af skarpsinne, arbetsamhet och drift, utan ock af den sans, den eftertänksamma klokhet, hvarmed han i de flesta fall ledde ärendena och alltid sökte hejda hvarje obetänksamhet, hvarje öfverdrift hos sitt parti, vare sig att detta utgjordes af hofvet, Hattarna eller Mössorna. Högst berömlig var ock den ifver, med hvilken han sökte afskaffa öfverflöd bland ståndspersonerna, brännvins-supande bland allmogen, samt kommissjoner och spioneri vid riksdagarna: — och att deremot främja förbättrade läroanstalter, lofliga näringar och i synnerhet jernhandteringen.

Välgörande var ock hans vård om Lunds högskola, hvars kansler han blef, och i hvilken befattning han med kraftig hand afskaffade flere oordningar, missbruk, till och med försnillningar. Under en yta af rättframhet, stundom grofhet, dolde han de finaste beräkningar och visste också genom dessa egenskaper göra sin vilja, sin åsigt gällande. *Han är*, sade några, *det bästa hufvudet och den bästa pennan i hela rådkammaren*[1]). *Han är*, sade andra, *långt mer passande till kansli-president än Höpken*[2]). Dessa gynnande omdömen fälldes och dessa snabba befordringar gillades af alla, oaktadt något hvar kände, att mannen hade sina fel. Stolt samt äre- och penningegirig, drog han ej i betänkande att för tillfredsställandet af dessa begär använda hvarjehanda medel och i detta hänseende gingo om honom flere ofördelaktiga rykten[3]). Nästan än svårare och allmännare äro beskyllningarna för en egennytta, som mottog mutor från alla håll, från England, från Frankrike, från Ryssland, från svenska hofvet, från enskilda korporationer, från enskilda rättssökande, och som derefter stundom lämpade sitt uppförande och fällde sina domar. Mot få personer hafva i detta hänseende så många och svåra anklagelser blifvit rigtade. Att han det oaktadt icke blott höll sig uppe utan steg uppåt, visar å andra sidan hans ovanligt stora förmåga och användbarhet, man kan säga oumbärlighet.

---

[1]) *Preus. min. bref*, 8 Mars 1768.

[2]) *Danska min. bref*, 27 Juli 1762.

[3]) Fersen **2.** 43 säger, att Löwenhielm för ämbetsfel, orätträdighet och förfalskningar vid en rättegång blifvit dömd icke blott från sysslan och från rättigheten att återinträda i statens tjenst, utan ock till vatten och bröd; men att han genom snille och vingleri hjelpte sig upp igen. — Ungefär detsamma berättas i österrikiska ministerns bref 22 Sept. 1765, och hans opålitlighet omtalas från många håll. Nämnas bör dock, att Malmström (**4.** 20) anser Fersens beskyllning ogrundad.

Också har knappast under hela frihetstiden framstått någon man, som kunnat med honom jemnföras med hänsyn till den sällsporda föreningen af snille och klokhet, kraft och sans, mod och beräkning.

Löwenhielm hyllade vid olika tider olika åsigter eller partier. Vid sitt första uppträde i Stockholm var han ifrig anhängare af Hattarna och omfattade med ungdomlig inbillningskraft och värma deras förhoppningar om lysande segrar mot ryssarna; hvarför han ock var en bland dem, som i förväg uppsatte de genom öfvermod löjliga fredsvillkor, Sverge borde bevilja åt den slagna fienden[1]). Han följde ock i flere år samma partis fana och åsigter.

Men dessa voro alltför luftiga och äfventyrliga för att kunna i längden bländа Löwenhielms klart skådande blick. Omkring 1747 visade sig ock några förebud till ändrade tänkesätt, i synnerhet deruti, att han icke ville deltaga i Hattarnas förföljelse mot Åkerhielm. Till det alldeles motsatta och vid den tiden mycket nedsatta Mösspartiet öfvergick han likväl icke; utan till hofvet, till det unga tronföljareparet, hvilket sedermera eller 1751 under stora förhoppningar besteg tronen. Åren 1751—1756 var han ock dess anhängare, och inom rådkammaren nästan den ende. Man ville veta, att han till och med haft kunskap om revolutionsplanen 1756[2]). I allmänhet iakttog han dock äfven härutinnan så mycken försigtighet, att frihetspartiet icke kunde finna några skäl till anklagelse, och det befinnes till och med, att han åtskilliga gånger afrådt konungaparet från dess olagliga och vådliga företag. Efter det misslyckade

[1]) 35. 135, 136.

[2]) *Danska min. bref*, 20 Mars 1761. *Riksark.* Riksens ständers kommissjonsprot. vid samma tid. Registrat. om Ljung.

revolutionsförsöket 1756 blef naturligtvis hofvets magt och anseende nedsatt; Hattarnas likaså efter det misslyckade pommerska kriget och till följe af den förtviflade belägenhet, hvaruti rikets finanser derigenom råkade. Omkring 1764 gick också Löwenhielm öfver till Mössorna, hvilkas kärlek till fred och sparsamhet hufvudsakligen öfverensstämde med hans egna åsigter. Lovisa Ulrika yttrade mycken harm mot den så kallade förrädaren, men denne blef i stället sina nya vänners främste man, och af dem upplyftad till kanslipresident. Det torde ock kunna sättas i fråga, huru vida Gustaf den tredje mägtat genomföra 1772 års revolution, ifall Löwenhielm med bibehållna själs- och kroppskrafter då ännu innehaft nämnde höga plats.

Men den sextioåtta-årige mannen började blifva sjuklig. Han rördes redan 1767 af ett lätt slag, hvarjemnte lynnet led genom husliga sorger; ena sonens misshushållning och mågen Adlerbergs konkurs, hvilka händelser tillsammans ådrogo Löwenhielm stora förluster. Han dog den 7 Mars 1768 af kallbrand i såret efter en afskuren liktorn[1]).

Kanslipresidenterna voro under frihetstiden Sverges inflytelserikaste ämbetsmän. Trenne bland dem, Arvid Horn, Gustaf Cronhielm och Karl Gyllenborg[2]) hafva i föregående delar blifvit skildrade; tre andra, Tessin, Höpken och Löwenhielm likaså i den här föreliggande. Klas Ekeblad och Joakim v. Düben återstå. Ekeblad ingrep ej i riksstyrelsen på något mer afgörande sätt; men göt öfver densamma glansen af sin rena, ädla och förståndiga

---

[1]) *Danska min. bref,* 20, 23 Okt. 1767, Österrik. d:o 23 Okt., 13 Nov. s. år. I Eriksbergs arkiv finnes ett bref från Karl Rudensköld till Tessin af den 18 Mars 1768, som säger, att Löwenhielm dog af en på läppen uppkommen karbunkel, som växt till ofantlig storlek.

[2]) Vi räkna ej den blott en kort tid tjenstförrättande Erik Sparre.

personlighet. Düben innehade presidentstolen endast några få månader.

KARL FREDRIK SCHEFFER.

Farfadern, den lärde och skarpsinnige Johan Scheffer[1]), blef af drottning Kristina inkallad från Tyskland och gifte sig sedermera med en dotter af den likaledes för lärdom utmärkte och från Tyskland inkomne Johan Loccenius[2]). Det tyckes ock, som slägten skulle efter dessa stamfäder ärft och länge bibehållit en framstående kärlek till kunskaper och bildning. Johan Scheffers son, Peter, slutligen landshöfding och president, var en ansedd ämbetsman och mycket älskad, äfven för det deltagande, han under Karl den tolftes krig visade för det lidande folket. Han hade tre utmärkta söner, Karl Fredrik, Ulrik och Peter, hvilka blefvo, de två förra riksråd, och den tredje fältmarskalk. Det är med den första bland dem, vi här skola sysselsätta oss.

Han var född den 28 Maj 1715 och utmärkte sig genom själsförmögenheter, stadga och framsteg till den grad, att han redan vid 17 års ålder erhöll det vigtiga och vid så unga år nästan exempellösa förtroendet att föra protokollet vid rådsherrarnas sammanträden. Sedermera fick han under flere års utrikes resor än mer öka sina kunskaper och utbilda sin personlighet. Derefter hemkommen, ansågs han vara en bland landets mest lofvande framtidsmän och utnämndes vid 28 års ålder till sändebud i Paris och vid 36 till riksråd.

Som enskild person var han utmärkt genom gladt och vänligt lynne, ledigt umgängessätt samt vidsträckta kunskaper. Af nästan alla samtida, så

---

[1]) **10**. 49, med latiniseradt namn kallande sig Schefferus.
[2]) **10**. 48.

in- som utrikes, omtalas han ock som en arbetsam, skarpsinnig och dock godmodig till och med godtrogen herre, hederlig, ärlig[1]), välgörande och oegennyttig[2]). *Han är skapad för att älskas och vördas*, skref danska sändebudet[3]).

Å andra sidan har man hos honom trott sig finna mycken ombytlighet i åsigter och stor benägenhet att omfatta nya förslag, endast derför, att de voro nya; och detta så ifrigt, att han illa upptog motsägelser och sökte stundom med mindre grannlaga medel främja de nya planerna, under det han försummade och glömde dem, som månaderna förut varit hans älsklingar. Man såg honom ock, utom de vanliga göromålen i rådet och hos prinsarna, sysselsätta sig med silkesodling, koppympning, lotterier, fiskerier, saltsjuderier, luftballon-

---

[1]) Drag af dubbelhet har dock blifvit anfördt; se Malmström 4. 358. Gjörwell, erkännande Scheffers kärlek till konung och fäderneslaud, anklagar honom dock för ombytlighet, häftighet och för en besynnerlig under åren 1773—1778 anställd och orättvis förföljelse mot Gjörwell; hvarom mera framdeles (Vetensk. Akad. bibl. Bergianska samlingen bandet 16, Gjörwell till Karl Scheffer den 6, till G. J. Ehrensvärd den 7, 10, 24 allt Sept. 1773; — och till Warmholtz den 31 Mars 1774), i hvilka bref Scheffer också beskylles för att gynna och begagna äfventyraren J. Simmingsköld.

[2]) På många ställen och från många håll hafva sådana omdömen öfver honom blifvit fällda. Men ett preussiskt ministerbref (10 Dec. 1756) har anklagat honom för girighet, och Lovisa Ulrika likaså (Danska min. bref 11 Jan. 1762) för danska mutor. Också har han en gång verkligen mottagit understöd från hofvet i Köpenhamn (Danska min. bref 22 Maj 1765); men detta kallades då ett lån, och alla danska sändebuds likasom en mängd svenska skrifter, äfven motståndarnes, hafva i öfrigt så ofta och enstämmigt lofordat hans oegennytta, att efterverlden måste stanna vid samma omdöme, åtminstone till dess nya bevis för motsatsen blifvit framdragna. Man finner ock, det Scheffer i sin godtrogenhet ett par gånger inbillat sig, att man skulle genom ömsesidig öfverenskommelse mellan partier och utrikes sändebud kunna på en gång afskaffa alla de utrikes mutorna.

[3]) 27 Juli 1762.

ger, förbättring af brännvins-brännerier, ordnandet af adliga jungfrustiftet m. m.; och dertill med ett så vidlyftigt skriftställeri, att man räknar efter honom 30 serskilda tryckta arbeten.

Han ansågs till följe af lifliga känslor och liflig inbillningskraft allt för lätt lockad till mindre väl öfvertänkta företag, och som slående bevis anförde man de opålitliga beräkningar, på grund af hvilka han tillstyrkte pommerska kriget 1757. Det var denna ombytlighet, denna lättrörlighet, som till motskäl anfördes, när han, som flere gånger hände, föreslogs till kanslipresident.

Till hans motgång så i detta som många andra fall bidrog också en annan brist, nämligen den på beslutsamhet och mod. Flere bland de frihetstidens män, hvilka i skrift och tal framstodo som utomordentligt tappra hjeltar, visade sig i handlingens och farans stund mycket klenmodiga; så t. ex. Tessin och i synnerhet Höpken och Karl Scheffer. Vid flere vigtigare och vådligare brytningar t. ex. 1743, 1768 och 1772 lemnade denne sednare hufvudstaden och gömde sig undan på landet.

Som guvernör öfver de uppväxande konungasönerna inlade Scheffer stora förtjenster och sökte omsorgsfullt leda prins Gustaf från de många oarter, vid hvilka denne fått vänja sig. Uppgiften var så mycket svårare, som Scheffer ej sällan motarbetades af Lovisa Ulrika, hvars ovilja han visserligen sökte blidka, dock länge förgäfves. I mycket hade dock Scheffers bemödanden en märkbar framgång, så att man tydligen såg, huru prinsen blef under hans ledning mer uppmärksam och höflig än förut. Liksom Tessin skref också Scheffer till kronprinsen flere bref, hvilka till form och innehåll blefvo mycket berömda och på främmande språk öfversatta. Under en prinsarnas sjukdom vek han icke på flere dagar ur deras rum[1]),

[1]) *Danska min. bref*, den 19 Febr. 1760.

och han iakttog samvetsgrannt hvarje tillfälle att leda prins Gustaf till ädlare tänkesätt och förståndigare uppförande. En och annan gång omtalas ock, huru af sådan orsak häftiga tvister dem emellan uppkommo[1]. Det tyckes dock, som den femton- till sextonårige lärjungens skärpta blick för moderns fel och misstag mer och mer försonat honom med den af henne då för tiden hatade Scheffer[2]. Vi hafva också inryckt utdrag ur de allvarliga varningsbref, Scheffer tillskref den 21 årige prinsen, och berättat, huru denne likafullt bibehöll för honom aktning och tillgifvenhet[3].

I statsförvaltningen var Scheffer än fysiokrat, än frihandlare, än prohibitist. I sistnämnde fall ville och trodde han sig kunna genom öfverflödsförordningar återställa jemnvigt i handeln och välstånd i landet; och hans stränga åtgerder härutinnan bidrogo ej litet till den storm, som jemnte oviljan öfver pommerska kriget, dref honom år 1760 ur rådkammaren[4].

För Frankrike, dess språk och bildning, hyste han en tillgifvenhet så stor och så uteslutande, att den ådrog honom än motsägelse, än begabberi; det sednare till och med af prins Gustaf, hvilken han dock i samma tänkesätt uppfostrat. Vid deras ankomst till Frankrike 1771, och när Scheffer som vanligt utbredde sig i beröm öfver allt, som hörde till detta land, framdrog prinsen ur ett förbikörande lass ett halmstrå och frågade, om ej också detta vore större och bättre än de, som växte i andra riken.

Förkärleken för Frankrike gällde likväl till en början icke dervarande statsskick; ty 1754 ut-

---

[1]) *Danska min. bref* 2 Mars 1762.
[2]) S. st. 16 Mars 1762.
[3]) **41**. 186.
[4]) *Danska min. bref* 3 Juni, 5 Dec. 1760.

gaf Scheffer i öfversättning ett verk, som sökte ådagalägga, att England hade härutinnan stort företräde. Saken hängde tillsammans med den varma kärlek för fria statsskick, Scheffer länge hyste. Han troddes hafva under sin tidigare vistelse i Frankrike insupit sådana åsigter ur skrifter af landets utmärktaste snillen; och detta i sällskap och likhet med den jemnårige dansken Bernstorff d. ä.[1]). Mellan båda dessa herrar knöts då en förtrolig vänskap, och huru Bernstorff sedermera sökte att i Danmark verkliggöra åtskilliga bland dessa sin ungdoms älsklingstankar, är allmänt bekant. Äfven Scheffer hyste samma åsigter, samma afsigter. Han älskade Sverges fria statsförfattning af 1720 och satte den till och med öfver Englands. Dess försvarare, Oehlreich, och dess försvarsskrift, Ärlig Svensk, berömde han mycket och ville tilldela dem större belöningar än dem verkligen beviljades[2]). Han höll ock i Vetenskaps-Akademien 1755 ett loftal öfver Sverges dåvarande blomstring i vetenskaper, vitterhet och sköna konster, och öfver landets dermed förenade uppodling och välstånd. I sin stolthet öfver ett sådant fäderneslând förklarade han ock, att det vore för detsamma förnedrande att mottaga skänker från Ryssland[3]). Under striden mellan konungen och rådet åren 1751—1755 stod Scheffer på rådets sida, och han röstade mot det statsanslag, som Adolf Fredrik år 1753 begärde åt den då icke 2 månader gamla prinsessan Sofia Albertina[4]). Också betraktades han af konungaparet som en afgjord motståndare; af rådet och ständerna deremot som

---

[1]) *Preuss. min. bref* 19 Juli 1765.

[2]) *Rådsprot.* 5 Juli 1758.

[3]) *Sax. min. bref* 25 Jan. 1757. Det var fråga om en skänk af några tusen tunnor säd.

[4]) *Rådsprot.* 4 Dec. 1753.

en frihetens och fosterlandets vän, och fick som sådan 1756 det vigtiga uppdraget att öfvervaka prinsarnas uppfostran. Huru han motsvarade detta förtroende, är redan berättadt.

Från dessa halft republikanska tänkesätt öfvergick han omkring 1761 mer och mer till nära nog motsatta, och framstod slutligen som en bestämd anhängare af konungahuset och dess magtutvidgningsplaner; ehuru han ingalunda ville sträcka dessa sednare ända till införande af envälde. Förnämsta orsaken till hans öfvergång var troligtvis riksdagen 1760—1762, och dess många motbjudande uppträden, och det oefterrättliga sätt, hvarpå ständerna sig uppförde, äfven mot honom sjelf; sedermera ock de närgångna indragningar, med hvilka reduktionsriksdagen 1765 hemsökte honom och många andra; allt detta i förening med den fosterlands-älskande statsmannens farhåga, att magten skulle falla i de råa massornas, de okunniga menigheternas hand. Dertill kom väl ock prins Gustafs förbättrade uppförande och utvecklade stora egenskaper, hvilka tycktes i händelse af konungamagtens ökande lofva fäderneslandet en mer lugn och lycklig framtid. Måhända hoppades Scheffer att under Gustaf och hans utvidgade konungamagt kunna i Sverge införa flere nyttiga förbättringar på samma sätt, som vännen Bernstorff hade under likartade förhållanden gjort i Danmark. Det var visserligen till följe af sådana eller likartade beräkningar, som den alltid varmhjertade och fosterlands-älskande mannen sökte förbereda och genomdrifva revolutionen 1772. Han, den fordom ifrige frihetsvännen, blef nu en lika ifrig försvarare af stark konungamagt. Redan är berättadt[1]), huru han numera förklarade Greklands fristater och Roms republik olyckliga och förderfliga, och deremot prisade Kinas despotiska

[1]) 42. 271.

statsförfattning. I samma tal förklarade han ock, att *intet folk i verlden fått hugna sig af en sådan grundlag, som den af* 1772, *hvilken visserligen skall göra svenska folket så lyckligt, som menskligheten tål vid; och blifva mer både varaktig och välgörande än Solons. Svenska folkets blifvande lycka berodde dock*, tillade han, *mindre på lagen än på lagstiftaren. Denne* (Gustaf den tredje) *vore nämligen en Solons och Trajani like, och hans oändliga kärlek för ära och dygd skall tvinga lasten att gömma sig undan*, o. s. v. Schetfers sednare öden höra till historien om Gustaf den tredjes regering.

FREDRIK AXEL V. FERSEN.

Slägten, ursprungligen från Hessen eller Thüringen, flyttade derifrån till Holland och sedermera till Skottland, hvarest den antog namnet Fersen efter en sin medlem, som varit prest och kyrkoföreståndare (på skottska Pherson), men fått påfvens tillstånd att nedlägga ämbetet och ingå äktenskap. Hans efterkommande der i landet voro till en tid ganska mägtiga och utbredde sig vida omkring och äfven tillbaka till Tyskland och till Liffland, från hvilket sistnämnde några dess medlemmar kommo också till Sverge. Två bland dem, Otto Wilhelm och Fabian, utmärkte sig mycket under Karl den elftes tid och uppstego till värdigheterna af fältmarskalkar, generalguvernörer och friherrar. En yngre medlem, Hans v. Fersen, slutligen president, deltog jemnte Karl Gyllenborg och Daniel Niklas v. Höpken i stiftandet af Hattpartiet och i förberedelserna till Arvid Horns och de gamla Mössornas störtande. Han var sjelf mycket rik och blef gift med den likaledes rike Axel Wachtmeisters dotter och slutligen enda arftagerska.

Deras äldste son, Karl Reinhold, var så road af skådespel, att han i yngre år och under diktadt namn länge åtföljde en teatertrupp på dess resor genom Frankrike. Sedermera återvände han till fäderneslandet och blef der väl anskrifven hos den likaledes skådespelslystne Gustaf den tredje och slutligen utnämnd till öfverhofjägmästare, och en af rikets herrar. Han blef, som nämndt är, gift med fröken Charlotta Fredrika Sparre och fader till två bland de sedermera vid hofvet besjungna så kallade »tre gracerna».

Hans yngre bror, den här ifrågavarande Fredrik Axel v. Fersen, var född den 5 April 1719. Han var nog lycklig att erhålla som enskilda lärare tvänne så utmärkta män som statsrätts-läraren Oehlreich och häfdatecknaren Lagerbring; det var liksom ett förebud till hans framtida hufvudsakligaste lefnadsverksamhet. I sin ungdom ingick han dock i krigstjenst, och deltog här hemma i finska kriget; sedermera likaså i Frankrikes fälttåg mot Österrike 1744—1748, och detta med så mycken utmärkelse, att han fick några vigtiga uppdrag sig anförtrodda och inom fyra år upphöjdes till generalmajor. Vid moderns död återvände han 1749 till fäderneslandet och blef der 1750 mot Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas vilja och framför flere äldre öfverstar befordrad till generalmajor också i svensk tjenst[1]), hvarefter han lemnade Frankrikes.

Han blef gift med en grefvinna De la Gardie och fick med henne icke obetydliga rikedomar samt skref sig slutligen som egare till Ljung, Steninge, Mälsåker, Löfstad, Finnåker samt några gods i Finnland. På flere bland dessa egendomar, liksom på fersiska tomten i Stockholm, uppförde han ståtliga byggnader och lefde der som en furste i sjelfständighet och prakt, dock alltid med iaktta-

---

[1]) 37. 256.

gande af ordnad och förnuftig hushållning. Efter 1751 fortgingo väl hans befordringar ända upp till fältmarskalks-graden men utan några brådstörtade språng, hvilka han äfven sjelf undanböjde.

Hans enskilda lif förflöt i ostördt lugn så att om hans personliga förhållanden finnas inga märkliga brytningar att förtälja; men så mycket mer om de politiska. I detta hänseende voro hans öden nära sammanflätade med fäderneslandets och hafva derför redan tillförene blifvit i och med dessa berättade. Här behöfves blott i korthet erinra om, huru han 1751—1755, stående på rådets sida, bekämpade konungaparets sträfvanden efter ökad magt; — huru han såsom landtmarskalk 1755 och 1756 försvarade landets lagliga frihet, och gjorde konungaparet ganska allvarsamma föreställningar; — huru han under pommerska kriget utmärkte sig mer än någon annan bland de svenska generalerna; — huru han som landtmarskalk 1760—1762 sökte leda och sammanhålla de oeniga och oroliga ständerna, ehuru till det mesta förgäfves; — huru han under riksdagen 1765 sökte upprätthålla det då sjunkande Hattpartiet; — huru han bidrog till framtvingande och ledande af reaktionsriksdagen 1769; — huru han 1771 sökte försvara de å nyo angripna Hattarna; — huru han under sistnämnda riksdagstvister ständigt talade för lag, ordning och sans och tillika om nödvändigheten af ömsesidiga eftergifter, ifall det fria statsskicket skulle kunna upprätthållas; — men ock huru han, när riddarhuset å ena och ofrälseStånden å andra sidan läto locka sig till öfverdrifna anspråk och till ömsesidigt och oförsonligt trots; — huru han då slutligen för tillfället gaf frihetens sak förlorad och lemnade konungen fritt spelrum till utförande af revolutionen 1772.

En så framstående verksamhet kunde ingen utöfva, som icke sjelf egde framstående personliga

egenskaper. Sådana funnos ock hos Axel Fersen. Gestalten var hög, hållningen ädel, utseende och umgänge behagliga, äfven vördnadsbjudande; några sade, stela och högdragna. Själsförmögenheterna voro utmärkta genom en snabb, klar och säker uppfattning, och ett redigt och lyckadt framställningssätt; dock verkande mer genom öfvertygande skäl än öfvertalande ordalag. Det ena som det andra begagnades med orubbligt lugn och med lika orubblig vördnad för ordning och gällande lag, samt med bestämd ovilja mot hvarje, vare sig det egna eller det fiendtliga partiets försök att med våld genomdrifva sina åsigter. Man finner ock, huru han vid flere vigtiga tillfällen afböjde alla häftigare brytningar.

Med varm och aldrig förkolnad kärlek omfattade han det fria statsskicket; men trodde detta säkrast betryggadt genom en stark börds-aristokrati. Kärleken till en sådan måste dock vika för den än starkare till friheten; och vi hafva sett, huru han **1771** och **1772** ifrigt rådde adeln att hällre medgifva nedsättning i sina privilegier än genom envist motstånd bringa det fria statsskicket i fara. Redan 1760 förutsåg och förutsade han en sådan. *Mångrådigheten*, skref han[1]), *och allas begär att herrska äro företeelser, som oroa sinnena och störa lugnet, och torde ingifva allmänheten längtan efter envåldet, för att en gång få åtnjuta den stillhet och frid, som alla behöfva och de flesta önska.*

Fersen var, som nämndt är, med varm kärlek fästad å ena sidan vid fria statsskick, å den andra vid adlig bördsaristokrati. Men begge dessa grundsatser, sådana de då för tiden i Sverge utbildat sig, stodo till hvarandra i skarp motsägelse. Statsskicket syftade ovillkorligen till demokrati; riddarhuset sjelft var ock i många fall en sådan, och ville

---

[1]) *Riksark.* Fersen till Lantingshausen den 30 April 1760.

dock tillika upprätthålla sig såsom en verklig aristokratisk magt: ehuru det saknade dertill erforderliga egenskaper. Fersens bemödande att sammanhålla och försona så stridiga, så oförsonliga beståndsdelar misslyckades. Att sjelf genom en revolution till enderas fördel slita tvisten, det stridde mot hans kärlek till frihet och laglig ordning, och likaså mot hans obenägenhet för vådliga och våldsamma omstörtningar; hvarför han ock slutligen lemnade åt Gustaf den tredje utförandet af en sådan bragd. I sjelfva verket hade Fersen stor både vilja och förmåga att klokt och kraftfullt skydda, i ordning hålla och använda redan förut bestående statsformer; men icke i fråga om att bilda nya. När sådana brytningar tycktes oundgängliga, drog han sig tillbaka Hans styrka var försyn, icke skapelse.

Medvetandet om sådana anlag, sådana själsegenskaper torde hafva varit orsaken till en mycket besynnerlig företeelse; den nämligen, att han, hvilken lättare än någon annan kunnat blifva riksråd, öfverfältherre och till och med kansli-president, och att han, hvilken tycktes mer än de flesta hafva egt till dylika platser erforderliga egenskaper, — att han likväl hvarje sådan utmärkelse afböjde. Han kände sig vara en lysande stjerna på andra platsen; fruktade han måhända att blekna bort på den främsta?

Till följe af sina lugna och medlande åsigter blef Fersen af några frihetsmän beskylld för feghet eller overksamhet. Anhängarne af hofvet förde motsatt språk och beskyllde honom för äregirighet, penninge-girighet[1], till och med blodgirighet. Skalden Oxenstierna, ledd af brusande inbillningskraft och af kärlek till Gustaf den tredje, betraktade Fersen med denne konungs ögon, och tecknade hans bild med följande rader:

---

[1]) Några ha velat misstänka, till och med antyda, att Fersen tagit mutor af främmande hof; men ännu har ingen vågat bestämdt påstå, än mindre mägtat bevisa något sådant.

Sverge i hans hågkomst känner
En af de varelser, som kallas stora männer,
Men aldrig gjorde något stort.

Halten af dessa beskyllningar torde kunna bedömmas genom deras jemnförande, med hvad i föregående delar är berättadt. Många hafva ej heller de varit, som dylika beskyllningar framkastat. Så mycket flere och högljuddare deremot äro de loford, som öfver hans stora egenskaper och serskildt öfver hans heder och redlighet, blifvit uttalade af aktningsvärda personer, både landsmän och utländningar, både partivänner och motståndare[1]).

Fersen har uppträdt äfven som författare, icke blott af riksdagsskrifter, utan ock af utförliga historiska anteckningar, rörande tiden från 1719 och till April 1789. Den del deraf, som omfattar åren 1719—1741 besväras af många och betydliga misstag i både uppgifter och omdömen; ty han sjelf var då för tiden ett barn, en yngling, hvars vetande och åsigter förestafvades icke af egen erfarenhet och begrundning, utan af andra, af hans far och af dennes vänner Hattarna. Också anteckningarna för tiden efter 1741 innehålla många misstag, följder dels af hans myckna vistande utom fäderneslandet, dels af partisinne, t. ex. då han försvarar Rutström m. fl., dels af svikande minne; ty han tyckes hafva först på gamla dagar nedskrifvit i fråga varande anteckningar. Sannolikt är ock, att han tillåtit sig med åtskilliga prydnader och kraftuttryck gifva sina tal, i synnerhet sina varningar till de kungliga personerna, mer omfång, prydlighet och patriotiskt mod, än de i verkligheten

---

[1]) Vi nämna G. G. Adlerbeth, August och G. J. Ehrensvärd, K. F. Scheffer, A. G. Silfverstolpe samt danska, franska, preussiska och österrikiska sändebud.

egde; ty troligtvis har Gustaf icke tillåtit honom hålla några långa och skarpa straffpredikningar. Sannolikt är ock, att Fersen ej ogerna infört åtskilligt, som bidragit till att nedsätta den kunglige motståndaren, och någon gång sett dennes uppförande nog mycket i svart. Men att han afsigtligt framkastat grundlösa anklagelser, synes oss föga troligt. Sådant skulle allt för mycket strida icke blott mot hans i andra hänseenden visade heder och redlighet, utan ock mot hans lika ofta ådagalaggda försigtighet. Oss synes nämligen föga troligt, att han låtit af lättsinne eller illvilja förleda sig att till efterverlden öfverlemna uppgifter, med anledning af hvilka han kunde förutse, att samma efterverld skulle vid närmare granskning anklaga honom för afsigtliga lögner. Flere bland de omdömen, hvilka blifvit som grundlösa klandrade, torde vid närmare granskning befinnas dels sanningsenliga, dels föranledda af ofrivilliga misstag. Hvad Gustaf särskildt angår, har Fersen flere gånger omtalat hans medfödda förekommande godhet, hans goda »*hjertas ingifvelse, som alltid var böjdt för mildhet, hans naturliga godhet*» o. s. v. I det hela torde Fersens teckning af denne konung befinnas öfverensstämmande med sanningen. Det är åtminstone säkert, att flere aktningsvärda personer hafva efterlemnat ännu otryckta memoirer, som skildra denne konung med samma till och med än mörkare färger än de, Fersen användt.

TURE GUSTAF RUDBECK,

sonsons son af Atlanticans författare Olof Rudbeck den äldre, föddes den 21 Nov. 1714. Fadern dog tidigt, redan 1716, och lemnade sina barn i största armod. En finsk kapten, Barkenbom, upptog den värnlöse gossen, och använde honom till uppassare, vedbärare m. m. och skaffade honom sedermera

indelning som soldat och derefter som korporal. I sådan egenskap ådrog han sig Sprengportens uppmärksamhet och blef af denne förd till Sverge, till farfadern, professor Olof Rudbeck den yngre[1]), hos hvilken bättre vård erhölls. Redan vid 17 års ålder ingick han dock i krigstjenst, deltog i 1741—1743 års finska fälttåg och utmärkte sig genom mod och ihärdighet; likaså under dalkarlsupproret 1743, då han ihärdigt försvarade bron till Riddarholmen, så att dalkarlarna icke kunde komma till kungshuset, hvarest hofvet då vistades. För denna bragd fick han en penningebelöning och blef från löjtnant befordrad till major. Slutligen uppsteg han till värdighet af generalmajor, friherre och öfverståthållare.

År 1745 gifte han sig med en dotterdotters dotter af den sköna Ebba Brahe, fröken Magdalena v. Mentzer, och fick med henne en andel i Tidaholms egendom och i henne sjelf en älskvärd, duglig och aktningsvärd maka. Det berättas, att hennes ljusare blick och säkrare omdöme ej sällan ledde mannens beslut; ehuru detta måste ske med mycken varsamhet för att ej stöta hans stolthet. Hon vårdade ock med lycklig omsorg deras enskilda förmögenhet, så att den under mannens frånvaro vid riksdagar och ämbetsresor betydligen ökades. Äfven Rudbeck sjelf var en förståndig hushållare och inköpte flere gods, hvilkas värde genom penningarnas då beständiga fallande snart betydligen öfversteg inköpspriset och lemnade stor behållning. Också innehade han till slut flere egendomar och bland andra Edsberg i Uppland, hvilket han bebyggde och valde till stamgods. Ehuru sålunda känd som stark och omtänksam hushållare, har han likväl icke ådragit sig någon anklagelse för snikenhet eller olofligt förvärf. Nöjd med sina

[1]) Woltemats anekdoter.

ärliga förvärfvade inkomster, tillbakavisade han tvärtom en och annan fördel, som honom å det allmännas vägnar erbjöds[1]). Alla främmande sändebud, hvilkas bref kommit till vår kännedom, hafva enhälligt och med höga loford vitsordat hans fosterlands-kärlek, redlighet, oegennytta och fullkomliga omutbarhet. Preussiska ministern har t. ex.[2]) inberättat till sitt hof, att under riksdagen 1760 har ett från Paris kommet anbud af 50,000 plåtar blifvit af Rudbeck tillbakavisadt med de orden: *konungen i Frankrike är icke så rik, att han mägtar muta mig;* och berättaren tillade, att Rudbeck *till följe af sin kända ärlighet och oegennytta var Mösspartiets afgud*[3]). Också vid flere andra tillfällen omtalas, huru han för sin heder, sin rättrådighet och sin fosterlandskärlek hade stort anseende inom hela riket.

Härtill bidrog i någon mån hans enskilda personlighet. Han var en högväxt och ståtlig herre, med stark kroppsbyggnad, behagligt utseende, lycklig talegåfva och sedligt lefnadssätt, och dertill en varm känsla för sanning och fosterland, samt en orubblig vilja och ett orubbligt mod att dem försvara. Hans uppfostran hade varit mycket vanvårdad; men vid mognare år sökte han genom flitiga studier afhjelpa bristen och förvärfvade sig snart stora kunskaper, serdeles i de ämnen, som närmare rörde fäderneslandets allmänna angelägenheter.

---

[1]) Att han innehade Ulltuna kungsgård mot ett serdeles lågt arrende, har blifvit föremål för andra partiets anklagelse, och efter 1772 har konungen samma arrende upphäft.

[2]) Den 6 Nov. 1764.

[3]) *Idole.* Likartade obetingade loford läsas i danska min. bref 17 Okt. 1763, 21 Okt. 1766, 22 Jan. 1768 (intègre à toute épreuve), den 20 Okt. 1767, 22 Dec. 1769; — och i preussiska sändebudets likaledes den 22 Juni 1764, (il résista aux présents et promesses que les ambassadeurs lui ont faites.) 17 Maj 1765, 15 Nov. s. år.

Omdömet var klart, klokt och sundt, men icke omfångsrikt. Blicken i sig sjelf hvarken långsynt eller skarpsynt, blef ock i någon mån fördunklad genom en godtrogenhet, som gränsade till enfald, men som hade sin förklaring. Medveten om egen ärlighet och välmening, ville Rudbeck gerna tro på samma tänkesätt äfven hos andra och blef derför ej sällan bedragen. Partiets ledare, som naturligtvis till sina högsta platser gerna upplyfte en så ansedd och utmärkt man, satte derföre vanligtvis i hans grannskap någon bland sina slugaste anhängare för att i tysthet fästa hans uppmärksamhet vid de snaror, andra partiet möjligtvis kunde utlägga. Förmågan att sjelf sådana upptäcka var ej stor. Men när rätta beskaffenheten af en sak blifvit utredd, då var också Rudbeck med sitt anseende, sin vältalighet och sitt mod rätta mannen att densamma genomdrifva eller gendrifva, allt eftersom öfvertygelsen föreskref. Tvärt emot händelsen med Höpken hette det här, att *Rudbeck var mindre passande att uppgöra än att utföra en plan*[1]*;* och en annan gång, att *Essen var Mösspartiets hufvud och Rudbeck dess arm.*

Vän af försigtig statskonst och sparsam förvaltning, var Rudbeck en sjelfskrifven anhängare af Mössorna och gjorde sig snart bland dem bemärkt. Vid hans första steg på riksdagsbanan hade likväl besagde parti blifvit af Hattarna nedtryckt så djupt, att det icke förmådde uppträda med någon sjelfständighet, utan blott i förbund med hofvet. Detta sednare var då för tiden i öppen fejd med Hattarna och måste alltså för tillfället framstå som fredens och Mössornas vän. Af sådan orsak och af personlig välvilja för Adolf Fredrik[2]) var Rudbeck i början af sin bana fästad vid hofvet.

---

[1]) *Saxiska min. bref* 1 Jan. 1760.
[2]) *Danska min. bref* 7 Dec. 1759.

Under striden mellan konungaparet och rådkammaren 1751—1755 stod han ock på det förras sida och deltog till och med i revolutions-planerna 1756; men lyckades i tid draga sig tillbaka. Också efter nämnde brytning var han i flere år anhängare af hofvet och motståndare till Hattarna; detta sednare också af fosterländsk förbittring öfver det olagligt började och olyckligt förda pommerska kriget. Till straff för dessa tänkesätt blef han ock af samma parti år 1761 från riksrådsförslag utesluten. Men småningom inträdde en betydlig förändring. Rudbeck kunde ej gilla de våldsamma och besynnerliga revolutionsplaner, Lovisa Ulrika oupphörligen förehade, och det blef honom mer och mer klart, att en ökad konungamagt skulle genom henne lända Sverge till förderf. Mycket verkade ock den bekantskap, den vänskap, han omkring 1757 knöt med Nordencrantz, till följe af hvilken han mer och mer fördes till de half- eller hel-republikanska åsigter, som hyllades af denne och af många då tidens utmärkta skriftställare. Lovisa Ulrika harmades öfver förändringen, men mägtade ej densamma förekomma. Rudbeck gick helt och hållet öfver till de nu sjelfständigt uppträdande Mössorna och blef af dem vald till landtmarskalk vid reduktions-riksdagen 1765 och bidrog hufvudsakligen till genomdrifvandet af de kraftfulla sparsamhets-åtgerder, som då beslötos. Hög och högstämd var ock den förtjusning och likaså de förhoppningar, som denna partiomhvälfning förorsakade hos icke blott Mössorna utan i synnerhet inom ofrälseständen. I ett skaldestycke, benämndt det *Borgerliga ädelmodet*, hette det:

När det i själen heligt lågar,
Man allt för fosterlandet vågar;
Man älskar det, men icke sig, o. s. v.

Att dock äfven halfva riddarhuset deltog i Mösspartiets segerglädje, är redan berättadt. Om de för samma åsigter lyckliga talemansvalen 1765 sjöng en annan skald:

Så är nu fullbordadt det lyckliga råd,
Som vishetens Herre beslutit,
Åt norden att skänka rättvisa och nåd
Och hela, hvad härtill är brutit.

I glädjen vår lyckönskan samlas då här
Af troget och ärligt hjerta,
För alla de talmän, som hafva besvär
Frimodigt uttala vår smärta.

Serskildt yttrades stor förtjusning öfver Rudbecks utväljande till landtmarskalk. Det hette:

Välkommen Rudbeck, Himlens skänk!
På oss och honom, Herre, tänk!
Låt honom mot vår önskan svara!
Låt honom jemnt Din hjelp erfara!
Vår Gud! vi ligga för Dig ner
Och utaf trogna hjertan ber
Vår Rudbecks tankar Du ledsaga,
Låt honom söka Dig behaga!

Rudbeck sökte ock motsvara dessa förhoppningar, uppfylla dessa önskningar, och vi hafva redan[1]) utförligen beskrifvit det myckna för fäderneslandet nyttiga, som vid riksdagen 1765 genomdrefs. Ehuru Rudbeck gick i spetsen för rörelsen finner man likväl både då och vid andra tillfällen, huru han ofta sökte afstyra öfverdrifter och våldsamheter[2]), och i stället talade för rättvisa, billighet och menskighet. Han ogillade och ville afskaffa de så kallade Ständernas kommissjoner, hvilka med förbigående af lagliga domstolar utöfvat

---

[1]) 41 delen.
[2]) *Danska min. bref* 20 Maj 1766. Adelns prot. 20 Okt. 1762.

mycket partiförtryck och väckt mycken partiförbittring; — han ifrade för allvarlig efterräkning med vexelkontors-herrarna och deras sällskap; — likaså för en mer redlig och sparsam rikshushållning; — likaså och både ofta och ifrigt för införande af tryckfrihet. När t. ex. i Hemliga Utskottet[1]) fråga uppstod, huruvida en skrift af Nordencrantz skulle få tryckas eller ej, talade Rudbeck för offentliggörandet. *Jag har,* sade han, *af dessa skrifter lärt mig blifva en frisinnad och laglydig undersåte; och jag önskar, att de måtte af hvarje svensk man läsas. Finnes der något origtigt, så blifver det nog vederlaggdt. Jag önskar i allmänhet, att de band, som nu fjettra tryckerierna, pennorna och förnuftet, blifva lossade, på det klokt folk må sedermera få obehindradt upplysa sina medborgare, och jag hoppas deraf mycket för rikets väl och frihetens bestånd.*

Sedan reaktionen af 1769 blifvit besegrad, och Mössorna 1772 återkommit till välde, utnämndes Rudbeck till öfverståthållare, och han och många hans vänner hoppades, att nu skulle Sverge få obehindradt framgå på frihetens och samhällsutvecklingens bana. Få voro ej heller de, som i honom, den redlige och fosterlands-älskande mannen, sågo bebådaren och ledaren af en lugn och lycklig framtid. I frihetspartiets tidning Dagligt Allehanda infördes ofta[2]) verser i sådan anda. I en bland dem, kallad *sanningsord till Ture Gustaf Rudbeck,* lästes följande:

Hon (sanningen) *talte till honom med ömmande ord,*
Hon sade: »jag känner ditt hjerta.
Ditt nit bör högt vördas kring hela vår Nord,
Trots någon skall våga dig svärta.
Gack! sade hon, hjelte, fullborda ditt lopp,

---

[1]) 19 Nov. 1760.
[2]) T. ex. 21 Jan., 8 Febr., 13 Juni 1770.

Försvara mitt namn och min heder,
Bevisa mitt tal och fullborda mitt hopp!
Din penna jag styrer och leder.»

Att å andra sidan många, både Hattar, t. ex. Fersen, och Mössor, t. ex. Hochschild, våren och sommaren 1772 ogillade ofrälseståndens häftiga framfart och befarade ett olyckligt slut, är redan jemnte denna utgång berättadt.

Efter revolutionen 1772 och som landshöfding i Uppsala blef Rudbeck föga omtalad och tog afsked 1782 samt afled 1786.

Med brister men icke fläckar, är Rudbeck en bland de ädlare personligheter, vår historia företer, och få torde uppriktigare än han hafva sökt fäderneslandets bästa. Men vi hafva sett den godtrogenhet, med hvilken han vid revolutionens första utbrott litade på Gustafs ord, och den yrvakenhet, med hvilken han sedermera vid upptäkten af dessas bedräglighet uppförde sig. Man har som vanligt skrattat åt den bedragne och hurrat för hans besegrare.

Någon tid förut hade dock Gustaf sjelf skrifvit:

Om jag ej hade annat val,
Än att bedragas eller att bedraga,
Jag vet, hvad lott jag genast skulle taga;
Gud låt mig träda upp bland de bedragnas tal! [1])

[1]) 41. 184.

FJERDE KAPITLET.

ADOLF FREDRIKS SAMTIDA, KRIGARE OCH CIVILA ÄMBETSMÄN.

AUGUST EHRENSVÄRD.

Fadern J. J. Schæffer deltog i krigsrörelserna 1700—1719, blef slutligen öfverste och adlad med namnet Ehrensvärd.

Hans äldste son, August, ofta kallad Augustin, föddes den 25 September 1710, fick under några år god uppfostran hos slägtingen riksrådet Cronstedt, visade stora anlag för matematik och önskade få utbilda dem i Uppsala för att der en gång blifva professor, vid den tiden högsta målet för hans ärelystnad. Stjufmoderns karghet eller fattigdom lade dock oöfverstigliga hinder i vägen. Han gick derför vid 16 års ålder som frivillig in vid artilleriet, dock äfven dit medförande mycken håg för vetenskapliga sysselsättningar. För att vinna ökadt kunskapsförråd uppehöll han sig ock en tid hos Polhem och tycktes äfven hafva åtnjutit någon ledning af den ryktbare artilleri-generalen Karl Cronstedt. Som en hoppgifvande ung man, fick han snart offentligt reseunderstöd, och besökte åren 1736 och 1737 flere utrikes länder. Dessa tillfällen begagnades med så mycken flit och framgång, att han vid 29 års ålder utnämndes till kapten-mekanikus och snart till ledamot af Vetenskaps-Akademien och till ledare af kadettskolan. Efter många väl utförda uppdrag samt steg efter steg erhållna befordringar slutade han som grefve och fältmarskalk.

Man finner på flere vägar spår efter hans rastlösa verksamhet; t. ex. huru han arbetade för

strömrensningar och segelleder i Finnland, för ordnandet af arméens pensjonskassa i Sverge, för nya eller förbättrade fästningsverk vid Landskrona och Karlskrona, för åtskilliga förbättringar vid artilleriet m. m.

Hans största och ryktbaraste verk voro dock Sveaborg och Arméens Flotta.

Sveaborg. För att lätta bedömandet af detta vigtiga företag må här i minnet återkallas några tillförene på spridda ställen angifna förhållanden.

I afsigt att försvåra ryssarnas såväl anfall mot Finnland som framträngande till Östersjön, hade Sverges regeringar från och med Torkel Knutson till och med Karl den elfte uppfört efter hvarandra en hop fästningar, så att det slutligen längs östra gränsen förefanns en dubbel rad af sådana; — den inre och svagare bestående af Kokenhusen, Dünaburg, Dorpt, Jama, Nöteborg, Keksholm, Nyslott och Kajaneborg; — den yttre och starkare af Riga, Revel, Narwa, Nyen[1]) och Wiborg. Under Karl den tolftes regering, och utan att denne konung efter 1701 i egen person sökte försvara ett enda bland dem, blefvo alla dessa skyddsvärn af ryssarna borttagna och vid freden 1721 återfick Sverge endast Kajaneborg och Nyslott. I sammanhang med dem sökte då varande svenska regering att medelst befästande af Willmansstrand och Fredrikshamn bilda en ny försvarslinie. Men under det af Hattpartiet 1741 började finska kriget blefvo också alla dessa skyddsvärn borttagna, och vid freden 1743 återfick Sverge endast Kajaneborg, så att södra och medlersta Finnland stodo återigen försvarslöst öppna för hvarje anfall. Till deras skydd beslöt då svenska regeringen att anlägga, icke en rad af fästningar såsom tillförene, utan en enda men mycket stark

---

[1]) På denna punkt utgjorde dock den inre fästningen Nöteborg hufvudförsvaret.

både sjö- och landtfästning. Till dess plats valde man den redan förut påtänkta skärgården utanför Helsingfors[1]), och till namn det betydelsefulla ordet Sveaborg, och till verkställare den utmärkte August Ehrensvärd. Denne, nyss förut blifven öfverste, nämndes nu till generalmajor och derjemnte till befälhafvare öfver finska skärgårdsflottan. Arbetet begynte genast, men rönte också genast mycket ogillande, mycket motstånd: af H. H. Liewens och andras afund mot Ehrensvärd, af Adolf Fredriks eftergifvenhet för Liewen; af tröghetens obenägenhet mot allt nytt; och af Rysslands ovilja och stämplingar mot hvarje ny finsk försvarsanstalt. Under skydd af nämnde konung gjordes åtskilliga försök att afbryta hela företaget, men fåfängt; hvilket allt redan utförligen berättadt är[2]); liksom ock, att konungen länge bibehöll en viss ovilja mot både Ehrensvärd och Sveaborg. Emellertid fortsattes det storartade arbetet, och Ehrensvärd hade dervid troget bistånd af Daniel Thunberg, en bondson från Ångermanland, hvilken med stöd af egna anlag och egen flit och tillika af Polhems och Ehrensvärds välvilja slutligen arbetade sig upp till öfverdirektör och riddare. Han var en utmärkt duglig, pålitlig och hederlig man, och derjemnte mycket anspråkslös. Mellan honom och Ehrensvärd rådde den varmaste vänskap, det uppriktigaste förtroende. Ehuru sjelf två år äldre, kallade

---

[1]) 38. 120. I sammanhang med hufvudfästningen uppfördes ock mindre förskansningar vid Svartholmen.

[2]) 39. 51, 52. Enligt danska min. bref 10 Juli 1753 hafva till dessa fästningsarbeten blifvit anslagna för 1747 en summa af 75,000; — för 1748 af 300,000; — för 1749 af 408,333; — för 1750 af 600,000; — för 1751 af 850,000; — för 1752 af 800,000; — för 1753 af 1,019,300, allt d. s. m. — Enligt Malmström 4. 248, har denna fästningsbyggnad mellan riksdagarna 1751 och 1755 kostat 3,788,622 d. s. m.

Ehrensvärd honom alltjemnt *min käre gubbe*, eller *min redlige fader Thunberg*, och erkände öppet hans förtjenster. På en bland de vigtigaste anläggningarna vid Sveaborg lät han inrista följande minnesskrift: *Utan Thunberg skulle Ehrensvärd icke byggt denna dam.* — Under en tid af omkring 16 år arbetade Ehrensvärd på detta verk, hvilket han hoppades göra till ett fast, ett oöfvervinnerligt skydd för Sverge, till ett Sveaborg, som skulle göra skäl för namnet. De hinder, Adolf Fredrik och Liewen laggt i vägen vid företagets början, hade lyckligen blifvit undanröjda. Ehrensvärd anade dock i framtiden nya och likartade stämplingar; *men*, skref han, *icke skola vi, fader Thunberg! oroa oss deröfver; utan i alla händelser glädjas åt att hafva laggt första stenen till ett så nyttigt verk.* Svåra hinder trädde honom också omigen till möte. De vid riksdagen 1765 segrande Mössorna förlamade arbetet på Sveaborgs fästningsbyggnad, och togo ledningen af detsamma från Ehrensvärd, och detta troligtvis hufvudsakligen på tillställning af Ryssland. Vi hafva redan tillförene[1]) beskrifvit det vedervärdiga uppträdet. Ehrensvärd återfick väl 1769 ledningen af sitt älskade företag; men krafterna började till följe af ålderdom och sjuklighet lida till slut. Det mesta och hufvudsakliga af hans storverk hade likväl redan hunnit fulländas.

Arméens flotta var Ehrensvärds andra storverk. Vi erinra om, huru Karl den tolfte lät från och med 1703 ryska magten utan kraftigare motstånd framtränga till Finska Viken, utbreda sig längs efter dess stränder samt grunda en Östersjö-flotta; likaså huru tsar Peter insåg, att denna hans ännu ofullkomliga sjöutrustning icke kunde mäta sig med Sverges starka, af Hans Wachtmeister bildade

---

[1]) 41. 148—150.

örlogsflotta; — huru han derföre byggde en mängd skärgårdsfartyg, hvilka kunde i stiltje eller motvind framdrifvas med åror, och följaktligen icke berodde af väder och vind, och tillika såsom mycket plattkölade kunde taga sig fram genom skärgårdarnas slingrande och grunda farvatten, och derigenom blifva oåtkomliga för svenska flottans stora och djupgående örlogsskepp; — huru denne rysska galerflotta äfven snart nog, 1712—1721, lyckades framtränga genom alla skärgårdarna, Finnlands, Ålands och Sverges och öfverallt anställa stora förödelser; — huru efter freden 1721 regeringen i Stockholm, inseende nyttan af dylikt sjöförsvar, började sjelf bygga galerer; — allt detta är i föregående delar utförligare berättadt. Sverges förut följda plan att genom en stark örlogsflotta, bestående af linieskepp och fregatter, beherrska Östersjön, stod i nära sammanhang med den tidens planer på ett omfattande Östersjövälde. Hvarje möjlighet af ett sådant hade väl genom Karl den tolftes krig blifvit tillintetgjord; men minnet deraf, tanken derpå lefde ännu qvar samt smickrade stoltheten och missledde omdömet. Under åren 1721—1750 arbetade man också vida mer på återupprättandet af den stora örlogsflottan än på byggandet af galerer. Den, som deremot ifrigast upptog och förordade nyttan till och med oumbärligheten af en skärgårdsflotta, var August Ehrensvärd. I ett tal i Vetenskaps-Akademien har han utförligen framlaggt sin åsigt rörande ifrågavarande vigtiga riksangelägenhet. Se här dess hufvuddrag!

Sverge bör blifva en sjömagt. Vi lefva ej mer i paradisets fred. Hvarje samhälle måste vara rustadt till försvar. För Sverge måste till följe af landets belägenhet deruti ingå ett kraftigt sjöförsvar. Sverge bör blifva en sjömagt.

Sverge kan blifva en sjömagt. Det har mycket, af hvad dertill fordras, jern, virke, tjära,

hampa; och allt detta som alster af egen jord; likaså en befolkning, som är till timmerarbete invand, öfver allt genom uppförande af trädhus, och i skärgårdarna genom uppbyggande af alla slags båtar och kustfartyg; en befolkning, som tillika genom många insjöar och djupa hafsvikar blifvit till allahanda sjöfart inöfvad. Sverge kan blifva en sjömagt.

Men hurudan?

Efter upptäkten af Ostindien och Amerika kan intet rike vara en stark sjömagt utan att hafva många djupgående skepp, som mägta plöja och trotsa oceanen. Men den stat, som skall en dylik flotta underhålla, måste vara rik, folkrik och en sjöfarts-idkande handelsstat; rik för att mägta densamma uppbygga och utrusta samt dess besättning inöfva, aflöna och försörja; — folkrik för att kunna ersätta afgången efter åldrade eller fallna sjömän; — och så folkrik, att den arbetets fördelning inträdt, som gör, att många egnat sig serskildt åt sjömansyrket och deri förvärfvat nödig öfning; — och sist en sjöfarts-idkande handelsstat, på det genom enskild företagsamhet flere skeppsvarf må förefinnas och flere skeppsbyggmästare och sjömän inöfvas, så att sjöförsvaret må i händelse af behof kunna derifrån erhålla förstärkning. Blott den stat, som eger dessa fördelar, kan numera blifva en stor sjömagt.

Att Sverge var dertill för fattigt på penningar, på folk och på handelsverksamhet, denna sanning uttalade väl Ehrensvärd icke öppet och bestämdt; men den framstod som sjelfskrifven följd af hans anmärkningar och af hans stundom betydelsefulla ord. *Man behöfver*, sade han, *ej vara herre till sjös, om man endast vill lefva i fred*[1]), — och en

[1]) Dessa ord, liksom hela andan i dessa Ehrensvärds åtgerder visa mer likstämmighet med Mössornas åsigter, än med Hattarnas, till hvilka sednare han dock vanligen och med skäl räknades.

annan gång: *häldre än att blindt härma andra sjömagter, böra vi blifva en »originel sjömagt»*. Med detta ord antydde han ett sjöförsvar, passande enkom för Sverge, följaktligen bestående förnämligast af grundgående fartyg, som kunde befara våra skärgårdar och beskydda våra stränder. *En sådan flotta*, fortfor han, *begagnade i fordna dagar våra förfäder vikingarna; en sådan fordra ock ännu i dag vårt lands kuster och hela belägenhet; — en sådan medgifva ock våra tillgångar; — men ingalunda en som mägtar beherrska oceanen eller numera ens Östersjön. Andra och rikare stater, som icke hafva några skärgårdar, och som föra sina krig på de stora hafven, öfvergifva och böra öfvergifva det gamla bruket af galerer. Vi åter, som ej mägta underhålla en stor flotta, men deremot hafva skyddande skärgårdar, vi böra tvärtom återtaga och vidhålla bruket af dylikt kustförsvar. — Men en flotta, som hufvudsakligen uppehåller sig i skärgården, måste derigenom komma i närmare beröring med landthären och bör följaktligen ledas i sammanhang med dennas rörelser. Den är på sätt och vis ett dess bihang och bör derföre kallas »arméens flotta» och stå under befäl af landthärens fältherre.*

Sådana voro i korthet hufvuddragen i den åsigt, enligt hvilken Ehrensvärd ville bilda Sverge till hvad han kallade en *originel sjömagt;* och enligt hvilken han skapade det sjöförsvar, som under namn af *arméens flotta* sedermera blef vid många tillfällen till stor nytta för fäderneslandet.

Det var vid riksdagen 1747[1]), som Ehrensvärd började framställa dessa åsigter; men först vid den af 1756 lyckades han de samma genomdrifva. Då församlade ständer beslöto nämligen, att en

[1]) Det här åberopade tal, i hvilket de fullständigt utvecklades, hölls först 1766.

sådan arméens flotta skulle upprättas, och med sina förråd förläggas dels i Stockholm, dels i Göteborg och dels och mest vid Sveaborg och i dess rymliga hamn, för att till Finnlands försvar vara nära till hands. Det hela af också denna nya inrättning ställdes under Ehrensvärds befäl. Nu började ett ifrigt arbete på hvarjehanda skärgårdsfartyg och efter mer och mer förbättrade arbetssätt och ritningar. Liksom af Thunberg vid Sveaborg, så erhöll Ehrensvärd vid skärgårdsflottans uppbyggande ett kraftigt och skickligt biträde af den utmärkte skeppsbyggmästaren, sedermera blifvande amiralen Chapman. Snart hade ock Sverge en betydlig sådan styrka att till sitt och i synnerhet till Finnlands försvar påräkna. Men vid riksdagen 1765 kom Mösspartiet till magten och anställde nu mot arméens flotta samma förföljelse som mot Sveaborg och af samma skäl. Till hvad derom redan blifvit anfördt, kom en snart framträdande och sedermera ständigt fortgående spänning mellan den gamla örlogsflottan i Karlskrona och den nya skärgårdsflottan i Sveaborg, en spänning, som måhända ökades genom Ehrensvärds något stolta och sjelfrådiga lynne och genom hans åtgerd att åt sin nya skapelse, arméens flotta, skaffa åtskilliga utmärkelser, t. ex. en egen flagga, skild från den gamla blågula, som Sverges örlogsmän med heder fört. Sådana åtgerder ökade antalet af hans och skärgårdsflottans ovänner. I strid mot riksdagen 1756, förklarade ock riksdagen 1766, *att örlogsflottan vore rikets säkraste värn* och det *1756 antagna sjöförsvaret deremot overkställbart.* Flere indragningar vid detsamma beslötos, och Ehrensvärd skildes från öfverbefälet. Hela skärgårdsflottan ställdes ock under samma styrelse som örlogsflottan i Karlskrona[1]). Vid riksdagen 1769 återfick dock

[1]) Under krig mot Ryssland skulle dock, som nämndt är, enligt Ehrensvärds förslag skärgårdsflottan i Sveaborg ställas under befälhafvaren öfver landthären i Finnland.

Hattpartiet sin öfvervigt och Ehrensvärd sitt öfverbefäl[1]).

Redan genom utseende och hållning ådrog sig Ehrensvärd mycken uppmärksamhet. Växten var icke hög, men välbildad och hela personligheten behaglig, också genom ett gladt och välvilligt lynne. Blicken talade dock om sjelfförtroende och stolthet. Huru långt han kunde deruti gå, ådagalägges af följande drag. År 1764 utnämnde Adolf Fredrik honom till friherre, som man sade, i afsigt att för sitt parti vinna en så inflytelserik person. På samma gång gafs dock samma utmärkelse åt en generalmajor Lilliesvärd. Detta kamratskap misshagade den stolte mannen. *Lilliesvärd*, skref han, *är visserligen en hederlig karl; men har ingenting gjort, och man bör väl icke blifva friherre endast för katekesens skull. Att nu med honom eller för hans skull blifva upphöjd till nämnde värdighet, det anser jag vara, icke en nåd, utan ett straff. Hvad gagnar mig dessutom tittlar och band? hvad jag önskar, är framgång åt mina verk, lycka åt mitt fädernesland och lugn åt min ålderdom. Vill hans majestät visa mig någon ynnest, så bed honom i stället sända penningar till mina fästningsbyggnader och till min flotta; allt annat är bara fåfänga*[2]). Konungen tyckes hafva vidtagit den jemnkande åtgerd att datera Ehrensvärds friherrebref den 26 Juni och Lilliensvärds åtta dagar sednare, eller den 4 Juli, hvarefter den erbjudna värdigheten mottogs.

Till själsförmögenheter var Ehrensvärd skarpsinnig, djupsinnig och snabbtänkt, hvilka egenskaper blifvit än mer utbildade genom vidsträckta studier och mycken beröring med menniskor. Han

---

1) Jfr **33**. 180. **41**. 148—151.

2) *Tostrups arkiv*, A. Ehrensvärd till G. A. Hjärne, 30 Juli 1764. *Danska min. bref*, 10 Aug. s. år.

var ganska kunnig, icke blott i sitt yrke, utan ock i de sköna konsterna, och härutinnan en föregångare till den ryktbare sonen; detta äfven med hänsyn till författareskap, ty också fadern älskade korta, kraftfulla och tankedigra ordalag. Med varmt sinne främjade han dessutom allt, som var ädelt, rent och sannt, och sökte ingifva sådana tänkesätt hos sina underlydande officerare samt framdrog med kraftig hand de utmärktaste bland dem; t. ex. den sedermera ryktbare Henrik Trolle. Sjelf föregick han med det aktningsbjudande föredömet af sådana dygder och af en sällspord sanningskärlek. Det allvar och den uppriggtighet, hvarmed han undanbad sig öfverbefälet i pommerska kriget, och sedermera, när det honom påtrugades, förutsade dess ringa framgång[1]); — det sätt, hvarpå han utförde samma krig och dervid utmärkte sig för drift och personlig tapperhet; — det allvar och den sanningskärlek, hvarmed han afsade sig ett honom för samma fälttåg tillämnadt beröm[2]): allt detta är redan berättadt. Vi skulle dock gerna velat återinföra dessa hans utlåtanden såsom sällsporda och ärorika prof på manlig kraft och beslutsamhet.

Hans oegennytta var lika utmärkt. Ehuru millioner gingo genom hans hand, efterlemnade han ingen större förmögenhet, och på hans ärlighet hvilar ej minsta fläck. I religiöst hänseende var han länge en stark fritänkare, men återvände på ålderdomen till flere kyrkans troslärор.

Som politiker var han ifrig anhängare af det fria statsskicket och ådagalade ej sällan en bestämd ovilja mot konungadömet. Ovännerna misstänkte som bidragande orsak dertill harmen öfver det sätt, hvarpå Adolf Fredrik motarbetade Sveaborg;

[1]) 40. 58.
[2]) 40. 65.

men det var otvifvelaktigt en följd af hans egen och uppriktiga öfvertygelse. I strid mot hofvets önskningar ifrade han vid riksdagen 1756 för det så kallade tjenstemanna-betänkandet. Vid upptäkten af hofvets revolutionsplan under samma riksdag såg man honom, för att vara färdig till frihetens försvar, tillbringa nätterna i artillerigården, under det han lät artilleristerna uppstämma glada frihetssånger. Det säges ock, att han velat i händelse af strid låta manskapet skjuta skarpt till och med på konungen, om så behöfdes. Det säges ock, att han velat utsträcka rättegången mot de sammansvurna äfven till drottningen. Märkligt är derjemnte ett annat drag från samma tid och samma uppträde. Ehrensvärd var då öfverste för artilleriet, hvilket regemente ansågs mycket frisinnadt. Vid den tacksägelsefest, som öfver revolutionsförsökets misslyckande firades, höll den bekante Rutström för samma tropp en predikan, hvilken innehöll bland annat följande. *Som Gud är rättvis och god, vill han ock, att vi skola vara detsamma. Vår regeringsform öfverensstämmer derutinnan med Guds ord, hvarföre ock vår välsignade svenska frihet burit herrliga frukter.* Ytterligare beskref Rutström, hvilka följderna skulle hafva blifvit, ifall revolutionen fått framgång. *Då*, sade han, *hade vår hufvudstad snart legat i rök och blod, och landets innebyggare måst klafva sina halsar under träldomens fördömliga bojor och kröka sina skuldror under en odräglig börda.* Rutström välsignade derför artilleriregementet för dess vaksamhet och trohet mot fäderneslandet, och önskade, *att dess medlemmar så högre som lägre, så föräldrar som barn, måtte få städse på sina hufvud bära frihetens herrliga och blomstrande krona.* Ehrensvärd yrkade på talets offentliggörande och det blef oaktadt några hofkonsistoriets anmärkningar tryckt och kringspridt, samt i Gjörwells tidskrift *Den svenske*

Mercurius berömdt, och bland annat just för ofvan inryckta stycken, hvilka kallades *vackra*. Detta drag är betecknande för allmänhetens dåvarande tänkesätt och i synnerhet för Ehrensvärds. Under någon tid af riksdagen 1760 stod denne ock i politisk förbindelse med Pechlin; och det berättas, att de gemensamt ville tillsätta en ny myndighet, bestående af valda ombud från alla fyra stånden, hvilka, liksom ett slags spartanska eforer, skulle också mellan riksdagarna öfvervaka konungens och rådets uppförande[1]. Mössornas åtgerder vid riksdagen 1765, deras förfarande mot Sveaborg, mot arméens flotta och mot honom sjelf, och flere deras hårdhändta och vågade tilltag, samt undfallenhet för Ryssland; allt detta åstadkom likväl en betydlig förändring. Han började öfvergå från ständernas till hofvets parti och han ville numera, att justitiekanslern skulle utväljas af konungen men icke af ständerna, hvilkas tvister och bråksamhet väckt hans ovilja. År 1770 skref han ock öfver sig sjelf en grafskrift af följande innehåll:

Här hvilar
August Ehrensvärd,
Som föddes år 1710 under Sverges nöd
Och dog år 17— under Sverges yra.

Hans vänner hafva varit
Riksrådet v. Seth, grefve Axel Fersen,
Christof. Rappe, Klingenstierna, And. Celsius,
Mårten Strömer och Hartman[2]).

Hans gerningar ligga tysta i Sveaborg
Och vänta Efterverldens dom.

---

[1]) *Danska min. bref*, 21 April 1761.
[2]) Hartman var hans läkare.

De uppräknade vännernas namn visa, huru hans tillgifvenhet var jemnt delad mellan stats- och vetenskapsmän. Orden om *Sverges Yra* visa ock hans åsigt af dåvarande förhållanden. Statshvälfningen 1772 har han äfven gillat, och, ehuru numera ganska sjuklig och ålderdomssvag, sökt understödja.

Närmaste föremålet för Ehrensvärds tankar och verksamhet var Finnland, dess strömrensningar, dess uppodling, och dess sjö- och landtförsvar. Åt några nya slag af skärgårdsfartyg, som uppbyggdes, gaf han ock de finska namnen af dervarande landskap, t. ex. Turunmaa Finnland, Hemmemaa Tavastland, o. s. v., och han vistades gerna på sitt der i landet belägna öfversteboställe Saarisjärvi.

Ehrensvärd afled den 4 Okt. 1772 och blef begrafven inom Sveaborgs fästning. Gustaf den tredje ämnade der öfver honom uppresa en serskild och större minnesvård. Det skedde ej[1], det behöfdes ej; hela det omgifvande Sveaborg var en sådan. Men när skärgårdsflottan den 9 Juli 1790 tillkämpat sig den lysande segern vid Svensksund, lät konungen en mängd tagna ryska flaggor och vimplar under parad, styckeskott och festligt tal nedläggas på Ehrensvärds graf, och befallde, att en sådan högtidlighet skulle årligen förnyas såsom ett uttryck af fortfarande tacksamhet för de stora tjenster, den store mannen gjort sitt fädernesland.

JOHAN ALBRECKT V. LANTINGSHAUSEN.

Slägten Lanting, ursprungligen från Nederländerna, kom till Estland och derifrån in på svenska riddarhuset under namnet Lantingshausen.

Nu ifrågavarande ättling föddes i Rewel den 4 Nov. 1699. När ryssarna 1710 intogo Estland,

---

[1]) En grafvård blef dock öfver hans hvilorum uppförd.

förlorade slägten sina dervarande gods och flydde till Sverge, hvarest den unge Johan Albreckt blef till följe af behagligt utseende och stadgadt uppförande antagen till page hos prinsessan Ulrika Eleonora. Derefter ingick han i krigstjenst samt deltog 1718 i det olyckliga tåget mot Trondhem och utmärkte sig genom tapperhet, men blef efter freden afskedad till följe af de starka indragningar, som då måste göras. Genom flitigt studerande af Cæsar, Polybius och yngre krigshistoriska författare sökte han emellertid skaffa sig större kunskaper i yrket. År 1723 ingick han i fransk krigstjenst. Men till följe af sitt pålitliga och stadgade uppförande, fick han snart i uppdrag att som guvernör under åtskilliga resor kring Europa följa två prinsar af huset Pfaltz Zweibrücken-Birckenfeld[1]). Efter slutade färder återgick han till Frankrikes tjenst, deltog i flere fälttåg och gjorde sig genom tapperhet, klokhet och användbarhet så utmärkt, att han erhöll vigtiga uppdrag också vid förvaltningen, och blef, ehuru främling, slutligen upphöjd till generalmajor, samt fick vid afskedet 1746 en betydlig årlig pensjon.

Återkommen till Sverge, erhöll han der samma tjenstegrad och tillika flere förtroende-uppdrag samt införde åtskilliga förbättringar såväl vid kronobagerierna som Wadstena krigsmanshus.

År 1748 gifte han sig med en syster till Axel Fersen, med hvilken han sålunda kom i närmare beröring och vänskap. Hans maka afled dock redan 1751, hvarefter Lantingshausen nedlade sina tjenstebefattningar till följe dels af sorg, dels af hofvets onåd; den sednare förorsakad också af hans frisinnade tänkesätt[2]).

---

[1]) Deribland den, som 1743 var föreslagen till svensk tronföljare.

[2]) *Preuss. min. bref,* 1 Maj 1759.

Men när pommerska kriget började, öfvertalades, nästan trugades han att mottaga högsta vården af kommissariatet, samt först ett högre och sedermera det högsta befälet öfver sjelfva hären. Huru han förvaltade båda, huru han förbättrade härens förplägning och helsovård, huru till följe deraf sjukligheten också aftog; huru han, när staten för tillfället icke kunde sända behöfliga penningesummor, flere gånger sjelf anskaffade sådana medelst pantsättande af egna gods eller uppmyntande af eget bordsilfver m. m., detta är redan berättadt[1]. Han längtade emellertid efter befrielse från nämnde obehagliga befattning. Då blef öfverståthållaresysslan i Stockholm ledig. Lantingshausen säges redan 1753 önskat erhålla densamma, men förgäfves[2]. Nu sökte han icke platsen, men blef för densamma af andra eftersökt; måhända för att utestänga den illa kände men mycket mägtige Fredrik Gyllenborg. Det var ock med öfvervigt af blott en enda riksrådsröst, som Lantingshausen segrade. Han måste dock ännu ett år qvarstanna vid öfverbefälet i Pommern, emedan ingen passande efterträdare kunde på länge utfinnas.

Först 1760 tillträdde han öfverståthållaresysslan.

Det finnes två olika sätt, hvarpå ämbetsmän förvalta sina åligganden och söka sin ära. Den ene försummar den dagliga, trägna men mindre bemärkta tillsynen öfver redan befintliga lagars efterlefnad och låter derigenom sjelfsvåld, oordning och vantrefnad inrota sig; men genomdrifver i stället åtskilliga förändringar eller så kallade reformer, som falla i ögonen och blifva af samtid och efterverld beprisade. Andra åter taga saken

---

[1]) 40. 43—55.

[2]) *Arkivet på Sjöholm,* Karl Scheffer till O. Flemming den 16 April 1753.

på annat sätt och lägga stor vigt på den jemna och samvetsgranna tillsynen. Detta var händelsen med Lantingshausen. Från flere håll omtalas, huru han personligen deltog i alla göromål, besökte alla inrättningar, inhemtade kännedom om alla förhållanden och vårdade med yttersta omsorg de svagares och fattigares rätt, och detta allt, icke en eller annan gång och för skens skull, utan esomoftast och med aldrig tröttad flit, aldrig svikande uppmärksamhet, och tillika med en sällspord förening af klokhet och kraft, rättvisa och billighet, mildhet och menniskokärlek. Hvad kanske allra mest förskaffade honom allmänhetens kärlek, var likväl det varma deltagande, han visade för olyckan, fattigdomen och nöden. Man såg, huru han genom klok hushållning och enkelt lefnadssätt fördrygade sina tillgångar; men ock, huru han städse använde öfverskottet till sina medmenniskors bästa och i synnerhet till de olyckligas understöd.

Lantingshausen var anhängare af Hattpartiet och tillika af det fria statsskicket. När under åren 1751—1755 Adolf Fredrik icke ville enligt lag och löfte underskrifva, hvad rådets flertal beslutat, ställde sig Lantingshausen på lagens och rådets sida och ville ej medgifva några förändringar, som kunde lägga mer magt i Adolf Fredriks, det vill säga i Lovisa Ulrikas hand. Detta gick så långt, att han icke ens ville medgifva konungen rättighet att utdela riddareordnar; emedan, tyckte han, *sådant vore ett trappsteg till suveräniteten*[1]). Under hofvets upprorsförsök 1756 var det Lantingshausen, som i spetsen för en stor skara officerare nattetid genomtågade gatorna för att upprätthålla ordningen och friheten. Också var han mycket hatad af Lovisa Ulrika, och Adolf Fredrik förbigick honom fyra gånger vid tillsättande af

[1]) *Preuss. min. bref*, Nov. 1751.

riksråd. Slutligen blef han likväl dertill utnämnd. Han visade dock fortfarande mot hofvet samma ogena sinnelag. En gång ville Stockholms borgerskap inbjuda Lovisa Ulrika till en vid Karlberg anställd mönstring. Lantingshausen sökte hindra förslaget och, när detta icke lyckades, reste han till landet och bevistade ej högtidligheten[1]). Det tyckes verkligen, som en hög grad af ömsesidig ovilja herrskat mellan honom och konungaparet.

Till följe af sin förbindelse med Hattpartiet deltog han dock 1768 i de Hof-Hattförbundets åtgerder, som framtvingade reaktions-riksdagen 1769.

Lantingshausen var en herre af stark kroppsbyggnad, reslig växt, ståtlig hållning och vackert utseende, och derjemnte till lynne och uppförande behaglig, saktmodig och likväl bestämd, och som enskild person sedlig, allvarlig och lifvad af sann gudsfruktan. Själsgåfvorna voro ringa i fråga om snille och inbillningskraft, men stora med hänsyn till lugnt, klart och pålitligt omdöme. Som duglig ämbetsman har han haft få sina likar.

Frampå 1760 talet började han lida af sjuklighet, serdeles af svindel och slappadt minne, och sökte derföre småningom draga sig tillbaka[2]). Svagheten tilltog år efter år och han afled den 6 Dec. 1769.

Begrafningen hade sina märkvärdiga uppträden. Konungaparet bevistade den icke, utan åskådade från enskild mans fenster det stora liktåget[3]); men hvarhäldst detta tågade fram, hördes från de omgifvande folkhoparna uttryck af kärlek och välsignelse.

---

[1]) *Preuss. min. bref*, 6 Juli 1764.

[2]) *Rådsprot.*, Jan. 1767.

[3]) Prins Gustaf säges hafva dock in cognito varit i kyrkan.

Stockholms magistrat lät öfver Lantingshausen slå en minnespenning som uttryck af stadens tacksamhet. Dessutom kom till Vetenskaps-Akademien en namnlös skrifvelse med begäran att låta af 50 medsända dukater prägla till hans ära en skådepenning för att lemnas åt den, som författat det enligt akademiens omdöme bästa äreminnet öfver den aflidne. Täflingsämnet utlystes och två skrifter inkommo, båda så utmärkta, att de i akademiens handlingar trycktes. Författaren till den ena, häfdatecknaren Schönberg, sade bland annat: *jag har nedskrifvit denna min uppsats mindre för prisets skull, än för att få framställa värdet af de dygder, som gjorde den bortgångne allmänt värderad och älskad, och för att få framställa mindre hans militäriska än moraliska egenskaper, hvilka sednare utgöra den vackraste sidan af hans personlighet.* Sin minnesteckning slutade Schönberg med följande uppmaning. *Medborgare! Att för eder den bortgångnes dygder framläggas, sker icke för att låta eder med läsning af ett minnestal fördrifva en sysslolös stund. Det är i stället för att uppelda till ära och dygd, till kärlek för medmenniskor och fädernesland, som man uppteknar stora mäns, förtjenta medborgares och värdiga menniskovänners lefnad. Bemöden eder att efterfölja dem, och i skolen, liksom de, finna eder belöning uti Försynens hägn, hjertats lugn, medborgares välsignelser och efterverldens högaktning.*

PER ABRAHAM ÖRNSKÖLD.

En prestslägt från Öland kallade sig med hemsocknens namn Löth, och sedermera, adlad, Löth-Örnsköld, och sist, upphöjd i friherrligt stånd, blott Örnsköld. Den här ifrågavarande ättlingen, född den 18 Nov. 1720, visade så mycken flit,

stadga och duglighet, att han vid högskolan erhöll till sin fortkomst betydliga stipendier och derefter inom bergskollegium befordran efter befordran, slutligen till bergsråd. Han blef 1759 gift med Ulrika Eleonora v. Berchner, en för skönhet och snille så firad hoffröken, att också öfver henne en minnes- eller spelpenning preglades.

Gefleborgs län hade dittills omfattat Gestrikland, Herjedalen, Helsingland, Medelpad, Jemtland och Ångermanland. Till följe af växande uppodling blef det i sig sjelft alltför omfångsrika länet också alltför folkrikt för att kunna af en enda styrelse ändamålsenligt vårdas. Man afskilde fördenskull Medelpad, Jemtland och Ångermanland och bildade deraf ett eget så kalladt Wester-Norrlands län med landshöfdinge-sätet i Sundsvall. Till öfvertagande af denna befattning valdes bergsrådet Örnsköld, och det var som förste landshöfding på denna plats han inlade de stora förtjenster, som berättiga honom till efterverldens tacksamma minne.

Berörde aflägsna landsorter hade till den tiden erhållit jemnförelsevis föga vård. Örnsköld insåg dock snart, hvad af dem kunde göras, och vände sig till riksdagen med bön om understöd dertill. *Norrlands skogar*, skref han, *ofta flere mil i omkrets, ropa till rikets ständer om bättre vård och lofva att sedermera framskaffa de odalämnen, som utgöra Svea Rikes oförvanskliga rikedomar.* Sin uppsats härom slutade han med följande vers:

Låt andra hjeltar ifrigt rasa
I grannens blod att färga sig!
Bort, bort med vapengny och krig!
Låt annorstäds den elden brasa!
Vårt land tillräckligt nöjsamt är.
Kom milde kung med riksens ständer!
Ty Norrland utaf edra händer
Ett mildradt öde nu begär.

Men det var ej blott genom andras hjelp, han sökte vinna det vackra målet. Han ansträngde ock sina egna krafter, och det med så mycket nit, ihärdighet, klokhet och menniskokärlek och tillika med så välgörande följder, att han härutinnan haft få sina likar. I alla rigtningar genomreste han sitt vidsträckta län och hvarje dess socken ända upp till de aflägsnare fjelldalarna; och när det ej kunde ske till häst, vandrade han till fots eller lät ro sig öfver de ensliga skogssjöarna; och allt detta icke blott en och annan gång, utan fortfarande hela sin landshöfdingetid igenom. Derjemnte höll han i egen person de flesta soldat- och matrosmönstringarna. Under sådana resor och förrättningar och medelst täta samtal med innevånare af alla klasser, förvärfvade han om både land och folk en ovanligt noggrann kännedom, hvilken sedermera tjenade till ledning vid de lika ovanligt kraftiga åtgerderna. Förut hade i dessa aflägsna nejder nästan inga jordransakningar varit hållna, nästan inga ordentliga landtmäteri-kartor upprättade, hvadan der ock uppstått mycken ovisshet, mycken oordning, samt ständiga ego- och rågångstvister. Örnsköld anställde nu i egen person en mängd sådana undersökningar och lät upprätta nya och förbättrade jordeböcker, och med den följd, att nu ändtligen blefvo på de flesta ställen gränser uppdragna mellan landskapen, häraderna, socknarna och de enskilda byalagen. Derjemnte blefvo desse förut i oredig sammanblandning söndersplittrade byalag storskiftade, och egorna följaktligen mer ändamålsenligt ordnade och skötta. På stora, förut öde skogar lät han ock anlägga nybyggen, dels torp, dels sjelfständiga hemman, dit han utflyttade en del af den öfverbefolkning, som förut trängdes inom de gamla moderbyarna. För sjelfva jordbrukets upphjelpande nitälskade han varmt och outtröttligt. Allmogen hade förut icke velat dika

sina tegar; ty, hette det, dikena borttogo en del af den bärande åkerjorden; och man bibehöll bredvid tegarna stora löfskogsdungar i förmening, att sådana skyddade mot nattfroster. Örnsköld sökte genom exempel och råd motverka dylika fördomar. Någon gång skall till och med hafva händt, att han, när råden icke följdes, lät egenmägtigt nedhugga dylika skogsdungar och förvandla deras jord till gräsbärande ängar. Likaledes ifrade han för utdikande af sådana vattendränkta mossar, som medförde nattfroster. Han införde ock bruket af höstråg i stället för den dittills vanliga ofta bortfrysande vårrågen; likaså ock redan nu och i denna aflägsna nejd odlingen af potatis. Då dervid allehanda hinder mötte till följe af folkets ovana och tröghet, for han sjelf vårtiden omkring med potatissäcken i åkdonet och öfvertalade här och der några klokare bönder att utsätta en och annan kappe, och visade, huru dervid borde tillgå, samt återkom vid hösttiden för att likaledes efterse och leda upptagningen. Odlandet af lin och väfnaden af finare lärfter hade redan förut blifvit i Norrland införda, i synnerhet inom Nätra socken och först af en bondhustru vid namn Sigrid Olsdotter i Wik och sedermera af flere, och bland andra af länsmans-hustrun Kristina Norberg, moder till den ryktbare orientaliske språkforskaren Matthias Norberg. Hon och flere andra hade ock af ständerna blifvit för sådan verksamhet belönade. Örnsköld omfattade nu samma sak med mycket nit, underhöll sjelf och skaffade dessutom statsanslag åt flere personer, som reste kring landet och lärde qvinnorna finare spånad och väfnad samt männen bättre sätt att odla sjelfva växten. Hinder mötte, dels missväxt, dels tröghet, dels bedrägeri; ty man narrade honom en gång att köpa och utdela odugligt linfrö, så att den derigenom misslyckade skörden afskräckte folket. Men Örnsköld förlorade ej modet och lyckades

äfven att åt denna näring gifva en förut okänd utsträckning och fart.

Vid nu beskrifna företag rönte han naturligtvis ofta motstånd, i synnerhet vid storskiftena, hvilka störde böndernas vanor och fördomar, och hvilkas nytta de i början icke mägtade inse. Men med outtröttligt nit sökte han besegra hindren, och häldst genom att besegra okunnigheten. Han skref sjelf en lärobok i landtbruket och utdelade inom socknarna densamma och äfven andra likartade uppsatser. Vid sammanträden med allmogen uppläste han de vigtigare styckena och beledsagade dem med mundtliga upplysningar och förmaningar, framställda i ett språk, så enkelt och klart, att en hvar förstod meningen, och tillika så varmt, att en hvar inság välmeningen. Att han dock stundom med kanske för mycken sjelfrådighet använde sin landshöfdingemagt och myndighet, är redan berättadt.

Följderna af denna verksamhet voro stora och välgörande. Under de sju år, Örnsköld förvaltade besagde ämbete, hade inom länet 406 byar blifvit storskiftade, 62 nybyggen anlaggda på kronoskogarna och 172 nya hemmansdelar bildade, 411 kärr eller mossar uttorkade, 211,274 famnar diken upptagna, 174 byar derigenom befriade från mycken nattfrost, 228,256 lass sten från åkrarna bortförda, 2,503 tunnland ny åkerjord och 2,153 dito ny äng vunna, och höskörden ökad med flere tusen lass. Inkomsten för sålda väfnader hade ock betydligen stigit.

Äfven till andra vigtiga ämnen sträckte han sin uppmärksamhet, sin verksamhet. En domsaga, som var för vidsträckt, delades; ordentligt stadigvarande apotek hade förut icke inom länet funnits, nu blefvo sådana inrättade i både Sundsvall och Hernösand; rensandet af mineralkällor främjades, och Örnsköld sjelf deltog i undersökningen. Kartor dels öfver hela länet, dels serskildt öfver Medelpad

lät han, som det tyckes, på egen bekostnad utgifva. Än vigtigare var, att han, tvärt emot sina vänner Hattarnas önskningar, lyckades att vid riksdagen 1765 genomdrifva det för Norrland högst välgörande beslutet, att några städer vid Bottniska Viken erhöllo stapelstads-rätt[1]). Han yrkade dessutom på flere strömrensningar för att derigenom underlätta utförseln af landets råämnen, i synnerhet trädvarorna; likaledes och tillsammans med Ehrensvärd för upprättandet af noggranna sjökort öfver Bottniska Viken till förekommande af skeppsbrott; ty till följe af felaktiga kartor hade sådana mycket ofta derstädes inträffat.

Oaktadt så stora förtjenster blef dock Örnsköld vid riksdagen 1769 angripen, och det just af några innevånare i hans eget län, några riksdagsbönder; troligtvis hade dock en herrehand dervid fört pennan. Anledningen tyckes hafva varit dels afundens förbittring öfver den store mannens ära, dels tröghetens ovilja mot de många tvärhastigt införda reformerna, dels sjelfkänslans harm öfver hans något egenmägtiga förfarande[2]). De klagande ogillade flere hans åtgerder och några hans uppgifter, om hvad i länet blifvit uträttadt. Skriften trycktes och väckte mycket uppseende. Straxt derefter utkom ett försvar för Örnsköld, och den mot honom rigtade anklagelsen ledde ej till någon annan följd, än att han just i detsamma med betydlig mellangift bytte sig till Nyköpings län. Måhända skedde det till följe icke blott af trötthet vid Norrlands enslighet och köld, utan ock af harm öfver norrländningarnas otacksamhet. På den nya platsen utvecklade han samma verksamhet som förut, och

[1]) 41. 137.

[2]) Nordencrantz har antydt någon Örnskölds delaktighet i Jennings förvaltning af bankens angelägenheter; och riksdagen 1771 har förklarat, det Örnsköld vid då anställda riksdagsval begått några olagligheter till fördel för Hattarna.

kunde redan till riksdagen 1771 inberätta, att på denna korta tid hade inom länet betydliga odlingar blifvit verkställda. Äfven sedermera fortfor han att också inom denna sin nya verksamhetskrets med samma outtröttliga nit främja flit, trefnad och en förbättrad hushållning. Södermanland med sitt redan förut mer uppdrifna och bättre ordnade landtbruk gaf likväl icke anledning till så stora och genomgripande reformer, som Wester-Norrland, och dess rika och upplysta godsegare ej heller till användande af en så patriarkaliskt, så egenmägtigt ingripande styrelse som den, vid hvilken Örnsköld vant sig. Häruti torde man finna orsaken, hvarföre hans verksamhet i det sednare länet icke blifvit så utmärkt och beprisad, som i det förra.

I detta hade han dock, genom sina många och välgörande nyskapelser, skänkt Sverge nära nog ett nytt landskap. Han utnämndes ock 1771 till friherre och 1772 till kommendör af Nordstjerne-orden och såg sitt namn gifvas åt en då nybyggd fregatt. Som vanligt blefvo dock sedermera hans förtjenster snart nog af den stora allmänheten glömda, och ytterst få visste eller betänkte, huru mycken tacksamhet Sverge var honom skyldigt. Men år 1808 framlade biskop Nordin hans förtjenster inför svenska folket, hvilket då äfven skyndade att godtgöra, hvad härutinnan feladt var. Samma år eller 1808 läto nämligen Wester-Norrlands innevånare till uttryck af sin *erkänsla* slå en minnespenning öfver Örnsköld, *Fostraren af näringarna i Wester-Norrland.* Sedermera lät ock Svenska Akademien genom en ny minnespenning och genom en af Franzén författad minnesteckning uttala sitt erkännande af hans förtjenster. År 1842 blef en inom Wester-Norrland anlaggd ny köping efter honom benämnd *Örnsköldsvik*, och en öfver Bottenhafvets böljor gående ångbåt bär namn af den

utmärkte man, som kraftigt bidragit till betryggande af sjöfarten på dessa farvatten.

Utom här ofvan omtalade herrar förefunnos och utbildades under ifrågavarande tid flere då och sedermera framstående ämbetsmän, hvilka gjort fäderneslandet många och vigtiga tjenster. Omständliga beskrifningar öfver dem skulle dock upptaga för mycket tid och utrymme; men en tacksam efterverld vill ej heller med fullkomlig tystnad förbigå dem och deras verksamhet. Vi nämna derför i korthet åtminstone några bland dem t. ex. Hermanson, Lillienberg och Stockenström, utmärkta som rådsherrar och som innehafvare af andra högre ämbeten; — A. J. Raab känd för redlig och outtröttlig verksamhet både som ämbetsman vid amiralitetet och som landshöfding i Jönköping; — Chapman, hvilken först vid skärgårds- och derefter vid örlogsflottan införde stora förbättringar och nybyggde en betydlig del af båda; — Faggot, hvilken, som direktör vid landtmäteriet, förbättrade både detta och rikets allmänna kartverk och derjemnte ifrade för storskiften, för landtbruk, för alun-, salpeter- och kruttillverkning m. m. och tillika i sina skrifter behandlade svenska språket med för sin tid ovanlig skicklighet; — ytterligare de dugliga ämbetsmännen borgmästaren Sebaldt och justitie-kanslern och skalden Lillieståle samt den högst utmärkte kameral- och finans-mannen Westerman, sedermera mest bekant under namnet Lilliencrantz m. fl.

FEMTE KAPITLET.

ADOLF FREDRIKS SAMTIDA BLAND PRESTERSKAPET.

Från konung Fredriks tid lefde ännu de utmärkta prestmännen Serenius och Tolstadius, verkande hvar på sin bana och i sin anda, såsom redan förut beskrifvet är[1]). Äfven

SAMUEL TROILIUS

hade under samma konungs regering framträdt på skådebanan, men nådde först under Adolf Fredrik ståndets högsta värdigheter och största verksamhetskrets och må fördenskull bland dennes samtida få sin plats.

Under 15- och 1600-talet fanns i Dalarna en ansedd prestslägt, som ofta innehade ortens vigtigaste sysslor, och bland hvilkas medlemmar några vunno så stor ryktbarhet, att deras namn ingått i Sverges allmänna historia; t. ex. mäster Elof i Leksand, bekant för sitt uppträdande under Näftåget[2]), den mycket omtalade och älskade så kallade *Stormoder i Dalom*, och hennes ryktbare stjufson biskop Terserus[3]). Med samma slägt blefvo ock Troilierna befryndade. Dessas stamfader, en landtbofogde på Tidön i Westmanland, hette Truls, hvaraf efterkommande bildade namnet Troilius. Sonen Uno blef kyrkoherde i Leksand samt gift med nyssnämnda Stormoder. Deras sonsons son Samuel, född i Stora Schedvi 1706, utmärkte sig för snillegåfvor, flit, stadga och behagligt

---

1) **32**. 107, 48.
2) **4**. 267.
3) **14**. 103.

utseende, genomgick läroverken med beröm, blef, ehuru ej magister, docent vid Uppsala högskola, men valde sedermera den presterliga banan och flyttade till Stockholm. Här blef han för sina ovanligt stora predikogåfvor mycket eftersökt och snart utnämnd till hofpredikant. Ulrika Eleonora värderade honom mycket, och tre dagar före sin död och ehuru mycket försvagad, trugade hon sig till kyrkan för att få höra en hans predikan. Vid 36 år blef han öfverhofpredikant och tillika kyrkoherde först i Riddarholms och derpå i Klara församling. År 1748 blef han också utnämnd till predikant inom Serafimerorden och vann der genom uppförande och tal så mycken tillgifvenhet, att alla Serafimer-riddarne skänkte honom sina porträtter, infattade i kostbara ramar. Som kyrkoherde i Klara, lyckades han der upprätta ett fattighus, och när kyrkan afbrann, skaffade han medel och pådref saken så, att redan efter ett par veckor byggnaden började åter uppföras. År 1751 blef han utnämnd till biskop i Westerås, dertill inbjuden genom stiftets nästan enhälliga kallelse. Också på denna plats utmärkte han sig genom stor vältalighet och brinnande nit, höll många visitationer och prestmöten samt utfärdade ett herdebref, så väl och kraftigt skrifvet, att det blef i nya upplagor kringspridt såsom ledning också för rikets öfriga presterskap. Vid 51 års ålder blef han efter enhällig kallelse utnämnd till erkebiskop.

Som enskild person var Troilius mycket angenäm, visserligen något het men också lätt försonad; föröfrigt glad, trofast, redlig och derföre mycket ansedd.

I läran höll han strängt på landets antagna trosbekännelse och kämpade fördenskull ifrigt mot Rutström och hernhutismen. Besynnerligt nog tyckes han med sina eljest sunda och fördomsfria åsigter hafva trott på trolldoms-anklagelser. Vid några

dylika rättegångar visade han så mycken stränghet, att den ådrog honom samtidens liksom efterverldens tadel. Vi få längre fram tillfälle att utförligare tala om detta besynnerliga uppträde.

Han var en bestämd anhängare af det fria statsskicket; men tillika en bestämd motståndare mot de olagligheter, frihetsmännen och i synnerhet Hattarna stundom tilläto sig, som det skulle heta, just till frihetens försvar. Han ifrade följaktligen mot olagligheter, mot obilligheter så i ena som andra rigtningen; t. ex. 1747 mot ständernas beslut att lagföra ena gången Hedman[1]) och andra gången Springer[2]), icke inför laga domstol utan inför en ständernas kommissjon; — likaså mot det unga hofvets plan till Adolf Fredriks förtidiga tronbestigning[3]); — likaså mot det orättvisa sätt, hvarpå den tidens Hof-Hattförbund behandlade Samuel Åkerhjelm[4]). I egenskap af öfverhofpredikant förehöll han konung Fredrik dennes utsväfvande lefnadssätt och det med så allvarliga ord, att den gamle vällustingen blef missnöjd och i Dec. 1748 valde sig en annan öfverhofpredikant och sköt Troilius åt sidan[5]). Vid den häftiga brytningen under riksdagen 1755 ställde sig Troilius helt och hållet på frihetsmännens sida; och talade för den allvarliga skrift, med hvilken ständerna tillbakavisade Adolf Fredriks olagliga anspråk[6]); — likaså för ständernas beslut att till allmänhetens upplysning trycka handlingarna i samma mål[7]); — likaså för begagnandet af namnstämpeln, när Adolf Fredrik ej ville underskrifva

---

1) 37. 119.
2) S. st. 127.
3) S. st. 151.
4) S. st. 168.
5) 38. 208.
6) 39. 125—127.
7) S. st. 151.

lagligt fattade beslut[1]); — likaså för årliga firandet af en tacksägelsefest för upptäkten af hofvets sammansvärjning mot det fria statsskicket[2]); — likaså för den varnande föreställning, som gafs åt Lovisa Ulrika[3]). Han förklarade till och med, att statens säkerhet fordrade Erik Brahes död. Det säges, att man vid samma tid bjudit honom en ansenlig summa, i händelse han ginge öfver till hofvet, men att han afböjt förslaget[4]). År 1758 utfärdade han i Westerås stift ett herdabref, som ålade presterna gifva åhörarne *ett rätt öfvertygande begrepp om sällheten af Sverges regeringssätt, och att lära dem bedja Gud för dess bibehållande.* Dessa åsigter bibehöll han ända till sin död, hvilken inträffade den 18 Jan. 1764. En eller annan fiende höjde dervid sin röst i bittra smädeskrifter; men å andra sidan höllos många berömmande minnestal, och det af sådana män som Ihre och den blifvande erkebiskopen Mennander. Sorgen öfver Troilii bortgång var i sjelfva verket både stor och allmän[5]).

SVEN BÆLTER.

Flere medlemmar af slägten hade varit Bältare, det vill säga handtverkare, som förfärdigat bälten bandtler, patronkök och dylikt, af hvilket yrke de också tagit sitt namn.

Sven Bælter föddes 1713 i Söderhamn, der fadern var råd- och handelsman. År 1721 blef staden af ryssarna sköflad och bränd, så att

---

[1]) 39. 214.

[2]) S. st. 248.

[3]) S. st. 277.

[4]) En opålitlig partiskrift säger, att han varit af andra sidan mutad. S. st. 299.

[5]) *Kongl. Bibl.* Lidén till Gjörwell 28 Jan. 1764.

borgrarna måste med hustrur och barn fly undan och gömma sig i skogarna. Härigenom bragt i fattigdom, ansåg sig fadern icke mägta, så gerna han än ville, gifva sin hoppfulle son en lärd uppfostran, utan sände honom till Gefle för att som bodgosse inöfvas i handelsyrket. Men redan från barnåren hade denne visat afgjord böjelse för preståmbetet och icke haft större nöje än att på sitt sätt hålla predikningar. Fattad af vantrefnad i handelsboden, bad han med bevekande tårar sin far att i stället få studera, hvartill denne slutligen biföll. Gossen blef nu undervisad först af sin äldre broder och derefter i Gefle och Uppsala, hvarest han, oaktadt alla de hinder, fattigdom lade i vägen, eröfrade den akademiska lagern, och det med utmärkelse af första hedersrummet. Redan förut prestvigd, ämnade han nu söka anställning som pastors- eller komministers-adjunkt i Hudiksvall. Men händelsevis hade han blifvit känd af dåvarande domprosten i Uppsala, Olof Celsius den äldre; samme man, som först insåg Linnés lofvande anlag och räddade denne från nödvändigheten af att flytta som landtprest till Småland[1]). Äfven nu framträdde samme domprost på samma välgörande sätt och kallade Bælter till sin adjunkt, så att också denne fick stanna i Uppsala och tillfälle att der utbilda och låta höra sina gåfvor. Dessa voro utomordentligt stora, antingen han efter förut skrifven uppsats eller efter ögonblickets ingifvelse höll sina föredrag. De utmärkte sig nämligen i hög grad genom rikt och varmt innehåll samt enkelt, jemnt och rent framställningssätt. Deras verkan blef ock ganska stor; dels på de talrika åhörare, som trängdes kring hans prediksstol och gingo derifrån med förbättrade och renade hjertan; dels på predikosättet i allmänhet, hvilket genom

---

[1]) 32. 123.

det efterdöme, han gaf åt akademiens presterliga ämnesvenner, blef mer enkelt, naturligt och varmt än förut. Inom kort fick han ock mottaga flere kallelser till andra prestlägenheter; men stadsboarne sammansköto medel till ökande af hans lön, för att om möjligt få behålla den älskade läraren. Vid ett besök i Uppsala 1744 fick likväl dåvarande kronprinsen Adolf Fredrik höra honom predika, och följden blef en genast utfärdad kallelse till hofpredikant. Äfven på denna plats gjorde han genom sin person och sina predikningar djupt intryck: konungen gaf honom Sköfde pastorat, men blott som ett slags prebende; ty han måste fortfarande stanna vid hofvet och der tjenstgöra. Under konung Fredriks sista sjukdom var Bælter en bland de prester, som skulle med tröstande böner stå vid den döendes sida.

Kallad till domprost i Wexiö 1756, fick han mottaga denna syssla, och blef sålunda skild från tjenstgörning vid det nya hofvet.

Som enskild person var Bælter älskvärd och aktningsvärd, mild och välgörande, rättvis och sanningsälskande och dock fördragsam. Arbetsamheten var ovanligt stor. Från klockan 5 på morgonen och till middagstiden, och från klockan 4 eftermiddagen till sena qvällen, satt han vid skrifbordet, omgifven af sina böcker, sina förtroligaste vänner, som han kallade dem. Men äfven de personliga blefvo med välvilja mottagna, häldst när de gåfvo tillfälle till lärda samtal.

Som riksdagsman framträdde han föga. Man tyckte sig dock märka, att han hoppats mer af en kunglig, än af en riksdagsstyrelse, och mer af de mot dryckenskap ifrande Hattarna[1]) än af Mössorna, hvilka stundom sökte genom slappare brännvinslagstiftning vinna bondeståndet.

---

[1]) *Kongl. Bibl.* Bælter till Gjörwell, Sept. 1757.

Bælter hade någon tid varit frestad till »*naturalism*», men återvände snart och höll sig sedermera troget vid statskyrkans bekännelse. Han kunde fördenskull icke öfvergå till herrnhutismen; men trodde likväl, att denna i någon mån verkat godt genom att leda till en allvarligare predikan om rättfärdighet genom Kristus, och han sökte försona partierna genom att sjelf i sina föredrag sammanbinda helgelsen med rättfärdiggörelsen. Hans många bref till Gjörwell andas den renaste fromhet, den varmaste kärlek, den orubbligaste tro.

Svagt bröst och starkt arbete lade honom snart på sjukbädden, och redan 1755 nödgades han afstå från sin käraste sysselsättning, nämligen den att från predikstolen få till kristlig tro och kristlig lefnad uppmana lyssnande skaror. För att likväl efter förmåga äfven nu gagna, utarbetade han tvänne verk: det ena om Jesu Kristi lefnad, det andra om svenska kyrkoceremonierna, båda på sin tid mycket berömda, och det sednare ännu den bästa ledning, vi i den vägen hafva. De voro också uttryck af den fasta tro, med hvilken han omfattade vår bekännelse och dess löften. Att den svåra sjukdomen skulle snart lägga honom i grafven, det motsåg han tydligt, och med glad förtröstan just på dessa löften. *Jag anser*, skref han till Gjörwell [1]), *som den sällaste stund, då jag får säga: i Kristi sår jag somnar in.* I denna tro insomnade han ock den 19 Nov. 1760. I sin lifstid var Bælter den dåvarande svenska kyrkans mest älskade och vördade lärare; efter sin död är han en bland svenska kyrkohistoriens renaste minnen.

[1]) *Kongl. Bibl.* Bælter till Gjörwell, 16 Maj 1757.

OLOF CELSIUS D. Y.

Slägten har uppspirat från bonderot i Ydre härad af Småland. Dess först framstående ättling blef kyrkoherde i Ofvanåker i Helsingland. Hans prestgård hette Högen, hvaraf sonen med då vanlig latinisering tog namnet Celsius. Detta blef inom kort mycket kändt och aktadt och det på flere olika vägar. Några bland dess medlemmar utmärkte sig som astronomer, och vi hafva redan som sådan omtalat den på sin tid högt ansedde Anders Celsius[1]). Andra blefvo häfdaforskare och en bland dem rikshistoriograf och adlad med namnet v. Celse. Andra blefvo prester, och vi hafva likaledes och nyligen omtalat en bland dessa, nämligen domprosten Olof Celsius d. ä. Den här i fråga varande Olof Celsius d. y., son af den sistnämnde, utmärkte sig både som prest och häfdatecknare. Han var född den 15 Dec. 1716, ingick först på den akademiska banan och blef professor, men öfvergick sedermera till den presterliga och blef i Stockholm kyrkoherde efter hvarandra i Kungsholms, Jakobs och Storkyrko-församlingarna och sist biskop i Lund. Man rycktes om den utmärkte mannen.

Hans kunskaper och verksamhet voro både stora och mångsidiga, och man har efter honom psalmer, tal, statistiska och politiska skrifter samt en hjeltedikt och en svensk kyrkohistoria; — och det var tillika han, som för första gången öppnade en åt litterär kritik enkom egnad tidskrift[2]). Ojemnförligen mest ryktbar blef han dock som häfdatecknare, och vi hafva redan nämnt[3]) hans historia om konung Gustaf den förste och detta arbetes ovanligt stora förtjenster. Det blef ock öfversatt på tyska

---

[1]) 32. 178.
[2]) Antalet af hans tryckta skrifter stiga till vid pass 194.
[3]) 38. 105.

och erhöll i Sverge 3 upplagor, en framgång, som den tiden var mindre vanlig. Hans lika ryktbara historia om Erik den fjortonde utkom först under Gustaf den tredjes regering.

Som kyrkolärare höll han sig till landets bekännelse och kämpade vid Troilii sida mot rutströmska herrnhutismen. Inom politiken visade han under någon tid en viss benägenhet för hofvet, kanske dock mindre i egenskap af rojalist än af Mössa. Detta parti, djupt nedkufvadt af Hattarna, slöt sig nämligen för någon tid till konungamagten. I sjelfva verket talade han dock flere gånger för några frihetsmännens åsigter, t. ex. tryckfriheten. Under Gustaf den tredjes egen regering öfvergick han mer och mer till dennes motståndare.

Olof Celsius hade väl 1756 blifvit jemnte sin broder adlad med namnet von Celse, men omtalas vanligen under sitt ofrälse namn. Han var på sin tid en bland Sverges mest verksamma män. En utförlig framställning af hans person och öden skulle dock fordra mer tid och utrymme, än deråt kan för tillfället egnas. Vi hafva derför framlaggt endast ofvanstående korta utdrag, men tillägga följande omdömen, som af hans minnestalare blifvit yttrade. Tingstadius sade: *genom en lycklig förening af goda naturgåfvor, manlig växt, stark röst, lätt fattning, träffande omdöme samt verksamt snille var Celsius skapad till styresman öfver andra.* Ödmann skref: *han älskade och befordrade vetenskapernas idkare. Oskickligheten anropade fåfängt hans beskydd, och lasten gömde sig undan för hans blick. Hans umgänge var muntert, fritt, men lärorikt, och tungan uttalade oförbehållsamt hjertats känslor, så väl missnöjet som bifallet. Vältaligheten var naturens, ögonblickets och tillfällets ingifvelse; lefnadssättet en eftersyn, under mannaårens styrka af verksamhet, under ålderdomens plågor af ståndaktighet, och under alla åldrar af en välgörenhet,*

som aldrig glömde den nödlidande, men alltid sin välgerning — — — Hans hus var ett mönster af ordning och måttlighet, och hans tid delad, icke mellan pligter och nöjen, utan blott mellan pligter; de voro hans enda nöjen.

ANDERS KARL RUTSTRÖM.

Man tror sig veta, att han var född i Luleå den 30 Nov. 1721; men känner i öfrigt ännu ingenting om hans slägt och ungdomsöden. År 1745 var han som prest anställd inom hufvudstaden. Här utmärkte han sig snart nog, visserligen genom någon råhet i tankegång och uttryck, men tillika genom mycken fyndighet, värma och kraft[1]), och blef fördenskull inom kort utnämnd till predikant i stadens fängelser.

Vid denna tid hade Zinzendorfs lära, den så kallade herrnhutismen, blifvit i Sverge känd[2]) och vunnit många anhängare, hvilka trodde sig genom densamma finna en säkrare och genare väg till saligheten. Rutström öfvergick snart till dessa åsigter; men vågade i början icke öppet erkänna förhållandet utan förklarade gång på gång, att han icke läst Zinzendorfs skrifter. Snart blef dock bekant, att han rådt några sina åhörare begagna Zinzendorfs psalmbok, Zions Sånger, såsom mera sannt kristlig än 1695 års svenska kyrkopsalmbok; och man fick tillika i hans predikningar höra många och vigtiga trospunkter framställas i nära öfverensstämmelse med Zinzendorfs åsigter. Det var ock genom dessa läror, som han under en tid af mer än 20 år väckte stor uppmärksamhet och föranledde mycken oro inom kyrkan och riket.

---

[1]) *Rutström har mer flux de bouche än éloquence,* det vill säga mer talförhet än vältalighet, skref Gjörwell. *Vetensk. Akad. Bibl.* Bergianska saml. S. 233, Gjörwell till Bælter den 5 Juli 1758.

[2]) 38. 87.

Hufvudsakliga rigtningen af hans lära var på sätt och vis en motsats till Tolstadii pietism, hvarföre det ock rådde en fortfarande spänning mellan denne prestman och herrnhutarne. Tolstadius hade visat någon lutning till lagiskhet, till rättfärdiggörelse genom gerningar; Rutströms herrnhutism ådagalade deremot en bestämd syftning att nedsätta gerningarnas värde och låta syndaförlåtelse och rättfärdiggörelse bero endast af tron. Vi skola här på en gång och i sammanhang anföra hans mest öfverklagade åsigter, för att derigenom gifva läsaren en öfversigt också af sjelfva de enskilda tvistefrågorna i denna märkvärdiga sida af dåtidens tänkesätt och religiösa uppfattning[1]).

Man trodde sig hos Rutström liksom hos Zinzendorf finna en viss benägenhet att med tystnad förbigå Gamla Testamentet samt lagen, och i stället sysselsätta sig blott med Nya Testamentet och evangelium. Rutström sade t. ex.: *I Gamla Testamentet fingo menniskorna saligheten villkorligen, men uti Nya Testamentet få de den ovillkorligen, utan afseende på menniskans yttre eller inre omständigheter, i hvad situation verlden vara månde*[2]); — *att taga språk ur Gamla Testamentet och visa folk vägen med i det Nya är falskt; — i Nya*

[1]) Efterföljande i texten befintliga uppgifter om Rutströms satser äro ordagrannt afskrifna ur hofrättens utslag, i hvilket de äro i egenskap af bevisade uppgifter åberopade som domskäl till hans afsättning. De i noter anförda uppgifterna äro likaledes ordagrannt afskrifna ur de vittnesintyg, som blifvit med edlig förpligtelse bekräftade. Hvarje sådant af enskild person afgifvet och här inryckt vittnesmål har blifvit dessutom bekräftadt genom andra af ungefär samma innehåll, ehuru vi ej kunnat här inrymma dem.

[2]) Enligt det åberopade vittnets uppgift i dess utförlighet hade Rutström sagt: *i Gamla Testamentet heter det: om i hållen mina bud, skolen i lefva och blifva välsignade*; *men nu icke så. — Nu heter det icke: om du gör det eller det, så får du syndernas förlåtelse: utan genom Jesu blod äro alla synder förlåtna, och han är nådig mot verlden ovillkorligt utan afseende på yttre eller inre omständigheter.*

Testamentet äro inga syndare förbannade för sina onda gerningar utan för otrons skull; — i Gamla Testamentet blefvo menniskorna saliga för gerningarna, nu för rättfärdighet; då för lön, nu för nåd. — Att Rutström gaf åt andra personen i trosbekännelsen ett visst företräde, ville man finna genom andan i det hela och af flere enskilda yttranden, t. ex. *O Jesu Kriste! Du vår endaste Gud!* — eller: *jag vet af ingen annan Gud i himmelen och på jorden än Gud, uppenbarad i köttet:* — eller: *Frälsaren är Gud och ingen mer, det är saken*[1]). Om försoningsdöden på korset sade Rutström, att *Jesu mandom var af gudomen framdragen på afrättsplatsen; och att Gud kastat alla våra synder på Kristus; så att det var ingen synd och ingen syndare mera qvar, utan det var allenast en syndare på hela jorden, den som Gud gjorde till synd; det är: Gud tog hela syndaklimpen och alla våra synder och kastade allt samman på helvetets eld och lät allt brinna;* — att *Kristus var den store missgerningsmannen för 1700 år sedan;* — att *han skulle i en drick utdricka allt, hvad Adam så länge bryggt;* — att *Gud i Kristo stiger ned och får spö;* — att *man borde gå till Gethsemane och uppslicka hans blod;* — att *syndaförlåtelsen var skedd för 1700 år sedan;* — att *det heter icke: synden skall förlåtas, utan synden är förlåten.* I sammanhang härmed och i bestämd motsats till de förra pietisternas åsigter och bruk lade Rutström mindre vigt vid bättring och helgelse, kanske än mindre vid syndaångerns smärta och klagan. Om bibelspråket: *grafva orkar jag icke,* sade han: *att grafva i andlig bemärkelse är rasande. Grafva i sitt hjerta är att genom lagen komma till*

[1]) Mot predikande om första artickeln och första personen i gudomen hade ock Zinzendorf fällt flere skarpa yttranden och gäckande kallat denna lära en *Gud-Fader-religion* och förklarat sådana predikanter vara *satans professorer.*

öfvertygelse om den skuld, man skall stå i hos sin Herre, — men det är rasande; — du bör veta, att den enda syndaren har låtit grafva i sitt hjerta, att du icke behöfver grafva[1]). *Du må beflita dig, om hvad du vill, antingen du bättrar dig eller lefver heligt och fromt eller gör aldrig så många goda verk och gerningar; ja om du vore helig som en engel, så hjelper det dig intet; — det är falskt att vilja hafva ett återupprättadt Guds beläte; — här gifvas prester, som draga hela hopen med sig till deras förmenta helgelse, att de skulle vara så helige och gudfruktige; månne menniskorna skola omvända sig först och sedan blir evangelium godt? — Nej! Du evige Förbarmare! förbarma Dig öfver den olyckliga farsot, hvarmed djefvulen besmittat det arma menniskoslägtet, och hvarigenom så många tusen själar gå förlorade, så att de ängslas, gråta och sörja öfver sina synder, då det dock heter: synden är försonad. Det är förskräckligt höra, att folk, som borde sjunga: »hvar man må väl glädja sig», måste ropa: »jag under djefvulen*

---

[1]) Enligt ett vittnes utförliga uppgift hade Rutström sagt: *grafva är i verldslig bemärkelse rätt; ty den, som icke vill arbeta, bör icke heller äta; men i andlig bemärkelse är det alldeles rasande. Man vet nog, att det ges sekter i den lutherska troppen, som lära, att man bör grafva i sitt hjerta; det är, genom lagen komma till öfvertygelse om sin skuld; men det är rasande. Du måste veta, att den ende syndaren låtit grafva uti sitt hjerta. Han lät sitt hjerta öppna och sin sida verlden till godo. När spjutet stacks uti hans sida, då fingo alla syndare rättighet att säga vid sig sjelfva: grafva orkar jag icke; ty Guds rättfärdighet grof så djupt, att du icke behöfver grafva. — — — Märk, hvad är då din bot, din bättring, som du så mycket talar om? Kan du böta för dig sjelf dermed, att du grafver i ditt hjerta? Nej! när du tror, att en syndare är död för alla, då följer, att alla, som tro, varda lefvande i honom. Du menar, att, när du grafver, så det svider i hjertat, att Du då får nåd. Nej! det är icke saken! Så lyder trons ord: tror evangelio, det stora evangelium, som på korset för 1700 år sedan förkunnades; det är fullkomnadt! det är nog.* Likartade uppgifter aflätos ock af två andra vittnen.

fången låg». *Du kan inte bli annorlunda än du är. Sådan skall du komma. Nej! säger du, jag måste bättra mig först. Nå nå! håll på! få se, hur reformert du blir; att du kommer så stygg, så oren, så modig, så blodig, mörk som du äst, och din tro varder dig räknad till rättfärdighet. Det står ju: den, som tror, skall varda salig; men det står icke, att den, som grafver, gråter, känner helvetes ångest — och är gudfruktig och beskedlig, skall varda salig*[1]). — Om mannen som blef utvisad derföre, att han icke hade de rätta bröllopskläderna, sade Rutström: *han lär ha lånt en rock af Mose och hängt öfver sig, eller kanske han for till himlen och lånte sig en cherubims klädning; nå, han må haft, hvad rock han ville, antingen en rock af egen rättfärdighet eller en helgelserock eller en af goda verk och gerningar, men inte var han af liveri eller regemente* (den rätta bröllopsdrägten[2]); — *man skall vara naken som en nål, då kläcker den Helige Ande in den eviga lifsens gnista, som är tron.* Ofta och med eftertryck omtalade Rutström, huru synderna måste först förlåtas, innan de kunde öfvergifvas. Han sade: *att synden skulle först aflåtas och sedan förlåtas, det låter väl bra, men ser ut som en förklädd djefvul;*

---

[1]) Enligt vittnets utförligare uppgift hade Rutström sagt: *all gråt, bättring, omvändelse, rättfärdiggörelse är intet, om jag icke tror, att mitt syndaregister är öfverkorsadt. Inte skrämmer man djefvulen med sin helgelse och sina goda gerningar, eller om grannen visar dig som en helig och gudfruktig man; månne djefvulen icke törs på dig då? Nej! dermed skrämmer du honom icke. Det är förskräckligt, att här gifvas prester, som draga hela hopen med sig till deras så kallade helgelse, och att de skola vara så heliga, så gudfruktiga. — — — Kristus har i sina köttsdagar offrat bön och åkallan, hvad vill du då uträtta med ditt tjutande; det oroar Gud och är obehagligt i hans öron. Jag näns då icke och törs ej heller oroa Gud med mina böner.*

[2]) Andra intygade dock, att Rutström stundom lärt, *det bättring och helgelse voro nödvändiga till saligheten.*

och vid ett annat tillfälle liknade han en prest, som så lärde, vid *en hund, som stod och skällde;* och en annan gång hette det: *du säger, om man är beskedlig, dygdig, botfärdig, så är Gud god. Men då kommer syndaförlåtelsen af din gudsfruktan, och icke af Kristi blod. Kom hit, du som talar om bättring, och ändtligen vill hafva syndernas kännedom, som du så mycket talar om, utredd, så får du den igen här. I Jesu ångest och bedröfvelse finner du den sorg, som är efter Guds sinne till din salighet. Nu heter det af Jesu, »det är nog.» Men du, som talar i otro och säger, det är icke än nog; hvad är det då, som fattas? Jo! det skulle vara helgelse ock. Ack, Herre Jesu! förbarma dig öfver dem, och låt dem engång finna, att det är nog i Jesu blod.* Också i den af Ruström utgifna psalmboken *Nya Zions sånger* uttalas samma åsigter. Det heter t. ex.

Att stå i gråt och tandagnisslan,
Att gå bestört i minsta grad,
Att plågas under samvets-gisslan,
Att svettas hårdt i ångerbad;
Det är en smitta i dens mod,
Som ej värderar Jesu blod.

Till ofvanstående sätt att uppfatta kristendomen hafva många menniskor blifvit dragna, till följe af anlag, uppfostran, läror och efterdömen. Det hade vid ifrågavarande tid erhållit mycken spridning genom den utmärkte grefve Zinzendorf och vi hafva i en föregående del inryckt ett och annat om dennes person, verksamhet och läror, samt tillika nämnt, huru de sednare blifvit öfverförda äfven till Sverge[1]). Här fingo de i Ruström en kraftig och i många fall, oaktadt sin råhet, dock skicklig taleman. Till honom slöto

---

[1]) 38. 37.

sig ock en mängd personer, likväl mest ur de lägre och okunnigare samhällsklasserna[1]. I synnerhet finner man, att åtskilliga lifdömda gröfre brottslingar, t. ex. barnamörderskor, kände sig utomordentligt hugsvalade genom hans läror, och derföre enträget önskade att af honom blifva undervisade, af honom beredda till döden och i sina sista stunder tröstade[2]. Att dock förtroendet och kärleken sedermera minskades, var en följd af hans eget uppförande, såsom efterföljande berättelse ådagalägger.

År 1748 var han, som berättadt är, predikant för fångarna i hufvudstadens häkten. Han ådagalade i denna befattning mycken ifver och arbetade icke utan märkbar framgång, men råkade snart i oenighet med sin omgifning, sina förmän, och i synnerhet med sina ämbetsbröder, stadens komministrar; detta sista troligtvis till följe af fel hos både honom och dem. Förnämsta orsaken var dock, att han redan nu framkommit med några bland ofvan uppräknade läror, och att han, i stället för den då gällande allmänna psalmboken af 1695, satte i fångarnes hand den herrnhutiska, de så kallade Zions sångerna[3], såsom varande mera sannt kristlig. I denna lästes ock ofta nog uttryck af samma innehåll, som de, för hvilka Rutström blef anklagad och dömd, t. ex.

Ingen menska har nu nödigt
Gå för synd sin sällhet qvitt;
Sedan Jesus öfverflödigt

---

[1]) De enda något framstående anhängare af denna lära, vi känna, voro bibliotekarien Gjörwell, en akademie adjunkt Malmstedt, kommissarien och skriftställaren Krüger och måhända den ryktbare Faggot.

[2]) *Stockholms stads-konsist. prot.* 1749—1751.

[3]) *Stockholms stads-konsist. prot.* 17 Okt. 1749.

Låt utrinna blodet sitt.
Men att de ej hafva ro,
Är, att de ej detta tro. O. s. v.

Med anledning af åtskilliga från predikstolen yttrade satser blef han ock af konsistorium förekallad och varnad, då han erkände och afbad sitt fel, hvarpå saken nedlades.

Men kort derefter eller 1750 blef han genom fiskalen anklagad för nya predikningar af samma innehåll som förut. Kallad inför konsistorium, ville han nu mera icke medgifva någon sin felaktighet, utan tillgrep hvarjehanda undflykter, slingringar, till och med origtiga uppgifter, samt invecklade sig i motsägelser, ville ej framlägga konceptet till sin öfverklagade predikan m. m., och blef till följe af allt detta tillsvidare förbjuden all presterlig tjenstgörning. Han vädjade till hofrätten, hvilken dock fastställde konsistorii åtgerd, och pligtfällde Rutström för missfirmeligt skrifsätt. Nu föll han undan, erkände och afbad sina fel, lofvade bättring m. m., och fick fördenskull tillåtelse att åter inträda i tjenstgörning.

År 1752 blef han dock ånyo anklagad, nämligen att hafva utspridt en bok, som innehöll herrnhutiska läror. Kallad inför konsistorium, nekade han till beskyllningen. Då blefvo som bevis framlaggda en hans egenhändiga anteckning i boken och två hans i ämnet skrifna bref. I början vacklade han och ville ena gången erkänna, andra gången förneka sin handstil, men slutade med att göra det sista. Målet hänvisades nu till kämnärsrätt, hvilken ansåg Rutström öfverbevisad om att hafva skrifvit nämnda bref, och att följaktligen hafva sagt osanning, när han sådant förnekade. Med anledning af så väl denna som andra företeelser tyckes det verkligen, som Rutström ansett så kallade fromma bedrägerier vara tillåtna; det vill

säga, att man för främjande, af hvad man ansåg för fromma ändamål, hade rättighet begagna eljest otillåtliga medel och till och med osanning, och det intygades äfven, att han till sådant förfaringssätt uppmanat en sin anhängare. Med anledning af dessa omständigheter blef Rutström af konsistorium ånyo och tillsvidare förbjuden all presterlig tjenstgörning. Han vädjade till hofrätten. Denna stadfäste dock konsistorii åtgerd.

Både Rutström och hans försvarare hafva påstått, att konsistorium i denna strid leddes af ofördragsamhet, trångbröstadt nit, förföljelse-lusta och afund. Orättvisan af dessa förebråelser kan redan i förväg anas, när man besinnar, hvilka aktningsvärda män då för tiden suto i nämnde konsistorium, nämligen de utmärkte predikanterne Abr. Pettersson och Erik Tolstadius[1]), den store häfdatecknaren Olof Celsius, den högt ansedde doktor Hauswolf[2]) m. fl. Mot sådana män bör ingen obevisad beskyllning framkastas. De hafva ej heller förtjenat de nu anförda. När Rutström först uppträdde, visade honom konsistorium välvilja[3]); men att denna snart och mer och mer förvandlades till motvilja, var en naturlig, en nödvändig följd af hans eget bete-

[1]) Tolstadius har utan insago under åren 1748 till 1759 deltagit i konsistorii mot Rutström fattade beslut, och till och med visat sig angelägen om dennes öfverbevisande. (Stockholms stadskonsistorii prot. den 23 Nov. 1762). Man berättar ock, att vid ett möte i konsistorii förmak, skall Tolstadius gått till Rutström och sagt: *du sodomitiske yngling! När skall du göra bättring?* Rutström skall ock hafva antydt, att hofrättsrådet Tollstedt vore partisk derföre, att han var broder till Rutströms motståndare, Tolstadius.

[2]) I *Vetensk. Akad. Bibl.* Bergianska samlingarna finnas flere vid Hauswolfs död utgifna griftqväden, hvilka vittna om vördnad, kärlek och saknad.

[3]) Några säga, att konsistorium i början gynnade herrnhutismen som motvigt mot pietismens öfvervägande lagiskhet; — men måste sedermera ogilla den ytterlighet, till hvilken också Rutström på sin sida gick.

ende. Och lärorna? i sanning! En oväldig efterverld skall tacksamt erkänna, att i denna strid hafva ledamöterna af Stockholms stads-konsistorium kämpat på ämbetets vägnar för svenska kyrkans då besvurna och gällande lära, och tillika på den sanna kristendomens och det sunda förnuftets vägnar mot åsigter, som voro i hög grad stridande mot båda.

Under tiden för dessa uppträden hade Rutström kommit genom Palmstierna i närmare beröring med Hattarna. Han blef äfven och, säges det, på icke fullt lagligt sätt[1]), befordrad till bataljons-predikant vid artilleriet, hvars öfverste var den ifrige Hatten och frihetsmannen August Ehrensvärd. I skrifter från ifrågavarande tid omtalas ock Rutström snart nog såsom en bland samma partis yppersta och verksammaste handtlangare. Det säges t. ex. att han under revolutions-förberedelserna 1755 och 1756 har medelst låtsad vänskap och liksinnighet lockat några hofvets oförsigtigare medhjelpare att omtala sina partiplaner, hvilka Rutström sedermera röjde för Hattarna. Dessa motpartiets[2]) uppgifter hvila dock på sägner, hvilka hittills ej kunnat med full tillförlitlighet bevisas. Höjden och arten af Rutströms tjenster åt Hattpartiet torde dock kunna anas, om man betraktar höjden och arten af de återtjenster, Hattarna gjorde åt Rutström, och det är dessa, vi nu skola den ena efter den andra framlägga.

Vi berättade nyligen, hur Rutström blef af konsistorium suspenderad, och huru denna åtgerd af hofrätten stadfästes. Rutström vädjade till re-

---

[1]) *Stockholms stads-konsist. prot.* den 5 Maj 1752.

[2]) *Vetensk. Akad. Bibl.* Bergianska samlingen 8. 278. Sjelfva herrnhutaren Gjörwell, i bref till Bælter den 18 Maj 1758, säger, att *under riksdagen hade Rutström tjenat rådet med upptäkter på ett sätt, som för en andlig man var opassande, och att han gynnades af Rosen, Palmstierna och K. F. Scheffer.*

geringen, till det af Hattar styrda rådet, och detta upphäfde domen och lät Rutström åter inträda i tjenstgörning. Detta var första återtjensten.

Den andra följde snart. Man ville få honom, ehuru icke komminister, vald till ombud för Stockholms stads komministrar vid riksdagen 1755; men detta i öfrigt föga kända försök misslyckades.

Ett tredje tillfälle yppades sommaren 1755. En komminister-syssla vid Storkyrkan blef ledig och söktes af Rutström, hvilken i samma församling tjenstgjort som komministers-adjunkt. Men emedan han två gånger varit suspenderad och för tillfället var för tjenstefel anklagad, uteslöt honom konsistorium från förslaget. En böneskrift af vid pass 130 Storkyrko-boar begärde honom till själasörjare. Några påstodo dock, att han sjelf uppsatt skriften och låtit den af värfvare kringbäras. Ingendera kunde bevisas, men bådadera misstänktes, och konsistorium vidblef sitt beslut. Men då befallte regeringen, att, om vid anställd examen Rutström befunnes ega tillräckliga kunskaper, skulle han på förslaget insättas. Presteståndet gjorde anmärkningar mot åtgerden, men fåfängt; och regeringen förnyade sin befallning. Examen anställdes, hvarvid Rutströms kunskaper befunnos svaga, dock ej otillräckliga, hvarföre han äfven insattes på förslaget. Val anställdes, men en annan person fick församlingens röster och sysslan. Rutström klagade öfver valet. och emedan en annan komministratur vid samma församling blifvit på samma gång ledig, anhöll Rutström, att åtgerderna för dennas återbesättande skulle uppskjutas, tills Rutströms klagomål öfver förra valet hunnit afgöras. Konsistorium anmärkte orimligheten af, att uppskjuta en sysslas återbesättande, blott för en enskild persons skull; men förgäfves. Regeringen

biföll Rutströms begäran och ålade konsistorium rätta sig derefter[1]). Det var fjerde återtjensten.

Emellertid fick Rutström tillfälle göra Hattarna en ny tjenst. Konungahusets upprorsplan midsommarstiden 1756 hade blifvit röjd och tillintetgjord. Rutström höll då, som berättadt är, en predikan, utmärkt genom bitterhet mot hofvet och dess revolutions-försök. Utom hvad derur redan blifvit inryckt, må tilläggas, att Rutström i den samma förklarade, det en bland de förnämsta orsakerna till syndafloden hade varit *tyranners våldförande regeringslusta;* och att *assyriska träldomen varit ett rättmätigt straff öfver Israels barn derföre, att de förkastat Herrens fria regeringssätt och valt sig envåldskonungar;* likaså, att Gud *kallat Sverge till frihet, — — — men att icke desto mindre hade den rasande roten Korah, upprörd af träldomsanden, vågat strida mot lefvande Gud och anfalla den oomkullstötliga frihetsklippan, Sverges fundamentallag.* Huru denna predikan blef tryckt och utspridd, är redan berättadt; och hur den blef belönad, skall här nedanföre berättas.

Vid riksdagens slut säges Rutström hafva bekommit 4,000 d. s. m.[2]). Säkert är, att man just nu skaffade honom tittel af teologie doktor. Greifswalds högskola hade nämligen samma år firat en sin jubelfest och dervid utnämnt några ansedda svenska prester till besagde värdighet. Flere veckor derefter, och sedan listan öfver utnämningarna redan var offentliggjord, utverkade man hos samma högskola, att besagde värdighet tillerkändes äfven åt Rutström; ehuru denne icke ens aflaggt pastoralexamen, och var blott komministers-adjunkt samt fång- och bataljons-predikant. För att gifva honom

---

[1]) *Stockholms stads-konsist. prot.* från 27 Jan. 1755 till 31 Aug. 1756.

[2]) *Umständliche Bericht von der Braheschen Sache,* en dock opålitlig källa.

den ämbetsmanna-plats, som för teologie doktors tittel vanligtvis fordrades, blef han för Greifswalds akademi framställd, icke i nämnde sin egentliga värdighet, utan såsom *pastor adjunctus*, hvilket kunde anses som tillförordnad kyrkoherde, och tillika under benämning af *pastor designatus Holmiæ*, liksom vore han utnämnd till verklig kyrkoherde i eller öfver Stockholm, hvilka osannfärdiga tittlar sägas äfven i teologie-doktorsbrefvet varit honom tillaggda. Också ville han ogerna detsamma förete, och kyrkoherden Forskål förklarade till protokollet, det han trodde Rutström hafva *genom falska uppgifter* narrat sig till nämnde tittel[1]. Konsistorium tvekade fördenskull, om man borde honom med densamme hedra, men den blef honom af regeringen tillerkänd. Detta var femte återtjensten.

Än vigtigare, än betänkligare var nedanstående uppträde. Trött vid den hittills fåfänga jagten efter en komministersyssla i Storkyrkan, beslöt Rutström våga ett djerft försök att göra både större och snabbare lycka. Han inlemnade till ständerna en skrifvelse, hvilken uppgaf, att han *i allo sökt vara en nitisk lärare; men att han oskyldigt måst utstå förtryck, förföljelser och falska angifvelser, hvilka hindrat hans befordran,* hvarföre han *nu* anhöll, att *ständerna af misskundsamhet öfver så oförskylldt lidande ville hugna honom med förord hos hans kongl. maj:t att vid yppad ledighet njuta befordran.* Saken blef i vederbörande utskott föredragen så tidigt på morgonen, att endast en adelsman, en

[1]) *Per false narrata.* Sthms stads-konsist. protokoll den 10 Okt 1757. Det berättades, att man kunde i Greifswald nära nog köpa sig dylika doktorsdiplom, och på en maskerad sågs en person utklädd till teologie doktor, och på hvars hatt lästes: *teologie doktor från Greifswald för 300 daler.* — Gjörwell sade: *att efter erhållen värdighet af teologie doktor började Rutström rufva på helt andra planer än de herrnhutiska.* Vetensk. Akad. bibl. Bergianska saml. 8. 263, Gjörwell till Bælter den 8 Juli 1757.

borgare och fem bönder uppkommit[1]). Dessa biföllo Rutströms begäran, och beslutet blef genast uppsatt och till ständerna afsändt. Presteståndet anmärkte då, *att Rutström flere gånger blifvit varnad;* att *han erkänt sig hafva begått fel;* — att *han likväl desamma förnyat;* — att *han derföre blifvit suspenderad;* — att *hofrätten gillat denna konsistorii åtgerd;* — att *han således icke vore oskyldig utan sjelf ådragit sig motgångarna;* — att *han sålunda icke förtjenat det begärda serskilda förordet;* — att *han i stället borde nöja sig med den lott, med hvilken andra ordets tjenare måste åtnöjas, äfven sådana, som berömligen och utan åtal förvaltat sitt kall; nämligen att efter förtjenst och på lagligt och ordentligt sätt blifva befordrad.* Dessa skäl voro både sanna och talande, men så mägtigt var då för tiden Hattpartiet och så stor dess välvilja för Rutström, att både adel, borgare och bönder gillade utskottets förslag och anmälde hos regeringen *Rutström att vid första sig yppande tillfälle blifva hugnad med någon honom anständig befordran, när han derom ansökning gjorde.* Detta var Hattpartiets sjette återtjenst. Hans så kallade *oskuld* och undergångna *oförtjenta förföljelser*, hvilka han åberopat, blefvo dock i ständernas utlåtande med tystnad förbigångna. Gustaf Kiermanns och Olof Håkanssons namn lästes under skrifvelsen.

Rutström hade kort förut sökt Luleå pastorat[2]). Men sedan nyssnämnde förord och fördel vunnits, ändrade han sig och anhöll hos regeringen att i stället få Ladugårdslands församling i Stockholm och att blifva på förslag dertill ensam uppförd[3]). Sistnämnde begäran blef af regeringen verkligen bifallen, och konsistorium ålades uppföra

---

[1]) Enligt andra uppgifter hafva några flere personer varit tillstädes.

[2]) *Prest. prot.* den 2 Sept. 1756.

[3]) *Rådsprot.* den 20 Sept. 1757.

honom ensam på nämnda förslag, och det utan den vanliga ansökningstiden af två månader[1]). Mot den erhållna befallningen invände konsistorium, att församlingen hade laglig rättighet att höras, huruvida den vore nöjd med blott en i stället för tre på förslaget; likaså att Rutström borde förut inlemna sin meritförteckning, hvartill han dock vägrat, förebärande att sådant vore öfverflödigt och skulle visa sidvördnad mot konungens befallning och gifna förord; — ytterligare, att Rutström borde först aflägga erforderlig pastoral-examen; — och slutligen, att han borde i nu pågående rättegång blifva frikänd, innan han till befordran föresloges. Men fåfängt. Höpken, Lagerberg, Löwenhielm och Rosen tyckte väl, att Rutström borde först aflägga pastoral-examen; men deremot anmärktes, att ständerna *säkerligen icke så kraftigt förordat hans befordran, ifall de icke förut pröfvat honom värdig dertill*, och att således ingen examen eller ny pröfning behöfdes. Rådet befallde fördenskull omigen konsistorium att uppföra Rutström ensam på berörda förslag. Detta var sjunde återtjensten[2]). Sedermera tyckas några betänkligheter hafva förefallit. I en predikan hade Rutström talat om politik och om förbund med främmande magter, och det på ett sätt, som många ogillade[3]). Ekeblad önskade också befordra honom häldst till Luleå för att derigenom få slut på de kyrkliga trätorna i Stockholm. Men Rutström ville numera bestämdt till Ladugårdslandet och fick dervid understöd af rådets flertal och blef till besagde syssla utnämnd[4]). Adolf Fredrik förklarade dock åtgerden olaglig; ty församlingen borde få åtnjuta sin lagliga röst-

---

[1]) *Stockholms stads-kosist. prot.* den 11 Okt. 1757.

[2]) *Rådsprot.* den 15 Nov. 1757.

[3]) *Kongl. Bibl.* Gjörwellska brefvexlingen. Sven Bælter till Gjörwell, 22 Jan. 1758.

[4]) 8 Febr. 1758.

rätt[1]), och han önskade till denna syssla sin hofpredikant, den då ännu i nåd varande Gabriel Rosén[2]); men rådet vidhöll sin åsigt, och när Adolf Fredrik vägrade underteckna Rutströms fullmagt, använde man namnstämpeln. Detta var den åttonde återtjensten. Att många äfven herrnhutare blefvo missnöjda, säger sig sjelft[3]).

Rutström fann i Ladugårdslands-församlingen före sig som komminister den ryktbare Peter Murbeck, en man af ovanligt hög växt, stark kroppsbyggnad och häftigt sinnelag, hvarföre han ock som student i Lund varit beryktad för åtskilliga kämpabragder. Sedermera gripen af den lagiskt pietistiska religionsrörelsen, blef han prestvigd och ådagalade på denna bana samma ifver och kraft. Detta gick ända derhän, att han till följe af någon öfverdrift blef för en kortare tid suspenderad. Snart med statskyrkan försonad, och dessutom känd för sitt brinnande nit, kallades han till Stockholm, och blef der upptagen af Tolstadius och sedermera utnämnd till komminister i Ladugårdslands församling. Här utmärkte han sig genom stora predikogåfvor och outtröttligt nit och tillika genom exemplariskt lefverne och mycken välgörenhet samt genomdref den ännu fortgående och efter honom uppkallade Murbeckska Skolan. Mot många den tidens gängse seder eller laster uppträdde han med brinnande ifver, t. ex. mot komedierna på hofvet, styfkjortlarna bland de förnäma, värdshusen på Djurgården, bryggerierna på Ladugårdslandet, o. s. v. Hans predikningar räckte ofta två till tre hela timmar. Många tröttnade, och kyrkobetjeningen gick ibland på långa stunder från gudstjensten och någon gång, som han påstod, till krogen och

---

1) *Rådsprot.* den 8 Mars 1758.

2) *Rådsprot.* den 25, 27 Apr. 1758.

3) *Vetensk. Akad. Bibl.* Bergianska saml. 8. 277, 278. Gjörwell till Bælter den 28 Mars och 18 Maj 1758.

kortleken. Han klagade på dem, och de på honom. Förmännen i konsistorium varnade och bådo honom förkorta sina föredrag; men förgäfves, och han försäkrade sig behöfva hela den öfverklagade tiden för att hinna vederbörligen inpregla sina för tillfället framställda läror[1]. Efter någon lutning till herrnhutism återgick han till pietismen och blef en lagpredikant, kanske ifrigare än förut. Redan 1748 skall han hafva lärt sina åhörare, att de, *som säga: tro! så har du del i Kristi blod, äro icke rätta herdar, ty sådant står alldeles icke i Skriften;* för hvilket yttrande han redan då blef af Rutström och ett annat vittne anklagad[2].

Med denne Murbeck som komminister kom nu Rutström som kyrkoherde i nära beröring, inom kort också i oenighet och tvister. De svåraste utbrotten tyckas hafva kommit från den häftige Murbeck. Rutströms utfall mot predikningar om lagen hafva vi sett. Murbeck å sin sida och i sina predikningar förklarade att herrnhutarnas psalmbok, Zions sånger, *var skrifven af djefvulen och tryckt i helvetet* o. s. v. Han började ock snart från predikstolen, och med syftning på Rutström och dennes tillsättning, tala om prester, hvilka *som ulfvar kommit in i fårahuset*, och likaså om dem, som förkastade lagen och helgelsen, och på hvilka man derför icke borde höra; och det hände, att, hvad Rutström predikade i högmessan, sökte Murbeck vederlägga i aftonsången. Det berättas ock, att, när han en gång, syftande på Rutström, omtalade en falsk lärare såsom *antikrist*, skall en gumma nere i kyrkan svarat, *du är sjelf antikrist*, och att han en annan gång blifvit förolämpad af någon bland skolgossarna. Å andra sidan utkommo smädevisor och klagomål mot

[1]) *Stockholms stads-konsist. prot.* 1755. 1756.
[2]) S. st. 20 Apr. 1748.

Rutström, hvilken ock skulle från predikstolen sagt: att *Lazarus predikade i högmessan, men rike mannen i aftonsången.* Församlingen delade sig i två partier, Rutströmianer och Murbeckianer, och oenigheten växte till oroande höjd. Till förekommande af vidare förargelse och på konsistorii förord[1]) utnämnde då regeringen Murbeck till kyrkoherde i Fridlefstads pastorat i Blekinge, så att de båda kämparna blefvo åtskilda.

Riksdagen 1760 hade under tiden inträdt. Att förmå Stockholms kyrkoherdar välja Rutström till riksdagsman var ej att tänka på. Hattpartiet lyckades deremot ställa så till, att komministrarna utsågo honom till sitt ombud. Valet lär dock hafva varit olagligt; också derföre, att Rutström icke var kommi-nister utan kyrkoherde, hvarföre ock sex kommi-nistrar mot detsamma protesterade[2]). Rutström försvarades likväl af regeringen, hvars ärenden han gick, och tillika af Pechlin, ty äfven hos denne började han tjenstgöra som handtlangare och tyckes hafva allt framgent stått med honom i nära förbindelse. Alla bemödanden blefvo likväl fruktlösa till följe af sakens olaglighet, och preste-ståndets obevekliga motstånd. Der påstods nämligen, att enhvar, som invoterade Rutström borde sjelf utvoteras. Pechlin gjorde väl några nya försök, men förgäfves[3]).

Rättegången om Rutströms ren- eller irrlärighet fortgick emellertid. Fyra Ladugårdslands-boar anklagade honom formligen hos konsistorium och aflemnade som bevis några ur hans predikningar gjorda anteckningar. Dylika ingåfvos ock af pre-

---

[1]) *Stockholms stads-konsist. prot.* den 17 Febr. 1761.

[2]) *Preståndets prot.* den 16, 18, 20, 21 Jan. 1760, den 17 Febr., 3 Dec. 1761.

[3]) *Danska min. bref* den 15 Aug., 21 och 24 Okt. 1760. — 2 Jan., 24 Febr. 1761, 21 Maj 1762. *Eriksbergs arkiv,* Fredr. Sparres dagbok, Febr. 1761.

ster, som för sådant ändamål sig i kyrkan infunnit[1]). Med afseende härå yttrade han i en sin predikan, att de, som kommit i sådan afsigt, vore förbannade, och tillade han, *akta dig! att du icke bränner fingren på dig. Om du angriper mig, får du sak med Gud, men icke med mig; Gud är öm om sin ögonsten.* Många församlingsboar trodde på hans ord och åsigter. Sjuttio dess medlemmar och deribland flere prester, officerare och lärare ingingo till konsistorium med en skrift, i hvilken de förklarade, att han städse predikat enligt bibeln och de symboliska böckerna och icke yttrat ett enda mot dem stridande ord. Han sjelf hade ock ur sina öfverklagade predikningar uppsatt några korta utdrag, i hvilka dock inga bland de ogillade satserna funnos, och derefter låtit några sina anhängare skriftligen derunder intyga, att samma utdrag öfverensstämde med de hållna predikningarna. Vid närmare efterfrågan visade dock åtskilliga bland dessa personer någon osäkerhet, några tvifvelsmål, hvarföre de ej heller blefvo som vittnesgilla antagna, hvarken af konsistorium eller af hofrätten. De anklagande vittnena deremot bestyrkte medelst aflaggd ed sina uppgifter. Sinnesstämningen mot Rutström blef ock mer och mer fiendtlig, och konsistorium ämnade å nyo tills vidare suspendera honom från tjensten. Men då kom från regeringen befallning till hofrätten att tills vidare afbryta hela rättegången, och Rutström var för tillfället räddad[2]). Det var nionde återtjensten.

[1]) Rutström och hans vänner hafva sagt, att dessa prester undangömt sig i ett *mörkt hvalf och en oren vrå.* Gjörwell säger (*Vetensk. Akad. Bibl.* Bergianska saml. 8. 338 Gjörwell till Bælter den 18 Maj 1760), att tre prester legat på kyrkohvalfvet och märkt ord. Derpå har svarats, att de sutto i en ordentlig kyrkbänk och ej längre bort, än att Rutström dem såg. Hvem hade rätt?

[4]) *Stockholms stads-konsist. prot.* 16 Maj 1660.

Straxt derefter blef kyrkoherde-befattningen i Maria i Stockholm ledig. Församlingen egde oinskränkt rättighet att sjelf välja sina prester, och flere profpredikanter hade der redan blifvit hörda. Rutström begärde då missiv att också få i sådan egenskap uppträda; men konsistorium vägrade, emedan rättegången om hans tjenstefel åter blifvit upptagen och ännu icke afgjord [1]). Rutström klagade hos regeringen, hvilken då befallde konsistorium utfärda det af Rutström begärda missivet. Det var tionde återtjensten. Vid ryktet härom utlyste kyrkorådet i Maria en sockenstämma i afsigt att undanbedja sig hvarje ytterligare profpredikant, hvilket beslut tydligen var rigtadt mot Rutström. Denne sökte då hos regeringen utverka förbud mot kyrkorådets åtgerd såsom olaglig; men förgäfves. Några Mariaboar gynnade väl Rutström, men vid den utlysta sockenstämman undanbad sig församlingens flertal hvarje ny profpredikant och aflät skrifvelse derom till regeringen [2]). Denna fann nu rådligast vara att gifva efter och, med anförande af några slingrande skäl, återtogs den åt konsistorium gifna befallningen, och Rutström gick miste om sin önskade befordran.

Rättegången om hans renlärighet hade emellertid blifvit upptagen åter och sinnesstämningen mot honom än mer fiendtlig, och han beskylldes hafva i kyrkan groft oqvädat en qvinna och med käpp slagit en bland kyrkobetjeningen, och dessutom att hafva deltagit i Hofmans sammansvärjning [3]). Förnämsta orsaken till hans

---

[1]) *Stockholms stads-konsist. prot.* 19 Juli 1763.

[2]) *Danska min. bref* 16, 21 Okt. 1763 säga, det första, att 150 Mariaboar infunno sig i rådets förmak för att gifva ytterligare eftertryck åt sin begäran; — det andra, att deras antal var 3 eller 400, och att detta skrämde regeringen.

[3]) *Preuss. och danska min. bref* 13 Juni 1766. S. **41**, **41**. I anseende till Rutströms städse ådagalaggda frihetskärlek är sistnämnda beskyllning mindre sannolik.

fall, var dock, att hans gynnare, Hatt-regeringen, blef under reduktionsrikdagen 1765 afsatt, och att Mössorna kommo till väldet. Nu pådrefs rättegången med mera fart, och inom kort dömde hofrätten Rutström från kyrkoherdesysslan. Ifrån Ladugårdslands-boarna inkom väl en böneskrift, och han sjelf vädjade till regeringen; men denna icke blott stadfäste hofrättens utslag, utan dömde Rutström derjemnte från preståmbetet och till landsflykt.

Rutströms motståndare utgåfvo till försvar för sin åtgerd alla rättegångs-handlingarna; hans anhängare likaså och till hans försvar flere hans predikningar och andra uppsatser.

Som landsflyktig uppehöll han sig i Hamburg, sysselsatt med försvarsskrifter, hvarjemnte han författade en för sin tid vacker sång till fäderneslandet. I Stockholm arbetade Pechlin ifrigt för hans återkallande, och hustru och barn inkommo med böneskrift derom, ännu dock förgäfves. Men sedan vid reaktions-riksdagen 1769 Hattarna ånyo kommit till styret, lyckades man[1]) utverka tillstånd för honom, att få icke blott återvända till fäderneslandet, utan ock att återupptaga sin rättegång. Våren 1770 kom han till Stockholm och blef mottagen med många skrifter, några bittert tadlande, andra välment varnande, andra fulla af högstämdt jubel.

Snart ville han återupptaga sin rättegång. Adeln och bönderna voro ock tämligen gynnsamt stämda, och det blef t. o. m. fråga om att återgifva honom kyrkoherde-befattningen i Ladugårdslandet. Prester och borgare deremot ville undvika nya förargelse-väckande uppträden. Men för att icke lemna honom alldeles hjelplös, föreslog man att i stället utnämna honom till uppsyningsman vid Tumba pappersbruk. Öfverläggningarna härom blefvo afbrutna genom revolutionen 1772.

---

[1]) *Danska min. bref* 27 Maj 1769.

Allt sedan 1761 tyckes Rutström hafva stått i förbindelse med Pechlin. Att han till följe deraf efter återkomsten till fäderneslandet förenat sig med Mössorna och verksamt deltagit i deras åtgerder mot hofvet, detta kan af hittills framdragna handlingar icke bevisas, men anas. Vid underrättelsen om revolutionens utbrott d. 19 Aug. 1772 vände han sig ock till sina vänner och uppmanade dem att försvara landets frihet, men blef genast af revolutionens anhängare tagen och satt i fängsligt förvar. Att han af konungen ansågs mycket farlig, finner man deraf, att han ej som de flesta andra fångarna blef efter några dagar försatt i frihet, utan tvärtom hela 9 veckor igenom hållen qvar i fängelset och det under sträng bevakning. Han blef slutligen angripen af vattensot och afled dagen, innan han skulle återfå sin frihet[1]).

Rutström hade varit gift och efterlemnade en son och en dotter, båda utmärkta genom kärlek till kunskaper och vitterhet.

Rutströms utseende var icke behagligt; ögonen stora, utstående, näsan bred och platt, ansigtet bredt och groft, och det hela ingaf hvarken kärlek eller förtroende. Hans enskilda lefverne har ock med eller utan skäl blifvit tadladt[2]), och hans teologiska kunskaper voro ej stora. Men han var i Sverige främsta talmannen för en religiös åsigt, som i de flesta tider haft sina anhängare, och han måste fördenskull utöfva mycket inflytande; också derföre, att hans verksamhet understöddes af flere utmärkta egenskaper. Han var på sitt vis en gan-

¹) 42, 197, 198.

¹) Trosförvandten herrnhutaren Gjörwell säger: *han är af naturen het som en eld och vällustig, som nog syns af hans ansigte. Han har i de sednare åren blifvit mycket fri i sin umgängelse, och är hans vandel väl ej utan allt tadel och anledning till förargelse. Men så håller jag dock de mesta grofva rykten, som gått om honom, för försmädelser, uppdiktade af hans fiender.*

ska lycklig predikant. På hans rörlighet, tilltagsenhet och drift hafva föregående berättelser anfört flere prof. Äfven som förvaltare af Ladugårdsförsamlingens timliga angelägenheter tyckes han hafva ådagalaggt mycket nit. Ett nytt orgelverk byggdes, ett nytt fattighus inköptes och åt skolan på Djurgården anskaffades ökade medel[1]). Som författare af ströskrifter var han lycklig nog. Att han ej heller saknade skaldeanlag, bevittnades af flere hans psalmer, hvilka sedermera utgåfvos under namn af Nya Zions Sånger och till språk och versbyggnad visa en för sin tid mindre vanlig förmåga. Detta var ock händelsen med den sång till fäderneslandet, han under landsflykten författade; och i synnerhet med en öfver bönen Fader Vår skrifven psalm, som han tillegnade sina barn. Ovilja mot hans både politiska och personliga uppförande, men beundran för hans själsgåfvor och tacksamhet för den kraft, hvarmed han försvarade sektens tro och åsigt, sådana voro de känslor, hans ädlare anhängare hyste. När han 1772 aflidit, fattade en bland dem pennan och förklarade i ett dödsqväde, att man ingalunda ville försvara Rutströms fel och politik, men så mycket mera hans nit, lära och predikogåfvor, och att en gång[2])

Skall domsens dag med många vittnen bära,
Att Rutström visst ett nådens redskap var.

---

[1]) Enligt Biografiskt Lexikon, **13**, 246, har församlingen »uttryckligen af välvilja» för Rutström byggt ett nytt kyrkoherdeboställe. Men beslutet härom var fattadt af andra skäl, och innan Rutström blifvit till sysslan nämnd; och nybyggnaden började 1758 eller samma år Rutström blef församlingen påtrugad på det olagliga sätt, vi berättat. — På samma sätt säges ock, att Rutström åt församlingen vunnit en rättegång, som inbringat 200,000 d. s.; men härom innehålla kyrkans handlingar ingenting. — Ofvannämnda upplysningar har kyrkoherden i nämnda församling på vår begäran benäget meddelat.

[2]) *Kongl. Bibl.* En handskrift af Rutströms Nya Zions Sånger i hvilken denna anteckning förekommer.

De, som då för tiden hyste sådana känslor, utgjorde dock jemnförelsevis ett ringa antal.

Vår teckning af Rutström och hans öden har varit mycket utförlig, måhända för mycket. Dessa uppträden hafva dock stor vigt, och det i flere fall. De förete den mest utpräglade bild, det mest talande bevis på mängden och fräckheten af de olagligheter, som äfven det sednare Hatt-partiet stundom tillät sig. Det är dessutom sällan, man finner så fullständigt samlade bidrag till den lärorika bilden af en fanatisk religions-lärare, med dess besynnerliga förening af skarpsinne i det enskilda, men kortsynthet i det hela; uppriktig värme och dock kall beräkning; stor sjelfuppoffring för hvad sekten anser sanning, och dock samvetslöst begagnande af osanningar till dess tjenst. Samma tafla visar ock, huru massorna ofta låta sig af sådana personer och af dessas verkliga eller låtsade ifver ledas och förledas; men ock, huru sanning och sundt förnuft slutligen göra sig gällande. Rutströms lefvernesbeskrifning är ock i det närmaste den då varande svenska herrnhutismens. Det var nämligen med och genom honom, som denna på sitt sätt mycket märkvärdiga sekt nådde inom Sverige sin höjdpunkt och sedermera för den gången plötsligt föll; och detta sednare till följe, icke blott af Rutströms personliga fel, utan ock af då varande allmänna tänkesätt, och dess obenägenhet mot det underbara, det för förnuftet svårfattliga, ofattliga; således ock mot många herrnhutismens läror. Dessa egde ock ett i Sverige efter ifrågavarande uppträden jemnförelsevis ringa anseende; och dess lilla bönehus blef af mängden gäckadt med benämningen *Sirapskyrkan* med anledning af den, som man tyckte, smäckiga andan i dess föredrag, och af de ofta förekommande ordalagen om den *Söte Jesus*, o. s. v.

Efter år 1840 och till följe af flere ändrade förhållanden har deremot herrnhutismen återigen tagit mycken fart[1]). Den kallas nu vanligtvis med det i allmänhetens öron mera välklingande namnet pietism; men står genom sin antinomism nära nog i motsats till den gamla pietismen. Denna sednares utmärktaste målsman, Tolstadius, var ock en bestämd motståndare till Rutström och till dennes herrnhutism.

ANDERS CHYDENIUS.

På Kytilä hemman Nykyrko socken i Finnland lefde en bonde, hvars son blef prest och antog namnet Chydenius, måhända efter sin fädernegård. Hans son var en längre tid komminister i Sotkamo socken i det aflägsna och undangömda Kajana. Sina der födda och uppfödda söner sökte han med faderligt allvar uppfostra till varm gudsfruktan, klok eftertanke och nyttig verksamhet. Två bland dessa Sotkamo-gossar hafva ock förvärfvat sig aktade namn i fäderneslandets häfder. Den äldste, Samuel, sysselsatte sig en tid ifrigt med wolfiska filosofien, men öfvergick snart till mer praktiska ämnen, örtkunskap, matematik, mekanik och mineralogi, hvilka han i Uppsala studerade under Linné, Klingenstjerna och Wallerius, hvarefter han återvände till Finnland och vann der mycket förtroende. Vården om detta landskap var då för tiden öfverlemnad åt August Ehrensvärd, hvilken anförtrodde en viggtig del af besagde uppdrag åt den ännu icke trettioårige Samuel Chydenius. Med outtröttlig ifver

---

[1]) Det förtroende, sekten haft, torde kunna i någon mån bedömas af de upplagor, dess ursprungliga psalmbok, Zions Sånger, upplefvat. Efter de i Kgl. Bibl. i Stockholm förvarade exemplaren, hafva t. o. m. 1861 upplagor af detta verk utkommit åren 1745, 1747, 1787, 1794, 1799, 1810, 1815, 1818, 1830, 1837, 1841 (2 upplagor), 1842, 1843, 1846, 1855, 1857, 1861, summa 18 upplagor, flere deraf i Norrland.

arbetade nu denne på allt, som kunde främja landets välstånd, och i synnerhet på strömrensningar och nya båtleder, för hvilka ändamål han besökte landets aflägsnaste delar, sysselsatt med afvägningar och allehanda dit hörande arbeten. Under en sådan resa rodde han en gång öfver Kumo elf, straxt ofvanför vattenfallet Nikakoski. För att undersöka elfvens djup, lutade han sig för mycket öfver båtkanten och föll i strömmen. Simmande höll han sig uppe och sträfvade att åter nå båten; men roddarne fruktade att bortföras af strömdraget och vågade ej komma honom till hjelp; efter en förtviflad kamp mot den väldiga vattenmassan fördes han slutligen ned i fallet och försvann. Så bortrycktes vid 30 års ålder en man, som var i ovanlig grad utrustad med både vilja och förmåga att gagna sin fosterbygd.

Yngre brodern Anders Chydenius, född d. 4 Febr. 1729, blef magister och 1753 predikant i ett under gamla Karleby nyligen anlaggdt kapell, vid namn Nedre Wettil, en liten menighet, som då räknade blott 30 rökar. Här tillbragte han 17 år under en mycket och mångsidigt välgörande verksamhet, i åtskilligt erinrande om den ryktbare predikanten Oberlin. Mindre böjd för dogmatiska klyftigheter, undervisade han sina sockenboar häldst genom förtroliga samtal, vid hvilka ofta flere hundrade personer inställde sig. Likasom den äldre hade också denne yngre broder under vistelsen vid högskolan mycket sysselsatt sig med matematik, kemi, mekanik, astronomi och flere dylika ämnen. Dessa kunskaper kommo nu honom och hans sockenboar väl till pass. Han ordnade och ledde nästan alla deras angelägenheter, samt inrättade ett eget apotek, och emedan läkare ej fanns närmare än på 14 mils afstånd, gick han dem äfven i sådant fall tillhanda med råd. läkemedel och äfven operationer, och förvärfvade härigenom så stort förtroende, att

sjuka från 20 till 30 mil aflägsna orter sökte hans hjelp. För folkets upplysning utgaf han ock läroböcker i både religiösa och ekonomiska ämnen. För några naturvetenskapliga uppsatser hade han äfven vunnit Vetenskaps-Akademiens uppmuntran och loford[1]).

Sysselsatt med dessa den närmaste omgifningens angelägenheter, hade han i begynnelsen fäst mindre uppmärksamhet vid statens allmänna ärenden. Det var riksdagen 1756 och dess betydelsefulla uppträden, som första gången och i högre grad ryckte hans uppmärksamhet åt detta håll. Efter densamma började han studera riksdagstidningar, Sveriges grundlagar, Englands statsförfattning och flere bland de skrifter, Nordencrantz utgifvit. Att hans sålunda inhemtade kunskaper kommo till allmänhetens kännedom och nytta, föranleddes af följande händelse. Läsaren minnes, hur från längre tid tillbaka de flesta städer kring Bottniska och Finska Vikarna fingo hvarken till ut- eller införsel omedelbart drifva handel med främmande land, utan att allt sådant skulle ske medelbart genom Stockholms handlande, hvilka deraf skördade stor vinst, under det berörda småstäder och kringliggande landskap ledo stor förlust. Vi minnas ock, hur dessa sednare sökte vid riksdaden 1760 få detta förderfliga tvång afskaffadt, men förgäfves[2]). De beslöto dock att vid nästa riksdag göra ett nytt och kraftigare försök. Som beredelse dertill utlyste landshöfdingen i Österbotten ett landsting, som 1763 sammanträdde i Gamla Karleby. Der beslöto Österbottens städer att inför nästa riksdag framlägga de skäl, som talade för deras anhållan, samt vederlägga de motskäl, andra

---

[1]) *Vetensk.-Akad. Bibl.* Bergianska Saml. **14**. 348. Chydenius till Wargentin. Nedre Wettil d. 3 Aug. 1764.

[2]) **41**. 135, 136.

sidan åberopat. Uppsättandet af denna skrift anförtroddes åt komminister Chydenius. Uppdraget utfördes så, att han blef föremål för hat och förföljelse af hufvudstaden och Hattarna, men för det lifligaste bifall af ifrågavarande städer och landsorter samt af hela Mösspartiet. Han blef ock vald till komministrarnas ombud vid nästföljande riksdag, näml. den af 1765; då äfven besagde hans uppsats till ständerna inlemnades. Detta skedde dock ej utan en viss farhåga; ty man fruktade det mägtiga motpartiets hämnd. Det säges ock, att samma dag, Chydenius uppläst sin skrift, hafva några den andra sidans män velat sätta honom inom ett nedtystande fängelses murar; men att de icke vågade försöket, i anseende till det högljudda bifall, hvarmed allmänheten och likaså flere mägtiga män omfattade honom och hans sak. Invånarne i Gamla Karleby hade ock blifvit så förtjusta, att de läto på sin bekostnad trycka och utdela den vigtiga uppsatsen, så att dess innehåll skulle komma till allmännare kännedom. Många och bittra motskrifter utgåfvos väl; men sanningen och Chydenii klara framställning deraf gjorde sig mer och mer gällande samt understöddes af landshöfding Örnsköld och af Mösspartiets ledare; och med den följd, att den vigtiga förändringen slutligen gick igenom.

Det var vid samma riksdag, som ständerna fattade sitt ryktbara beslut om införande af större tryckfrihet[1]). Vid sidan af Cederström, Nordencrantz, Serenius och Schönberg upträdde också Chydenius som ifrig kämpe för samma sak. De *flesta Sveriges olyckor*, skref han, *hafva härflutit från brist på tryckfrihet. Denna är nämligen grundpelaren för all annan frihet.*

För att hindra eller åtminstone minska dåtidens stora utflyttningar från Sverige, föreslogos åt-

---

[1]) 41. 144.

skilliga medel. Öfver dessa ämnen uppstod mellan Chydenius och Schönberg en häftig tvist, i hvilken likväl den förre slutligen segrade. Enskildtheterna härvid förtäljas dock lämpligast längre fram och i sammanhang med behandlingen af det vigtiga ämnet i dess helhet.

Vi komma nu till den i efterverldens ögon märkvärdigaste sidan af Chydenii verksamhet. Vid ofta nämnde riksdag framkom han med en då för de flesta alldeles ny lära. Han påstod nämligen, att alla de konstlade medel, vare sig förbud, inskränkningar, understöd, tillverknings- eller utförselbelöningar m. m., genom hvilka man sökt främja näringarna, hade dem tvärtom skadat; — och att de skulle bäst och kraftigast befordras derigenom, att hvarje medborgare finge, fri från alla band och inskränkningar (andras lagliga rättigheter naturligtvis undantagna), använda sina medel, sitt arbete och sin uppfinningsförmåga, hur han funne vara förmånligast, och att en hvar skulle på sådant sätt bäst kunna främja sitt eget välstånd och derigenom äfven det allmännas; hvilket ej vore annat än summan af de enskildes. Läran stod i skarpaste motsägelse till det reglementerings-system, som hittills blifvit i Sverige för det mesta följdt, och nu sist af Hattarna till ytterlighet uppdrifvet. Utförlig beskrifning af denna sak och af de häftiga striderna derom anse vi dock lämpligast böra framläggas i sammanhang med en omständligare teckning af den stora förändring, som under ifrågavarande tid härutinnan egde rum. För tillfället må blott påminnas derom, att det var en i det nordliga Finnland boende komminister, som i bestämda och tydliga drag redan 1765 framlade grundtankarna till det national-ekonomiska system, med hvilket Adam Smith elfva år sednare uppträdde, och genom hvilket denne störtade det förut herrskande merkantilsystemet, och åt sig sjelf förvärfvade stor ära. Den

ursprunglige uppfinnaren Chydenius deremot blef af många sina motståndare begabbad som en narr, eller smädad som en af England mutad handtlangare[1]). En och annan erkände väl hans snille: *han är född med bättre hufvud än det behöfs för en kaplan*, skref Schönberg[2]). Men i det hela blefvo hvarken han eller hans åsigter af samtid och närmaste efterverld erkända och ärade, utan tvärtom förgätna. Det är först efter en tid af 103 år, som de i våra dagar blifvit ur oförtjent glömska till efterverldens beundran och tacksamhet framdragna[3]), och sålunda har också här gått i fullbordan skaldens ord, att

»*Hvar förtjenst till slut sin krona har.*»

Ännu återstår att omtala ett nytt bevis på skärpan af Chydenii omdöme i dylika ämnen. Vi minnas. huru vid riksdagen 1765 de segrande Mössorna sökte medelst en småningom genomförd reduktion af kursen upphöja sedelmyntets värde och återställa dess ursprungliga och lagliga förhållande till silfvermyntet[4]). Planen, huru detta skulle genomföras, var uppgjord af flere Mösspartiets förnämsta ledare. Chydenius hade hittills varit en bland deras trognaste och bästa kämpar. Mot den nu föreslagna åtgerden hyste han dock åtskilliga betänkligheter. Han företog sig derföre att närmare studera och begrunda det vigtiga ämnet, och kom slutligen till den öfvertygelse, att förslagets verkställande skulle medföra våda, t. o. m. skada, och ansåg följaktligen sin medborgerliga pligt fordra att på detta förhållande fästa ständernas

---

[1]) *Kongl. Bibl.* Giörwellska brefvexlingen. Schönberg till Giörwell 12 Juli 1767.

[2]) S. st.

[3]) Af J. W. Arnberg i dennes *Anteckningar om friketstidens politiska ekonomi.*

[4]) 41. 143.

uppmärksamhet. Han ville dock i början icke öppet angripa och skada sina vänner, utan meddelade anmärkningarna enskildt åt landtmarskalken Rudbeck och genom denne åt partiets ledare. Man ogillade dock hans åsigter, och sökte öfvertyga honom om deras origtighet; men fåfängt. Han författade i stället en skrift, kallad *Rikets hjelp genom ett naturligt finanssystem*, i hvilken han sökte först ådagalägga, att Mössornas tillämnade åtgerd vore obillig, vådlig, t. o. m. skadlig; och för det andra framlägga ett, som han tyckte, bättre förslag till vinnande af det mål, man åsyftade. Utan att angifva författarens namn inlemnades uppsatsen till censorn Oelreich, hvilken tillät dess offentliggörande, hvarefter tryckningen började. Mössornas ledare fingo dock kunskap härom och förbjödo tryckningen och sökte nedtysta, nästan muta Chydenius. Men Serenius, understödd af prostarna Kröger och Wijkman, skaffade honom genom preståndet tillåtelse till tryckningens fortsättande, och snart kom boken i allmänhetens händer. Den väckte oerhördt uppseende. Mössorna läste och svuro, Hattarna läste och jublade. *Chydenius börjar blifva klok*, skref Schönberg [1]), och några Hattar köpte 40, 50, somliga 100 exemplar, som spriddes kring landet. Mössorna utgåfvo flere motskrifter, och när dessa icke gjorde tillfyllest, utlöste man från gäldstugan en den tiden beryktad litteratör vid namn Rothman och lät denne utarbeta och trycka en utförlig s. k. vederläggning. Chydenius vidhöll dock sin åsigt; för att likväl medla försoning erkände han tillika, att några hans uttryck varit för hårda [2]). Men hvarken skäl eller undfallenhet hjelpte. Han blef af Mössorna både i tal och skrift öfverhopad med smädelser såsom en fäderneslandets förrädare, och man talade om att

---

[1]) *Kongl. Bibl.* Giörwellska skriftvexl. d. 12 Juli 1766.
[2]) *Heml. Utsk.* 3 Juli 1766.

förklara honom vansinnig[1]). Slutligen blef han ur preseståndet utvoterad och det både för denna och nästföljande riksdag; och den af ständerna beslutade kurs-reduktionen gick i verkställighet. Som vi veta, förorsakade den redan 1767 och 1768 mycken villervalla och förbittring[2]), och Chydenii förutsägelser gingo i olycklig fullbordan. Tvärt emot preseståndets 1766 tagna beslut, blef han också återvald till riksdagsman 1769; men synes hafva tagit mindre liflig del i då förekommande öfverläggningar. Han misstroddes af Hattarna, emedan han i det hela gillade Mössornas åsigter; och af dessa, emedan han ogillat en bland deras mest ingripande åtgerder. Innevånarne i Gamla Karleby valde honom år 1770 till sin kyrkoherde.

Hans person och åsigter blefvo ej af följande regeringar begagnade, kanske mest till följe af hans egen anspråkslöshet. *Jag är nöjd*, sade han, *med mitt Gamla Karleby och behöfver och önskar ingenting mer.* Här arbetade han för sina åhörares bästa som nitisk prest och lycklig talare, ofta äfven som läkare, och anlade af sistnämnda orsak ett eget laboratorium för tillverkande af nödiga läkemedel[3]). Han utnämndes år 1779 till prost och år 1800 till teologie doktor och ledamot af Nordstjerneorden, och dog 1803.

Tid och utrymme tillåta ej utförliga lefnadsteckningar af flere bland de många prester, som under denna tid verkade nitiskt och välgörande inom svenska församlingen. Tacksamheten vill dock åtminstone med några få ord erinra om öfverhofpredi-

---

[1]) *Sparreholm.* J. M. Sprengportens bref 4 Juni 1766.

[2]) 41. 143, 207—209, 223, 232. Huruvida målet kunnat utan dessa svårigheter vinnas, och huruvida Chydenii förslag var bättre, kunna vi ej afgöra.

[3]) *Vetensk.-Akad. Bibliot.* Bergianska Saml. 16. 460. Chydenius till Wargentin. Gamla Karleby d. 2 Jan. 1773.

kanten Gabriel Rosén, hvilken för uppriktigheten och modet af sina presterliga varningar föll i hofvets onåd, och blef sedermera vid flere befordringar förbigången[1]; — kyrkoherden i Riddarholmsförsamlingen Abraham Petterson, hvilken man kallade Sverges Tillotson, och hvars predikningar voro på sin tid mycket eftersökta och sedermera varit ända till våra tider mycket lästa; — och hofpredikanten Anders Nohrborg, ansedd som sin tids kanske förnämste predikant, och hvilken i ett enkelt, klart och djupt framställningssätt sökte sammansmälta de eljest ofta som motsatser omtvistade lärorna om tron och gerningarna. Få postillor hafva blifvit så mycket begagnade som hans. Den har upplefvat 16 upplagor, deribland några på 4- eller 6,000 exemplar[2].

---

[1]) 42. 5—9.

[2]) För att rättfärdiga eller urskulda Swedenborgs afvikelser från svenska statskyrkan, har man (*Siare och Skalder* 1, 41), sagt, att den då varande *kyrkliga renläriqheten var andefattig, kärlekslös, ofördragsam och mumietorr,* och att dåtidens *religiösa tänkande och hela religiösa lif liknade en sofvande Bethesda-dam.* — — Vi måste härvid uttala en bestämd protest. Mot beskyllningen för andefattigdom, mumietorrhet m. m., behöfva vi endast anföra namnen på svenska kyrkans med Swedenborg samtidiga lärare, Bælter, Chydenius, Celsius, Nohrborg, Petterson, Rosén, Rydelius, Herman Schröder, Swedberg, Tolstadius och Troilius. Ansedda författare i svenska kyrkohistorien hafva ock sagt, att medlet af 1700-talet, just den tid, då Swedenborg gjorde sitt religiösa affall, var *svenska kyrkans bästa tid.* Dessutom, en kyrka, inom hvilken ofvannämnde lärare och många deras likar arbetat och verkat, och inom hvilken föreföllo så lifliga rörelser som t. ex. de pietistiska under Tolstadius, de halfrationalistiska under Dippel och de herrnhutiska under Rutström, flere mindre att förtiga; en sådan kyrka förtjenar ingalunda att kallas en sofvande Bethesda-dam.

SJETTE KAPITLET.

EMANUEL SWEDENBORG

är genom både personlighet och skrifter en högst ovanlig företeelse. Han var ämne till en bland verldens störste vetenskapsmän, och han blef en bland dess ryktbaraste andeskådare och i flere fall nära nog ett psykologiskt underverk. Af en mängd utmärkta skriftställare har han blifvit betraktad och ofta begabbad som en oefterrättlig svärmare, en erkefantast, en fåne, en galning. De herrar, som fällt omdömen i sådan rigtning, äro svenskarna Berzelius, Franzén, Kellgren, Leopold, Lidén, Malmström, Oxenstierna, Nils v. Rosenstein, Tegnér, Tessin, Wieselgren m. fl. — och utländningarna Adelung, Bunsen, Ernesti, konung Fredrik den andre af Preussen, Grimm, Herder, Kant, Klopstock, Maudsley, Schleiden, Wesley, Wieland m. fl., några bland dessa dock gillande till och med berömmande en och annan beståndsdel i hans författareskap. Å andra sidan hafva flere skriftställare mer eller mindre uppträdt till hans försvar, och några nära nog dyrkat honom såsom en hierofant, en högt utrustad, med gudomliga uppenbarelser benådad profet, en ny menniskoslägtets frälsare; och inom några länder hafva i dylik anda församlingar blifvit bildade och kyrkor byggda. De som mer eller mindre ställt sig på denna sida hafva varit svenskarna Atterbom, Beskow, Ehrenheim, Kahl, Knös, Nordensköld, Sturtzenbecker, Thorild och Tybeck m. fl., — samt utländningarna C. F. Bauer, Emerson, Jung-Stilling, Lavater, Matter, Tafel, de Thomée, Wilkinson m. fl.; några bland dessa likväl mycket ogillande åtskilligt i afseende än på innehåll, än på framställningssätt. Han var till slägt och födsel svensk

och tillhörde vårt folk hela sin lefnad igenom. Han är ock den ende svenske man, hvilken stiftat en religionssekt, som lyckats vinna något större uppseende. Ingen svensk har dessutom sjelf författat eller med undantag af Linné föranledt en så stor mängd af andra författade skrifter. Och sist, ännu en sak! Inom andens verld förefalla stundom häftiga sammandrabbningar, hvilka långt mer än slagfältets inverka på mensklighetens öden och påkalla tänkarens uppmärksamhet. Svenska folket har ena gången under Kellgrens, andra gången under Tegnérs fana utkämpat tvänne sådana för detsamma betydelsefulla och ärofulla strider, i hvilka begge uppträden också swedenborgianismen på sitt vis deltagit och till följe af sin dubbelnatur stundom främjande, ofta motarbetande ljusets heliga sak. Med anledning af alla dessa omständigheter är den ryktbare andeskådaren högeligen förtjent af vår uppmärksamhet, och vi vilja åt honom egna ett serskildt kapitel och gifva det i minnets verld samma plats, han sjelf intog i verklighetens, nämligen midt emellan målsmännen för fäderneslandets religiösa å ena och vetenskapliga bildning å andra sidan.

SWEDENBORGS UNGDOM.

Äldste son af biskop Jesper Swedberg och dennes första maka Sara Behm, var han född den 29 Januari 1688. Många sammanträffande omständigheter tycktes redan från begynnelsen förebåda och föranleda den besynnerliga rigtning, hans lefnad och åsigter sedermera togo. Liksom fader, moder och två syskon var han ett söndagsbarn[1]), hvilken omständighet många då för tiden

[1]) Enligt gamla stilen. Om den nya varit införd, hade förhållandet blifvit annorlunda.

trodde medföra vissa andliga företräden. Han fick i döpelsen namnet Emanuel, hvars betydelse: *Gud med oss*, var hos fadern en anande förutbestämmelse och blef för sonen en manande kallelse. Den förre, biskop Jesper Swedberg, trodde på englasyner och på sin egen underbara förbindelse med andeverlden; sonens likartade tänkesätt tyckas således varit grundade också på ärftliga anlag. Den mängd andaktsöfningar, katekes-förklaringar m. m., som i fädernehuset förekommo, måste ock snart nog till dylika föremål vända och vänja sonens tankar. Redan tidigt började denne att sysselsätta sig med andliga ting, och ännu blott en gosse yttrade han sig öfver dylika ämnen med så mycken klarhet och värma, att de förvånade föräldrarna sade: »*det en engel talade ur hans mun*». Två gånger blef han som barn ur det brinnande föräldrahuset räddad liksom genom ett underverk, och liksom för att bevaras till utförandet af någon stor framtida kallelse. Det hände äfven, att han stundom och i synnerhet under sina böner förlorade andedrägten och föll för någon stund i ett slags dvala, hvilken mindre vanliga företeelse af några ansågs båda en blifvande kallelse och förmåga att med själen inträda i andarnas verld, medan kroppen medvetslöst lefde qvar i verkligheten. Sjelf har han sedermera betraktat saken på samma sätt. »*Min andedrägt*, skref han, *har af Herren blifvit så inrättad, att jag kan långa tider andas invärtes, och utan tillhjelp af yttre luft, under det mina sinnen likväl fortfara i sin verksamhet. Denna slags andedrägt har blifvit så danad, på det jag skulle kunna vara tillsammans med andar och tala med dem*[1]).

Så han sjelf. I en nyss utgifven beskrifning om Swedenborgs själstillstånd har en mycket ansedd

---

[1]) *Diar. Spiritual.* N:o 3317, 3320.

engelsk läkare[1]) fällt det yttrande, att *dylika företeelser hos barn pläga utmärka anlag till danssjuka eller fallandesot;* och samme läkare antyder, att, *om föräldrarna sökt läkarehjelp för att ställa gossens rubbade organism i ordning, hade sådant varit mycket bättre än att, som nu skedde, genom undran öfver de dvallika tillstånden och beundran öfver det englalika talet gifva en vådlig näring och eggelse åt hans inbillningskraft och sjelfförtroende.*

Här uppräknade personliga anlag och lockelser till mysticism fingo af tidsomständigheterna näring och stöd. Då rådande allmänna tänkesätt i Sverge var för öfvernaturliga åsigter och tolkningar serdeles gynnsamt. Enväldet och det långvariga kriget hade hvart på sitt vis qväft den fria forskningen och utestängt största delen af de vigtiga upptäkter, som i andra länder samtidigt gjordes. Till och med riksråder funnos, som icke kände eller icke antogo Copernici stora upptäkt, utan trodde, att jorden stod stilla, och att det var solen, som rörde sig och gick upp och ned. Trolldomshistorierna hade ock nyligen varit och blefvo just nu omigen mycket utbredda och af mängden som verkligheter antagna. Under ransakningarna om dessa uppträden hade man också hört omtalas, huru stundom hos barn, någon gång äfven hos äldre personer förekommit de besynnerliga företeelserna af pulsens och andedrägtens tidtals afstannande, och af allehanda syner, båda delarna ungefär som hos Swedenborg. Dennes anlag härutinnan tyckes således hafva varit ett arf icke blott från fadern, utan ock från tidehvarfvet och stå i förbindelse med den benägenhet för dylika ännu oförklarade sjukdomsföreteelser, som under sednare hälften af

[1]) Doktor H. Maudsley i *The Journal of mental science,* Juli 1869 n:o 70.

sexton-hundradetalet sträckte sig öfver en del af Europa. Inom Sverge hyste äfven de lärdaste män ganska besynnerliga åsigter. Biskop Swedberg trodde, som nämndt är, på andesyner, erkebiskop Troilius likaså på trolldomshistorierna; Olof Rudbeck med sin Atlantica sökte locka sjelfva vetenskapsmännen att åsidosätta klara och bestämda uppgifter och skäl, för att i stället hålla sig till lösa hugskott och inbillningsfoster. Professor Roberg försvarade alkemien. Sjelfva den i mycket fördomsfrie Urban Hjärne grubblade på guldmakeri och på hvarjehanda öfvernaturligt inflytande äfven inom vetenskapens område. Vid denna tid hade ock Ehrenstrahl målat sin bekanta stora tafla öfver yttersta domen och dylika arbeten hade blifvit utförda också i en mängd landets kyrkor. De voro alster af förra tiders sätt att låta det andliga lifvets företeelser framställas i kroppsliga, nästan handgripliga skepnader, ena gången de herrligaste, en annan gång de vederstyggligaste, inbillningskraften kunde uppfinna. Troligt är, att den ofta återkommande åsynen af sådana taflor och att deras som kyrkomålningar helgade anseende har hos det uppväxande slägtet underhållit samma åskådningssätt och alstrat benägenhet för dylika inbillningsfoster, dylika förkroppsligade andeskåderier. Vid betraktandet af alla dessa omständigheter, både de personliga och omgifningens, finner man mindre underligt, att Emanuel Swedenborg, född med sådana anlag och uppfödd i ett sådant hus och i en sådan tid också sjelf lockades till sådant åskådningssätt.

Bredvid denna starka rigtning till mysticism, stundom till öfvertro och vidskepelse finner man dock redan i Swedenborgs gossår några ehuru svagare spår efter alldeles motsatta tänkesätt, och äfven dessa ett arf från fadern. Jemnte sin tro på andeuppenbarelser, hyste denne besynnerligt nog några åsigter, som tycktes luta till rationalism; t. ex.

en viss benägenhet att framhålla gerningarnas saliggörande vigt bredvid och kanske öfver trons, och han misstänktes följaktligen att i ty fall hylla den tidens pietism. Enligt sonens berättelse skulle förhållandet varit allvarsamt nog; *ty*, säger denne, *jag visste vid mitt tionde till tolfte år ej af någon annan Gud än hela verldens skapare och upprätthållare, och jag kände ännu icke den systematiska och dogmatiska tro, som lärer, att fadern meddelar sonens rättfärdighet och förtjenst till hvem, det vara må, och när som-häldst, äfven till de obotfärdiga.* Troligt är dock, att Swedenborgs minne härutinnan blifvit i någon mån missledt; antingen af ålderdomssvaghet; han var, när orden nedskrefvos, öfver åttatio år; eller af den ovilja, som mot rättfärdiggörelse genom tron hos honom längre fram utbildades. Men å andra sidan är det ganska sannolikt, att besagde drag i faderns åskådningssätt har i sin mån föranledt sonens sedermera i den rigtningen än mer utbildade åsigter. Man hörde denne också tidigt under allehanda samspråk afhandla det vigtiga ämnet, och i sina omdömen öfver bibeln ådagalägga en viss sjelfständighet; t. ex. när han tyckte, att Esau var en mycket bättre och ädlare man, än den af Gud utkorade Jakob.

Ofvannämnde två redan nu märkbara själsrigtningar böra noga beaktas. De utgöra grundvalarna, utgångspunkterna för swedenborgianismens tvänne samtidigt utvecklade och väsendtliga, och likväl alldeles motsatta beståndsdelar, den rationalistiska religionsläran å ena sidan och det irrationella andeskåderiet å den andra.

Till följe af så väl faderns ledning som egen flit och utmärkta själsförmögenheter inhemtade Emanuel Swedenborg rika kunskapsförråd i hvarjehanda ämnen. Vid omkring 20 års ålder författade han på latin åtskilliga skrifter t. ex. en äresång

öfver segern vid Helsingborg, samt en metrisk öfversättning af faderns uppsats: *Ungdomsregel Ålderdomsspegel*, om hvilket sednare arbete Höpken yttrade, att dess verser kunde jemnföras med Ovidii. Men på svågerns, Erik Benzelii råd vände han sig sedermera nästan uteslutande till geometriska, fysiska och kemiska kunskapsarter.

SWEDENBORG SOM VETENSKAPSMAN.

År 1710, när i anseende till pestens härjningar och rikets betryckta tillstånd högskolornas verksamhet förlamades, anträdde den då 22-årige Swedenborg en utrikes resa och besökte England, Holland, Frankrike och Tyskland med flere länder. Under densamma uppehöll han sig ett år i Oxford, hvarest han fick tillfälle göra bekantskap med de båda engelsmännens, filosofen Lockes och naturforskaren Newtons nya åsigter. I allmänhet egnade han under denna resa sin uppmärksamhet företrädesvis åt geometri, mekanik, kemi och naturkunskap; men några hotande lifsfaror, från hvilka han på besynnerligt sätt räddades, ansågos hafva derjemnte, om ej stärkt, dock åtminstone hållit vid lif föreställningen om en hög och öfvernaturlig framtida kallelse. År 1714 återkom han till fäderneslandet, och först till Pommern. Resan hade varat 4 år.

Att denna tid blifvit använd med mycken flit och i synnerhet på ofvannämnde studier, bevittnas af det sätt, hvarpå han nu uppträdde, hvilket tillika ådagalade skärpan af hans blick, djupet af hans snille. Från Greifswald, der han någon tid stannade, skref han till sin svåger, sedermera blifvande erkebiskop Erik Benzelius, och redogjorde för de vetenskapligt praktiska planer eller uppfinningar, med hvilka han sysselsatte sig. Vi anföra bland dem följande hans nu påtänkta verk: ett fartyg, som

kunde gå under vattenytan och tillfoga fienden mycken skada; det var en aning om torpedos; — likaså en af eld drifven rörelsekraft, medelst hvilken man kunde också utan vattenfall drifva jernbruk; det var en aning om ångmachinen[1]); — likaså ett slags nya kanoner, med hvilka man kunde inom några ögonblick afskjuta tusen kulor; det var en aning om kulsprutan; — likaså en flygande vagn, medelst hvilken man kunde färdas genom luften; det var en aning om luftbalongen. Han utgaf också under åren 1715—1718 åtskilliga arbeten i dylika ämnen; men åsigterna voro alldeles nya och ännu föga utarbetade, fäderneslandets krafter dessutom så uttömda och dess belägenhet så förtviflad, att ingen hade lust eller tid att befatta sig med dylika föremål. Till och med fadern och slägtingarna tycktes blinda för storheten af hans förslag och afrådde. *Detta är sorgligt*, skref han. *Jag skulle kunna framlägga en ny åsigt för hvarje dag af året, om blott verlden ville mottaga dem; men största delen menniskor trampar i de gamla spåren. Här i Sverge kan jag icke finna mitt bröd; ty en hop klumphufvud betrakta mina skrifter som skolgossearbeten och afunden söker hindra min framkomst. Den vore i sanning en narr, som stannade här hemma i mörker och elände, då han ser för sig en säker utkomst i främmande land. Också ämnar jag söka min lycka vid de utländska bergverken.*

Den just då nybildade vetenskaps-societeten i Uppsala började utgifva en tidskrift, egnad förnämligast åt matematiska och naturvetenskapliga ämnen. I denna infördes en af Swedenborg författad samling dylika uppsatser, kallad *Dædalus Hyperboreus*, det

---

[1]) Dylika machiner, ehuru ännu i mycket ofullkomlig form, hade dock redan förut varit i England kända, enligt upplysning, benäget meddelad af herr öfverdirektör K. Styffe.

vill säga, den högnordiska konstnären. Härigenom blef han känd af Polhem, hvilken tog honom till medhjelpare i sina arbeten och förde honom till Karl den tolfte. Hos denne blef han väl anskrifven såsom ovanligt hemmastadd i de matematiska vetenskaperna, hvilka konungen älskade, och om hvilka han höll många samtal med denne deras unge idkare. Under Polhems ledning arbetade Swedenborg tillika på anläggande af saltsjuderier i Bohusläns skärgård och på förberedelser till såväl Göta kanal som en docka i Karlskrona, och det var också han, som enligt Karls önskan förde några smärre örlogs-farkoster landvägen från Strömstad till Idefjorden. Han stod också ganska väl hos konungen och blef utnämnd till extra-ordinarie assessor i bergskollegium, och fick till och med på sin begäran fullmagten dertill omskrifven och förbättrad. Swedenborg å sin sida beundrade Karls kärlek till och medfödda anlag för matematiska studier och trodde, att, *om Guds försyn tillåtit denne i fred styra sitt rike, skulle han hafva drifvit lärdom och vetenskap till högre blomstring än de hittills någonsin hunnit eller hädanefter lära kinna.* Under dåvarande omständigheter förutsåg Swedenborg deremot endast mörker och råhet. *När*, skref han, *när ett land allmänt lutar till barbari, lärer det vara fåfängt för en och annan att hålla det uppe*[1]). Swedenborg förutsåg äfven det olyckliga slut, hvarmed Karl den tolftes fortfarande regering hotade fäderneslandet. I Juni 1716 skref han: *mig synes Sverge nu så förstördt, att dess dödskamp snart förestår, då det troligtvis skall för sista gången spjerna emot. Många önska*

[1]) Dessa ord skref Swedenborg i Juni 1718 och således under Karl den tolftes regering. (Se läsning för Bildning och Nöje, 1848, s. 138). Men i Sv. Akadem. Handl. 40. 215 anföras de såsom skrifna efter Karls död och såsom en anklagelse mot den då inträdande frihetstiden.

måhända, att pinan måtte blifva kort, och att vi måtte sedermera erhålla lättnad. Nu hafva vi näppeligen något bättre att vänta, om HAN (Karl den tolfte) får lefva[1]*). Mig synes, som hela verlden snart blifver full af strandvrak.*

Efter konungens död anträdde Swedenborg en ny resa till utrikes orter för att närmare studera dervarande bergverk och återvände sedermera till Sverge och inträdde i bergskollegium, hvarest han 1724 blef ordinarie assessor och en längre tid tjenstgjorde. År 1719 hade han jemnte syskonen blifvit adlad, och man erbjöd honom en professorsplats vid Uppsala högskola, hvilken befordran han likväl afböjde.

Under de följande åren har han jemnte vården af sina ämbetsgöromål fortfarande egnat mycken uppmärksamhet åt vetenskaperna och i synnerhet åt geometri, fysik, mineralogi och kemi med dithörande kunskapsarter. Det är hans verksamhet under denna tid och på detta fält, vi nu skola i allmänna drag teckna.

Vi minnas, huru till följe af trycktvång samt nödställd och afskild belägenhet, svenskarna under Karl den tolftes sednare år längre än andra bildade folk qvarhöllos i åtskilliga det förra århundradets mystiska och vidskepliga åsigter. Det var i aftonrodnaden af detta tidehvarf, Swedenborg uppväxte, och de sista strålarna derifrån voro de första, som mötte hans blickar och talade till hans själ. Dessa barndoms- eller ungdomsbilder och minnen blefvo dock sedermera i många hänseenden undanträngda af den nya tidens morgonrodnad och af de intryck från densamma, hvilka den mognade mannen snart

---

[1]) Documents concerning . . . Emanuel Swedenborg by R. L. Tafel tr. i London 1875, I. 262. Orden äro: *Si Spiritus ILLUM maneat.* De kunna måhända öfversättas med: *om HAN vidhåller sina åsigter;* eller *sin stolthet.* Den af Tafel föreslagna öfversättningen synes oss tvungen och svårfattlig.

fick mottaga. Det var nämligen nu, som Copernici stora upptäkt blifvit mer och mer både till innehåll och verldsomskapande följder bekant. Det var också nu, som Locke och Newton framlaggt sina nya och äfven de på sitt sätt verldsomskapande åsigter i filosofi och naturlära, och som man till följe af dem började från vetenskapens område bortvisa alla mystiska och oklara beståndsdelar och i stället fordra, det hvarje uppgift skulle grundas på bestämda erfarenhetsrön och oemotsägliga tankeslut. Det var ock på denna väg, som nämnde vetenskapliga hjeltar och deras efterföljare gjort många vigtiga upptäkter och vunnit europeisk namnkunnighet. England och Holland hade varit och voro förnämsta skådeplatserna för denna verksamhet. Under Swedenborgs utrikes resor och långa vistelse i nämnde två land hade besagde nya åsigter kommit till hans kännedom, och serskildt hade han af Lockes lära mottagit djupt intryck. Han uttalade ock sin beundran för denne, som han sade, *ärorike man* och för hans *gyldene filosofiska verk*. Han beundrade till en tid också Voltaire och kände t. o. m. någon frestelse att öfvergå till materialism. Hans vid denna tid öfvervägande rigtning till de exakta kunskaps-arterna och deras praktiska tillämpning bevittnas ock genom mängden och arten af de upptäkter, han i början af sin bana framlade. Redan efter första resan talade han, som förbemäldt är, om att bygga undervattens-fartyg, luftbalonger och ångmachiner m. m. År 1719 utgaf han ett förslag, huru man borde i mynt, mått och mål m. m. införa decimal-systemet för att derigenom lätta alla räkenskaper och undvika de besvärliga bråken; och i början af 1720-talet likaså flere andra skrifter af praktiskt innehåll. Från och med 1724 anställd som ordinarie assessor i bergskollegium, blef han visserligen mycket upptagen af ämbetsgöromål, men fortsatte tillika sina forsk-

ningar i berörda vetenskaper. Han tog dem likväl numera så allvarligt och djupt, att han på tolf års tid icke lät trycka något nytt arbete. Men 1734 utgaf han ett af 3 folioband bestående verk[1]) öfver dels naturfilosofiska, dels mineralogiska ämnen, hvarefter följde åtskilliga uppsatser i anatomi och fysiologi, hvilka vetenskaper han säges hafva studerat under Boerhave. Genom dessa skrifter förvärfvade han stort anseende. I uppfattnings- och framställningssätt afvek han från de äldre filosofiska systemerna och från dessas på så kallad spekulation grundade åsigter. Liksom Locke och Newton sökte han undvika all metafysik och ville för vetandet icke erkänna någon annan grund än erfarenheten. *Metafysiska tankeformer*, sade han, *begagnade i naturfilosofi, föda af sig den ena förvillelsen efter den andra*[2]*)*. — *Till sann filosofisk kunskap*, skref han en annan gång, *leda förnämligast dessa tre: erfarenhet, geometri och slutkonst;* och ytterligare: *erfarenhet och geometri äro de två stjernor, som kunna föra oss öfver vetandets haf.* Med ledning af dem gjorde han ock på detta haf färder och upptäkter, som väckt samtidens och än mer efterverldens uppmärksamhet. Åtskilliga hans sednare beundrare hafva nämligen påstått, att han under i fråga varande tidskifte har inom de exakta vetenskapernas område gjort många och till en del ganska vigtiga upptäkter, men att dessa sedermera blifvit förbisedda och förgätna; — och vidare, att sednare tiders tänkare och naturforskare, en Ampère, Buffon, Hanstéen, Kant, La Grange, La Place, Oersted, Priestley m. fl. hafva antingen på egen hand gjort, eller ur Swedenborgs föga kända skrifter i tysthet hemtat flere på deras tid okända satser; och dymedelst på ett eller annat sätt fått sig till-

---

[1]) Opera philosophica et mineralia.

[2]) *Errores et errorum errores.*

egnad hedern af upptäkter, som dock ursprungligen och redan förut blifvit gjorda af Swedenborg. Dennes ära har man sålunda sökt upphöja, genom förringande af den, som hittills egnats åt ofvannämnde ansedda vetenskapsmän. I saknad af de kunskaper, som erfordras för att bedömma dessa tvister, har författaren hos ledamöterna af Kongl. Vetenskaps-Akademien professorerna Edlund, Lindhagen och Nordensköld samt hos doktor G. Retzius vördsamt anhållit, att dessa herrar ville det vigtiga ämnet närmare utreda, på det sanningen och hvars och ens verkliga förtjenster måtte komma i dagen. Till följe häraf samt ledda af sanningskärlek och vetenskapligt nit, hafva bemälte herrar för sådant ändamål granskat Swedenborgs skrifter, och hvar för sig och för sin vetenskap, fysik, astronomi, mineralogi och anatomi aflemnat serskilda utlåtanden i ämnet. Det är på dessa vi grundat nedanstående framställning af förhållandet med de vetenskapliga förtjenster, man velat tillegna Swedenborg.

Upptäkterna om solsystemets cykliska rörelse[1]), om den magnetiska eqvatorns afvikelse från den astronomiska, om fixstjernornas gruppering i skilda system samt om Foramina Monroi[2]) voro gjorda redan före Swedenborg. — Sättet att på grund af månens rörelse bestämma orters longitud var redan förut kändt, och Swedenborgs *nya* förslag till en sådan beräkning erhöll aldrig någon praktisk tillämpning, och kunde svårligen någon sådan erhålla[3]). Satserna om stjernornas rörelse längs vintergatan och mot norr, och om den södra magnetiska polens starkare attraktions-kraft än den norras, och om åtskilliga andra magnetens egenskaper äro icke

---

[1]) Åt Swedenborgs ord rörande denna företeelse har man ock gifvit större betydelse än, de i verkligheten ega.

[2]) Öppningar eller kanaler inom hjernan.

[3]) Den ogillades af professor Schenmark i Lund; Swedenborgs lära om magnetnålens deklination likaså af professor A. Celsius i Upsala.

bevisade och af en sednare forskning åtminstone icke ännu antagna. — Upptäkten om vattnets och luftens beståndsdelar var så ofullständig och felaktig, att den ej kunde göra sig gällande. Deremot har Swedenborg i flere andra hänseenden obestridliga förtjenster. Han har först framlaggt den tanke, som sedermera blifvit utbildad i W. Herschels vackra hypotes om nebulosornas utveckling från kaotiska massor till fasta himlakroppar; — likaså den tanke, som sedermera Buffon, Kant och efter dem La Place fullständigare uppställt, nämligen teorien om planeternas och planetmånarnas ursprung från solen; — likaså läran om antingen skandinaviska jordvallens höjning eller de skandinaviska hafvens sjunkande; i sammanhang hvarmed han redan då fäste uppmärksamheten på de höga snäckskalskullarna vid Uddevalla, — på fyndet af skeppsvrak högt uppe öfver nu varande hafsyta, — på den omständigheten att åtskilliga vattendjur i några våra insjöar tyckas antyda på dessas fordna förbindelse med salthafvet; allt ämnen, som Berzelius och yngre vetenskapsmän upptagit och utbildat, under erkännande af Swedenborgs förberedande arbeten. Denne har ytterligare genom sina anmärkningar om rullstenarnas form samt rullstensåsarnas och jettegrytornas bildning gifvit anledning till Berzelii och Säfströms teori om rullstensfloden, hvilken en tid var tämligen allmänt gällande. Swedenborg har ytterligare redan på sin tid meddelat vigtiga geologiska anmärkningar, t. ex. om Skånes och Kinekulles jord- eller berglager, och likaså åtskilliga rigtigare petrifikat-förklaringar än dem, en och annan vetenskapsman sedermera framkastat. Rörande behandlingen af koppar, messing och i synnerhet af jern har han ock lemnat anvisningar, som äro utförliga, goda och för idkare af dessa yrken ganska lärorika.

De utlåtanden, ofvannämnde fyra herrar afgifvit rörande Swedenborgs vetenskapliga verksamhet i dess helhet, öfverensstämma hufvudsakligen deri, att han hade ett ovanligt stort och omfattande snille, och en lika ovanligt djup och vidsträckt lärdom i synnerhet i mineralogi, hvilken kunskapsart hörde till hans ämbetsbefattning; men att han icke alltid med den samvetsgrannhet, saken fordrat, gaf sig tid att genom rön, pröfningar och granskning berigtiga och fullständiga sina nya åsigter. Teoretiskt erkände han väl vigten af ett sådant förfaringssätt; men när det kom till praktiken, följde han i stället ofta nog ingifvelserna af sin lifliga inbillningskraft, än den poetiska, än och oftare den filosofiska, om vi få så uttrycka oss. Han har visserligen rörande flere enskildheter framlaggt nya sanningar och tillika framkastat flere snillrika gissningar och förslag; men hvarken inom astronomiens, fysikens, anatomiens eller ens mineralogiens historia finnes någon väsendtligare och större upptäkt, som bär hans namn[1]).

En mängd andra vetenskapsmän, så ut- som inrikes, hafva fällt ungefär samma omdöme och erkänt storheten af hans själsförmögenheter. Så har t. ex. anatomen A. Retzius beundrat hans snillrika aningar inom den vetenskapens område, och Berzelius har kallat honom *en bland verldens största tänkare, ända till dess han blef sinnesrubbad.* Men ingen bland dessa eller andra verkliga vetenskapsmän hafva åt hans upptäkter tillerkänt den vigt, sednare tiders swedenborgianer velat dem tillägga. Enligt vetenskapsmännens vanliga omdöme var Swedenborg *mindre observator än spekulator, mindre experimentör än resonör.*

På sin tid väckte emellertid hans åsigter och arbeten mycken uppmärksamhet. En hertig af

[1]) Här sluta de uppgifter, som äro grundade på ofvannämnde fyra herrars utlåtanden.

Braunschweig bekostade tryckningen af några bland de digra böckerna. Swedenborg fick äfven mottaga från Wolf, tidehvarfvets ryktbaraste filosof, smickrande bref och från Uppsala vetenskaps-societet och från Stockholms och Petersburgs vetenskapsakademier kallelsebref till ledamotskap. Han åtnjöt äfven den utmärkelsen, att påfven förböd hans verk, såsom innehållande kätterska åsigter om verldens skapelse.

I ungdomstiden sysselsatte sig Swedenborg då och då med skaldskap. Men att han för detsamma eller för någon bland de sköna konsterna, tonsättarens, målarens, bildhuggarens, hyst någon lifligare kärlek, derpå finnes oss veterligen intet enda bevis. Han fäste sig i stället mer och mer uteslutande vid dels filosofiska dels naturvetenskapliga ämnen.

I afseende på dessa sistnämnde förekomma två besynnerliga, nästan oförklarliga företeelser: nämligen, att han med köld, med åsidosättande likgilltighet, behandlade den tidens två största vetenskapliga upptäkter, Newtons och Linnés. Redan 1687 och således ett år före Swedenborgs födelse, hade engelsmannen Newton framlaggt sin verldsbekanta och verldsberömda gravitationslära, hvilken vetenskapen sedermera antagit som förklaringsgrund för himlakropparnas rörelse. Swedenborg, hvilken efter 1710 ofta och länge vistades i England, kunde omöjligen vara okunnig om denna dåtidens mest ryktbara vetenskapliga upptäkt, häldst den egde rum inom det område, som utgjorde ett bland fälten för hans egna forskningar. Och likväl har han högst sällan omtalat Newton; och sin egen teori om himlakropparnas rörelser har han grundat, icke på dennes gravitationslagar, utan för det mesta på Cartesii redan då förkastade hvirfvel-lära.

Sak samma med Linné. Om denne sin samtidige landsmans verldsbekanta upptäkt har Swe-

denborg länge iakttagit en tystnad, som likväl icke var bifallets. När han slutligen derom yttrade sig, var det med ogillande af sjelfva dess grundtanke, sexual-systemet, och han påstod, att växtverlden sjelf i sin helhet föreställde det manliga och jorden ensam det qvinnliga, det moderliga elementet. Detta yttrades likväl först mot slutet af hans lefnad, och sedan andeskåderiet undanträngt de mer vetenskapliga åsigter, som under manna-åldern ledde hans omdömen.

Månne ej denna Swedenborgs likgilltighet för Linnés och Newtons exakt vetenskapliga upptäkter innebär ett talande bevis på hans medfödda öfvervägande benägenhet för det mystiska, det öfvernaturliga betraktelsesättet?

Nu framlaggda två besynnerliga förhållanden kasta visserligen någon skugga öfver Swedenborgs vetenskapliga verksamhet. Men denna företedde i alla fall så många och så ljusa dagrar, att den gaf rika anledningar till varm tacksamhet för hvad han redan gjort, och till glada förhoppningar, om hvad man kunde i framtiden af honom vänta. Och i sanning! I fall han fortgått på den vetenskapliga banan, och genom ytterligare rön, begrundande och utarbetning hade åt sina snillrika aningar och framblixtrande tankar gifvit vederbörlig fulländning och bekräftelse, skulle han troligen blifvit en bland verldens utmärktaste vetenskapmän. Hans framgång i denna rigtning blef dock afbruten på nedanstående besynnerliga sätt.

SWEDENBORGS ÖFVERGÅNG FRÅN VETENSKAP TILL ANDESKÅDERI.

1740?—1745.

Att kunna utöfver den sinnliga verldens gräns sträcka sina blickar och om möjligt sitt inflytande också till en högre, en öfversinnlig; och att häldst

med egna krafter utföra ett sådant storverk, detta har i alla tider utgjort ett mål för menniskoandens sträfvan; stundom för vetgirigheten hos en ädel sanningskärlek, stundom för äregirigheten hos en förmäten egenkärlek. Försöken så väl som deras djerfhet och olyckliga slut hafva i forntiden blifvit antydda genom myterna om Ikaros, Faëton, Prometeus m. fl. På sednare tider hafva, fast under olika former, dock likartade försök och med mer eller mindre likartad utgång blifvit anställda af flere filosofer och teosofer; kanske af ingen dock så på skarpaste allvar och af ingen med så mycket sjelfförtroende, som af Swedenborg; ej heller med så olycklig utgång. Fallets djup svarade mot målets höjd.

Kanske mer än någon annan blef han till detta ikariska vågstycke lockad genom ädel och stark längtan efter sanning och ljus både i religiöst och än mer i vetenskapligt hänseende[1]); men derjemnte ock genom en ej ringa sjelfförtröstan, alstrad under barnåren genom smickrande beröm, under mannaåldern genom smickrande vetenskapliga framgångar. Och dessutom, medvetandet om ädla afsigter ingaf väl ock hoppet om gudomligt bistånd. Till den mystiska rigtning, företaget fick, blef han serskildt lockad dels af från fadern ärfda anlag och erhållna efterdömen, dels af den ofvan beskrifna anda, som under hans ungdom var i det vetenskapliga Sverge rådande. Vi hafva väl sett, hur han sedermera närmade sig en motsatt åsigt, den så kallade empirismen, och hur det var förnämligast i denna

[1]) Vid första anblicken tyckes det, som skulle Swedenborg blifvit till dessa försök lockad, till och med tvungen, förnämligast af ett oemotståndligt religiöst behof, som icke kände sig af vetenskapens svar tillfredsställdt, utan trängtade efter högre och klarare ljus. Visserligen har också denna bevekelsegrund och i ej ringa grad bidragit till företeelsen; oss synes dock, som det vetenskapliga intresset varit det mest verksamma.

senare anda, han forskade, skref och arbetade från 1714 till inemot 1744, det vill säga under sin kraftfullaste mannaålder. De medfödda mystiska anlagen, de första ungdomsåsigterna blefvo väl under denna tid öfverröstade, men icke alldeles nedtystade, än mindre tillintetgjorda. De voro ursprungliga och följaktligen oförstörbara beståndsdelar af hans egentliga natur. De började ock efter någon tid ådagalägga sin fortfarande tillvaro och vakna till förnyad verksamhet. De från barndomstiden omtalade dvallika tillstånden fortforo också nu och begynte öfvergå till och förenas med drömmar, så ofta återkommande och så besynnerliga, att han säges hafva från 1736 fört öfver dem och deras innehåll en dagbok, man kunde säga nattbok, hvilken dock ty värr till största delen förkommit. I sammanhang härmed begynte han äfven studera Plotinus, måhända ock flere andra likartade skriftställare[1], hvilkas mystik troligen i sin man bidragit till den rigtning, åsigterna sedermera togo. De stora upptäkter, han trodde sig kunna göra eller redan hafva gjort inom de exakta vetenskapernas område, alstrade den halft filosofiska, halft mystiska förhoppningen att kunna åstadkomma något dylikt också inom än högre rymder; förhoppningen att kunna förklara också andeverldens nebulosor, andekrafternas lagar samt andevarelsernas valfrändskaper, lif och rörelsebanor. Mycket häraf trodde han sig enligt några äldre tänkares förslag kunna åstadkomma genom antagande af serier, som i den kroppsliga verlden spiralformigt utbildade sig ur och öfver hvarandra och sålunda slutligen ingingo i den öfvernaturliga, och hvilka, genom att också der på likformigt sätt utveckla sig, gåfvo en aning om, en insigt i andeverlden

---

[1]) Att han läst Böhme, hafva många trott, men han sjelf förnekat.

och dess företeelser. Dessa ämnen, såsom varande högre och vigtigare, ryckte mer och mer till sig uppmärksamheten och började utgöra föremålet för dagens tankar och nattens drömmar, begge med benägenhet att småningom med hvarandra sammanflyta. Den tidens vetenskapliga storheter, Ihre, Linné och Rosenstein, sökte hvar för sig hufvudsakligen blott ett enda mål, och detta beläget inom erfarenhetens, den yttre verklighetens område. I Swedenborgs hufvud deremot trängde sig nu mera om hvarandra nästan alla föremål för menskligt vetande och mensklig känsla, också de mest olikartade, tankens och trons, erfarenhetens och inbillningskraftens, jordlifvets och andeverldens. Han omfattade dem alla med glödande kärlek och med ett sjelfförtroende, som i medvetande af stor förmåga hoppades kunna förklara, försona och förena dem alla till ett sammanhängande helt. Omfånget var dock så stort, och ämnena så många, så mägtiga, så olikartade och några dessutom öfver mensklig fattning så upphöjda, att han ingalunda förmådde sammanhålla och beherrska dem genom de medel, som i verkligheten stodo honom till buds, hans eget snille och vetenskapens ledning. Som hjelp, nödhjelp, högre hjelp, eller hur man vill kalla det, tillgrep han då skäl och bevis, hemtade ur inbillningskraftens, aningens, trons och mysticismens verld: — *tillgrep dem*, sade vi; men skulle kanske rättare hafva sagt, att det var de, som *tillgrepo* det nu yppade tillfället att från det mörker, dit de varit undanskjutna, åter tränga sig fram och med de ärfda anlagens och den första ungdomskänslans återvaknande styrka göra sig gällande. Denna hans kanske egentligaste och mest personliga rigtning tog derefter mer och mer öfverhand. De tillkallade mystiska hjelptropparna undanträngde slutligen dem, som skulle utgöra den vetenskapliga hufvudstyrkan, nämligen filosofien, natur-

kunskaperna och geometrien m. fl. och stannade till sist sjelfva och i form af andeskåderi ensamma och segrande på valplatsen; segrande också öfver den, som velat blifva alla vetenskapers beherrskare, men som slutade med att blifva slaf under en deras afart. Detta kunde dock icke ske utan många och häftiga strider mellan statskyrklig tro och rationalistiskt tvifvel, mellan fantastisk spekulation och empirisk vetenskaplighet, mellan ödmjukhetens misstroende och sjelfkärlekens öfvermod. De strider, han under dessa år inom sig genom-kämpade, voro förfärliga. Spridda berättelser omtala, huru man fick hos den eljest stillsamme mannen bevittna häftiga utbrott af själsångest, af verklig förtviflan; huru man t. ex. hörde honom utropa: *Herre Jesu, kom och fräls mig!* och hur man, skyndande in i rummet, fann honom i upprördt själstillstånd, ehuru han för de inkommande förklarade, att *faran och frestelsen voro förbi.* Sådana uppträden inträffade vanligen nattetid; ty de förut omtalade drömmarna eller halfvakna drömsynerna återkommo allt oftare och med ökad våldsamhet. Man har af hans förut omtalade dagbok öfver desamma ännu i behåll den del, som angår tiden mellan Maj och Oktober 1744[1]). Der läsas i den besynnerligaste blandning om hvarandra de mest olikartade alster af hans lössläppta inbillningskraft; farhågor för menskliga förföljelser, till och med lönnmord samt berättelser om drömmar, drömsyner, i halfvaket tillstånd erhållna uppenbarelser, och huru dessa ofta beledsagades af dånande stormar, häftiga rysningar, förföljande ormar, hundar eller fiender o. s. v., och derjemnte af mycket plågsamma tankar och tvifvel rörande religiösa och filosofiska ämnen. Han berättar sjelf ett sednare dylikt upp-

[1]) Först genom denna af kongl. bibliotekarien Klemming i ljuset framdragna skrift har det blifvit möjligt erhålla någon sammanhängande öfverblick af Swedenborgs själsutveckling.

träde. I sin villrådighet och nöd bönföll han hos Gud om tillåtelse att få rådföra sig med verldens största bortgångna tänkare, Aristoteles, Cartesius och Leibnitz. Det beviljades, och tre andar ur hvardera skolan infunno och ställde sig vid Swedenborgs bord, Aristotelis lärjungar till venster, Cartesii till höger och Leibnitz's bakom, hvarefter de började tala hvar för sin åsigt. Men de kunde omöjligen komma öfverens. Slutligen blef det till och med fråga om att genom lottdragning utröna sanningen. Swedenborgs förhoppning att på denna väg komma till visshet var på det grymmaste gäckad, och han blef fortfarande plågad af oroande tvifvelsmål och förfärande syner. Han om någon var en fantasiens martyr; — för tillfället genom de plågsamma känslor, fantasibilderna ofta förorsakade; — för framtiden genom den sinnesrubbning, till hvilken de slutligen öfvergingo.

I ofvannämnde af honom sjelf beskrifna drömmar finner man ofta frön och förebud till de åsigter och läror, han under sitt sednare och mer egentliga andeskåderi lade i utbildad gestalt för allmänhetens ögon.

Innehållet af en stor mängd bland dessa drömmar tycker dock läsaren ofta nog vara alldeles betydelselöst. Swedenborg deremot har enligt sin redan nu framträdande korrespondenslära sökt uttyda dem; men detta har skett på ett sätt, som jemnte drömmarna sjelfva tydligen visar, hur besynnerligt hans själstillstånd redan vid denna tid var. Så berättar han t. ex.: *jag drömde, att en gosse rände bort med en min skjorta, och att jag rände efter honom; lär vara, att jag ej tvättat fötterna;* — eller: *min fader tog mina manchetter och knöt dem med mina band; som betydde, att jag icke är bland presterskapet utan är och bör vara civil;* — eller: *jag fick stryk af en stor man, det jag tog till godo; derpå skulle jag sätta mig på en häst, men denne vred hufvudet och fick mig*

i hufvudet och höll mig. Hvad det betyder, vet jag ej. Något måtte jag försett mig mot en gudfruktig skomakare, hos hvilken jag bodde, eller ock har jag icke nog tänkt på mina verk.

De forskningar, med hvilka han just under ifrågavarande tid förnämligast sysselsatte sig, rörde anatomi, fysiologi m. m., hvarunder han med ständigt växande ifver bemödade sig att på vetenskapligt sätt utröna och beskrifva själens egenskaper och förbindelse med och inverkan på kroppen. *Han håller på att jaga efter själen*, sade man. Denna sysselsättning måste naturligtvis lifligt återverka på en sådan själ som hans egen. Också voro dessa vetenskapliga forskningar ofta föremål för bemälte drömsyner. Han berättar, t. ex.: *jag såg till mig komma stora, sköna, väl prydda hästar; det betyder, att jag till mitt nuvarande arbete om hjernan har Guds tillstånd och äfven bistånd;* — eller: *en brun hund följde och hjelpte mig, kanske det betyder Tobie hund;* — eller: *jag blef utnämnd till sekreterare på Java, ehuru jag ej förstod språket, och kring hufvudet sattes små foglar, som skulle plockas af. Det betyder, att jag ej rätt ordnat och utfört Malpighii lära om nätformig kroppsbildning* (corpore reticulari). Ej sällan voro drömmarna af okyskt och ganska rått innehåll. Flere bland dem uttydde han så, att dervid ifrågavarande qvinnor föreställde de vetenskaper, med hvilka han för tillfället sysselsatte sig.

Frågan om rättfärdiggörelse genom antingen tro eller gerningar, och frågan om menniskans förmåga att sjelf bidraga till sin salighet, dessa punkter hade varit föremål för hans ungdoms undersökningar, och blefvo det ock för den mognade mannens tankar, drömmar och syner. *För mig*, berättar han, *uppkom åtskilligt, som jag förut tänkt, nämligen att tillegna mig det goda, jag gjort; men Guds ande förtog det och visade, att allt skett*

genom Gud. Åter framträngde tanken på gerningarnas vigt, och att tro utan gerningar icke vore någon rätt tro. En annan gång hette det: *tankarna voro ostyriga och flögo mot min vilja fram och åter, och stundom i strid mot läran om Kristi förtjenst.* Vid andra tillfällen deremot uttalade han en djup känsla af menniskans oförmåga att uträtta något verkligt godt, och bad med varma ord om frälsning och *om den stora nådegåfvan att kunna med obegränsad förtröstan kasta sig i armarna på Guds nåd och Kristi förtjenst.* Han uppläste då för sig sjelf hela syndabekännelsen och i synnerhet psalmen: »*Jesus är min vän den bäste*», hvilken han framför andra då för tiden älskade; och när han en natt drömde, *att hans fotblad voro alldeles hvita, ansåg han det som ett tecken till erhållen syndaförlåtelse.* Denna sinnesstämning tyckes hafva under ifrågavarande brytnings-tid varit den förherrskande. Huru den sedermera öfvergick till en alldeles motsatt, skall framdeles berättas.

Stundom visa dessa drömmar och deras tolkningar spår efter häftiga strider mellan tron hos en kyrkans son och otron hos en begynnande fritänkare. *Jag läste*, skref han, *om Guds underverk genom Moses, och jag tyckte, att något af mitt förstånd blandade sig deri, och att jag icke hade den starka tron, att jag både trodde och icke trodde. Men, sade jag, skall jag då icke tro, hvad Gud sjelf sagt? och så log jag åt frestaren och fick sedan hela dagen igenom djupa och sköna tankar.* En annan gång heter det: *jag var i stark frestelse, så att, då jag tänkte på Jesus, kommo straxt gudlösa tankar med, dem jag tyckte mig icke rå för.* Mot en obegränsad tro talade i vissa fall tidens erfarenhets-filosofi: *men*, berättar han, *jag såg i drömmen ett tåg af män, så smyckadt och stolt, att jag icke vackrare sett; det försvann dock snart: var, som jag tror, experiencen* (erfarenhets-filosofien?). *som*

nu är i blomstring — och en annan gång: *jag tyckte, att mina knän rördes af sig sjelfva, hvilket lärer betyda, att jag blifvit genom Guds nåd ödmjukad.* Längre fram få vi se, huru Swedenborgs fritänkare-tvifvel, rörande underverken och åtskilliga trosläror, blefvo bilaggda eller besegrade till följe dels af hans medfödda kärlek till det underbara, dels genom de tolkningar deraf, som hans korrespondens-lära gaf vid handen.

Under denna brytningstid, dessa drömsyner och så kallade uppenbarelser begynte en ny sida af hans inre lif att framträda. Hans sträfvanden tyckas dittills hafva varit föranledda förnämligast af vetenskapligt intresse och i afsigt att åt menskliga vetandets område gifva så stor utsträckning som möjligt. Men nu började dermed förena sig ett annat syfte, nämligen att genom det så vunna vetandet kunna verka till menskligheteus förädling. Denna tanke var otvifvelaktigt ett alster af ren och varm menniskokärlek, men fick äfven hos Swedenborg sin tillblandning af egenkärlek. Man finner nämligen redan nu bland dessa drömsyner flere spridda tecken eller förebud till den tanken, den tron, att menniskoslägtets förädling skulle ske genom honom, genom Swedenborg sjelf, och att han var kallad till en ny verldens frälsare. *Jag såg,* berättar han en gång, *jag såg ett stort beringadt och ettersprutande odjur angripa mig; men jag lyckades döda det. Månne det åsyftade draken i Uppenbarelse-boken? Jag önskade vara den, som Gud utkorat till en sådan strid, en sådan seger.* En annan gång tyckte han sig kallad att hädanefter skrifva icke mer om verldsliga utan blott om andliga ting. — En annan gång drömde han sig hafva fått *kapten-löjtnants fullmagt för att med Guds englar strida mot satan.* — En annan gång hette det: *jag umgicks med Kristus utan façon liksom med en annan, och jag syntes vara*

Kristus sjelf. I enlighet härmed och med tanken på stundande pröfningar, hade han åtskilliga drömmar. *Jag såg,* skref han, *liksom i strålar, huru den högsta lycka består i att blifva martyr, och huru den obeskrifliga nåden från och kärleken till Gud gör, att man önskar få undergå martyrplågorna och uppoffra sitt timliga lif, som är ingenting mot det eviga;* — och en annan gång: *jag brast ofta ut i tårar, icke af sorg, utan af glädje, att Gud velat bevisa mig syndare en så stor nåd.* Stundom drömde han, huru Er. B.[1]) ville *locka honom från denna bana och till vällust, rikedom och fåfänga; men jag,* berättar Swedenborg, *satte mig bestämdt deremot.* Stundom och när han ej haft någon syn, någon dröm, trodde han sig öfvergifven och bortstött; stundom deremot och än oftare genom fortfarande syner uppmanad att fortgå på den inslagna banan och försäkrad om högre bistånd. *Jag drömde,* skref han, *t. ex. att man gaf mig en remmare himmelsk nektar; det betydde, att jag till mitt arbete skall få hjelp af en högre hand och sjelf brukas allenast som ett instrument;* och i en annan dröm: *jag såg blåa soldater gå förbi fönstret och betraktade dem som tecken till ett nådigt beskydd.* Dessa drömmar, dessa förhoppningar om gudomlig kallelse att blifva en ny Messias, en ny verldens frälsare, var den tanke, som slutligen gjorde sig öfver alla de andra gällande och blef, såsom vi skola se, ledstjernan för hans framtida verksamhet.

Ofvanstående berättelser om drömsynerna hafva här blifvit anförda i förkortade och förtydligande ordalag; men vi sluta med att inrycka ännu en dröm och det med Swedenborgs egna och utförliga ord, för att derigenom gifva läsaren fullständigare begrepp om hans både själstillstånd och framställningssätt. Det angår en dröm natten mellan den

---

[1]) Erik Benzelius eller Erland Broman?

6 och 7 April 1744. »*Kl. 10*», berättade han, »*lade jag mig till sängs och var något bättre; en half timma derefter hörde jag ett buller under mitt hufvud; jag tänkte då, att frestaren for bort; straxt kom öfver mig en rysning, så stark ifrån hufvud och hela kroppen med något dån och det några resor. jag fant, att något heligt var öfver mig, jag somnade derpå in och vid pass kl. 12, 1 eller 2 om natten kom öfver mig en så stark rysning ifrån hufvudet till föttren med ett dån, som många väder stött tillsammans, som skakade mig, som var obeskrifligt och prosternerade mig på mitt ansigte; då medan jag prosternerades i den momenten, var jag hel vaken och såg, att jag kastades ned, undrande på, hvad det ville säga, och jag talte, som jag vore vaken; men fant dock att orden lades mig i munnen, och o Allsmägtige Jesu Kriste! att du af så stor nåd bevärdigar att komma till en så stor syndare, gör mig värdig till den nåden! jag höllt ihop mina händer och bad, och då kom en hand fram, som kramade hårdt mina händer, straxt derpå continuerade jag min bön och sade, att du har lofvat att taga till nåder alla syndare. Du kan inte annat än hålla din ord, i det samma satt jag uti hans sköte och såg honom ansigte mot ansigte, var ett ansigte af den heliga min och allt, som intet beskrifvas kan och leende, så att jag tror, att hans ansigte så ock varit medan han lefde, han sade till mig och frågade, om jag har sundhetspass? jag svarade: Herre, det vet du bättre än jag. Nå så gör! det är, som jag fant uti mitt sinne betyda: älska mig verkligen eller gör. hvad du lofvat, Gud gifve mig nåd dertill.*

Att dessa drömmar och inbillningar togo mer och mer öfverhand, dertill bidrogo icke blott Swedenborgs medfödda anlag och under ungdomstiden erhållna själsrigtning och smickrande förutsägelser,

utan ock hans lynne och lefnadssätt. Han hade få om ens några rätt förtrogna vänner och förde vid denna tid såväl hemma i Sverge som under utrikes resorna vanligtvis ett ensligt och obemärkt eremitlif. Sina nu omtalade drömmar, syner och tankar meddelade han ej åt någon enda menniska; vare sig, att förståndet ännu betviflade deras sanning, eller att blygsamheten ännu förböd omtala uppenbarelser, som gjorde honom till andarnas, till englarnas förtrogne vän, och stundom till en ny menniskoslägtets frälsare. Men han mägtade ej, och måhända ville han ej heller på fullt allvar bekämpa och bortvisa dessa väl ofta plågsamma men ofta äfven smickrande föreställningar; han vågade ej heller öppet uttala dem utan stängde dem tills vidare omsorgsfullt inom sitt eget hufvud. Der, under en tid af troligen några år, ostörda af hvarje yttre motsägelse, men understödda af den mägtiga inbillningskraften, växte de i vidd och styrka och sträfvade efter obegränsadt utrymme, obegränsadt välde. De mötte likväl, som berättadt är, starkt och fortfarande motstånd af den andra sidan i hans personlighet, den rationalistiska, den vetenskapliga; ty också under denna tid utarbetade han flere lärda skrifter. Det var ett högst besynnerligt dubbellif; under dagarna i tankens och vetenskapens, under nätterna i inbillningens och drömmarnas verld. Skulle väl tvänne så motsatta rigtningar kunna länge fortgå bredvid hvarandra? Och hvem skulle slutligen tränga den andra undan? Utgången tycktes i början oviss. Men den vidunderligt mägtiga inbillningskraftens verksamhet öfvergick slutligen, såsom vi af drömmarna sett, till en slags sinnesrubbning. Denna, ehuru länge af hans starka vilja från utbrott hejdad, växte i styrka och våldsamhet och sprängde till slut alla hämmande band och bröt ut i öppet vansinne. Detta inträffade i London sommaren

1744, enligt en af hans husvärd afgifven berättelse, hvilken vi här i sammandrag meddela.

På förslag af en bland mähriska brödraförsamlingens medlemmar mottog jag i mitt hus Swedenborg som hyresgäst. Han var en stilla och gudfruktig man, som lefde ensam och sysselsatt med lärda verk. En gång öppnade han icke sin dörr på två dagar. Pigan, som ville städa rummet, hade flere gånger knackat på, dock förgäfves. Men när jag kom och ropade namnet, öppnade han och förklarade, att han ville vara ensam; ty han förehade ett stort och vigtigt verk. Det var kl. nio på aftonen, och jag återvände till mina rum; men då kom han rusande efter med förfärligt utseende, upprest hår och fradgande mun. Han försökte tala, men stammade och kunde i början icke få fram ett ord; men sade slutligen med stapplande tunga: jag vill i förtroende säga eder, att jag är Messias, och att judarna vilja korsfästa mig. Jag ber eder som en hedersman i morgon följa mig till synagogan och der blifva min sakförare. Jag (borgaren) *blef mycket orolig, men bad honom vända sig till någon läkare. Han vägrade och försäkrade flere gånger, att en engel skulle under nattens lopp komma och upplysa mig om förhållandet, hvarpå vi åtskildes. Under den inbrytande natten kunde jag icke få en blund i mina ögon, så uppskrämd var jag för den bebådade englasynen; men ingenting förspordes. Så snart jag tidigt på morgonen hördes röra mig, kom Swedenborg i nattrock och nattmössa och med fradga kring munnen och framstötte blott orden: Nå? Nå? Nå? Jag föreslog honom omigen att gå till läkaren. Han frågade deremot: kom ingen engel? Jag svarade Nej! och nu hoppas jag, ni går med mig till läkaren. Nej! svarade han och satte sig ned och begynte gråta som ett barn, klädde sig derefter och gick ut för att söka svenska sändebudet, men blef*

för postgöromålens skull ej mottagen. På återvägen derifrån började han afslita kläderna och kastade sig derefter i en med orenlighet fylld rännsten[1]*). Några svenska sändebudets betjenter fingo händelsevis se uppträdet och ledde honom, öfversmord af gyttja, till mitt hem. Nu lät han sig föras till läkaren, hvarest han fick bostad och skötsel. Det fordrades i början flere karlar för hans vård. Till följe af ändamålsenliga åtgerder och ingifna afföringsmedel blef han något bättre, så att blott en väktare behöfdes. Men under rötmånaden försämrades tillståndet omigen; sedermera blef han dock så återställd, att han fick sköta sig sjelf. Jag mötte honom derefter stundom på gatorna, då vi samtalade, men han vidhöll beständigt sitt påstående att vara Messias*[2]).

Efter besagde läkare-åtgerder blef Swedenborg lugnare; och den förut omtalade drömboken fortsattes till slutet af Oktober 1744[3]). Derefter sak-

---

[1]) Gutter.

[2]) Prestmannen Aron Mathesius, anställd vid svenska kyrkan i London, har af berörde borgare omkring år 1768 mottagit denna berättelse och sedermera under densamma tecknat följande intyg. *Ofvanstående berättelse blef ord för ord mig lemnad af M. Brockmer, en hederlig och sannfärdig man, och i närvaro af M:r Burgman, predikant i tyska kyrkan The Savoy i London, medan ännu Swedenborg lefde. Stora Hallfara den 27 Aug. 1796. Aron Mathesius.* Doctor Maudsley, en bland Londons utmärktaste läkare, har i ofvannämnda artickel om Swedenborg upptagit samma berättelse. Den hade ock redan förut eller 1781 varit tryckt i en annan engelsk tidskrift. Några Swedenborgs anhängare hafva visserligen sökt nedsätta dess trovärdighet; men andra hafva densamma fortfarande antagit. Se härom *E. Swedenborg, his life and writings* by W. White, tr. 1867, 1, s. 225—232. Nämnas bör dock, att i svenska beskickningens från London hemsända bref förekommer, så vidt vi funnit, rörande såväl detta uppträde som Swedenborgs år 1772 timade död ingenting. Den i alla händelser besynnerliga tystnaden torde kunna förklaras derigenom, att Swedenborgs anseende stod i synnerhet vid sistnämnde tid så lågt, att man vid honom och hans öden icke fäste något afseende.

[3]) Måhända längre, fast man icke funnit fortsättningen.

nas för någon tid alla underrättelser, tills man finner en af honom sjelf meddelad från April 1745, hvilken antyder öfvergången från det halfutvecklade, oroliga tillstånd, vi beskrifvit, till det lugna, bestämda, sjelfmedvetna andeskåderi, som utmärkte de 27 sista åren af hans lefnad. Uppträdet berättas af och efter honom sjelf på följande sätt. *På ett spisqvarter i London och som vanligt i enskildt rum åt jag min middag och med stark matlust. Efter måltidens slut utbreddes ett töcken för mina ögon, men jag såg golfvet betäckt med ohyggliga kräldjur, ormar, paddor m. m. Jag blef förskräckt, ty jag var vaken och vid fullt medvetande. Mörkret skingrades derpå, och jag såg då i ett hörn sitta en purpurklädd man, som sade: »ät icke så mycket»! hvarvid åter en dimma bredde sig öfver mina ögon, och när den försvann, var ock mannen försvunnen. Natten derpå inställde han sig åter och sade: jag är Gud, Herren, verldens skapare och återlösare. Jag har utvalt dig att för jordens folk utlägga den Heliga Skrifts andeliga mening, och jag skall sjelf förestafva, hvad du skall skrifva. Från denna stund* (berättar Swedenborg), *öppnades min själs ögon att också vid fullt vakande tillstånd kunna se, hvad i andra verlden förehades, och jag fick tillåtelse tala med englar och andar.* Sådana meddelanden trodde han sig från denna tid erhålla nästan dagligen, men på helt annat sätt än under den föregående brytningstiden. De fordna uppenbarelserna, om de så skulle kallas, hade blifvit gifna i form af nattliga drömmar eller under ett halfvaket, mer eller mindre feberaktigt tillstånd. Från och med 1745 trodde han sig mottaga sådana äfven under dagens timmar, och då han var vaken, feberfri, lugn och fullt medveten af sig sjelf och sin omgifning. Förändringen var stor. Nattens magter hade i visst fall besegrat dagens. Inbillningskraften hade tillvällat sig förnuftets icke

blott arbetstid, dagen, utan ock dess anspråk på tillförlitlighet. De sjelfskapade fantasibilderna framställde sig hädanefter för Swedenborg med samma stundom högre anspråk på bevisad verklighet och bevisande kraft, än erfarenhetens rön och den vetenskapliga forskningens slutsatser. Men förändringen hade ock en annan sida. Förnuftets och inbillningskraftens välde, förut deladt efter tiden, blef från 1745 deladt efter föremålen. Inbillningskraften utöfvade hädanefter sin magt hela dygnet igenom, och det enväldigt, men blott i de ämnen, som rörde korrespondenslära och andeskåderi m. m.; i alla andra deremot utöfvade förnuftet ett lika obestridt välde. Det blef också nu ett dubbel-lif, uppenbarande sig i ett enskildt fall som fullkomlig galenskap, men i alla öfriga som det mest lugna, sansade och förnuftiga uppförande. Det blef således, hvad läkarekonsten kallar en monomani, förorsakad deraf, att hjernan, i allt öfrigt frisk, blifvit på en enskild punkt angripen och skadad och dess af denna punkt beroende verksamhet följaktligen helt och hållet förvirrad och förvillad, ehuru i andra fall sund och regelbunden.

Troende sig genom dessa nya, fullt medvetna och ständigt fortfarande syner förvissad om sin höga framtida kallelse, beslöt nu den 57-årige mannen att åt densamma egna hela sitt återstående lif. Han var i tur att befordras till bergsråd och dertill föreslagen, men undanbad sig denna befordran t. o. m. titteln, och anhöll i stället om afsked med bibehållande af halfva sin lön i pensjon[1]). Hans anhållan beviljades och afskedet blef i berömmande ordalag utfärdadt. Han lade nu för det mesta bort alla de vetenskapliga studier, han

---

[1]) Bergskollegii protok. d. 15 Juni 1747. Swedenborg hade åren förut afstått sin halfva lön (600 d. s.) åt den, som under hans resor förrättat tjensten. S. st. Aug. 1745.

förut med så mycken kärlek och framgång idkat, och sysselsatte sig, några riksdagsärenden undantagna, endast med andliga, religiösa och öfvernaturliga föremål. Icke ens på detta fält aktade han hädanefter, hvad andra menniskor tänkt och skrifvit; ty det var numera Gud sjelf, som skulle förestafva, hvad han borde tänka och skrifva. Numera var det ock vanligtvis endast bibeln och sina egna arbeten, han på resorna medförde. Hans verksamhet under denna utvecklingstid skola vi i det följande söka beskrifva.

SWEDENBORGS ANDESKÅDERI OCH KORRESPONDENS-LÄRA.

Vi hafva berättat, huru Swedenborg från och med 1745 fullt och fast trodde, att han blifvit af Gud korad till grundläggare af en ny eller förbättrad religion. Dennas innehåll och föreskrifter sade han sig erhålla dels genom omedelbara uppenbarelser af Gud sjelf och af englar och andar: det var *andeskåderiet;* — dels genom erhållen upplysning om den inre och verkliga men dittills okända betydelsen af bibelns ord; det var den s. k. *korrespondensläran.* Låtom oss undersöka djupet och innehållet af dessa källor!

Först *andeskåderiet*! Detta framträdde väl till en viss grad redan från början af 1740-talet, om ej förr, men egentligen och i mera bestämd form först från och med 1745. Ena slaget deraf bestod enligt Swedenborgs uppgift deruti, att hans ande fick tillstånd besöka de dödas boningar, så de saligas som osaligas, och att, af hvad han der hörde och såg, inhemta högre och öfvernaturliga kunskaper. Dessa hans egna besök hos andarna skola i sina enskildtheter framdeles närmare beskrifvas.

Andra slaget uppenbarelser skedde medelst andarnas eller englarnas besök hos honom. Han trodde sig nämligen ofta få mottaga framlidna perso-

ners andar; ja, att han till viss grad hade magt att sådana tillkalla för att af dem erhålla kunskap om hvarjehanda ting, andliga, historiska, någon gång rätt hvardagliga. Stundom tyckes han hafva antagit, att ingen kunskap kunde erhållas hvarken af sinneverldens varelser om andeverlden, ej heller af dennas varelser om sinneverlden på annat sätt än genom Swedenborgs person, och att denne sålunda var mellan båda ett förbindelsemedel, ett slags *medium*, såsom anhängarne af några nutidens läror kalla det.

Sina möten och samspråk med besökande varelser från andra verlden omtalade han ofta och öppet och lugnt, alldeles som det varit vanliga besök af lefvande menniskor. Några dylika berättelser må som prof meddelas. När Swedenborg 1751 följde liktåget efter Polhem, kom dennes vålnad och gick under hvarjehanda samtal vid Swedenborgs sida. En annan gång hade denne ett långt andebesök af riksrådet Ehrenpreus, en annan gång af grefve Erik Brahe, och vid andra tillfällen af än den ena än den andre bland apostlarna eller af andra forntidens utmärkta män. En ung finsk lärdoms-idkare kom på besök till Swedenborg, men tillsades vänta i förmaket. Han fick derunder höra, huru det i inre rummet talades om fordna romerska förhållanden; dock blott af en röst, men med uppehåll emellanåt, liksom för en annans ord. Om en stund öppnades dörren, och Swedenborg utträdde med glädjestrålande ansigte, helsade i förbigående på den unge finnen, men följde under bugningar en för denne osynlig person ända till yttre dörren, tackade der på flytande latin för besöket och anhöll om dess förnyande. Derpå vände sig Swedenborg till finnen och berättade, att den besökande varit Virgilii ande, men ledde derefter samtalet på andra och hvardagliga ämnen. Äfven Tessin m. fl. talar om liknande uppträden. Anmärkas bör

dock, att nästan aldrig finnas anförda några vigtiga skäl till dessa bjerta afbrott i naturens vanliga gång.

Sägnerna om dylika uppenbarelser lupo emellertid omkring bland allmänheten och föranledde slutligen hos många den tro, att Swedenborg verkligen förutsagt tillkommande händelser och skaffat underrättelse om förborgade ting; t. ex. att han under en längre sjöresa förutsagt t. o. m. timmen för skeppets framkomst, — och en annan gång dagen för sin egen död[1]); — likaså, att han i Göteborg såg och omtalade en samtidigt i Stockholm härjande eldsvåda, och i Amsterdam på samma sätt kejsar Peter den tredjes i Petersburg timade död; — likaså, att holländska ministern Martevilles enka i Stockholm bedt Swedenborg fråga hennes aflidne mans ande, hvarest ett vigtigt papper vore undangömdt, och att, på uppmaning af Swedenborg, mannens ande hade i en dröm gifvit enkan den erforderliga upplysningen. Bland alla dylika sägner är den om drottning Lovisa Ulrika mest ryktbar. Derföre och som prof på beskaffenheten af dessa uppgifter, dessa sägner, vilja vi utförligare framlägga berättelserna om nämnde uppträde. En herr Thiebault har, som han säger, efter drottningens egna ord, omtalat, huru hon en gång frågat Swedenborg, om han kunde af hennes nyligen aflidne broder August Wilhelms ande få veta, hvad denne vid afresan från Berlin hade henne i yttersta hemlighet sagt, och hvilket hon trodde ingen annan veta; — att dock Swedenborg efter några dagar återkommit och då för henne upprepat prinsens i frågavarande ord, och att hon deröfver blifvit för tillfället mycket bestört; men att hon likväl seder-

---

[1]) Denna sägen hvilar på en berättelse af hans värdinna, hvilken dock enligt källskriften förklarat sig visserligen tro, men icke vara rätt säker på saken. (Se Allm. Tidn. 1787, sid. 209 m. fl.)

mera förklarat, det hon alldeles icke trodde, att Swedenborg verkligen talat med prinsens ande. En dansk general Tuchsen har efter Swedenborgs egen uppgift berättat uppträdet på i det hela samma, men i enskiltheter något afvikande sätt. Ett saxiska ministerns bref från Stockholm den 8 Dec. 1761 innehåller, att Lovisa Ulrika, hvilken någon tid trott på Swedenborg, som på en öfvernaturlig ande, numera ansåg sig hafva blifvit bedragen, och Swedenborg vara rubbad till förståndet. En annan berättelse är, att tvänne riksråd i hemlighet underrättat Swedenborg om innehållet af prinsens berörda ord, med hvilkas anförande han sedermera förvånade drottningen. Denna uppgift har dock med namnets utsättande blifvit af en swedenborgare vid namn Stålhammar bestämdt förnekad, och den öfverensstämmer ej heller med den ärlighet, den afsky för bedrägeri, som Swedenborg alltid ådagalade. Men ungefär samma uppgift, ehuru i något ändrad gestalt, förekommer också från ett annat håll och äfven der medelst utsatta namn bestyrkt. Det heter nämligen, att Lovisa Ulrika hade till sin yngre broder Ferdinand skrifvit ett bref, som skulle hållas hemligt; att riksråden Höpken och Tessin likväl öfvertalade en kammarherre M. Falkenberg att skaffa dem samma bref, hvilket de läste, innan det afskickades; att det sedermera var detta bref, om hvars innehåll hon på prof frågade Swedenborg; att bemälte riksråd då i hemlighet meddelade åt Swedenborg detta innehåll, hvarefter han genom att för drottningen detsamma upprepa väckte hennes bestörtning[1].

[1]) Bland alla de olika sägnerna är den sist anförda bäst bekräftad; ty berättaren, Nordin, grundar den på angifna sagesmän, nämligen Shering Rosenhane, N. v. Rosenstein och den ryktbare Beylon, hvilken sednare har enligtkonung Gustafs uppgift varit fullt öfvertygad om, att Höpken tagit drottningens bref och meddelat dess innehåll åt Swedenborg. (Histor. Handl. 46.

Springer, Swedenborgs umgängesvän i London, som väl ock bör ega något vitsord, berättar saken på annat vis, nämligen att Lovisa Ulrika ville få reda på några mellan henne och hennes aflidne broder vexlade och nu förlaggda bref; att hon derom rådfrågat Swedenborg; att denne efter ett par dagar sagt henne, hvar brefven vore till finnandes, nämligen i en låda i prinsens skrifbord ute i Tyskland, der de ock återfunnos. Springer har ock berättat, huru, på tillfrågan om rätta förhållandet med dessa sägner, Swedenborg blott svarat, det åtskilligt deraf vore sannt, åtskilligt osannt. Så sväfvande, så sins emellan olika äro berättelserna om detta mycket beryktade uppträde.

Man omtalar ytterligare en och annan dylik, som några säga besannad spådom eller bevisad uppenbarelse, stundom svårförklarlig nog, t. ex. den om eldsvådan i Stockholm. Men endast några få bland dem äro, och äfven dessa blott ofullständigt bestyrkta. Just den vigtigaste bland dem, nämligen den om Lovisa Ulrika[1]), berättas, såsom vi sett, från olika håll på så olika sätt och stundom med så betydliga afvikelser, att redan af detta skäl ingen historisk trovärdighet kan tillerkännas åt dessa redan i sig sjelfva otroliga uppgifter.

Så är förhållandet med också de andra öfvernaturliga sagorna. De hvila på sägner, lösa, obevisade, sins emellan stridiga, och med första sagesmannen antingen icke uppgifven eller ock en mystisk svärmare af sådan natur som Swedenborg sjelf. Också bör härvid anmärkas, att, i händelse Swedenborg verkligen egt den elektro-telegrafiska förmågan att förnimma, hvad på långt afstånd sig tilldrog; och än mer den öfvernaturliga förmågan

7, 10). En annan sagesman, Pernetty, berättar likaledes, att det var brefvets innehåll, som Swedenborg för Lovisa Ulrika omtalade.

[1]) Äfven den om fru Marteville.

att från andeverlden hemta upplysningar om eljest fördolda ting, skulle och borde han mångfaldiga gånger hafva begagnat dem till främjande af för det verkliga lifvet vigtiga föremål, och han skulle tillika otaliga gånger blifvit med dylika förfrågningar anlitad, och man skulle hafva derom uppsatt fullständiga och ordentligt bevittnade intyg. Nu deremot befinnes, att berättelserna om dylika hans underverk äro jemnförelsevis endast få; och ingen enda bland dem så vederbörligen och till fullo bestyrkt, som för dylika underbara uppgifter fordras; och man finner, att nästan hela samtiden ansett honom vara, ehuru i öfrigt en lärd och aktningsvärd person, likväl i fråga om andeskåderi alldeles oefterrättlig. Anmärkas bör ock, att han sjelf icke lade någon vigt vid dessa berättelser. Andeskåderiet, som medel till bekräftande af Nya Jerusalems-läran, försvarade han med yttersta ihärdighet; andeskåderiet, som medel till egen personlig utmärkelse, ringaktade och försummade han. Religionsstiftaren förnedrade sig aldrig till undergörare eller trollkarl.

Af ofvanbeskrifna halt voro de besök af andar, hvilka utgjorde en af de kunskapskällor, ur hvilka Swedenborg sade sig hemta satser och läror till den nya religion, den nya kyrka, han stiftade.

Andra kunskapskällan var hans s. k. *korrespondenslära*. Många tänkare hafva vid sina på egen hand företagna forskningar kommit till åsigter, som icke öfverensstämt med deras kyrkas religions-urkund. I denna strid mellan egen öfvertygelse och bibelns ord, hafva några bland dem icke velat eller vågat förkasta någondera, utan sökt för den inre och yttre fridens skull sammanjemnka och förlika dem. För sådant ändamål hafva de antagit, att bibelns ord, hvars bokstaf motsade

deras personliga åsigter, hade en annan och djupare och med dessa sednare öfverensstämmande mening. Försök att uppgöra och för allmänheten framlägga sammanhängande förklaringar öfver en sådan bibelordets inre betydelse, hafva fördenskull flere gånger blifvit gjorda t. ex. af juden Philo, af kyrkofadern Origenes, af den tyske teosofen Jakob Böhme m. fl.; liksom i sednare tider af de s. k. neologerna, — och i alla tider ofta nog också af teologerna sjelfva. Ett sådant försök var ock Swedenborgs korrespondenslära[1]). Från yngre år hyste han varm kärlek till bibeln och fast tro på gudomligheten af dess ord. Under medelålderns vetenskapliga forskningar, och i synnerhet till följe af inhemtad kunskap om Lockes filosofiska lärobyggnad och naturvetenskapernas samtidiga upptäkter, vaknade hos honom åtskilliga tvifvel, rörande icke blott flere kyrkans antagna trosläror t. ex. om treenigheten, återlösningen, rättfärdiggörelsen m. m. utan ock rörande flere bibelns historiska uppgifter t. ex. om skapelsen och syndafloden. För Swedenborgs dubbelnatur af varm religiös tro och varmt vetenskapligt forskningsbegär måste dessa motsägelser framträda mycket skarpa och kännas ytterst plågsamma, och att kunna desamma försona blef följaktligen ett mer och mer oemotståndligt själsbehof. Deraf föddes äfven hos honom ofvanbeskrifna tanke; nämligen, att bibelordet hade och måste hafva, icke blott en bokstaflig, utan ock en annan, en inre betydelse, och att denna vore den egentliga, den hufvudsakliga, och att den tillika öfverensstämde med och bekräftade hans sjelfbildade religiösa åsigter. På detta sätt uppkom

---

[1]) Man har anmärkt, att den alexandrinska korrespondensläran var ett slags medlingsförsök mellan judaism och hellenism. Swedenborgs kan likaså betraktas som ett mellan kristendom och rationalism anställdt ehuru i sig sjelft ganska irrationellt medlingsförsök.

och utarbetades den beryktade så kallade korrespondensläran. Dess innehåll var, att bibelns ord, äfven i de minsta enskildheter, hade en trefaldig betydelse; först en bokstaflig, den som menniskorna hittills vanligen antagit; för det andra en andlig, som blott andarna och för det tredje en himmelsk, som blott englarna förstodo. Genom båda sistnämnda motsvarigheter, sade han, innehåller Gamla Testamentet angående Gud, himmel, församling och trosbekännelse ganska vigtiga underrättelser, så vigtiga, att utan deras kännedom *bibelordet är blott en död bokstaf;* dock medgaf han, att också den bokstafliga meningen var nyttig att känna. Han tillade, att icke ens för apostlarna hade mer än några få bland dessa betydelsefulla motsvarigheter varit uppenbarade; ingen annan dödlig hade någonting derom vetat, förr än nu Gud för och genom Swedenborg uppenbarat dem för att läggas till grund för den nya församlingen, det nya Jerusalem, han var kallad att upprätta. Denna korrespondenslära, skref han, hade blifvit meddelad åt Henoch, men sedermera af menniskorna glömd. *Egyptens hieroglyfer*, skref han en annan gång och med ändrad åsigt, *Egyptens hieroglyfer innehålla ingenting annat än sådana korrespondenser eller motsvarigheter mellan naturliga och andliga ting och hela bibeln är skrifven med afseende härå och i enlighet härmed*[1]). *Men emedan menniskorna och äfven judarna började till afguderi missförstå och missbruka samma tecken, förböd Moses att göra*

---

[1]) Swedenborgs drömmar tr. 1859 s. 76. Denna Swedenborgs uppgift är liksom den föregående om Henoch stridande mot hans nyss anförda, nämligen att ingen dödlig vetat något om denna korrespondenslära, förr än den blifvit för Swedenborg uppenbarad. Huru Moses m. fl. kunnat, utan att sjelf känna dessa motsvarigheter nedskrifva sina af motsvarigheter fyllda och just genom sådana motsvarigheter vigtiga böcker, detta har Swedenborg icke förklarat.

några slags bilder, och de bibliska motsvarigheternas eller korrespondensernas betydelse har sedermera blifvit så glömd, att ingen vetat derom, förr än Gud nu låtit mig densamma åter uppenbara i mitt verk Arcana Coelestia, d. v. s. de himmelska hemligheterna. Under denna tittel blef ock nu af honom sammanskrifvet och åren 1749—1756 utgifvet ett stort, af många[1]) delar bestående verk, som innehåller, icke blott grunddragen till hans nya religion, utan tillika och förnämligast en framläggning af korrespondenserna, de inre och hittills okända betydelserna af hvarje vers i första och andra Moseböckerna; ty längre kom han icke i alla de utgifna delarna.

Vid uppgörandet af dessa korrespondenser, fick han mycken hjelp af sin beläsenhet, sitt minne, sin fyndighet och tillika af sin utomordentligt verksamma inbillningskraft. Denna sednare hade likväl redan nu tillvällat sig så tygellöst välde, att den ofta arbetade på egen hand och utan afseende på sanningen, eller ens på rimligheten. Det hela af hans verk blef följaktligen mycket vanställdt af godtyckliga gissningar och högst vidunderliga skapelser, så som framdeles meddelade utdrag visa.

Denna korrespondenslära har varit mycket omtalad t. o. m. beprisad. Dess verkliga innehåll och beskaffenhet, ehuru för denna fråga af stor vigt att känna, har dock aldrig blifvit framlaggd; icke ens bestämdt antydd i de skrifter, genom hvilka man sökt göra den stora svenska allmänheten bekant med Swedenborg och hans åsigter. Som prof på densamma vilja vi fördenskull meddela nedanstående dess förklaringar rörande Abraham och några dennes öden. Swedenborgs språk och framställningssätt äro dock så dunkla och svårfattliga, att vi stundom alldeles icke förstått, stundom kanske missförstått menin-

---

[1]) Åtta eller tretton, olika efter olika upplagor.

gen. Vi hafva derför inryckt så beskaffade uttryck också med urskriftens egna ord och med anvisning till det ställe, hvarest de i Arcana Coelestia förekomma. Och nu till utdragen ur besagde korrespondenslära!

Allt, hvad i bibeln är skrifvet om Abrahams lif, gäller *blott i historiskt hänseende honom, men i egentligaste mening Herren, hvilken han representerade, och dennes rike*[1]); — en annan gång: *Abrahams första öden* (beskrifna i 1:sta Mosebok 12:te kap.) *representera Herrens barndom intill hans ungdom*[2]) eller: *Abrahams resa till Egypten representerar Herrens första undervisning*[3]); *ty Egypten betyder kunskapernas vetenskap*[4]); — eller: *Abrahams äktenskap med Sara under hedendomen föreställde ett äktenskap mellan det onda, mannen, och det falska, qvinnan*[5]); — *Abraham representerade det goda, i förening med Sara det sanna*[6]); — eller: *Abraham betyder den inre menniskan, Hagar betyder kärlek till kunskap om det yttre, ty Hagar var från Egypten*[7]). *Af deras förening alstrades Ismael, som är det första Förnuftiga hos Herren*[8]), *men hvilken blef fördrifven, sedan Isak, d. v. s. Herrens gudomligt förnuftiga*[9]) *blifvit alstrad genom föreningen mellan Abraham och Sara, d. v. s. det goda och sanna,* — eller: *Abraham och Sara representerade Herren såsom det gudomligt himmelska, Abraham och Keturah Herren såsom det gudomligt andliga, och Keturah betyder det gudomligt sannas varelse*[10]).

[1]) N:o 3,253.
[2]) N:o 1,401.
[3]) *Instructionem in cognitionibus ex verbo.*
[4]) N:o 1,409, 1,461 *scientiam cognitionum.*
[5]) N:o 1,369.
[6]) N:o 1,432.
[7]) N:o 1,890, 1,892, 1,905. *Affectio Scientiarum externi.*
[8]) S. st. *primum rationale apud Dominum.*
[9]) N:o 1,890, 1,892, 1,905. *Divinum rationale Domini.*
[10]) N:o 3,234. *Essentia.*

Efter dessa få prof på Swedenborgs korrespondenslära om Abraham sjelf, framlägga vi några drag ur det sätt, hvarpå den förklarar Isaks tillämnade offring på berget Moria, hvilken berättas i 1:sta Mosebok 22:dra kap.[1]). Den vanliga åsigten häraf, nämligen att befallningen gafs för att pröfva Abrahams tro och lydnad, denna tolkning har Swedenborg icke antagit. I stället betraktade han uppträdet som en *framställning af den frestelse, Gud sjelf underkastade sig, en framställning af de Herrens egna ytterst svåra frestelser, genom hvilka han förenade det menskliga väsendet med det gudomliga*[2]) *och den frälsning, som genom nämnda förening bereddes dem, som utgöra Herrens församling.* Denna tolkning står i sammanhang med och är ett stöd för Swedenborgs förnekande af treenigheten och för hans påstående, att det icke var Guds son utan Gud Fader sjelf, som led korsfästelsens död. Vidare! — *Med Abrahams son Isak betecknas det gudomligt förnuftiga af honom* (*Gud*) *sjelf födda*[3]), *men ock det godas sanning och det sannas godhet*[4]). *Befallningen att offra Isak till brännoffer betyder, att han, det gudomligt förnuftiga, skulle helgas åt det gudomliga*[5]). *Berg* (Moria) *betecknar här den gudomliga kärleken*[6]). *Att*

---

[1]) Alla nedanstående korrespondenser återfinnas i N:o 2,764—2,869.

[2]) *Essentiam humanam univit Divinæ.*

[3]) *Divinum rationale ab ipso genitum.*

[4]) N:o 2,774, ytterligare säges, att Isak betyder i n:o 2,801 det *gudomligt sanna*; i n:o 1,893 *den förståndiga menniskan*; i n:o 2,610 *Herrans gudomligt förnuftiga;* och i n:o 3,258, att efter Abrahams död skulle Isak representera Herren.

[5]) N:o 2,776.

[6]) N:o 2,774. En swedenborgisk skrift säger, att hans korrespondenslära med ordet *berg* betecknar *andakt, tro, bön*; någon annan betydelse nämnes der ej, hvadan läsaren kan föreställa sig, det Swedenborg följdrigtigt begagnat denna och icke någon annan tydning. Kanske torde en dylik tolkning någonstädes förekomma. Vi hafva likväl icke funnit någon sådan, utan andra,

Abraham sadlade sin åsna, betyder, att han beredde sin naturliga menniska[1]). *Med häst betecknas det förståndiga, med vildåsna det sanna, skildt från det goda, med kamel det vetenskapliga i allmänhet*[2]), *med åsna det vetenskapliga i enskildheter*[3]). Det *naturligt sanna* betecknas genom åsnan[4]), det *förnuftigt sanna* genom mulåsnan. De två drängar, Abraham medtog på vägen till Moria, beteckna *det rent menskligt förnuftiga*[5]), *som*

---

t. ex. den här ofvan förekommande. Enligt N:o 2,460 har ordet *berg* betydelsen af kärlek i allmänhet, näml. himmelsk och andlig, men äfven sjelfkärlek och verldskärlek; — enligt n:o 1,430 *en helig kärlek:* — enligt n:o 2,839 *tillgifvenhet och kärlek;* — enligt 1,451 *någonting himmelskt;* — enligt n:o 854 *kärlekens godhet* och berget Ararat *den pånyttföddes ljus.* Enligt n:o 795 den *högsta himmelska kärleken,* men äfven kärleken till sig sjelf; — enligt n:o 2,753 det *gudomligt goda,* och Sinai det *gudomligt sanna;* och *berget Sinai således* det *gudomligt sanna af det gudomligt goda,* detta i högsta mening; men i inre mening: det *sanna i tron af det goda* (verum fidei ex bono); — enligt n:r 8,805 skall berget Sinai in specie betyda *himlen, ur hvilken det sanna kommer från Herren* (e quo a Domino vera influunt); — enligt n:o 2,793 betyder berget Sinai *det goda, hvari trons sanning skall inplantas;* — enligt n:o 6,889 betyder berget Horeb *den gudomliga kärlekens goda*; — enligt n:o 4,210 betyder berg *kärlekens* goda (bonum amoris). Flere dylika åt ordet *berg* gifua motsvarigheter skulle kunna uppräknas.

[1]) N:o 2,781.

[2]) *Scientificum in communi.* I n:o 3,048 säger Swedenborg, att med Eleasars kameler betecknas det *gemensamt gudomligt vetenskapliga hos den naturliga menniskan* (scientifica communia Divina in naturali homine); i n:o 1,486 säges kameler betyda *gemensam uppassning* (servitia communia). I n:o 3,087 säges, att Rebecca gaf Eleasars kameler vatten, betyder *den naturliga menniskans upplysning i alla vetenskapligheter* (illustrationem omnium scientificorum in naturali homine); i n:o 3,139 säges, att Laban gaf Eleasars kameler halm och foder, betyder *undervisning i det sanna och goda;* — i n:o 3,190 säges, att rida på kameler betyder det *förnuftiga, upphöjdt öfver naturliga vetenskaper* (intellectuale elevatum super scientifica naturalia).

[3]) *Scientificum in particulari.*

[4]) N:o 2,787 *verum naturale.* Det är blott fem rader mellan dessa två olika förklaringar öfver åsnans korrespondens-betydelse.

[5]) *Rationale prius mere humanum*

skall tjena det gudomligt förnuftiga. Att Abraham högg sönder ved till brännoffret, förklaras så, *att ved betyder det goda, som kommer af gerningar och rättfärdighet,* och att *hugga ved betyder att sätta sin förtjenst i sådant.* Bibelns ord, att Abraham tog elden och knifven förklaras så, att elden betyder kärlekens godhet, knifven trons sanning [1]). Swedenborg tillägger: *ordet knif använder bibeln sällan, emedan i andra verlden finnas onda andar, så kallade knifskärare* [2]), *som hafva vid sidan hängande knifvar, med hvilka de, drifna af vilddjursnatur, vilja afskära andras strupar.* Att Isak blef bunden, betyder det *förnuftigt gudomligas tillstånd, när det i egenskap af sanning skall undergå högsta frestelsen.* Ytterligare säges: Herren tillät denna frestelse mot sig sjelf, för att *utdrifva allt, som var blott menskligt* [3]), *liksom sedermera hos Kristus på korset.* Att hedningarna för att blidka Moloch offrade sina barn, kom deraf, att de från de gamle hört, att Guds son [4]) skulle komma och offras. Väduren, som Abraham fick se, betyder *de andliga af menniskoslägtet; att han var bekajad med hornen i en törnbuske, betyder, att dessa i afseende på trons sanning äro inveckladе i den naturliga vetenskapligheten* [5]); att Abraham tog väduren lös, betyder *de andligas förlossning genom det gudomligt menskliga hos Herren;* och att väduren offrades, betyder, att de andliga *heliggöras* [6]).

---

[1]) N:o 2,798. Enligt Diarium Spirituale n:o 5,038 betyder knif det *borgerliga lifvets goda* och sax det *borgerliga lifvets sanna (bonum, verum vitæ civilis).*

[2]) *Cultrarii.*

[3]) N:o 2,816. Nyss förut, se sid. 191, n:o 2,764 säger Swedenborg tvärtom, att det var genom denna frestelse, som Herren *förenade* det mensklige väsendet med det gudomliga.

[4]) Tvärtemot Swedenborgs vanliga lära antages här tillvaron af en Guds son och af dennes korsfästelse.

[5]) *Scientifica naturalia.*

[6]) Förklaringen öfver korrespondenserna i 1:a Mosebokens 22:dra

— Vi tillägga några andra prof på Swedenborgs korrespondenser. Att Loths hustru såg sig om, betyder, *att det sanna vände sig från det goda och såg på lärdomssatser*[1]). Att hon förvandlades till en saltstod, betyder, *att det goda i sanningen utplånades*[2]). Loths döttrar beteckna[3]) *benägenheten för det goda och sanna; den äldres för ett slags godt, den yngres för ett slags falskt; den äldres son Moab betyder den församlingens gudaktighet*[4]) *med hänsyn till det goda; och den yngres son, Ammon, den församlingens förfalskade sanning.* Den grynvälling, Jakob gaf åt Esau, *betyder en sammanhopning af lärdomssatser*[5]) m. m. Någon tid derefter utarbetade Swedenborg en annan del af sin korrespondenslära, nämligen den öfver Uppenbarelseboken; en förklaring, hvilken skulle vers efter vers framlägga denna boks s. k. inre betydelse. Han fortsatte arbetet dock blott till nittonde kapitlets tionde vers, men det upptager likväl i engelsk öfversättning 6 band. I detta verk lärer han, att Uppenbarelseboken med det ogudaktiga Babel, den stora skökan, åsyftar katolska kyrkan, och med draken Luthers lära om rättfärdiggörelse genom tron allena, och med det nya Jerusalem, den nya församling, Swedenborg skulle komma att stifta. Också i andra hans verk förekommer en mängd dylika tolkningar; t. ex. i Diarium Spirituale, der det säges i n:o 3,424 att med *vägglöss betecknas*

kap. upptaga 93 tämligen tätt tryckta sidor i medelstor oktav. Vid jemnförelse finnes, att i fråga om innehållet af detta kapitel är Böhmes korrespondensförklaring naturligare än Swedenborgs.

[1]) N:o 2,453. *Doctrinalia.*

[2]) *Omne bonum veri vastatum.*

[3]) N:o 2,362, 2,465.

[4]) N:o 2,467. *Religiosum.*

[5]) N:o 3,316. *Congeries doctrinalium.*

Förklaringarna öfver korrespondenserna i 1:a och 2:dra Mosebok upptaga tillhopa 6,357 sidor, beräkningen gjord efter Tafels upplaga. En jemnförelsevis mindre del häraf är likväl egnad åt sjelfva religionsläran.

de, som hemligt angripa troslärorna och dymedelst oroa de enfaldiga. Så ungefär förklarade han ock flere sina egna åkommor. I t. ex. n:o 4,413 och 5,103 säges, att Swedenborgs tandverk på venstra sidan i munnen förorsakades af skrymtare; och att stark kyla i hans venstra näsborr förorsakades af dem, som tro sig veta allt och vilja ensamma tala, t. ex. Schönström (det var hans slägtinge), och hvilka der tagit plats; och i n:o 5,107 att smärta i Swedenborgs venstra stortå förorsakades af dem, som tvista om trosläror; och i n:o 4,851 att Swedenborgs hemorrhoidal-klåda förorsakades af dem, *som trodde sig hafva i lifvet varit förståndigare än andra; t. ex. af filosofen Wolf och af Swedenborgs slägtingar Erik Benzelius samt Lars och Gustaf Benzelstierna*, hvilka tagit sin plats på det ställe, der berörda olägenhet kändes[1].

I samma anda som ofvanstående utdrag äro de öfriga i Swedenborgs Arcana Coelestia gifna förklaringarna. Tid och rum tillåta dock ej att inrymma flere prof på denna bibeltolkning; måhända äro de anförda redan allt för många och mustiga. Men vi hafva velat sätta allmänheten i tillfälle att sjelf kunna åtminstone i någon mån bedöma beskaffenheten af denna s. k. högre vishet, denna korrespondenslära, som Swedenborg påstod, att Gud hade för och genom honom uppenbarat; — denna korrespondenslära, på hvilken han till betydlig del sökt grunda sitt Nya Jerusalem; — denna korrespondenslära, hvars verkliga innehåll, hvars oräkneliga motsägelser och orimligheter flere Swedenborgs försvarare hafva inför allmänheten alldeles förtegat, dock under höga loford öfver det hela. Atterbom t. ex. säger, att Swedenborgs arbeten och i synnerhet hans korrespondenslära äro författade med en *matematico-logisk reda, konsequens, symmetri, ratiocinerande metod och rationalistisk nyk-*

[1]) Jfr sid. 206, noten.

terhet — och lättfattlighet[1]). Kant deremot har kallat det vidlyftiga korrespondens-verket *åtta qvartband fulla af galenskaper.* C. C. J. Bunsen har satt det djupt under Böhmes arbete och beskrifvit det såsom den mest *förvridna och djerfva*[2]) bland alla mystiska bibelförklaringar, och Wieselgren har kallat den en *dårhusmessig bibeltolkning*[3]).

SWEDENBORGS RELIGIONSLÄRA.

Det var på ofvannämnda uppenbarelser och korrespondenslära, som Swedenborg påstod sig hafva grundat den religion, han förkunnade. Vi skola nu taga äfven denna i betraktande.

Den öfverensstämde i mycket med lutherska trosbekännelsen, dock med undantag af flere viktiga punkter, bland hvilka vi anföra några de förnämsta. Enligt hvad nämndt är, antog han bibeln som en gudomlig uppenbarelse, men icke blott till dess bokstafliga innehåll utan äfven och vida mer till följe af dess så kallade inre korrespondenser. Åt några bland dess skrifter, nämligen Esthers, Ruths, Jobs och Krönike-böckerna, Salomos ordspråk, Predikare och Höga Visa, Apostlagerningarna och alla Epistlarna tillerkände han dock mindre värde. Åt Uppenbarelseboken deremot ett så mycket större, nämligen såsom en profetia om det nya Jerusalem, Swedenborg skulle upprätta, och hvilket han trodde förebådadt genom Uppenbarelsebokens ord: *Si jag gör all ting ny.* — Han medgaf väl olika verkningssätt inom Gudomsväsendet, men förkastade läran om tre personer i Gudomen och påstod, att den var stridande mot både bibel och förnuft, ty det fanns blott en enda Gud[4]). Med den Heliga

---

[1]) *Siare och Skalder,* 1. 45.

[2]) *Verkehrteste und anmassendste.* 1. CXC, tr. 1858.

[3]) *Bedlamitisk hermeneutik. Sverges Sköna Literatur,* 1. 448.

[4]) Enligt *C. F. Bauers Dogmengeschichte,* s. 370, har Swedenborg kallat trefaldighetsläran en *satanisk lära.*

Ända ansåg han bibeln mena den inverkan på menniskorna, som det uppenbarade ordet och den skedda Guds-uppenbarelsen medfört och medföra. Att denna uppenbarelse skett genom en serskild person i gudomen, genom någon Guds son, förnekades helt och hållet[1]. Swedenborgs åsigt härom var följande. När menniskoslägtet blifvit mer och mer förderfvadt och höll på att råka i helvetiska magters våld, då, sade Swedenborg, då nedsteg den ende Guden sjelf och antog en mensklig gestalt, ett kroppsligt omhölje[2], samt utsatte sig för alla frestelser och strider och besegrade helvetesandarna[3]. På detta sätt befriade han menniskoslägtet från dessas öfvermagt samt meddelade de botfärdiga ett nytt andligt lif. Detta var den så kallade *förlossningen* eller *återlösningen*, hvilken egentligen bestod i möjliggörandet eller underlättandet af menniskans sjelfföretagna omvändelse och förnyelse. Deremot, att Kristus genom sitt lefverne och sin lydnad fullgjort i menniskornas ställe lagen, och genom sin pina och död lidit i deras ställe syndastraffet, — och att han derigenom blidkat Guds vrede, — och att menniskorna genom tillräknandet af Kristi förtjenst och tron derpå skulle förvärfva saligheten, — denna lära i alla dess punkter förkastade han helt och hållet. Den åsigt, som nedsätter gerningarnas vigt men deremot anser rättfärdiggörelse och salighet bero ensamt eller förnämligast af tron, denna åsigt ogillade han numera helt och hållet

---

[1]) Stundom och liksom omedvetet lät han dock härutinnan äfven nu undfalla sig ord, som öfverensstämde med den statskyrkliga åsigten. Att han vid slutet af sin bana så väl i denna som flere andra punkter verkligen närmade sig densamma, skall längre fram omtalas.

[2]) Hos Swedenborg röjdes benägenhet att låta andra personen uppgå i den första och det Nya Testamentet förblekna vid sidan af det Gamla; hos herrnhutarna i båda fallen tvärt om.

[3]) Hans lära erinrar i denna punkt om de fordna s. k. *Patripassianerna* och Sabellii anhängare.

och med mycken bitterhet, och kallade den Luthers *solifidismus*. De, som densamma hyllade, ansåg han vara i bibeln betecknade ena gången med getabocken i Daniels profetia, en annan gång med getterna i Matthei beskrifning om yttersta domen, en tredje gång med draken i Uppenbarelseboken.

Swedenborgs spridda yttranden öfver dessa ämnen och om Paulus och Luther tyckas närmare utredda och med hvarandra sammanbundna angifva ungefär följande åsigter. Pauli ord mot lagens gerningar voro egentligen föranledda af några judekristnas påstående, att alla kristna borde iakttaga också Mosis ceremoniallag om fastor, tvagningar, offer m. m. Men i ifvern och brådskan uttalade Paulus sina ord så, att de syntes och någon gång voro rigtade också mot de lagens gerningar, som blifvit föreskrifna af sedelagen, af tio Guds bud. Luthers ord mot lagens gerningar voro föranledda dels på förenämnde vis af Paulus, dels af harm öfver det sätt, hvarpå också katolska kyrkan stiftat en slags saliggörande ceremoniallag om fastor, vallfarter, späkningar, radbandsläsningar m. m. I sin ifver mot sådana ceremonialiska gerningar, vare sig judendomens eller katolicismens, gick Luther så långt åt andra sidan, att han antog rättfärdiggörelse endast genom tron. Till dessa sina påståenden torde Swedenborg i någon mån blifvit ledd genom det sätt, hvarpå Rutström samtidigt öfverdref Luthers åsigter.

Någon gång framskymtar ock hos Swedenborg den tanken, att menniskans värde och väl egentligen beror hvarken af tron eller gerningarna, utan af sjelfva sinnesförfattningen; och att, om denna är fri från sjelfviskhet, men deremot genomträngd af kärlek till Gud och nästan, då gör det mindre, om menniskan saknat tillfälle att lära eller ock förmåga och anlag att fatta och omfatta alla trospunkterna; saknat tillfälle eller förmåga

att genom kärlekslagens yttre gerningar ådagalägga sin inre kärleksfulla sinnesstämning.

Läran om sabbatens helgd, arfsynden, dopet och nattvarden tolkade och behandlade Swedenborg på ett sätt, som stundom gränsade till rationalism. Också med hänsyn till några vanliga lefnadsregler hyste han egna åsigter.

Till exempel, den rike, sade han, kan ingå i himmelen lika väl som den fattige. Inträdet beror ej på yttre förmögenhetsvillkor utan på inre själstillstånd. Också fattigdomen lockar till många synder, oförnöjsamhet, afund, hat, snatteri, stöld o. s. v. Åt kringstrykande tiggare ville han ej heller gifva allmosor; *ty*, sade han, *sådana personer föra vanligtvis ett lättjefullt och lastbart lif, och en gåfva länder mer till skada än gagn både för dem sjelfva, ty de fortfara då med att tigga i st. f. att arbeta; — och mången gång äfven för andra, ty att gifva allmosa åt en ond menniska, det är att gifva honom medel i händerna att göra än mera ondt.* Swedenborg beskref ock, huru lättjefulla tiggare äfven i andra verlden skydde arbete och ville lefva på andras bekostnad samt förslösade i öfverflöd och under inbördes trätor de erhållna gåfvorna, och derför voro dömda också der till ett eländigt och olyckligt lif. Han mente å andra sidan, att en kristen ingalunda behöfde sälja all sin egendom för att gifva den åt de fattiga, utan hade rättighet att sjelf njuta af sitt välförvärfvade goda.

Med afseende på tillståndet i andra verlden lärde Swedenborg, att de flesta aflidna menniskor blefvo ej förr än efter någon ytterligare stundom flerårig pröfning försatta i det tillstånd af salighet eller osalighet, till hvilket de under lifstiden gjort sig förtjenta [1]). Deras slutliga öde bestämdes dock

[1] Erland Broman, säger Swedenborg, blef dock för sina många och mångfaldiga brott redan på fjerde dagen svart som en djefvul och nedstörtad i plågorummen. *Diarium Spirituale* n:o 5,493.

mindre genom en dom ofvanifrån, än genom deras egen och inre lust till det goda, eller till det onda. Portarna till både himmel och helvete, sade han, stodo dem öppna; men till följe af nämnde starka valfrändskap slöto de sig i andra liksom i denna verlden nästan frivilligt till likasinnade kretsar, de ondas eller de godas, och utvecklade sig å ena sidan till djupaste ondska och förnedring, till naturen af djeflar; å andra sidan till högsta helighet och herrlighet, till naturen af englar. De saliga andarna, sade han, utbilda sig mer och mer i godhet och sanning, och blifva i samma mån sköna och starka, hvadan att åldras i himmelriket är att föryngras. I sammanhang härmed lärde han, att det ej fanns andra englar eller djeflar än aflidna menniskors andar, goda eller onda. Också i denna punkt gjorde han sig skyldig till motsägelser. Han talade t. ex. om draken och hans onda andar, hvilka redan före skapelsen blefvo störtade från himmelen; och på ett annat ställe om den djefvul, som lockade Eva till synd, och antog således i båda dessa fall tillvaron af onda andar, innan ännu någon menniska aflidit, hvars ande kunnat till djefvul förvandlas[1]). Huru Swedenhorg för öfrigt betraktade tillståndet i andra verlden, så de saligas som osaligas, skall utförligare beskrifvas, när det blir fråga om denna del af hans andeskåderi.

Det finnes i Swedenborgs religionslära en genomgående grundtanke, hvilken, ehuru redan i förbigående antydd, likväl bör mera serskildt framhållas. Det är hans tro på menniskans sjelftillräcklighet och deraf följande både förmåga och pligt till sjelfförsörjning, till sjelfstyrelse och till sjelfansvar. Emedan Gud gifvit henne till ledning både förnuft och uppenbarelse, kunde och borde hon, mente Swedenborg, sjelf sörja för sitt både

---

[1]) *Diarium Spirituale* n:o 4,321, 4,323.

timliga och eviga väl, och sjelf ansvara för sina gerningar. Från denna grundåsigt utgå som naturliga följder många andra Swedenborgs satser; t. ex. att han ogillade lärorna om salighet af nåd och för Kristi förtjenst; — att han icke ansåg sig förpligtad understödja sådana fattiga, som kunna men icke vilja hjelpa sig sjelfva; likaså ensamheten och sjelftillräckligheten i Swedenborgs eget lefnadssätt; och än mer hans ofta yttrade åsigter om folkens förmåga, rätt och pligt till sjelfstyrelse; ytterligare hans åsigt att äfven i andra verlden salighet eller osalighet var en följd mindre af någon dom ofvanefter, än af menniskoandarnas fria sjelfbestämmelse, och att de både i himmel och helvete sjelfva slöto sig tillhopa i liksinnade sällskap. Att likväl besagde rationalistiska grundtanke esomoftast af andeskåderiets vidunderligheter grumlades, fördunklades och alldeles bortskymdes eller ofta genom motsägelser upphäfdes, derpå har läsaren sett och får ytterligare se många exempel.

Sin tillämnade nya församling kallade Swedenborg den *Nya kyrkan* eller det *Nya Jerusalem*, detta sednare namn taget efter det Nya Jerusalem, Uppenbarelseboken omtalar. Sig sjelf ansåg han vara dess grundläggare och derigenom på sätt och vis en menniskoslägtets andre frälsare. *Den kyrka*, sade han, *som Kristus stiftade, har under tidernas längd blifvit mer och mer förderfvad i synnerhet medelst satserna om Gudomens tre personer och om rättfärdiggörelsen genom Kristi förtjenst.* För att nyskapa och rena den, hade nu Gud uppdragit åt Swedenborg att skrifva sitt ofvannämnda stora verk om *De Himmelska Hemligheterna*, i hvilket han framlade sin nya religion och korrespondenslära. Verket blef färdigt 1756. Dermed tyckte Swedenborg sanningen vara framlaggd, hvarför han också antog, att år 1757 afkunnades en yttersta dom, hvarvid de, som förkastade den nya läran

afskildes från dem. som henne gillade. Likartade yttersta domar, mente han, hade på sätt och vis öfvergått verlden hvarje gång, menniskorna varit i betydlig mån villseledda och förderfvade; således före syndafloden, före babyloniska förbistringen, före babyloniska fångenskapen och före Jerusalems förstöring, hvilka alla olyckor utgjorde straff, som då inträffade yttersta domar pålade de förvillade menniskorna. Nu på 1750-talet var religionen likaledes förderfvad, och skulle derför af Swedenborg pånyttfödas. Den yttersta dom, som derför 1757 började, säger sig Swedenborg också sjelf hafva sett och beskrifver honom på följande sätt. *Alla verldens folk voro församlade, protestanterna i midten, ordnade efter folkslag, svenskar och danskar i vester, tyskar i norr, holländare i öster och söder, o. s. v. Utom och kring protestanterna stodo katoliker och muhamedaner och ytterst hedningarna. Alla fingo sin dom och upptogos i himmelriket eller nedkastades i afgrunden. Domstolsförrättningen*, sade han, *varade nära ett helt år*[1]).

Vi hinna icke meddela någon utförligare beskrifning öfver de egentliga lärobegreppen i Swedenborgs religion. Hvad deraf blifvit anfördt, visar dock, att hans lära var en neologiens förelöpare, och ett bland dennas första försök att sammanjemnka renlärighet och fritänkeri; och hos Swedenborg ett gemensamt alster af statskyrkliga åsigter, inympade under ungdomen, och rationalistiska, inhemtade under medelåldern. Att dylika jemnkningsförsök skulle göras, och att ett neologiskt tidskifte skulle under då varande förhållanden uppstå, var i sig sjelft en nödvändighet, en naturlig följd af

[1]) Denna yttersta dom står i motsägelse till Swedenborgs vanliga lära om det sätt, hvarpå menniskornas öde i andra verlden hufvudsakligen bestämdes af deras eget val. Se sidd. 200, 201.

dåtidens oundvikliga strid mellan å ena sidan den gamla dittills herrskande bibeltron, och å den andra de nya med oemotståndlig kraft framträngande naturhistoriska och filosofiska åsigterna. Swedenborg, som religionslärare, var en bland de främst och först uppträdande talmännen för detta neologiska tidehvarf, och uppkomsten af hans dogmsystem har redan i dessa omständigheter en naturlig förklaring utan att behöfva härledas från andeskåderi eller korrespondenslära. Snarare tyckes det, som dessa sednare måst i vissa enskilda fall jemnka sig efter hans nya religions-uppfattning.

Också i en annan punkt sammanhängde Swedenborgs religion med neologien och med den starka vigt, denna lade på några enskilda sidor af kristendomens lära. Mer än de flesta upphöjde Swedenborg det goda öfver det sanna samt menniskokärleken och de stilla dygderna öfver snillet och hjeltemodet. Detta liknade i mycket det sätt, hvarpå det så kallade Upplysningstidehvarfvet, gick till väga; hvilken åsigt dock sedermera blifvit af den nyromantiska reaktionen i Tyskland och af den fosforistiska i Sverge hånad med namn af filisteri, pjoller, prosaisk platthet o. s. v.

Swedenborgs ofvanbeskrifna rationalism bör noga beaktas, ty troligen är det denna beståndsdel, som skaffat och skaffar Nya Kyrkans lära dess flesta anhängare. Det irrationella bihanget, andeskåderiet, blifver ofta nog af detta slags swedenborgare betraktadt såsom en religions-stiftarens personliga förvillelse, hvilken icke var ovillkorligen fästad vid hufvudsaken, sjelfva religionsläran, utan kunde saklöst lemnas å sido; liksom man antog Cartesii filosofi, ehuru man förkastade hans hvirfvellära; så de swedenborgska förnufts-menniskorna. Än dess känslo-menniskor, för hvilka den enkla och kalla rationalismen kännes prosaisk och motbjudande? De blifva dock stundom med densamma

i detta fall försonade genom dess bihang af antagna uppenbarelser, dels bibliska, dels swedenborgska.

Från den omtalade sedliga renheten i Swedenborgs lära finnes ett besynnerligt undantag. Han har visserligen ganska ofta nedskrifvit de vackraste saker om äktenskaplig trohet och kärlek, och ganska ofta yttrat djup ovilja mot all slags osedlighet. Men det oaktadt har han för ett dylikt lefnadssätt inom både gifta och ogifta ståndet anfört ursäkter, t. o. m. försvar. För gift mans rätt att underhålla frilla har han t. o. m. ordnat ett slags lagstiftning och den både utförlig och med tämligen rymliga villkor[1]. Hans läror härutinnan hafva ock dels afhållit många från inträde i hans kyrka, dels inom densamma förorsakat många klandervärda oordningar.

SWEDENBORGS UPPENBARELSER OM HIMMELRIKET, HELVETET OCH VERLDSKROPPARNA

äro, enligt hans egen uppgift, förnämligast grundade på personliga besök i andra verlden och på samspråk med der befintliga varelser. Öfver dessa besök, och öfver hvad han under desamma sett och hört, har han från 1745 till 1765[2] fört en ordentlig dagbok, kallad Diarium Spirituale[3]. Den upptager tio tryckta delar, och det är förnämligast ur densamma och ur Arcana Coelestia, vi hemtat nedanstående uppgifter.

---

[1]) *Vishetens njutningar af äktenskapskärleken,* n:o 423—510. Jfr *White,* 2. 412—418. I *Documents of Em. Swedenborg by R. L. Tafel,* tr. 1875, I. 642 finnes ett dock ofullständigt försök att vederlägga denna mot Swedenborg rigtade anklagelse.

[2]) Uppgifterna om dessa årtal vexla.

[3]) Andlig Dagbok. Måhända af samma orsak som med drömjournalen (sid. 176), meddelade Swedenborg detta sitt diarium aldrig åt allmänheten. Dess tillvaro var länge för de flesta okänd, tills arbetet slutligen blifvit i våra dagar tryckt.

För menniskans lif efter det närvarande finnas tre olika tillstånd: andeverlden, himmelriket och helvetet. Det första är ett slags pröfningstillstånd, i hvilket menniskans ande genast efter döden inkommer och dröjer stundom flere år, innan den slutligen förflyttas eller sjelf förflyttar sig till himmelriket eller helvetet. Den liknar i mycket vår närvarande verld, så att de aflidna menniskorna i början knappt märka, att de ombytt tillstånd. De medföra ock till besagda andeverld alla sina böjelser, men förmå der ej längre dölja dem, utan visa öppet alla tankar och begär, vare sig goda eller onda. Det är dessa under det föregående lifvet inöfvade och till natur öfvergångna vanor och själsegenskaper, som nu tydligt och verksamt framträda samt bestämma andens blifvande och slutliga öde. I denna pröfningsverld blifva fromma hedningar af saliga andar beredda till mottagande af den sällhet, som är åt fromma kristna beskärd.

Hvad med himmelriket och dess salighet menas, detta, heter det, har ingen hittills vetat, förr än nu Gud för Swedenborg uppenbarat och tillåtit denne för menniskor uppenbara dess stora hemligheter. T. ex. Himmelriket är skapadt efter Guds menskliga beläte och utgör således i sin helhet, att man så må säga, en stor himmelrikskropp; — menniskan är skapad efter densamma, så att hvarje äfven den minsta del af hennes lekamen har sin motsvarighet i himmelrikskroppen: — i hvar sin af denna sednares delar, hufvud, bröst, lungor, ben eller fötter o. s. v. erhålla de saliga sin plats, allt efter hvars och ens förtjenst eller egenskaper; — det finnes tre himmelriken, ett för de goda andarna, ett för de englalika andarna och ett för englarna; — de saliga ordna sig i sällskap, bolag (societeter), efter som de bäst trifvas och arbeta tillsammans; — himmelrikets glädje består ej, såsom många hafva trott, i tillfredsställande af mensk-

lig lystnad efter magt, ära och vällefnad, ej heller i den beqvämliga hvilan, det enformiga nöjet att sitta med palmer i händerna och beskåda och prisa Gud, utan i ett lif, uppfylldt och förljufvadt af ömsesidig välvilja och välgörenhet; — i himmelriket finnas ock hvarjehanda sysslor och inrättningar, t. ex. kyrkor, skolor m. m; äfven olika kön och andliga äktenskap; — från hvad tid och land, de saliga andarna också äro, begagna de, likväl medvetslöst, samma språk som den menniska, med hvilken de tala; — de saliga hafva sköna och strålande kläder, som de erhålla af Gud, samt vackra boningar med prydliga sängkamrar, samtalsrum m. m.; — de bo i präktiga städer och palats, omgifna af stora och sköna lustparker, hvarest stundom trädens löf äro som af silfver och deras frukter som af guld; — de rymder, atmosferer, i hvilka de vistas, äro till antal oräkneliga, till skönhet obeskrifliga; t. ex. diamanthimlen, den brokiga juvelhimlen, den af alla färger glänsande strålhimlen, den flammande guld- och silfverhimlen, den mångfärgade blomsterhimlen, den granna regnbågehimlen o. s. v.

Helvetet, sade Swedenborg, är liksom himmelriket bildadt enligt skapnaden af en menniskokropp, i hvars olika delar hvar och en af de osaliga erhåller plats efter förtjenst och lynne[1]). De bilda, liksom de saliga i himmelriket, societeter och sällskap af likasinnade andar, hvilka med sin ondska plåga hvarandra; ty liksom i himmelriket ömsesidig kärlek, så är i afgrunden ömsesidigt hat den gemensamma känslan. De argaste, de som velat förstöra också menniskors själar, nedkastas i de mörkaste och djupaste hålorna i jorden, hvarest de plågas af förfärliga ormar och slutligen förvandlas till ohyggliga djur[2]). Lönnmördare få sin bo-

[1]) I någon likhet med det sätt, hvarpå han trodde vissa delar af sin egen kropp vara plågade af onda der inqvarterade andar.

[2]) *Arcana Coelestia.* N:o 815, 816.

ning under helveteskroppens säte; — menniskoätare i ett träsk till venster, hvarest de stå, bitande i hvarandras skuldror[1]); — stråt- och sjöröfvare deremot i tunnor eller träsk, fulla af stinkande menniskovatten[2]); — grymma eller äktenskaps-brytande män under hälen på helveteskroppens högra fot[3]); — äktenskaps-bryterskor och de, som förleda oskyldiga män, framtill under fotbladet[4]), der de plågas af ormar, af stank samt af vexlande hetta och köld[5]). Oskuldens förförare sättas på vilda hästar, kastas derefter ned under hästarna, krypa derifrån bakvägen in i dessas magar, hvilka sedan förvandlas till skökor, hvilka derpå förvandlas till drakar, och så går det omigen och omigen under många tusen år[6]). De giriga, de värsta bland alla, kastas ned i ett stinkande rum djupt under helveteskroppens fötter, hvarest de blifva afrakade som skållade svin[7]); — de, som varit begifna på frosseri och vällefnad, men icke gjort något godt, få sin plats under helveteskroppens säte och omgifvas af mennisko-orenlighet[8]). — Hela böcker kunde fyllas och äro af Swedenborg sjelf fyllda med berättelser om dylika i oändlighet vexlande alster af hans inbillningskraft. Det anförda torde dock som prof vara tillräckligt.

---

[1]) *Arcana Coelestia.* N:o 819.

[2]) S. st. N:o 820.

[3]) S. st. N:o 824. I n:o 954 säges, att de liderliga uppehålla sig och trifvas i afträden, eller i stinkande träsk; i n:o 275 sägas äktenskapsbrytare vara samlade ofvanför venstra ögat i den stora helveteskroppen. I *Diarium Spirituale* n:o 164 sägas de liderliga fästas vid tåg och kringsvängas.

[4]) *In plano plantarum pedis antrorsum.*

[5]) *Arcana Coelestia.* N:o 825.

[6]) S. st. N:o 828.

[7]) S. st. N:o 938, 939. I n:o 954 sägas de blifva plågade af råttor.

[8]) S. st. N:o 943.

En sak, en likhet med Dantes dikt, bör dock anmärkas. De religiösa, politiska och historiska åsigter, Swedenborg i vanligt tillstånd omfattat, hafva i flere fall inverkat på andeskåderiet och förestafvat dess innehåll. Vi minnas t. ex. huru han förkastade treenighetsläran. I sina uppenbarelser beskrifver han ock, hur i andra verlden Athanasius gick omkring och letade, ehuru förgäfves, efter sina tre Gudar. Vi minnas ock, huru Swedenborg efter mycket vacklande mellan lärorna om rättfärdiggörelse antingen genom tron eller genom gerningarna, slutligen öfvergick till sednare åsigten. Huru högt hans ovilja mot den förra slutligen steg, synes af hans så kallade uppenbarelser, i hvilka han ofta omtalar de straff, som i andra verlden drabbade denna läras anhängare. Ena gången berättade han t. ex., huru de byggt sin stad på en hög klippa, från hvilken de misshandlade andra: huru de varnades, men huru de fortforo i sitt förvända sinne, och huru derefter klippan med stad och innevånare småningom nedsänktes i djupet[1]). En annan gång beskref han, huru i den stora helveteskroppen framtill under högra fotbladet voro berg, träsk och småstäder, och huru i dem vistades de, som litade på trons ensamt saliggörande magt. Några bland dem, berättade han, hade visserligen i lifvet uppfört sig väl; men nu hade ondskan fått magt öfver dem, och deras predikant var Rydelius[2]). — Paulus blef då liksom ofta af många ansedd som förnämsta upphofsmannen till läran om rättfärdiggörelse genom tron. Han och hans tillstånd i andra verlden beskrifvas sålunda: Paulus var *bland de sämsta apostlarna*[3]) *och oföränderligt egenkär, hvarför ock de*

[1]) *Diarium Spirituale.* N:o 4,926

[2]) S. st. N:o 4,653, 4,699. Rydelius hade under striden mot Tolstadius varit en bland de kraftigaste kämparna för tron och mot det upphöjande af gerningarnas värde, som stundom utmärkte den tidens pietister.

[3]) *Inter pessimos Apostolorum.*

andra apostlarna förkastade honom. Han ville blifva den förnämste och döma öfver Israels tolf slägter och ingick förbund derom med den onde ande, som i paradiset förledde Eva. Han tålde ej Petrus och sade denne ingenting förstå eller förmå. Pauli epistlar, tillade Swedenborg, *äro visserligen ganska väl skrifna, men också onda personer kunna skrifva vackert, och samma bref sakna helt och hållet korrespondens och betydelse och glömma det goda, som kommer af kärleken, och hålla sig blott till det sanna, som kommer af tron. Paulus hade i helvetet fått sin boning till venster; men emedan han der tillställde oro, flyttades han än djupare ned, der han slutligen förlorade medvetandet om, hvem han var*[1]). På andra ställen[2]), berättar Swedenborg sjelf, att han ofta, ja ett helt år igenom[3]) samtalat med Paulus äfven om orden i Rom. 3. 28. Huru dessa samtal kunnat hållas, sedan Paulus, som Swedenborg på annat ställe sagt, förlorat sitt sjelfmedvetande, detta är ej förklaradt. Mycket sträng var Swedenborg äfven mot Luther såsom trospredikant. Denne reformator, berättade han, *trodde icke sjelf på sin lära och förde olika språk inför folket och inför furstarna. I andra verlden uppträdde han på en hög klippa och bestraffade alla, som ej antogo hans lära om den saliggörande tron, och han förbannade apostelen Jakob och dennes epistel. Luther*, fortfor Swedenborg, *ville ensam tala och ensam tros; hans ansigte blef i andra verlden spetsigt framtill i likhet med en turturdufvas näbb; — han nedstörtades till den boning i helveteskroppens ljumske*[4]), *dit de egen-*

---

[1]) *Diarium Spirituale.* N:o 4,321—23, 4,412, 4,413, 4,824, 4,561, 4,562, 4,631.

[2]) *Tafel. Urkunden-Buch*, s. 355.

[3]) *Per integrum annum.*

[4]) I *Diar. Spirit.* n:o 6,042 säges dock, att han fått ett bättre rum, emedan han likväl stundom talat om gerningarnas vigt.

kära och trätgiriga komma, och der de ständigt gräla, slåss och sönderrifva hvarandras kläder; — han upplystes der om sitt misstag och ville rätta sig, men var för stolt att erkänna sitt fel, och hans förnuft omtöcknades ånyo, så att han återvände till sina förra meningar[1]*; — han och Kalvin drefvo så ifrigt på läran om rättfärdiggörelse ensamt genom tron, förnämligast i afsigt att derigenom så mycket mer skilja sig från katolikerna.* Luthers medhjelpare Melanchton hade, ehuru med åtskilliga inskränkningar, gillat Luthers lära om tron. Swedenborg såg honom nu i andra verlden sitta och skrifva i en bok, men dermed icke komma ur stället. Oupphörligen nedskref han orden: »*tron allena gör salig*»; men bokstäfverna försvunno genast, ty i andra lifvet kan ingen osanning bestå. Ehuru klädd i fårskinnspels[2], frös Melanchton beständigt[3]. Vidare beskref Swedenborg, hur trospredikanten Zinzendorf i andeverlden upptäckte sitt misstag, men ej förmådde rätta sig[4], och hur äfven Rydelius så förmörkades, att han hvarken ville eller fick stanna i himmelriket[5].

Swedenborg trodde sig i andeverlden få upplysningar äfven om sådana ting, som ej stodo i omedelbart sammanhang med hans nya lära. Dessa uppenbarelser angifva på märkvärdigt sätt, hvad han tänkte om flere både samtida och forntida personer, och äro stundom mycket stridande mot de åsigter, historien och allmänna tänkesättet vanligen antagit. Han tillerkände i andeverlden en tämligen lycklig lott åt kejsarinnan Elisabet i Ryss-

---

[1] *Diarium Spirituale.* N:o 5,103, 5,105, 5,912—15, 6,039, 6,042. Vol. 7, s. 13.

[2] I *Diar. Spirit.* 7. 10, säges *björnskinnspels.*

[3] På andra ställen förekomma om Luthers och Melanchtons tillstånd i andra verlden tämligen olika beskrifningar.

[4] *Diar. Spirit.* N:o 5,993—5, 6,043, m. fl.

[5] *Diar. Spirit.* N:o 4,700—4,707.

land och åt konungarna Ludvig den 14:de i Frankrike och Georg den 2:e i England. Öfver David och flere forntidens store män fällde han deremot stränga omdömen.

Samtidens svenskar visade i allmänhet mycken ovilja för Swedenborgs lära, och han likaledes mot dem tillbaka. *Svenskarna*, sade han, *ärọ bland de onda folken, och i Europa, näst italienare och ryssar, de sämsta. De förfalska både godheten och sanningen. Fordom tyglades de något af fruktan för konungamagten, men nu gifva de fullt lopp åt sina onda begärelser*[1]. Svenskarna i andra lifvet, tillägger han, bebo orter, liknande detta lifvets; de onda i hopbyggda städer, som svara mot Stockholm, Falun och Borås, de bättre i en som liknar Göteborg[2]. I andra verldens London finnes en samling af goda och rättrådiga menniskor, för hvilkas skull den stora staden skonades; en sådan samling fanns dock ej i Stockholm[3]; innevånarna i denna stad akta ej det, som rör himlen eller församlingen, utan springa kring gator och torg för att uppsnappa nyheter, och skratta åt allt[4]. I detta den andra verldens Stockholm fördes Swedenborg af englarna till Stora Nygatan, men alla, som der bodde, voro andligen döda, och derför funnos inga fönster utan blott tomma mörka hål på murarna, så att englarna ryste vid att der framgå; vid Lilla Nygatan bodde dock några andligen lefvande personer[5]; en del af detta Stockholm, nämligen ena sidan af Nygatan och en del af Mariatrakten på Södermalm blef ock af Gud alldeles förstörd och dess innevånare kastade

---

[1]) *Diarium Spirituale.* N:o 5,037, 5,043.
[2]) S. st. N:o 5,035, 5,036.
[3]) S. st. N:o 5,713.
[4]) S. st. N:o 5,721.
[5]) S. st. N:o 5,711.

till de boningar, dit de egentligen hörde[1]). En mängd svenskar sattes af Swedenborg bland de osaliga, och detta icke blott en Erland Broman, Fredrik Gyllenborg och deras likar, utan äfven många män af bättre rykte. Polhem t. ex. förklarades för en ateist, en materialist, hvilken i andra verlden satt i en mörk kammare på en hög af menniskoben[2]). Göran Nordberg, Karl den tolftes häfdatecknare, förklarades för en hycklare, som ej trodde, hvad han predikade, och derför omskapades till en grön orm[3]). Mot sina slägtingar Benzelierna var Swedenborg i allmänhet ganska sträng, och förklarade, att Erik Benzelius d. y. icke brydde sig om bibeln eller om kyrkan, utan blott om verldsliga ting och egen ära, hvarför han ock hörde till drakens samfund[4]). Swedenborg sade, att danska konungarna af oldenburgska huset hade det godt i andra verlden och förliktes med hvarandra, hvilket ej var händelsen med de svenska[5]). Konung Karl den elfte och hans drottning blefvo visserligen någorlunda mildt bedömda; men deremot förklarades, att Gustaf Vasa var i helvetet *vansinnig af herrsklystnad*[6]), och att Gustaf den andre Adolf varit *utsväfvande och lättfärdig och i andra verlden uppenbarade sig i de vexlande formerna af en liten gul hund, en katt, en räf, en orm, ett lejon*[7]) o. s. v. Strängast var dock Swedenborg mot Karl den tolfte, med hvilken han sysselsatte sig vida oftare och med ojemnförligt större förbittring än med någon

---

[1]) *Diarium Spiritule.* N:o 5,721.

[2]) S. st. N:o 4,722, 6,071.

[3]) S. st. N:o 4,811.

[4]) S. st. N:o 5,722. År 1734 har Swedenborg tillegnat samme Erik Benzelius ett bland sina vetenskapliga verk och det med starka uttryck af vördnad för hans *visdom och förtjenster* samt af tacksamhet för hans *välgerningar. White,* 1. 98.

[5]) *White.* 2. 508.

[6]) *Diar. Spirit.* N:o 6,034, 6,035.

[7]) S. st. N:o 3,119.

annan. Denne konung, påstod Swedenborg, var *vansinnig af krigslystnad, utvärtes artig och blygsam, men invärtes den högmodigaste bland alla, och ville blifva den förnämste bland djeflarne*[1]). *Han trodde ej på Gud, men förstod bättre än någon annan konsten att ljuga sanning och rättvisa*[2]); *han var den värste djefvulen*[3]); *han var den envisaste, den oböjligaste i denna verld och förstörde genom Görtz sitt fädernesland*[4]). Huru han för allt detta blef i andra verlden straffad, berättar Swedenborg på olika sätt. Ena gången heter det, att han *kastades långt bort vesterut och djupast ned, der hans hela varelse blef hård och benartad*[5]); en annan gång, att han *tillsammans med de obarmhertiga menniskor, som finna nöje i mord och blodbad samt äro högmodiga, blef instängd bland svin och villdjur*[6]); — en tredje gång, att *han plågades som i en eld, så att han skrek*[7]); en fjerde gång, att *onda andar förlamade och förstörde honom ända ut i finger- och tåspetsarna, så att han ej förmådde någonting, hvarefter han i en skog nedsänktes i en mörk håla, der han förlorade sitt förstånd och slutligen all förmåga, så att han ej mer mägtade tillställa sådant som förut*[8]); — en sjette gång, att *han blef så förstörd, att hos honom intet himmelskt lif återstod, och att han blef vansinnig*[9]); — en sjunde gång, att *han till straff för sin oböjliga envishet blef gift med en qvinna, som var än mer envis och oböjlig, och som var besatt af qvinnliga djeflar, mest andar efter holländskor, som i lifvet*

---

1) *Diarium Spirituale.* N:o 4,748—52.
2) S. st. N:o 4,748, 4,763—72, 4,884.
3) S. st. N:o 4,873, 4,892. *Pessimus ille diabolus.*
4) S. st. N:o 4,741.
5) S. st. N:o 6,028.
6) S. st. N:o 4,764, 4,857.
7) S. st. N:o 4,768.
8) S. st. N:o 4,900, 4,901.
9) S. st. N:o 5,011.

tyranniserat sina män. Karl hatade henne intill döden och försökte mörda henne, men hon lefde ändå. För att fullkomligt vinna sin afsigt, högg han då en knif in i hennes rygg och drog ut hjertat och söndertuggade det så, att fradgan stod honom kring munnen; men förgäfves. Hon lefde åter upp och var i sin envishet så mägtig, att hon slutligen tvingade honom till lydnad, till den skamligaste underdånighet[1]. Orsaken till Swedenborgs förbittring mot den af honom förut i vissa fall prisade Karl den tolfte[2]) torde böra sökas dels i den ovilja, som man vet, att fadern, biskop Svedberg, mot samma konung hyste; — dels i den harm, Swedenborg sjelf som mognad man kände vid minnet af det förfärliga sätt, hvarpå Karl och Görtz misshandlade Sverge: — måhända ock i Swedenborgs ovilja mot tro utan gerningar; följaktligen ock mot Karls dagliga böner och bibelläsning, under det han samtidigt afböjde en mängd fredsförslag, förstörde sitt eget folk, samt i fiendeland föreskref och sjelf utöfvade härjningar, i högsta grad både omenskliga och orättvisa.

Äfven om vetenskapliga ämnen trodde sig Swedenborg hafva genom andeskåderi erhållit vigtiga uppenbarelser. Märkvärdigast i sådant hänseende är, hvad han berättar om himlakropparna i och utom vårt planetsystem. Äfven på dem, sade han, finnas menniskor, men på ingen bland planeterna har Gud sjelf uppenbarat sig som menniska, utom på vår jord. Andarna efter de andra planeternas döda menniskor fördes, sade han, till vår jords andeverld. Vi minnas, huru han föreställde sig

---

[1]) *Diarium Spirituale.* N:o 4,745, 6,010. *Ut oscularetur spurca ejus inferiora.*

[2]) Swedenborgs Diarium Spirituale, hvarest dessa och flere likartade uppgifter om Karl den tolfte förekomma, trycktes 1840 —1845. År 1859 har man i *Sv. Akad. Handl.* 2. 31, 88 sagt, att Swedenborg hyste en »*oföränderlig beundran*» för Karl den tolfte.

också denna i form af en menniskokropp. *Till höger på dess fotblad*[1]), berättade han, *såg jag en stor sammanhängande flod, som bestod af de många tiotusentals andar, som från planeterna oupphörligt strömmade till vår jords andeverld.* Swedenborg begärde och fick tillåtelse att tala också med dessa varelser, och på sådant sätt erhöll han många så kallade upplysningar; t. ex. att menniskorna på dessa planeter dyrkade samma Gud, som vår jords menniskor, men icke på något annat sätt än ungefär som Abraham gjorde. De hade nämligen, med undantag af högst få, hittills ej vetat om, att han för vår jord uppenbarat sig som Kristus[2]). Orsaken, hvarför Gud lät sig födas på vår jord och icke på någon bland de andra himlakropparna, var, sade Swedenborg, den, att här kunde ordet upptecknas, tryckas och allmängöras för att derefter komma till hela jordens och till allas kännedom[3]). Äfven om de enskilda himlakropparna aflät Swedenborg många på nämnde sätt erhållna underrättelser. Vi hinna meddela endast några få bland dem; t. ex. Månens menniskor äro ej större, än våra sju års barn, men starkare. Emedan månen ej har någon luftkrets, tala dess innevånare genom rörelser icke af tungan utan af magen, och likväl är stämman så stark som ett åskdunder[4]). Menniskorna på planeten Mercurius äro spensligare än de på vår jord och sysselsätta sig blott med abstrakta föremål; t. ex. lagar och statsförfattningar m. m. samt föreställa det andliga minnet, och de fara vida omkring i hela verldsbyggnaden för att allting utforska. De uppenbara sig för

---

[1]) *Arcana Coelestia.* N:o 6,699. *Ad dextrum in plano plantæ pedis.*

[2]) S. st. N:o 6,700.

[3]) S. st. N:o 9,350—9,361.

[4]) *S. st.* N:o 9,233. *Diarium Spirituale.* N:o 3,241—45. Huru ljud, dunder, kunde uppkomma, då ingen luftkrets fanns, är ej förklaradt.

jordens andar i form, icke af menniskor, utan af kristalliska småklot[1]. — Menniskorna på planeten Venus äro jättar, så stora, att en bland vår jords menniskor icke räcker dem längre än till nafveln. Somliga äro onda och rofgiriga som vilddjur, andra fromma och menskligt sinnade. De förra lefva på den åt jorden, de sednare på den från jorden vända sidan. I andeverlden föreställa de minnet af jordiska ting[2]. — Menniskorna på planeten Mars äro de bästa i vårt planetsystem; öfre delen af deras ansigten är gul, den nedre svart, dock utan skägg. De motsvara trakten mellan stora och lilla hjernan i den himmelska stormenniskan; men i andra verlden bo deras andar till venster på stormenniskans bröst. De sökte tala till Swedenborg genom hans venstra tinning[3]. — På planeten Jupiter äro hästarna stora som kameler, menniskorna deremot mindre än på vår jord, och gå med tillhjelp af händerna samt tala genom rörelser med ögonen och anletsdragen. De äro i allmänhet fromma och milda och af tre olika slag, dels svarta, dels skinande andar och herrar, dels englar i den klaraste högblå, guldstickade drägt. De bo i låga trädhus och i tält, klädda med ljusblå bark, väggar och tak prydda med små stjernor. När hettan är stark, äta och bo de i tälten. Under sina måltider sitta de ej på stolar, bänkar, madrasser, ej heller på marken, hvilket de anse osnyggt, utan på fikonalöf, sådana som Adams och Evas[4]. — Menniskorna på planeten Saturnus äro fromma och öd-

[1] *Diarium Spirituale.* N:o 3,233—40, 3,255—65, 3,288. *Arcana Coelestia.* N:o 6,696, 6,807—17, 6,921—31, 7,060—79, 7,175.

[2] *Arcana Coelestia.* N:o 7,246—7,253.

[3] S. st. N:o 7,358—65, 7,475—7,487. Dervarande beskrifning öfver Mars upptager 11 sidor. Se ytterligare *Diar. Spirit.* N:o 1,539—50.

[4] *Arc. Coel.* N:o 7,799 etc. Dervarande beskrifning på Jupiter upptager 27 sidor. Se ytterligare *Diar. Spirit.* N:o 631—33, 1,640—61.

mjuka, och deras andar hafva i andra verlden fått sin plats vid stormenniskans knän[1]). Från planeterna Uranus och Neptunus, hvilkas tillvaro den tiden icke var känd, hade Swedenborg ej heller någon uppenbarelse att förtälja, utan uppgaf Saturnus hafva sin plats vid sista gränsen af vårt solsystem[2]).

Vårt planetsystem, berättar Swedenborg ytterligare, är från den öfriga stjernhimlen, från de andra planetsystemen skildt genom en tät, hvitaktig sky och genom en eldfärgad rök, som uppstiger ur ett stort svalg, vid hvilket andar hålla vakt. Det oaktadt fick Swedenborg, ledsagad af en engel, besöka dessa himlakroppar och ej mindre än fem serskilda deribland. Han har ock skrifvit[3]) och t. o. m. utgifvit en serskild afhandling om deras innevånare och om dessas seder och trosbekännelser, t. ex. huru till den första astralverlden var en väg af två timmar, till den andra af två dagar, till den fjerde af tio och till den femte af tolf timmar; huru den första hade ett eget och rysligt helvete; huru på den andra menniskorna spunno med sina tår; huru på den fjerde menniskorna voro förvirrade genom läran om tre personer i gudomen o. s. v. Men det redan meddelade torde vara nog för att gifva läsaren ett begrepp om arten af dessa hans uppenbarelser. De liksom korrespondensläran och berättelserna från andeverlden vittna om fyndighet och lärdom, men tillika om en otyglad och i dessa ämnen till vansinnig verksamhet uppjagad inbillningskraft, hvilken påtrugade honom sina alster såsom handgripliga verkligheter, och detta icke blott under hänryckningens feberaktiga öfverspänning, utan ock under hvardagslifvets mest

---

[1]) *Arcana Coelestia.* N:o 8,947, etc.

[2]) *Ad finem mundi nostri solaris,* eller *longissime a sole distat.* Se *Arc. Coel.* N:o 6,697. 9,104.

[3]) *Arc. Coel.* N:o 9,583, 9,790.

jemna och lugna sinnesstämning. Den hade i början varit hans och de vetenskapliga forskningarnas tjenarinna, och som sådan troligen bidragit till några hans då gjorda upptäkter och framkastade snilleblixtar. Tjenarinnan blef dock snart också älskarinna, och slutligen herrskarinna och tillika så sjelfständig, så sjelfsvåldig, att hon ej mera nöjdes med att vara biträde åt Swedenborg och vetenskaperna, utan företog sig att på egen hand och, som det tyckes, för eget nöje och efter ögonblickets ingifvelse framalstra och framtrolla sina bilder, alldeles obekymrad om, huruvida de öfverensstämde eller ej med sanningen, med rimligheten, eller ens med hvarandra. De ständiga motsägelserna[1]) och olika uppgifterna om en och samma sak ådagalägga ock, att dessa voro icke återspeglingar af någon en gång för alla gifven verklighet, ej heller beståndsdelar af något en gång för alla uppgjordt system, utan alster af en förvirrad hjernas och öfverretad inbillningskrafts rörelser än i en, än i en annan rigtning.

SWEDENBORGS SKRIFTER.

Sina läror och åsigter, så väl de vetenskapliga som uppenbarelserna, har Swedenborg framlaggt i en stor mängd arbeten. Utom riksdags-utlåtanden och andra smärre uppsatser, stiger antalet af hans tryckta skrifter till omkring sextio[2]); några bland dem upptagande flere band; t. ex. Uppenbarelsebokens korrespondenser åtta, Diarium Spirituale

---

[1]) Ur Swedenborgs skrifter kunna framletas många enskilda yttranden, som motsäga äfven de läror, hvilka han som hufvudsakliga drifvit. Som ett bjert exempel må anföras, att han vanligtvis antager mannen som representant för det goda och qvinnan för det sanna; men ofta alldeles tvärtom.

[2]) Med smärre uppsatser och handskrifter inräknade, har man uppgifvit antalet till omkring 200.

tio, Arcana Coelestia tretton. Om andeskåderi-litteraturens innehåll, språk och framställningssätt kan läsaren göra sig något begrepp genom de exempel, de upplysningar, vi meddelat. Vi vilja dock anföra några de mest framstående omdömen, som blifvit i detta hänseende från olika håll afgifna. Atterbom har, som berättadt är[1], berömt framställningssättet för reda, sammanhang och lättfattlighet och några swedenborgare hafva häruti instämt. Å andra sidan har Kant förklarat Swedenborgs stil vara *platt, förvirrad, svårbegriplig.* Utgifvaren[2] af Kellgrens arbeten säger, att *swedenborgska skrifterna förena den grammatikaliska oredan med den logiska, ordens mörker med meningarnas*[3]. Emerson säger ena gången, att Swedenborgs stil är *beundransvärd och fri från öfvermod och sjelfkärlek,* och kallar Swedenborg sjelf *den siste kyrkofadern, och det inom nyare tider förekommande största snillet inom tankens område;* — men på andra ställen, att Swedenborg är *obehagligt vis och oaktadt sina stora gåfvor förlamande och frånstötande; att hans uttryck sakna all poesi; att der finnes ingen rörelse, ingen musik, ingen humor i hans skrifter. Stundom,* tillägger Emerson, *tror jag, att han ej längre skall blifva läst. Han bär ständigt liksvepnad och med hans offerrök blandar sig en liklukt, som skall bortjaga ungdomen*[4]. White, en bland dem, som djupast studerat och i åtskilligt gillat Swedenborg, säger: *af qvickhet och humor finnes hos Swedenborg intet spår; hans stil är oredig, osammanhängande och full af omsägningar. Den mest ihärdiga läsare tröttnar och börjar snart gäspa och somna. — Der finnes intet*

---

[1]) Sid. 195.
[2]) Vare sig N. v. Rosenstein eller Kellgren sjelf.
[3]) Kellgrens skrifter tr. 1796. 2. 91—100.
[4]) *Emersons Works*, 1. 333, 334.

sammanhang i framställningen, och man kan börja och sluta läsningen än här, än der, alldeles som i en dag- eller ordbok[1]. Det är alldeles samma anklagelse, som vi nyligen anfört efter Kellgren eller Rosenstein. Den är grundad i de flesta fall; men icke alltid. I några skrifter, t. ex. den om äktenskaplig kärlek m. m. har Swedenborg tydligen sökt följa ett ordnadt system. Men i afseende på form svarar ej heller der uttryckets skönhet mot tankens. Swedenborg hade i alldeles öfversvämmande mått skaldens inbillningskraft, men icke i ringaste mått skaldens skönhetssinne, skaldens behof och förmåga att åt alstren af sin inbillningskraft, sin tanke gifva en motsvarande skön form. Han har i både tid och otid framhållit vigten och värdet af det *Goda* och det *Sanna;* men icke så af det *Sköna*, den tredje stjernan i det Orions-bälte, som omfattar de högsta föremålen för menniskoandens sträfvanden. Denna de två förras trillingssyster har han som tänkare icke begrundat, som skriftställare icke sökt, kanske till och med försmått; försmått af uteslutande kärlek till de två andra. Dock, om han egt verkligt skönhetssinne, skulle detta med oemotståndlig kraft hafva gjort sig gällande och med kärlek omfattat och omhuldat inbillningskraftens foster och dem i en skönare och fullkomligare gestalt pånyttfödt. Nu qvarstå de i sitt ofulländade, sitt ofullgångna skick. Hvad i Swedenborgs skrifter kan kallas *skönt*, är det icke omedelbart och i och för sig sjelft, utan blott medelbart och genom ett återsken från den moraliska och vetenskapliga

---

[1]) *White.* I. 176. Några hafva rörande andeskådare-böckerna trott, att Swedenborg med löpande penna nedskrifvit dem utan att gifva sig tid till deras granskning och putsande. Man har velat häri finna orsaken, hvarför han kunnat medhinna så mycket och tillika hvarför framställningen är så trög, torr och felaktig, ehuru hans ungdomsskrifter vittna om större skriftställareförmåga.

skönhet, som alltid utstrålar från det verkligt Goda, det verkligt Sanna.

Sina vidlyftiga skrifter om andeskåderiet m. m. sände Swedenborg omkring till lärda män och sällskaper, men de blefvo för det mesta mottagna med betydelsefull tystnad. Under sednare åren utarbetade han derför kortare sammandrag i hopp att få dessa mer lästa, men förgäfves. Hvarken innehåll eller framställning lyckades vinna något allmännare bifall. Mystikerna stöttes tillbaka af de rationalistiska dogmerna, rationalisterna af det ultra-mystiska andeskåderiet, alla af skrifternas långtrådighet, torrhet samt beständiga om- och motsägelser.

Att Swedenborgs skrifställleri, oaktadt ofvannämnde brister, erhållit så många beundrare, kommer af flere orsaker. De flesta, som detsamma beskrifvit, hafva icke gifvit sina läsare några prof af de tusentals orimligheter och vidunderligheter, som uppfylla hans Arcana Coelestia och Diarium Spirituale m. fl. Man har t. o. m. förtegat eller åtminstone lätt öfverhalkat tillvaron af ett sådant deras för hvarje sundt sinne stötande innehåll. — Ett annat skäl är att söka i ett annat sätt, hvarpå samma författare gått till väga; deri nämligen, att de nästan aldrig ur hans böcker meddelat ordagranna utdrag, hvilka skulle genom sin torra och tröglästa stil och sina många mot- och omsägelser tillbakastött de flesta läsare. I stället har man vanligtvis ur dem utplockat en mängd på spridda ställen förekommande snillrika och ädla tankar och af dem, och med biträde af bearbetarnes skriftställare-förmåga samt egna inskjutna bidrag, bildat några rätt vackra taflor. På dessa sätt hafva för Swedenborg blifvit vunna många sådana läsare, som ej haft tillfälle se och lära känna hans egna skrifter. — Huru Swedenborgs dels rationalism dels andeskåderi hafva båda, ehuru på olika vägar, skaffat honom anhängare, är nyss och

utförligen beskrifvet. Hvad likväl dertill och ojemnförligen mest bidragit, är den rena moral[1]), den varma menniskokärlek och den oskrymtade gudsfruktan, af hvilka hans författarskap är genomträngdt, så i sin helhet som i sina delar. Här och der bland de besynnerliga andeskåderierna finner man sunda och praktiska, ofta fina och skarpsinniga, anmärkningar och tillika uttryck af höga och rena tänkesätt och framför allt af en innerlig kärlek till det Goda och Sanna. Att i alla möjliga sak- och personförhållanden inlägga, t. o. m. intruga dessa två begrepp, derom bemödar han sig så ofta och ifrigt, att det vittnar visserligen å ena sidan om mycket enformig uppfattning, men å den andra tillika om mycket liflig kärlek. Varm och värmande är ock den ifver, med hvilken han ständigt sätter det Goda högre än det Sanna. *Ingen ande,* säger han, *vågar nalkas och fresta det Gudomligt Goda, men väl det Sanna, hvilket möjligtvis kan bedragas.* Denna åsigt är betecknande icke blott för Swedenborgs personliga tänkesätt utan ock för hans utveckling. Månne man ej i denna det godas uppskattande öfver det sanna, finner orsaken, hvarför han öfvergick från filosof till teosof, från vetenskapsman till religionsstiftare? — orsaken hvarför han satte ödeläggande krigare, t. ex. Karl den tolfte, djupt under de regenter, t. ex. Karl den elfte, som främjat sina undersåtares välfärd? — orsaken hvarför han så ofta och ifrigt omtalade och förordade de så kallade *nyttorna* (i likhet med vår tids utilitarism) och städse framhöll den för alla gemensamma pligten att verka till andras nytta och Guds ära? Menniskornas goda gerningar indelade han i klasser, ordnade efter bevekelsegrunderna. De, som härflutit från grundsats och pligt-

---

[1]) Att ett eller annat besynnerligt undantag finnes, är redan berättadt, sid. 204.

känsla, utgjorde den lägsta; de från kärlek till nästan den andra; de från kärlek till Gud den tredje och högsta klassen. Kärlek till Gud och nästan inskärptes såsom de enda rätt saliggörande pligterna, saliggörande också omedelbart samt i och för sig sjelfva genom den frid, den sällhet, de medföra. Utan tvifvel är det dessa öfver allt och tydligt framträdande känslor och tänkesätt, som bidragit till den vördnad och den kärlek, med hvilken Swedenborg blifvit af många omfattad. Utan tvifvel var det ock medvetandet om ädelheten i dessa tänkesätt, som hänförde honom sjelf och i förening med någon egenkärlek lät honom i sin lära se en gudomlig uppenbarelse. Fast öfvertygad om dess sanning, var han lika fast öfvertygad om dess blifvande seger, och att denna skulle vinnas genom Guds bistånd och sanningens egen kraft. Genom Guds bistånd! *När skall det Nya Jerusalem komma?* frågade anhängaren Beyer. *Herren,* svarade Swedenborg, *bereder nu en ny himmel. Jag ser dagligen 10—20,000 andar och englar nedstiga och ställa allt i ordning.* — Genom sanningens egen kraft! En lära, som syntes Swedenborg så sann, så skön, så välsignelserik, måste, trodde han, förr eller sednare sjelf göra sig gällande. Derför sträfvade han icke såsom den samtidige Zinzendorf med att sjelf resa omkring för att värfva anhängare och bilda församlingar, utan arbetade i stillhet och undergifvenhet på nya skrifter till fullkomnande af sin lära. Hans sista, vid åttiotvå års ålder och i nämnde afsigt författade bok benämndes *Den sanna kristliga trosläran.* Man skönjer der någon förändring i hans uppträdande. Förut tycktes han stundom velat framställa sig som en ny, nästan sjelfständig verldens frälsare. Här deremot antog den åldrige, af motgångar pröfvade mannen en ödmjukare ton, och gaf sig nu liksom under de sednare åren namn af Jesu Kristi tjenare

samt uttalade sina åsigter med mindre skärpa än förut och närmade sig i någon mån statskyrkans läror om treenigheten, om Kristi egenskap af Guds son, om trons oumbärlighet för rättfärdiggörelse o. s. v. Att det hela af hans lära och af hans uppenbarelser hvilade på gudomlig sanning, derom var han dock fortfarande orubbligen öfvertygad. Han berättade ock, att samma dag, den 19 Juni 1770, då han fullbordade nämnde bok, sammankallade Jesus i himlen sina apostlar och befallde dem gå ut och i andarnas verld predika detta evangelium. Från samma dag skulle ock den Nya Kyrkan anses fullt ordnad och räkna sin tillvaro. Den köld, hvarmed äfven dessa hans sednare skrifter mottogos, bar han med lugnet hos den man, som var å ena sidan likgilltig för egen ära, och å den andra orubbligt öfvertygad om de nya lärornas sanning och seger. Lika öfvertygad var han ock om deras magt att pånyttföda och förädla menskligheten. Ofta utbrast han derföre i varma och ödmjuka tacksägelser för Guds öfversvinneliga nåd att hafva utkorat honom, en så stor syndare, till en så härlig kallelse; — och likaså i förtjusning öfver den genom honom uppenbarade välsignelserika läran. När han afslutade en bland de sednare framställningarna deraf, *då*, skref han, *då syntes mig himlen från öster till vester full af sköna purpurrosor till förvåning för alla ur andeverlden närvarande vittnen.*

SWEDENBORGS PERSONLIGHET.

Emedan Swedenborgs skrifter väckt mycket uppseende, önskar något hvar känna författarens personlighet, lefnadsöden och tillika hans åsigter äfven i andra ämnen. Härom finnes likväl från ungdoms- och mannaåldern föga att ytterligare berätta. Han ådrog sig då för tiden ingen större riks-

än mindre verldshistorisk uppmärksamhet, och hade ej heller några förtroliga vänner, från hvilka man kunnat erhålla nödiga upplysningar. Ett och annat anmärkningsvärdt drag har dock kommit till efterverldens kännedom.

Under vistelsen i Polhems hus fattade den ungefär 29-årige Swedenborg liflig böjelse för dennes 14- eller 15-åriga dotter Emerentia och friade. Fadern gynnade förslaget och likaså Karl den tolfte. Mot sådana personers önskningar vågade den unga flickan icke svara *nej!* För att vara rigtigt säker på sin lycka, tog likväl Swedenborg faderns skriftliga löfte om dotterns hand, hvilken förbindelse äfven denna sednare måste sjelf underskrifva. Men hon sörjde öfver denna förbindelse så djupt, att lynne och helsa synbarligen ledo. När Swedenborg slutligen upptäckte förhållandet, frisade han henne från det gifna löftet, lemnade Polhems hus och lofvade med dyr ed att aldrig mer tänka på fruntimmer. Att han troget hållit detta löfte, har länge varit allmänligen antaget och tyckes öfverensstämma med hans lynne och öfriga lefnadsvanor. Det är ock bekant, att man gjort honom fördelaktiga äktenskapsförslag, men att han hvarje sådant afböjt.

Han berättar sjelf, att en Sara Hesselius önskade honom till make; men att han undandrog sig, och att hennes kärlek då förvandlades till dödligt, ja odödligt hat; *ty*, berättar han vidare, *hennes hämndfulla ande sökte efter döden drifva mig till sjelfmord, så snart jag fick se en knif.* Han skall ock hafva sagt, att hans rätta brud väntade honom i himmelen, och vore Fredrik Gyllenborgs enka, född Elisabet Stierncrona, hvilket aktningsvärda fruntimmer utgifvit en på sin tid mycket begagnad andaktsbok, kallad *Mariæ Bästa Del.* Sednare upptäckta källor och äfven några Swedenborgs egna be-

kännelser tyckas dock visa, att hans sedlighet ingalunda varit så fläckfri, som man hitintills antagit.

I sitt fäderneslands allmänna angelägenheter, serdeles de politiska och ekonomiska, har Swedenborg i yngre år deltagit med nit och skicklighet, och flere af honom utarbetade förslag och riksdagsbetänkanden hafva blifvit mycket lofordade. Han tyckes hafva tillhört än Hattarna än Mössorna. Troligt är, att han sökt undvika all partisk ensidighet.

I en punkt voro och förblefvo tänkesätten oföränderliga, och denna var hans ovilja mot envälde och kärlek till fria statsskick. Han hade i yngre år här hemma sett de ständigt växande olycksföljderna af Karl den tolftes envälde, och under utrikes resorna hört ständigt upprepade återljud af det hat mot despotism och den kärlek till frihet, som då för tiden hystes och blifvit med värma uttalade af många ansedda skriftställare, en Bayle, Locke m. fl. Det ena med det andra gjorde honom till en ifrig kämpe för sådana åsigter. *Fria folk* liknade han vid *örnar, svafvande i luften, ofria vid svanor simmande i en flod; fria vid hjortar i skogen, ofria vid rådjur, instängda i en park och tjenande furstar till förlustelse.* Vid ett annat tillfälle skref han: *orsaken till den välsignelse, Holland åtnjuter, tyckes vara dess fria styrelse, hvilken är Gudi mer behaglig än den oinskränkta monarkien. I republiker dyrkas ingen menniska, utan blott Gud. Med fri ande och upprätt hufvud förtro sig ock holländarne åt Gud. — Så är det ej i oinskränkta monarkier, hvarest menniskorna uppfostras till skrymteri och förställning.* Åt de utvaldaste inom »*den ädla engelska nationen*» tillade han ock i andeverlden en mycket hedrande plats; *ty,* sade han, *de äro i besittning af större förståndsljus, erhållet genom deras frihet i både tanke, tal och skrift.* Sådana omdömen uttalade Swedenborg öppet och ända fram på 1760-talet; — dem,

men aldrig några motsatta. Till och med under den oroliga riksdagen 1760 berömde han landets oskattbara frihet samt uppmanade svenskarna att omsorgsfullt densamma bevara, hvarjemnte han talade om de grufliga följder, som kunde befaras, ifall under återinfördt envälde folkets lif och egendom lemnades i en enda menniskas godtyckliga magt[1]. Han har ock uppgifvit, att innevånarne på de andra himlakropparna blifva styrda, icke af konungar eller regenter, utan af sällskap eller bolag.

Om Swedenborg under sednare delen af hans lefnad finnas flere utförliga beskrifningar. Enligt dem var hans personlighet ganska behaglig, växten medelstor och magerlaggd men stark[2], hufvudskålen välbildad, ansigtsfärgen något mörk, ansigtsuttrycket tankfullt men vänligt, ögonen blå, lifliga t. o. m. strålande, i synnerhet när han trodde sig tala med andar; — drägten i hvardagslag en nattrock, i sällskap en lång ljusblå eller gredelin sammetsrock, med manchetter, svarta taftsknäbyxor, silkesstrumpor och skor med stora guldspännen och dertill värja vid sidan och en guldknapp-sirad käpp i handen[3]. Han bebodde en sin egen gård n:o 43 vid Hornsgatan i Stockholm. I dithörande trädgård låg ett åttkantigt lusthus, i hvilket han gerna vistades, och der han arbetade på sina skrifter samt mottog många sina uppenbarelser. I dess spisel

---

[1]) Jfr ock *Vetensk. Akad. bibl.* Bergianska samlingen, 16 band. Swedenborg till Nordencrantz den 31 Jan. 1761, hvarest Swedenborg säger: *vår regeringsform och frihet äro mig kära.*

[2]) Det säges, att han på sena ålderdomen fått några nya tänder.

[3]) Enligt beskrifning från de sista åren bar han en mörkbrun gammalmodig rock och svarta sammetsbyxor. Sägnerna, att han icke låtit borsta sina kläder, och att han i sin bädd icke begagnat lakan utan fällar, sakna tillförlitlighet.

sprakade ständigt under höst-, vinter- och vårmånaderna en värmande brasa, men sängkammaren lemnades oeldad, äfven om vintern. Han kokade sjelf sitt kaffe, men det öfriga hushållsbestyret, liksom städningen, besörjdes af trädgårdsmästaren och dess hustru. De hade ej mycket att göra, ty Swedenborg var i allo en enkel och anspråkslös man och lefde mest af grönsaker, chokolade, mjölk, hveteskorpor och i synnerhet starkt kaffe. I sällskap kunde han ock dricka ett eller två glas vin. Stundom inverkade hans andeskåderi äfven på matordningen. *Under besök af himmelska englar,* berättade han, *smakar mig smör ganska väl; men under besök af blott andliga englar, tål jag icke smör utan äter så mycket mera mjölk*[1]). Se här ett annat likartadt drag! Han lät stundom inbära några kötträtter, hvilka dock vanligen fingo utbäras orörda. På tillfrågan om orsaken, sade han sig väntat besök af andar, och att dessa visserligen icke kunde äta köttet, men likväl tyckte om att inandas de väl lagade rätternas ånga. Sjelf intog han sällan någon qvällsvard, utan gick till sängs kl. 7 e. m. och steg ej upp förr än kl. 8 på morgonen. Dörrarna till hans rum stängdes icke; *de vaktas,* sade han, *af himmelska andar;* och ännu på sena ålderdomen medförde han under sina resor ingen betjent; *ty,* sade han, *jag omgifves alltid af vårdande englar.* Man ville ock påstå, att han under sjöresor blef af vind och väderlek på underbart sätt gynnad.

Till lynnet var Swedenborg förnöjsam och glad, utom, hette det, när han talat med onda eller olyckliga andar; ty derefter bar ansigtet spår af deltagande och sorg. Mot sin omgifning var han mild och öfverseende. Långt skild från envishet och småaktigt rätthafveri, undvek han tvi-

---

1) *White,* 2. 577.

ster och sökte aldrig genom personliga ansträngningar värfva anhängare Sjelf besökte han stundom Mähriska Brödraförsamlingens stundom statskyrkans gudstjenst, ehuru han i åtskilligt ogillade bådas lärosatser; *men*, sade han, *jag älskar alla menniskor, hvilken sekt de än må tillhöra, endast de äro goda.* Sjelf var han i hög grad samvetsgrann, ordhållig och välvillig. Att och af hvad orsak han åt kringstrykande tiggare sällan gaf någon allmosa, är redan berättadt. Åt andra personer deremot räckte han ofta en hjelpsam hand. Någon ärfd förmögenhet och en pensjon, af 1696 d. kpm., båda med omtanke och sparsamhet förvaltade, satte honom i stånd att gifva sådant understöd och att bekosta så väl tryckningen af de flesta sina arbeten, som de många utrikes resorna. Under sednare åren sysselsatte han sig visserligen förnämligast med teosofiska, men någon gång också med politiska ämnen; t. ex. under riksdagen 1760, då han afiät bland annat också ett betänkande om vexelkursen, hvilket blifvit af sednare tiders kännare mycket berömdt. Han, andeskådaren, var ej heller någon folkskygg ensling utan mottog både besök och bjudningar, äfven till stora fester t. o. m. på hofvet. Att få till sin sällskapskrets räkna en så beryktad man, det ville litet hvar, också till följe af hans angenäma personlighet. Swedenborg deltog nämligen i umgängeslifvet med lättheten och behaget af en städad sällskapsman. Han talade ej heller ogerna, och ehuru det gick något långsamt och högtidligt, lyssnade dock en hvar uppmärksamt till de väl laggda orden. I början berättade han ej sällan om sina uppenbarelser; men emedan man stundom dref gäck, om icke med honom sjelf, likväl med andeskåderierna, undvek han sedermera dylika ämnen och sysselsatte i stället sig och sällskapet med andra föremål. De, som tilläto sig närgångna begabberier,

blefvo med lyckliga svar afvisade. En hög herre, som ofta spelat tresett med då aflidne Erland Broman, vände sig i ett sällskap till Swedenborg och frågade: *nå, herr assessor! hvad gör nu presidenten Broman i andra verlden?* — *Jo!* svarade Swedenborg, *han och Satan sitta och blanda korten och vänta på er, min herre, för att få spela tresett.* — Å andra sidan kunde Swedenborg också vara artig och skämtsam. En hans umgängesvän hade en ung, vacker dotter, som ofta jollrande bad »farbror Swedenborg» låta henne få se en engel. Slutligen lofvade han att följande dag på bestämd timme uppfylla hennes önskan. Hon kom och ställdes då framför en nedfälld rullgardin, men med ryggen vänd mot densamma. *Nu,* sade Swedenborg, *nu skall du bakom detta täckelse få se en engel.* Derpå uppdrog han rullgardinen och lät flickan vända sig om, då hon rodnande fann sig stå framför en spegel.

SAMTIDENS OMDÖMEN ÖFVER SWEDENBORG.

Som berättadt är, sökte Swedenborg aldrig genom personligt ingripande utbreda sin lära, eller värfva anhängare; sådant skulle ske endast genom de utgifna skrifterna. Men dessa voro författade på latin och dessutom så vidlyftiga och tröglästa, att något hvar från dem afskräcktes. Också var det i början endast några få exemplar, som inkommo till Sverge, och de, som fingo del af dem, blott ett ringa antal vetenskapsidkare. De bland dessa herrar, som vid den tiden hade högsta ordet i de lärdas verld, voro uppfostrade i åsigter, mycket ogynnsamma mot allt andeskåderi; så Lovisa Ulrika och hennes vänner med deras af Voltaires skola förestafvade åsigter; så vetenskapsmännen Dalin, Ihre, Klingenstierna, Lagerbring, Linné och Rosenstein, alla enligt Lockes system eller egna

anlag vanda vid att grunda sina läror på bestämda erfarenhetsrön och följdrigtiga slutsatser. Att dessa kretsar skulle medlidsamt, ofta med förakt blicka ned på Swedenborgs andelära, säger sig sjelft. Något dylikt var väl ock händelsen med statskyrkans utmärktare ledare, en Troilius, Celsius m. fl., hvilka dessutom måste från sin ståndpunkt ogilla hans rationalistiska tolkningar af treenighets- och försoningsläran m. m. I likhet med sina företrädare sökte ock sistnämnde herrar och deras medbröder att åt svenska kyrkan bibehålla den plats, hon öfver alla trängre parti-åsigter intagit, hvarför de ock tillbakavisade hvarje ensidighet, såväl Rutströms herrnhutiska uppskattning af tron, som Swedenborgs rationalistiska af gerningarna. Någon anklagelse för kätteri kom likväl icke på länge mot den sednare i fråga. Man tyckte, att hans lära med dess andeskåderi tillräckligt vederlade sig sjelf, och man visste, att den var af blott få känd, af än färre antagen. Troligtvis har man ej heller haft hjerta att angripa den i öfrigt både älsk- och aktningsvärda mannen, hvilken dessutom sjelf i det längsta förhöll sig stilla och fredsamt. I allmänhet betraktades han såsom en visserligen välmenande och lärd man, men tillika såsom den der i vissa fall led af obotlig sinnesrubbning, och att det följaktligen icke lönade mödan att om dylika ämnen med honom tvista. *Jag har*, skref Tessin, *både sund tro och sundt förnuft, hvaraf man kan ana mitt omdöme öfver mannen*[1]). Rationalisten Höpken beundrade snillet, kunskaperna och dygderna samt åtskilligt i sjelfva religionsläran, *hvilken*, sade han, *mer än någon annan bekännelse bör skapa rättskaffens och idoga menniskor;* men han

[1]) Se *Tessin och Tessiniana*, s. 358. Swedenborg har dock sjelf sagt, att Tessin var öfvertygad om sanningen af Swedenborgs uppgifter; men vid afgifvandet af detta intyg var Swedenborg öfver 80 år gammal.

betraktade andeskåderierna som galenskaper och bad Swedenborg *icke utspäda sin lära med dylika tillägg, hvilka blott retade till gyckel.* Denne förklarade dock, *att han icke hade tillstånd att förtiga sina uppenbarelser, och att han derför måste sätta sig öfver hopens dåraktiga omdömen,* o. s. v. I sjelfva verket hade Swedenborg inom Sverge väl några personliga vänner men egentliga och uppenbara anhängare af sin lära endast ett mindre antal, och dessa först nära slutet af sin bana.

Under besök i Göteborg hade han nämligen gjort bekantskap med två dervarande lektorer, Beijer och Rosén[1]), och i dem funnit eller vunnit varma vänner af sin lära. Omkring 1768 hade t. o. m. ett swedenborgiskt sällskap blifvit i nämnda stad bildadt. De två lektorerna började äfven meddela åtskilliga det Nya Jerusalems satser åt sina lärjungar och utgåfvo en eller annan uppsats, i hvilken dylika åsigter spårades. Emedan nu flere bland dessa voro stridande mot rikets antagna trosbekännelse, hvilken rätteligen borde i skolorna meddelas, väckte detta oro hos de bekännelsetrogna i landet och i synnerhet hos statskyrkans ledare. Biskop Lamberg och några medlemmar i konsistorium sökte likväl i början nedtysta målet och undvika en förargelseväckande rättegång. Men domprosten Ekebom jemnte några andra ville med allvar gripa saken an och blefvo dertill uppmanade vid ett då hållet prestmöte. Konsistorium anställde följaktligen förhör med nämnde två herrar. Dessa trodde verkligen på Swedenborgs icke blott reli-

[1]) Broder till de förut omtalade Nils Rosén v. Rosenstein och till Gabriel Rosén m. fl. — Denne Johan Rosén hade enligt Gjörwell tillförene varit en anakreontisk sångare; och föll sedan *från poetiska till teologiska visjoner, från förgängliga supvisor till apokalyptiska vällust[er]. Vetensk. Akad. bibl.* Bergianska saml. 16 bandet, Gjörwell till Björnståhl d. 16 Nov. 1773 och d:o till Munck d. 8 Dec. 1769.

gionslära utan ock uppenbarelser, men ville till en början icke gifva bestämda svar derom, hvarken erkännande eller förnekande. Emellertid hade också många lekmän blifvit oroliga vid försöken att göra Göteborgs gymnasister till swedenborgare, och missnöjet ökades än mer genom följande uppträde. Lektor Beijers hustru, som vid denna tid afled, hade på dödsbädden klandrat Swedenborgs åsigter och från desamma afrådt sina anhöriga. Berättelsen härom kom ut i staden och ökade allmänhetens misstro och ovilja mot den nya läran. För att motarbeta sådana tänkesätt läto då swedenborgarne med Beijers bifall trycka och utdela ett af Swedenborg sjelf till Beijer skrifvet bref, dateradt Stockholm d. 30 Okt. 1769. Swedenborg förklarade deri, att, *hvad Beijers hustru på dödsbädden sagt, det hade blifvit henne intaladt af tvänne prester, hvilka satt henne i gemenskap med den andra verlden, och att de andar, hvilka då genom henne talade, tillhörde den stora drakens sällskap, som blifvit nedstörtadt från himlen. Eder hustrus ande,* tillade Swedenborg, *var i går hos mig och berättade, hvad hon tänkt och hvad hon talat med eder och med de förledande presterna. Om jag vore hos eder, skulle jag kunna meddela åtskilligt, men att skrifva derom är mig ej tillåtet.* Beijer frågade då, *hvilka de två förledande presterna voro?* Swedenborg svarade, *att fru Beijers ande icke uppgifvit deras namn.* Först anförda bref, genom hvars offentliggörande swedenborgarne inbillade sig vinna allmänheten, uppretade tvärtom än mer sinnena, och det hände, att när Beijer på gymnasium framställde några swedenborgska satser, blefvo dessa af hans lärjungar mottagna med hvisslingar och stampning[1]). En person, som kallade sig Veridi-

---

[1]) På tillställning af assessor Aurell och domprosten Ekebom, säger en försvarare af Swedenborg.

cus, skref till publicisten Gjörwell följande uppmaning. *Hur illa, att sådana fantaster och stollar få vara vår ungdoms lärare och hos det uppväxande slägtet inplanta swedenborgska galenskaper! Ack! herr assessor! kläm efter*[1]) *det dåraktiga packet*[2])! Gjörwell hyllade Zinzendorf och ogillade följaktligen Swedenborg; men undvek enligt sin vana all häftigare polemik och förklarade blott, att han icke förstod, icke mägtade bedöma den Nya Kyrkans bekännelse[3]). Något mera behöfdes knappt; ty till följe af nämnde bref och uppträden blefvo swedenborgska åsigterna och besynnerligheten af deras innehåll numera också för den stora allmänheten bekanta, och med den följd, att något hvar bad Gud bevara Sverges ungdom från dylika läror. Rättegången fortsattes mot Beijer och Rosén. Dessa vidkändes nu sina tänkesätt. Målet blef följaktligen hänvisadt till verldslig och slutligen till högsta domstol. Men regeringen önskade undvika häftigare åtgerder. Flere personer och deribland biskoparna Benzelstierna och Mennander misstänktes inom sig hylla några Swedenborgs rationalistiska åsigter, och detta tyckes hafva varit händelsen också med åtskilliga andra högt uppsatta män. Sista utslaget blef, att Beijer och Rosén fingo behålla sina lektorsbefattningar dock utan att hädanefter få meddela undervisning i religiösa ämnen. Dessa förhör och denna förändring voro de enda åtgerder, som mot nämnde herrar vidtogos. Swedenborg har dock tillåtit sig säga, att de blefvo

---

[1]) Genom tidningsarticklar.

[2]) *Kongl. Bibl.* Gjörwells brefvexling, Veridicus till Gjörwell d. 15 Mars 1769. Detta bref innehåller ofvanstående berättelse om Beijers hustru samt tillika ett tryckt exemplar af Swedenborgs anförda, till Beijer aflåtna skrifvelse.

[3]) I enskilda bref förvånade han sig öfver dessa Göteborgs lektorers galenskap, och öfver Swedenborgs bref till Beijer m. m. (*Vetensk. Akad bibl.* Bergianska saml.)

föremål för de *grymmaste förföljelser*, och hans anhängare hafva upprepat likartade beskyllningar, beledsagade af bittra anfall mot statskyrkans ledare. Det var dock swedenborgianarne sjelfva, som föranledde striden genom sin åt gymnasisterna meddelade undervisning, hvarigenom statskyrkan tvingades gripa saken an. Det var också först nu, som Swedenborgs skrifter förbjödos till införsel. En och annan ifrare säges hafva talat om hans instängande på dårhuset, ett förslag, hvilket, om det någon gång blifvit på allvar väckt, genast öfvergafs. Sjelf har han förklarat, att denna religionsrättegång *var den vigtigaste som på 1700 år förekommit*[1]).

Nu beskrifna göteborgska uppträde var det märkligaste, nästan det enda inom Sverge då för tiden förekommande bevis om något lifligare deltagande för Swedenborgs åsigter. År 1770 ansåg han sjelf sin lära hafva blott omkring 50 anhängare i denna och lika många i andeverlden.

I utlandet gjorde under hans lifstid den nya läran lika liten lycka. Lavater och Jung Stilling jemnte några skriftställare med benägenhet för det mystiska, det underbara, gillade åtskilligt i hans åsigter, och några trodde t. o. m. på hans andeskåderi, hans himmelska sändning. De flesta betraktade dock saken med helt andra ögon. Herder ansåg Swedenborgs syner hvila på sjelfbedrägerier och vara bilder, tagna ur hans egna tankars trolllanterna. Ernesti liknade Arcana Coelestia i tillförlitlighet vid Nils Klims underjordiska resa. Wieland kallade Swedenborg en förryckt andlig Don Quixote. Klopstock blef, oaktadt sin vedervilja

---

[1]) *Vetensk. Akad. Bibl.* Bergianska saml. **14**. 803. Swedenborgs skrift till de svenska högskolorna i Maj 1770.

mot andeskåderiet, en gång öfvertalad att besöka Swedenborg; men när denne började berätta, hur han väntade besök af den aflidna danska drottningens ande, mägtade Klopstock ej längre styra sin ovilja. *Jag finner*, afbröt han, *att jag bör genast förfoga mig bort, på det herr Swedenborg ej må för min skull förlora ett enda ögonblick af så angenämt sällskap*, hvarpå han lemnade rummet. Kant tvekade i början om det sätt, hvarpå den besynnerlige andeskådaren borde bedömmas, och anmärkte, att denne hade liksom genom ingifvelse upptäckt vetenskapliga förhållanden, hvilka Kant endast genom många och långa undersökningar kunnat utreda. Men efter närmare granskning slutade Kant med att förklara andeskådaren Swedenborg för en *erkefantast*, en *hjernlös grubblare*[1]) och hans skrifter för galenskaper. *Jag är trött*, tillade han, *vid att sysselsätta mig med denna den befängdaste svärmares hjernspöken, och jag blyges öfver att hafva försökt i dem uppleta något förnuft*[2]). Konung Fredrik den 2:e i Preussen an-

---

[1]) *Hirnloser Vernünftler.*

[2]) *Träume eines Geistersehers*, en af Kant serskildt mot Swedenborg 1766 utgifven skrift. Några Swedenborgs anhängare hafva sagt, att Kant sedermera ändrat åsigt och i ett 1768 skrifvet bref yttrat fördelaktigare omdömen. Men i *Pertys* Mystische Erscheinungen, tr. 1861, s. 640 ådagalägges, att dateringen af sistnämnda bref blifvit orätt uppgifven, och att det varit skrifvet före 1764 och troligen 1763, d. v. s. under den tid, då Kant ännu icke stadgat sitt omdöme. — År 1858 utkom i Sverge en skrift, kallad *Emanuel Swedenborgs tankar och syner i andeliga ämnen.* Sid. 8 derstädes säger sig bokens författare meddela en af Kant lemnad *kort öfversigt af andan i Swedenborgs lära.* Denna öfversigt säges hemtad ur ofvannämnde skrift, *Träume eines Geistersehers* m. m. och anför ur den samma ett berömmande omdöme, men förbigår med tystnad de förkastelsedomar, Kant öfver det hela af swedenborgianismen uttalat, och af hvilka vi här ofvan framlaggt en del. På detta sätt kan ju allmänheten medelst nämnde bok lockas till den föreställningen, att Kant har i nämnde skrift gillat swedenborgianismen, ehuru han tvärtom densamma med de skarpaste ord ogillat?

såg som ett bevis på svenskarnas kortsynthet och oförstånd, att några bland dem kunde tro på Swedenborg, *denne galning, som inbillar sig kunna framkalla och rådfråga aflidna personers andar.* I sådan mer eller mindre sträng anda utföllo i främmande land samtidens flesta omdömen öfver Swedenborg och hans andeskådare-skrifter; detta allt redan då, och ehuru man ännu icke kände hans Diarium Spirituale, hvilket innehåller de vildaste inbillningsfostren.

SWEDENBORGS DÖD.

Under så ringa utsigter för den s. k. Nya Kyrkans framgång nalkades Swedenborg slutet af sin långa och besynnerliga bana. Han hade tillförene uttryckligen önskat få i Sverge fullända sina skrifter och sluta sina dagar. En och annan hade väl påmint om svenskarnas national-tillgifvenhet för lutherska bekännelsen, och att detta tänkesätt kunde möjligtvis ådraga honom anklagelse för kätteri. Men Swedenborg svarade, att han i andeverlden fått säker underrättelse om, att i Sverge skulle ingen sådan förföljelse anställas, och att han der skulle få i frid samlas till sina fäder. I båda fallen inträffade dock motsatsen. Rättegång mot hans anhängare i Göteborg öppnades, och förbud mot hans skrifter utfärdades. Redan dessa oväntade motgångar måste i viss mån göra honom vistelsen i Sverige mindre behaglig. Offentliggörandet af brefvet om Beijers hustru och hennes andeuppenbarelser spridde dessutom till den stora allmänheten kännedomen om besynnerligheterna, orimligheterna af hans andeskåderi och härigenom blef hans personliga anseende också inom dessa kretsar mycket nedsatt. Ehuru nu 82 år gammal, beslöt han ock att åtminstone för en tid lemna fäderneslandet. År 1770 reste han till Holland och utgaf

der sitt sista verk. Detta var färdigtryckt redan i Augusti 1771. Han återvände likväl icke derefter till Sverge, utan for till London och stannade der. Men ej heller i England väckte han något uppseende. Det tyckes ock, som han sjelf icke önskat vidsträcktare umgänge, utan tyst och undergifven dragit sig som snäckan tillbaka inom sitt trånga skal. Det berättas nämligen, huru han tillbragt sina dagar för det mesta i ensamhet, och alltid i arbete och betraktelser, och att utom egna skrifter var bibeln den enda bok, som fanns i rummet. Värden, en perukmakare, trodde, att den gudfruktige gubbens närvaro nedkallade Guds välsignelse öfver huset och dess egare.

Julaftonen 1771 rördes Swedenborg af slag och fick ej mer några andeuppenbarelser, hvaröfver han ej litet oroades. Svenska legations-predikanten Ferelius tillkallades[1]). Denne liksom några andra hade misstänkt, att Swedenborg måhända uppdiktat sina uppenbarelser för att derigenom vinna ryktbarhet. I den Guds namn, inför hvilken Swedenborg snart skulle framträda, uppmanade honom fördenskull Ferelius att i så fall nu bekänna sanna förhållandet och återkalla sina läror. Men då satte sig den halft förlamade mannen upp i sängen, lade friska handen på bröstet och sade högtidligt: *så sannt ni ser mig framför eder, så sannt är ock allt, hvad jag skrifvit, och ni skall sjelf en gång i evigheten få bekräftelse derpå.* Ferelius frågade, om han ville begå nattvarden? Swedenborg svarade: *jag behöfver det ej, ty jag är redan medlem af andra verlden. Men ni menar väl, och för att visa sambandet mellan himlen och jorden vill jag med glädje anamma sakramentet,* hvilket han ock

---

[1]) En annan på stället varande svensk prest, Mathesius, hade påstått Swedenborg vara sinnesrubbad, hvarför denne sednare icke ville honom tillkalla.

under djup andakt gjorde och skänkte derpå Ferelius ett exemplar af Arcana Coelestia. Efter några veckor återfick han krafter och andesyner, men båda delarna endast i ringa mått och för kort tid. Snart lades han åter på sjukbädden. Man har sedermera utspridt det rykte, att han nu och vid dödens annalkande återkallat sina skrifter och uppenbarelser; men vid närmare undersökning befinnes uppgiften ogrundad. Han vidhöll sin lära orubbligt, ehuru hon var af verlden föraktad och han sjelf af verlden öfvergifven. Under de två sista dagarna sågs vid hans dödsbädd ingen vän, ingen trosanhängare, utan blott värdinnan och sjuksköterskan. Likväl yttrade han ingen misströstan, intet missnöje, utan gick stilla och lugnt sin förvandling till mötes, och tacksamhet och välsignelse voro de sista ord, som hördes från de bleknade läpparna. Han dog d. 29 Mars 1772 och blef begrafven i lutherska kyrkan i London. Först 1857 eller 85 år efter dödsfallet restes öfver honom en minnessten, och då icke af någon svensk, utan af en beundrande engelsman.

Swedenborgs död väckte för tillfället icke något större uppseende. Englands då för tiden utmärktaste lärde, en Burke, Hume, Johnson m. fl. fäste hvarken egen eller allmänhetens uppmärksamhet vid den ovanlige mannens bortgång. Denna händelse blef icke ens af svenska sändebudet i London till Stockholm inberättad. När dödsbudet ändtligen ditkom väcktes för ögonblicket en viss nyfiken uppmärksamhet. I en tidning lästes ett sorgeqväde, och en hans vän höll i Vetenskaps-Akademien ett minnestal, men något mera djupt eller allmänt deltagande spordes ej.

Swedenborg var likväl genom sina egenskaper, sina förtjenster och ej minst genom sina förvillelser en företeelse, så storartad och märkvärdig, att den omöjligen kunde i längden förbises och glöm-

mas. Såsom det egnade en andevandrare, har han ock efter sin död, utöfvat stort inflytande; andevålnaden, swedenborgianismen, långt mer än andeskådaren, Swedenborg. Hvad som dervid mest tilldrog sig både vetenskapsmännens och allmänhetens uppmärksamhet voro naturligtvis de så kallade uppenbarelserna. Egendomligt är att se de olika sätt, på hvilka man sökt besvara den fråga, som oafvisligen påtränger sig en hvar; den nämligen

HVAD VAR EGENTLIGEN SWEDENBORGS ANDESKÅDERI?

Var det *bedrägeri?* Voro väl dessa syner, dessa s. k. uppenbarelser blotta dikter, uppfunna och utspridda för att derigenom väcka uppseende och vinna anhängare? Endast några få hafva hyst en sådan misstanke. Den är ock i sig sjelf så orimlig och mot Swedenborgs karakter så uppenbart stridande, att den måste genast och bestämdt förkastas.

Var det då *vanligt sömngångeri*, naturlig somnambulism? Men han har aldrig varit, hvad man menar med sömngångare; aldrig som sådan hållit tal eller vandrat omkring. Brytningstidens företeelser voro drömmar, icke sömngångerier; och under det sista tidskiftet hade han sina andesyner, höll sina andesamtal och anställde sina andevandringar i fullt vakande och medvetet tillstånd.

Var det då en *animal-magnetisk somnambulism, clairvoyance*, som det kallas. Men äfven en sådan klarskådare erhåller sina s. k. uppenbarelser under en slags sömn eller dvala och vet efter uppvaknandet sällan eller blott oredigt, hvad han sagt eller gjort. Intetdera var händelsen med Swedenborg. Han hade, som nämndt är, sina syner vid fullt vakande och medvetet tillstånd och mindes dem så väl, att han deras innehåll utförligen antecknat.

Var det då *öfvernaturliga verkligheter, uppenbarelser*, af Gud ingifna eller åtminstone medgifna?

Denna åsigt har blifvit på fullt allvar uttalad af många personer, hvilka med obegränsad tillit omfattat hvarje Swedenborgs ord, hvarje del af hans lära, äfven den om andeskåderiet. Men ett stort antal vetenskapsmän trodde icke och tro ej heller nu på ens möjligheten af sådana hans uppenbarelser och således än mindre på deras verklighet. Äfven många bland dem, som tro på möjligheten, måste likväl i detta fall tvifla på verkligheten. Uppgifter, som strida mot bevisade sakförhållanden; t. ex. den, att Saturnus är yttersta himlakroppen i vårt planet-system; — uppgifter, som strida mot rättvisa och billighet; t. ex. de hårda omdömena öfver Paulus och Luther, Gustaf Wasa, Gustaf 2:dre Adolf m. fl; — uppgifter, som strida mot hvarandra inbördes; t. ex. de olika sätten för Karl den tolftes bestraffning och de olika korrespondens-tolkningarna af orden *Berg*, *Kamel* m. fl.; — uppgifter, som strida mot all rimlighet, allt sundt förnuft — och hvilken massa sådana förefinnes ej! — personer, som eljest tro på möjligheten af gudomlig uppenbarelse, kunna dock svårligen föreställa sig, att sådana uppgifter kommit från den himmelska magt, hvilken de dyrka som allvetande och allvis, som kärleksfull och rättfärdig. Ju högre begrepp de hysa om Gud, desto bestämdare måste de, och det af rent religiösa skäl, tillbakavisa den tanken, att dylika uppenbarelser blifvit af honom ingifna.

Var det då *naturliga verkligheter*, grundade på och öfverensstämmande med gifna och regelbundna, men hittills och äfven för Swedenborg okända naturkrafter och lagar? Några sednare tiders författare hafva trott sig möjligen kunna i en framtid med tillhjelp af animal-magnetismen eller spiritismen eller andra likartade företeelser och läror vetenskapligt förklara möjligheten och bevisa verkligheten af åtskilliga uppträden, som likna swedenborgska fenomenerna, och de tro sig kunna i

allmänhet bevisa, att mycket, som man hittills kallat uppenbarelser ur en från sinnligheten skild andeverld, äro uppenbarelser och verkningar af mägtiga ehuru hittills okända naturkrafter och af dessas verkliga ehuru hittills okända förbindelser med nämnde andeverld. Att bestämma gränsorna för mennisko-andens förmåga och verksamhet är visserligen svårt; och än svårare att förneka den möjliga tillvaron af mägtiga ännu okända, icke ens anade, krafter. Planeternas rörelser kunde länge ej förklaras annorlunda än som fortfarande verkningar af en omedelbart ingripande öfvernaturlig magt; till dess Newton vetenskapligt ådagalade, att de ledas af en förut till sådana sina verkningar okänd naturkraft, gravitationen. Personer finnas, som tro, att på samma sätt torde ock några till utseendet besynnerliga swedenborgska uppträden kunna erhålla en naturlig förklaring. Men andarnas besök hos honom och hans i andeverlden och på de andra verldskropparna; dessa och flere dylika tilldragelser hafva de flesta vetenskapsmän hittills ansett vara icke blott oförklarliga utan rent af omöjliga. Äfven de, som i allmänhet tro på möjligheten, måste likväl betvifla verkligheten af de många swedenborgska uppgifter, hvilka genom osammanhang, motsägelser och osanningar m. m.[1]) uppenbart strida mot tankens och förnuftets lagar, och mot hvad man vet vara oemotsäglig sanning. Ju högre begrepp forskaren hyser om vetenskapen och om dess värde och fordringar, desto mer måste han, och det just af rent vetenskapliga skäl, tillbakavisa tron på verkligheten af dylika företeelser, således ock hvarje tanke på deras vetenskapliga förklaring.

Var det då blott *hallucinationer*, såsom läkarekonsten benämner företeelsen; foster af Swedenborgs

---

[1]) Se sid. 241.

öfverretade inbillningskraft? Många tusen exempel visa, huru genom feber eller brännvins-yrsel eller åtskilliga slag af vansinne, hjernans verksamhet stundom störes och förvirras ända derhän, att den angripne personen fullt och fast tror sig i verkligheten se varelser och höra ljud, hvilka dock endast äro alster af hans egen sjuka hjerna och onaturligt uppretade inbillningskraft. Många hafva trott, att Swedenborgs andesyner voro följder af en sådan sinnesrubbning; hos honom dock förorsakad, måhända till någon del af medfödda ehuru först längre fram utvecklade anlag, men förnämligast af omåttlig själsansträngning och otyglad inbillningskraft. Men också denna förklaring har sina svårigheter. Det är väl sannt, historien visar med flere exempel, huru vetenskapsmän, fastän utmärkta genom lärdom och skarpsinne, det oaktadt hafva omfattat högst besynnerliga åsigter. Vi minnas Cartesii hvirflar, Newtons förklaring öfver Uppenbarelseboken och Rudbecks Atlantica m. fl. Läkarekonstens erfarenhet visar ock ganska många exempel på de besynnerligaste monomanier; — exempel på fullkomlig galenskap i en punkt, förenad med det mest sansade och förnuftiga uppförande i alla öfriga. Men att, såsom hos Swedenborg, dessa två så olika, så motsatta själsverksamheter varit hvar för sig så starkt utbildade, och i synnerhet att de under nära 27 år oafbrutet fortgått bredvid hvarandra och utan att i minsta grad störa hvarandra; — i sanning, ett sådant uppträde torde verldshistorien knappt kunna uppvisa. Och likväl är ofvannämnda förklaring den enda i någon mån sannolika, vetenskapen haft att uppgifva, och tillika den, hvilken af de flesta blifvit antagen.

Men å andra sidan har den, såsom varande allt för naturlig och enkel blifvit förkastad af en stor skara menniskor, hvilka genom varm känsla,

liflig inbillningskraft och personliga anlag känt sig dragna till Swedenborg och till hans åsigter, och till och med antagit hans lära vara sann och af gudomligt ursprung. De hafva fördenskull sökt densamma försvara och utbreda, och deras verksamhet härutinnan och dess följder skola här nedan i korthet framställas.

SWEDENBORGIANISMENS ÖDEN.

Vid Swedenborgs frånfälle var hans lära af de flesta förbisedd till och med föraktad. Den lyckades dock sedermera och det snart nog vinna många anhängare, serdeles i England och Nordamerika. Detta var väl icke händelsen i vårt fädernesland. Likväl har den äfven hos oss föranledt några ganska vigtiga uppträden. Kampen mot densamma har nämligen bidragit till framkallande af två för vårt folk minnesvärda och ärorika strider, utkämpade, som berättadt är, den första under Kellgrens, den andra under Tegnérs fana. Samma lära tyckes dock ännu i dag vilja omigen göra sig gällande. Derföre och medan läsaren har dess innehåll i friskt minne, vilja vi meddela en kort öfversigt af hennes hitintills genomgångna öden.

Under tiden närmast efter Swedenborgs död blefvo i så väl Sverge som andra länder han och hans skrifter sällan omtalade och vanligtvis blott med uttryck af förakt, medömkan eller åtlöje. Hans vetenskapliga förtjenster hade för det mesta blifvit genom andeskåderierna undanskymda och glömda. Och andeskåderierna sjelfva blefvo allt fortfarande föraktade och begabbade af dåtidens rationalistiska i många fall materialistiska tänkesätt. Men bredvid denna tidsanda fortgick en annan, kommande från den sida i menniskonaturen, som söker höja

sig öfver den blott sinnliga samt underhålla närmare förbindelse med en högre verld. Detta tänkesätt ogillade ofvannämnde materialism och längtade efter ett nytt uppslag i mennisko-andens utveckling. Ett sådant kom äfven; men till en början af ganska eget slag. På 1760-talet gjorde Mesmer sin stora upptäkt af den naturkraft, som är bekant under namn af *animal magnetism*. Dess då och icke ens ännu till vetenskaplig klarhet bragta företeelser blefvo af många dåtidens vetenskapsmän förkastade såsom tomma inbillningsfoster, stundom såsom bedrägeri. Men i okunniga eller lättrogna menniskors ögon antogo de utseende af öfvernaturliga uppenbarelser, af verkliga trollerier. Genom dem blef ock i månget sinne helt och hållet nedrifven den dam, medelst hvilken dåtidens rationalism tillbakahållit de flesta yttringarna af mystisk sinnesstämning. Länge kufvad, frambröt nu denna våldsamt och i många olika rigtningar och former, sällan dock såsom verklig religion, utan i stället såsom vantro och vidskepelse; — t. ex. drömtyderi, skattsökeri, nummerpunkterarekonst, andeskåderi, o. s. v. Sluga bedragare skaffade sig kunskap om några animal-magnetismens krafter, med användande af hvilka de sedermera uppträdde såsom undergörare och trollkarlar samt tillockade sig penningar af en okunnig och kortsynt menighet, ej sällan också af högt uppsatta till och med furstliga personer. Det var också nu och på detta sätt, som den beryktade Cagliostro uppträdde vid flere Europas hof, hvilka han lyckades länge nog bedraga. Villfarelserna, vidskepelsen och bedrägerierna vunno en fart och spridning, som man nu för tiden knappt kan föreställa sig, och som då för tiden hos alla klarsynta och sansade personer väckte förvåning, oro och harm.

Flere bland dessa undergörare satte sig i förbindelse med och åberopade swedenborgianismen

för att af dess andeskåderi hemta stöd för sina egna anspråk på öfvernaturligt vetande och öfvernaturliga krafter. Åberopandet af sådana hade på 1770-talet blifvit gäckadt och förkastadt; på 1780-talet deremot blef det af många gilladt och begagnadt. Detta omslag inom det allmänna tänkesättet bidrog mycket till återupplifvande och utspridande af Nya Kyrkans lära. Vi skola framställa dennas öden, serskildt för hvart och ett af de länder, inom hvilka den vunnit betydligare insteg.

I Stor-Britannien började detta redan 1773 och genom en aktningsvärd prestman i Manchester vid namn Clowes. Denne begynte omfatta och predika Nya Kyrkans lära och lyckades att i flere städer bilda swedenborgska sällskap och föreningar. På samma sätt men något sednare eller omkring 1782 framträdde i London en boktryckare vid namn Hindmarsh, en person, föga kunnig, men tilltagsen och i vissa fall skicklig nog, hvarföre han ock rönte någon framgång. Han stiftade 1783 ett serskildt teosofiskt sällskap till studerande och utgifvande af Swedenborgs skrifter, och man upprättade en egen kyrka, i hvilken söndagliga gudstjenster höllos och serskild trosbekännelse upplästes. Frampå 1780-talet tog saken så mycken fart, att till och med swedenborgska kyrkomöten höllos. Men snart uppkommo splittringar till följe af oenighet mellan sjelfva ledarne. Dertill bidrog ock Swedenborgs undantags-ursäkter för osedligt lefnadssätt, ty till följe af dylika satser hade inom den eljest för stilla och hedrande vandel berömda sekten inritat sig många oordningar och ett klandervärdt sjelfsvåld. Oaktadt dessa och många andra strider har dock i England swedenborgianismen fortlefvat som egen kyrka, likväl utan att kunna i antal och anseende mäta sig med andra dervarande sekter, t. ex. qväkare, anabaptister eller metodister. Också har den under sista åren icke kunnat berömma sig af någon

betydlig tillväxt. År 1866 räknade den i hela riket blott 3,605 medlemmar, fördelade på 55 församlingar, deraf i Irland och Wales ingen, i Skottland 3, i London 4, men ensamt i York- och Lancashire 26. I London har den likväl år 1875 haft ett serskildt sällskap för utbredande af Swedenborgs lära inom såväl Stor-Britannien som andra länder.

Med utflyttande nybyggare blef den öfverförd till Englands kolonier och i synnerhet till Nordamerika. Omkring 1866 räknade man i dervarande fristater 74[1]) församlingar med tillsammans 3,700 medlemmar. Antalet är ej stort, men många bland dessa sednare måtte vara mycket nitiska och mycket rika; ty de hafva med betydlig kostnad sändt till Sverge ombud för att der samla och låta afskrifva allt, som flutit ur Swedenborgs penna; och de hafva 1875 begynt att i en prydlig upplaga utgifva en mängd sådana, ofta ganska obetydliga skrifvelser. De amerikanska swedenborgarne underhålla ock för sina åsigters främjande serskilda tidningar. Men också bland dem råder oenighet, och sekten är af många ogillad äfven derföre, att den icke velat deltaga i striden för negerslafveriets afskaffande[2]).

I Frankrike, Italien, Holland, Danmark och Ryssland har swedenborgianismen icke vunnit någon betydligare mängd anhängare; ej heller i Tyskland, ehuru inom detta land en och annan ifrigt talat för densamma och för dess stiftare. Här och der äfven i andra verldsdelar lära några swedenborgska församlingar finnas.

---

[1]) Enligt en annan uppgift 82.

[2]) Ofvanstående uppgifter om swedenborgianismen i England och Nordamerika m. m. äro hemtade ur *W. Whites* stora verk: Emanuel Swedenborg, his life and writings, 2 delar, tryckt 1867. Antalet af swedenborgare torde likväl i båda landen vara större än det, som blifvit formligen uppgifvet.

Och nu till swedenborgianismen inom vårt eget fädernesland!

Till följe af svenskarnas obenägenhet för dunkel och mysticism har nämnde lära hittills icke lyckats bland dem vinna något synnerligt insteg. Det har till och med varit endast samtidigt och i sammanhang med andra tillfälliga och sjukliga rörelser inom det allmänna tänkesättet, som till hennes införande några märkbarare försök kunnat göras. Tre sådana hafva blifvit anställda; nämligen omkring 1786, 1812 och 1874. Hvart bland dem är af kultur-historisk betydelse och förtjent af närmare kännedom; vi börja med rörelsen på 1780-talet.

I Sverge liksom i det öfriga Europa sysselsatte man sig på 1770-talet föga med Swedenborg och hans lära, och när tidningarna någon gång vidrörde dessa ämnen, skedde det vanligtvis till förlöjligande af både personen och saken. Man finner väl, att 1776 hade ofvannämnde Beijer utarbetat en swedenborgisk katekes. Någon fart mägtade likväl den nya läran icke taga förr än på 1780-talet, och blott i sammanhang med de nyss omtalade besynnerliga åsigter, hvilka blefvo här, liksom i det öfriga Europa, utspridda af en mängd sig så kallande undergörare, magnetisörer, drömtydare, alkemister m. fl. År 1783 utgafs en Oneiromanti, d. v. s. en skrift om konsten att tyda drömmar, och hvilken för sådant ändamål begagnade korrespondensläror, liknande Swedenborgs. År 1786 blef i Stockholm af Nya Kyrkans anhängare bildadt ett så kalladt exegetiskt och filantropiskt sällskap, hvars medlemmar sägas någon gång hafva stigit till ett antal af 200, och bland sig räknat också Höpken[1] (?), en gång sjelfva prins Karl. Det tillegnade en bland sina skrifter åt konung Gustaf den tredje och yttrade dervid följande ord: *bland*

[1]) Se sidd. 53, 231.

de välsignelser, som upphöja E. K. M:s regering tillhör ovedersägligen främsta rummet den nya gudomliga uppenbarelse, som Herren af sin outsägliga barmhertighet behagat meddela menniskoslägtet genom en af E. K. M:s undersåtare, framlidne Emanuel Swedenborg. Sällskapet skall till och med hafva lofvat konungen sitt understöd, ifall han å sin sida lemnade sällskapet sitt beskydd. Det utgaf i öfversättning några Swedenborgs skrifter och lofvade ytterligare flere band deraf. Tillika underhöll det år 1787 en serskild tidskrift, kallad *Samlingar för filantroper*, hvilken för det mesta var fylld med uppsatser om och af Swedenborg. Till utländska lärda sällskaper och utmärkta vetenskapsmän skickades exemplar af såväl denna tidskrift som af andra sällskapets uppsatser, och tillika kallelsebref att som ledamöter deltaga i försöken att genom utbredande af Swedenborgs lära bereda menniskoslägtets förädling och frälsning. Andan i dessa skrifter öfverensstämde med Swedenborgs af oss redan beskrifna åsigter. Sällskapet var med undransvärd godtrogenhet öfvertygadt om verkligheten af hvarje hans uppgift, hans uppenbarelse, och drog fördenskull ej heller i betänkande att på fullaste allvar upprepa äfven hans mest motbjudande och vidunderliga berättelser.

Bredvid och samtidigt med dessa herrar framstodo några samvetslösa äfventyrare; personer hvilka i sina läror godtyckligt sammanblandade swedenborgianism, alkemi och flere föregifna s. k. hemliga kunskaper, och hvilka genom slugt tillställda taskspelerier inbillade en okunnig och lättrogen menighet, att de kunde upptäcka förborgade ting, framkalla andar, uttyda drömmar o. s. v. Att egentliga swedenborgare deltagit i dessa bedrägliga tillställningar, derpå finnes intet bevis. Men deras lära blef, som nämndt är, till stöd af besagde undergörare åberopad och till följe af sitt andeskåderi

ej alltid utan skäl med deras förehafvanden hopblandad. Nämnde undergörare anställde emellertid en mängd möten, under hvilka de visade sina s. k. öfvernaturliga kunskaper och tillockade sig derigenom mycket penningar, samt utspridde öfvertro och vidskepelse inom både medel- och lägre klasser, också inom de högre, de allra högsta. Medlemmar af sjelfva konungahuset läto sig till allehanda löjliga uppträden och vidskepliga försök lockas af några bedragare, en Biörnram, en Ulfvenklou m. fl., ungefär på samma sätt, som de utrikes hofven genom Cagliostro. Sjelfva Gustaf den tredje blef till en tid missledd. Han lät swedenborgska läror för sig predikas. Han besökte en mamsell Arvidson för att låta spå sig i kaffe, och vid nattliga sammanträden dels i sina egna rum, dels i för sådant ändamål öppnade kyrkor lät han tillställa hemlighetsfulla andebesvärjningar och tyckes hafva trott på verkligheten af de syner, som då genom taskspelare-konster och bedrägerier framgycklades. Än ifrigare var hans bror, prins Karl, hvilken ganska djupt inveckladе sig i dessa sällskaper samt deltog i och trodde på många deras tillställningar. Ej få personer inom de högre samhällsklasserna och några prester, dels svärmare dels lycksökare, deltogo i de besynnerliga upptågen. Det tycktes, som skulle öfvertro och vidskepelse komma att bemägtiga sig svenska folket i alla dess samhällsklasser.

Lugna och klarseende personer blefvo vid dessa företeelser mycket missnöjda och tillika mycket nedslagna. Utsigterna voro ock betänkliga nog. Det var nämligen icke lätt ej heller just rådligt att med kraft uppträda mot villfarelser, som hystes och hyllades af massorna och tillika af sjelfva konungahuset. *Mundus vult decipi*[1])

---

[1]) Verlden vill bedragas.

hördes ock en och annan utbrista. Gjörwell ogillade visserligen Nya Kyrkans läror, och i sina tidningar vidrörde han under ifrågavarande år 1780 till 1790, högst sällan swedenborgianismen. Men att kraftigt uppträda mot densamma och tillika mot den öfriga mer och mer kringgripande vidskepelsen och mot det fräcka charlataneriet, det ville eller vågade han icke. I främsta rummet hade det visserligen ålegat statskyrkans presterskap att öppet motarbeta både irrlärorna, vidskepelsen och bedrägeriet; men ej heller inom detta stånd fanns någon person, som vågade ett så djerft steg. Den glade och qvicke Envallson hade dock mod dertill. Han skref och ett teatersällskap uppförde 1782 ett skådespel, kalladt *Nya sekten*, hvilket begabbade några härmed likartade svärmerier, men förmådde dock icke hejda den i sådan rigtning framilande tidsandan.

De, som slutligen och med afgörande framgång inläto sig i den hotande striden, voro två bland Sverges utmärktaste män, Johan Henrik Kellgren och Nils v. Rosenstein. Mägtigt drifna af kärlek till sanning och fädernesland, beslöto de uppträda till försvar för ljuset och till kamp mot de framhvälfvande töckenmassorna. Det var vid den unga och snillrika fru Lenngrens tebord, som dessa herrar med henne och några liktänkande vänner samtalade om sådana ämnen och lifvade hvarandra till den ärofulla bragden. Redan under åren 1782—1786 hade ock Kellgren i sin tidning Stockholmsposten gång efter annan varnande talat mot de vidskepliga och förmörkande lärorna. Men under loppet af år 1786 lyckades dock Swedenborgs lärjungar stifta sitt ofvannämnde sällskap och började således formligen och öppet utbreda hans lära. Då rustade sig ock Kellgren och hans vänner till en mer afgörande strid. I Stockholmsposten för den 2 Jan. 1787 tillkännagafs, att ett annat säll-

skap blifvit bildadt under namn af *Sällskapet Pro Sensu Communi*, d. v. s. *Sällskapet För Sundt Förnuft.* Det swedenborgska hade till högtidsdag valt den 1 November, dåvarande kronprinsens födelsedag. Sällskapet Pro Sensu Communi valde till sin den 29 Augusti, Johan Lockes födelsedag, och detta under förklarande, att *denne filosof varit den förnuftigaste man, jorden burit.* Målet för sällskapets verksamhet beskrefs på ungefär följande sätt. *I en tid, då inbillning och känsla ryckt till sig tyglarna från förnuftet, och då man förvexlar ursinne och fallandesot med snille, raseri med styrka, tankedunkel med tankedjup, och när man i stället för vetenskapliga undersökningar tillgriper gissningar, och sedermera i stället för gissningarna drömmar, och när vantron sjunkit ned ända till fånighet; — då är det både nyttigt och nödvändigt, att ett samfund framträder, som med sanningens frimodighet försvarar förnuftets ära, upprättar dess anseende, tvingar dess affällingar till sansning och blygd, samt återför menniskoslägtet till den gräns af rätt och sannt, utom hvilken allt är förvillelse och förnedring.* I nästa tidningsnummer framlades ytterligare sällskapets grundsatser, bland hvilka några må här införas, såsom ytterligare prof på andan i det hela. *Vår samtid*, hette det, *torde blifva en gåta för kommande slägter. Aldrig såg man sanningens ljus sprida en klarare och renare dag; men aldrig lättrogenhet, vidskepelse och villor djupare förnedra menniskorna. — Medeltidens barbari var på långt när hvarken så nesligt eller farligt. Det var ett foster af okunnigheten och skulle med den försvinna. Det var sofvande, man då för tiden hade sina drömmar; nu rasar man vaken.* — Eller: *det förargar oss att höra klokt och hederligt folk nöjas med att blott skratta åt de bedragare eller narrar, som i vår tid framträda, dessa guldmakare, swedenborgianer, andeskådare,*

skattsökare, nummerpunkterare m. fl. Sådana äfventyrare må visserligen sjelfva tro, hvad dem lyster. Men när de söka utbreda satser, som förnedra menniskoslägtet och förmörka förnuftet, då böra de mötas icke blott med skämtets utan ock allvarets vapen. Om regeringen icke gifver sig tid dertill, bör dock »hvar braf karl» sjelf säga dem sanningen. — Eller: *ordensceremonier voro fordom ett medel att dölja kunskaper, som man egde; nu att förespegla kunskaper, som man icke eger. Nämn oss en stor ordensvurm, som ej tillika varit en liten menniska.* En hvar visste, att konung Gustaf och än mer prins Karl sysselsatte sig med guldmakeri, andeskåderi och skattsökeri m. m. och att de voro mycket begifna på ordnar och ordensceremonier. För att uttala ofvannämnda satser fordrades derför ej litet mod; i synnerhet hos en Kellgren, en Rosenstein, bland hvilka den förre hufvudsakligen lefde af den pensjon, konungen lät åt honom utbetala, och den sednare var lärare för konungens son, kronprinsen. Men de vågade försöket, vare det sagdt till deras ära; och derjemnte till konungens, att han icke deröfver visade något missnöje. I själ och hjerta hyste han ock mer benägenhet för deras åsigter, än för andra sidans.

Till följe af denna det kellgrenska sällskapets utmaning, uppstod nu en lång och häftig skriftvexling, hvilken fördes i Stockholmsposten; ty Kellgren lemnade i denna sin tidning rum äfven för motståndarnes uppsatser, så att allmänheten fick på ett ställe inhemta båda sidornas skäl. Den vigtigaste bland alla dessa skrifter lästes i tidningsnumret för den 4 Oktober 1787. Det var Kellgrens bekanta skaldestycke: »*Man eger ej snille, för det man är galen*». I första hälften af detsamma begabbade han ofvannämnde gängse svärmerier och bedrägerier. Men eggad af harm öfver

det falska och landsförderfliga i deras rigtning, utbrast han längre fram i samma skaldestycke med följande ord:

»*Men lemnom skämtets udd, för svagt dess vapen är*»! och han tillgrep derför också allvarets och tillade:

O Manhem! lika nämndt af gammalt mannavett,
Som gammalt mannamod, o säg, hvar skall du hamna
Ur dessa villors djup? — Ett år och ännu ett,
Och Bältet skall med blygd ett vidsträckt dårhus famna.

Från dårskap är all last; all dygd af ljuset är.
Ett brott mot vettets bud är brott mot majestätet,
Mot menskans majestät och ditt, regent! ty lär,
Der fanatismen går, går upproret i fjätet!

Förlåt mig sanningen, min kung! förlåt den dygd,
Som häfver skaldens bröst, som lyfter fria själar,
Som eldad för ditt lof skall se med lika blygd
Din spira sträckas ut till dårar som till trälar.

Men I, som bindelen på deras ögon laggt,
Anförare! hvad är den lön, I efterleten?
Jag ser det! Ryktbarhet! allt lyder då din magt,
Och dåren, dåren sjelf vill nå odödligheten.

Välan den väntar er, oss väntar i dess famn
Den lagerkrans, som mig, den tistel, som er kröner.
Hör det o efterverld! jag offrar deras namn,
Till åtlöje för dig och dina söners söner.

Dagarna derefter följde i samma tidning en rad anmärkningar[1]), som med klarhet och kraft

[1]) Man vet ej rätt, om de äro skrifna af Rosenstein eller Kellgren. Böttiger håller det sednare för troligast. I dessa anmärkningar erkännes Swedenborgs vetenskapliga förtjenster; ehuru Kellgren i sjelfva skaldestycket med ensidig anledning af de 27 sista årens andeskåderier kallade Swedenborg *helt rätt och slätt en fåne.*

försvarade och vidare utvecklade skaldestyckets innehåll och tillika framdrog bevis på de skälmstycken och taskspelerier, medelst hvilka nämnde äfventyrare och s. k. trollkarlar bedragit allmänheten och tillika på de vidunderligheter, det swedenborgska sällskapet lärde. Skaldestycket och dess förklaringar väckte omätligt uppseende genom sina sanningar, sitt syftemål, sitt snille och ej minst genom sitt mod; och det är väl i synnerhet detta uppträde, denna skämtets och allvarets högtidsfest, som Tegnér åsyftade, då han skref de bekanta raderna:

»*När Kellgrens snille slog de stora slagen,*
De blixtrande, för sanning, rätt och vett,
I skämt och allvar, hur det flög för dagen
Kring land och rike, och en hvar betagen
Sprang upp och undrade, att han ej förr det sett.

Andra sidan sökte visserligen försvara sig, men utan framgång. På Kellgrens sida trädde genast den sjelftänkande allmänheten, och som vanligt efterföljde snart de eftersägande hoparna. Från alla håll hördes jublande bifallsrop, och en bland tidningarna innehöll ett Kellgren tillegnadt skaldestycke, i hvilket lästes följande uppmaning:

Släck ej din eld, du ädla bröst!
Din eld för vett och smak för dygds och sannings ära!
Bemanna dig och höj din röst!
— — — — — — — — —
Din kallelse det är. Ack följ den stark och glad!
Tack för hvart ord, för hvarje rad,
Hvart äkta skämt ur snillets källa! o. s. v.

År 1789 höll ock Nils v. Rosenstein sitt bekanta tal *Om Upplysningen*, i hvilket han med värma, allvar och kraft uppträdde till försvar för

ljus och förnuft och till strid mot vidskepelse och svärmerier. Denna skrift blef länge en slags katekes, en trosbekännelse för hela den bildade allmänheten. Det uppväxande slägtet leddes ock till sådana tänkesätt, och 1798 såg man den unge skalden Franzén i en bland sina sånger klaga öfver den tidsanda, som hyllade en Cagliostro och Swedenborg; båda namnen införda bredvid hvarandra i en och samma rad. — Ej heller i främmande land, utom England och Nordamerika, rönte swedenborgska sällskapet någon betydligare framgång. Vi minnas, huru det till flere utrikes lärda samfund och utmärkta skriftställare sände sina böcker och tillika kallelsebref att som ledamöter deltaga i sällskapets arbeten. Svaren blefvo stundom rätt kärfva. Klopstock afsade sig genast förtroendet. *Ingen*, skref han, *skall mägta förnedra mig till antagande och utspridande af sådana läror, som edra äro, mina herrar.* Wieland svarade genom en i hans tidskrift införd recensjon öfver sällskapets både uppsatser och kallelsebref. Der lästes: *när ett sällskap af Swedenborgs lärjungar med yttersta djerfhet utgifva denne på eget och sällsamt sätt förryckte, men onekligen förryckte mans syner, såsom en ny gudomlig uppenbarelse; — när de med största allvar och ifver söka utbreda sin sekt, och dervid begagna vår tids olyckliga benägenhet att omfatta föregifna hemliga och öfvernaturliga kunskaper; — när de med förakt tala om de naturliga vetenskaperna, men utropa alstren af sin andliga Don Quixote's och mästares vanvett såsom högst förträffliga; — när de oförsynt utgifva sig och sina anhängare såsom medlemmar af Herrens församling, men utskrika förnuftets talmän såsom helvetets ombud; — när de göra allt möjligt för att hindra upplysningens utbredande och söka i forntidens barbariska mörker nedsänka hela vår framtid; — då måste en hvar uppträda*

till försvar för sanningens och mensklighetens heliga sak. Som utgifvare af en tidning, har jag derföre ansett mig böra varna för dessa läror, samt uppmana kloka och rättänkande män att efter förmåga motarbeta och således söka omöjliggöra åtminstone detta nya utbrott af den i menniskornas hufvud nu för tiden jäsande dårskaps-massan Ungefär på samma sätt yttrade sig flere Tysklands· lärda tidningar.

Mot detta alltjemnt växande och af dylika män uttalade tänkesätt kämpade väl det i Stockholm varande swedenborgska sällskapet till en tid, men med ständigt aftagande krafter. Just dess försvar påskyndade stundom dess fall. T. ex. år 1789 utkom en Nya Kyrkans skrift, i hvilken berättades, huru Swedenborg under sina sista dagar uttalat den profetia, att år 1810 skulle hedendomen upphöra, judarna omvändas och Palestina af de kristna eröfras, och att den 20 Mars 1880 skulle den elementariska verldens undergång inträffa, hvilka spådomar väckte allmänt åtlöje. Det swedenborgska sällskapet sjelft blef dessutom inom kort splittradt genom oenighet mellan ledarna och mägtade snart ej längre underhålla någon tryckt utan blott en skrifven tidning, hvilken sändes fram och åter bland medlemmarna. Dertill kommo finska kriget 1788—1790, statshvälfningen i Sverge 1789 och den i Frankrike 1789—1793, hvilka storartade händelser ryckte till sig allmänhetens uppmärksamhet, så att den swedenborgska tvisten föll i glömska. Ett försök att under ändradt namn upprätthålla sällskapet misslyckades, och hela förbundet tyckes under loppet af 1790-talet hafva blifvit upplöst. Nya Kyrkan, och kanske i synnerhet dess rationalistiska läror, räknade väl äfven sedermera bland sina vänner en och annan något framstående man och i synnerhet flere prester i Westergötland, men i allmänhet minskades mer

och mer antalet af dess bekännare, och på detta sätt slutades första större försöket att inom Sverge utbreda swedenborgianismen.

Det andra anställdes under åren efter 1810 och af orsaker och på sätt, som följer.

Det adertonde århundradet, det så kallade upplysningens tidehvarf, hade i hög grad utmärkt sig genom stora och förvånande upptäkter inom alla det menskliga vetandets områden och tillika genom den värma, det nit, den kraft, hvarmed dess vetenskapliga hjeltar kämpade för ljusets, rättvisans och frihetens seger öfver fordna tiders mörker, fördomar och förtryck. Under sin djerfva framfart på denna i många fall nya bana, hade dock samma tidsanda sjelf stundom råkat in på vådliga villovägar. Äfven flere dess i sig sjelfva sanna och ädla grundsatser hade i synnerhet under den stora franska revolutionen blifvit i många fall missförstådda, misstydda och missbrukade och på sådant sätt föranledt en mängd vilda och blodiga uppträden; så förfärliga, att de tycktes upphäfva all mensklig samhällsordning, tillintetgöra all mensklig lycka. I förskräckelse häröfver glömde mången skilja missbruket från bruket, utan tog för afgjordt, att revolutionens ohyggligheter voro omedelbara och oundvikliga följder af upplysnings-tidehvarfvets läror om folkens rättighet till ljus, frihet och sjelfstyrelse. Till följe af en sådan misstydning blefvo dessa i sig sjelfva både sanna och ädla åsigter mångenstädes betraktade med en feberaktig förskräckelse, ett glödande hat; och hos en ej ringa del af allmänheten alstrades och utbildade sig snart den öfvertygelse, att menniskoslägtets lugn och lycka kunde återvinnas och för framtiden betryggas endast och allenast derigenom, att man helt och hållet förkastade hela upplysnings-tidehvarfvet med alla dess åsigter och sträfvanden, och deremot i

religion, vetenskap, politik och samhällslif återvände till fordna tiders. ja till sjelfva medeltidens läror, inrättningar och förhållanden. Detta var grundtanken i den stora reaktion, som från franska revolutionens utbrott och sedermera under några årtionden i flere Europas länder utbildade och uppenbarade sig under de vexlande formerna och namnen af restaurations-politik, helig allians, nyromantik, fosforism, historisk skola m. fl. Redan omkring 1790 och vid första uppkomsten af denna reaktionära åsigt hade dess skefhet blifvit här i Sverige tydligen ådagalaggd af flere; t. ex. af Kellgren i skaldestycket *Ljusets Fiender* och af Rosenstein i talet *Om Upplysningen.* Franska revolutionens fortfarande ohyggligheter och den följaktligen fortfarande och växande skrämseln och reaktionen skaffade sig dock slutligen äfven inom vårt fädernesland många till och med litterära anhängare. Detta skedde förnämligast genom några i Uppsala omkring 1810 studerande ynglingar och unga män, som voro utmärkte genom snille och i synnerhet genom liflig inbillningskraft och varm känsla[1]). Den förra, inbillningskraften, tjusades af fantasirikedomen och den brokiga färgprakten i åtskilliga fordna tiders företeelser, bilder och åsigter; — den sednare, känslan, likaså genom några hos reaktionen framstående drag, som talade för varmare gudsfruktan, renare sedlighet och tryggare samhällslif. Mången ädelsinnad och varmhjertad yngling hänfördes af dessa reaktionens ljusa, men förbisåg dess mörka, dess olycksbådande sidor, och omfattade följaktligen det hela af den stora europeiska reaktionens läror med den fastaste öfvertygelse om deras sanning, och med den fastaste tro på deras försäkran, att

---

[1]) Vi utmärka denna reaktionära skola i dess helhet med namn af *Fosforister;* ehuru några dess förnämsta medlemmar icke personligen deltagit i tidskriften Fosforos.

endast genom ofvanbeskrifna återgång kunde menniskoslägtets väl främjas och betryggas. Med samma uppригtigt välmenande ifver, som på 1700-talet upplysnings-tidehvarfvets snillen kämpade mot flere den föregående tidens fördomar, åsigter och inrättningar; — med samma uppригtigt välmenande ifver kämpade nu på 1800-talet reaktionens snillen mot upplysnings-tidehvarfvets åsigter och sökte i strid mot dem göra den äldre tidens, till och med medeltidens läror omigen gällande. Fosforismen begynte derföre med häftighet tala mot folkskolor, mot tidningar, mot tryckfrihet, mot religionsfrihet, mot friare statsförfattningar och mot läran om såväl folkets suveränitet som samhällsfördraget; ja på sätt och vis mot sjelfva sunda förnuftet; — och att i stället ifra för trycktvång, för religionstvång, för ståndsrepresentation, för skråinrättningar, för oumbärligheten af ärftligt adelskap och af dess och preseståndets serskilda representations-rätt m. m.[1]). Dessa läror voro just sådana hörn- och grundstenar, på hvilka man sedermera kunde uppföra en tanke- och statsbyggnad, tjenlig för inhysande af fordna tiders nu återuppkallade spökgestalter, despotism, trostvång, skråtvång, kastskillnad; och som förnämsta medlet till dessa ändamåls vinnande yrkade man oupphörligt och ifrigt på svenska allmogens qvarhållande i okunnighet och mörker; och man påstod till och med att *all folkundervisning innefattades i religionsundervisningen, hvilken hörde till presterna*, och att *den bonde, som lärde sig mer, han lärde på att bli skälm;* — allt detta i likhet och sammanhang med den stora reaktion, som vid den tiden genomgick en betydlig del af Europa.

Framträdandet af sådana läror, och det under 19:e århundradet, väckte förvåning, ovilja och harm

[1]) Denna högst märkliga företeelse i vår kultur-historia finnes utförligare beskrifven i Bidrag till Sverges Litteratur-Historia af And. Fryxell.

hos en stor del af den föregående bildningens målsmän, serdeles inom högskolorna, Svenska Akademien och den fria pressen. Grundliga motsägelser och häftigt motstånd spordes ock öfverallt. Men flere den nya skolans ledare utgåfvo sånger, hvilka genom sin skönhet hänförde allmänheten; — och skrifter, hvilka med snille och lärdom framlade till försvar för de reaktionära lärorna alla skäl, som kunde uppfinnas. Dessa ledare sjelfva voro dessutom utmärkta icke blott genom snille, arbetsamhet och lärdom, utan ock genom sina rena och ädla personligheter, hvilken omständighet jemnte det brinnande nitet gaf mycken vigt åt deras ord. Sådana personliga företeelser i förening å ena sidan med den från all slags frihet afskrämda tidsandan, och å den andra med reaktionens nyss antydda ljussidor voro i denna strid mägtigt ingripande faktorer. Följden blef ock, att oaktadt sina många och motbjudande reaktionära grundsatser, fick fosforismen en ej ringa skara anhängare i synnerhet inom det uppväxande, oerfarna slägtet; naturligtvis också bland sådana äldre personer, som leddes af lycksökeri eller af sin egen benägenhet för dylika åsigter. Det tycktes verkligen ofta nog, som skulle dessa sednare, utspridda från landets mest besökta högskola, komma att för framtiden göra sig gällande i både religion, vetenskap, politik och samhällslif. Den dystra dager, i hvilken dessa återgångs-försök blefvo af många och i synnerhet af det något äldre och mer frisinnade slägtet betraktade, har Tegnér tecknat med följande rader.

Här spökar tidens ande kring och blåser
All merg ur benen, släcker tankens ljus
I hjernans kamrar, der blir mörkt och öde,
Och hjertats friska källor sina ut.
Ur medeltidens graf han stigit upp,
En hotande, en olycksalig vålnad

Med blod i händerna och vanvett i
Det skumma ögat. Akten er! han breder
Sin svarta jesuiterkåpa snart
Utöfver jorden. Nordens stjerna släcks,
Och trollen skratta i den hemska natten[1].

Troligt är, att Tegnér nu, liksom Kellgren 1787, sett den hotande reaktionsfaran genom förstorings-glaset af sin poetiska inbillningskraft. Men hon var ej heller liten, och en hvar, som minnes dessa tider, kan intyga höjden af den ovilja, hvarmed det äldre slägtet och ej få bland det yngre betraktade de fosforistiska tidstecknen och trodde sig i dem se ett inbrytande nytt medeltids-mörker.

Då och mot dessa hotande förebud framstod Tegnér på samma sätt, som Kellgren på 1780-talet. Det finnes äfven i enskildheterna mycken likhet mellan båda dessa uppträden. Kellgren skref år 1787, och vi upprepa gerna än en gång de herrliga orden:

O Manhem! lika nämndt af gammalt mannavett
Som gammalt mannamod; o! säg, hvar skall du hamna
Ur dessa villors djup? — Ett år och ännu ett,
Och Bältet skall med blygd ett vidsträckt dårhus famna.

Likaså Tegnér 1817. Han uttalade sin harm öfver reaktionens obskurantism och öfver försöken att införa den hos oss: *oss nordens barn, med den klara himlen öfver oss och den väldiga skarpt begränsade naturen omkring oss*[2]*;* — hos oss, om hvilkas land skalden kunde med stolthet och skäl sjunga:

— — — der klappade i fordna dar
Ett fritt och väldigt hjerta uti Norden.

[1]) *Tegnér.* Saml. skrifter. **4.** 12. [2]) *Tegnér.* **5.** 20.

Som Sveas himmel var dess tanke klar,
Från bergens höjd dess skarpa ögonpar
Såg genom himlarna och öfver jorden[1]).

Kellgren förutsåg och förutsade 1787 i jublande fröjd ljusets slutliga seger; likaså Tegnér, då han 1820 sjöng:

Men nordanvinden är ej död ännu;
Jag hör på afstånd slagen af dess vingar.
Han fläktar smittan bort från berg och dalar
Och sopar stjernehvalfvet rent igen,
Och nordens sinnen klarna med dess himmel[2]).

Kellgren inpreglade, att man borde icke blott *skratta* åt förvillelsen, utan ock med allvar bekämpa den; likså förklarade Tegnér, att ingen seger vinnes endast genom *skrattsalvor.* Kellgren stiftade, för utkämpandet af sin strid, förbundet *Pro Sensu Communi;* Tegnér för sin strid på samma sätt de så kallade *Neutrernas parti.* Kellgren begagnade Stockholmsposten till organ för sällskapet Pro Sensu Communi; likaså blef samma tidning organ äfven för Neutrerna. Kellgren uppmanade sin samtids ädlare män att modigt uppträda mot de förvillande lärorna; likaså gjorde Tegnér, och vände sig i ty fall serskildt till Leopold med följande uppmaning:

Vak upp Virginias sångare, vak upp!
Du ljusets, färgernas och lifvets man!
I tretti år Du stridt med blanka vapen
För smak och språk och sång och vett i Norden.
I deras namn jag kallar Dig i dag.
Hvi slumrar deras riddersman? Hvi hvilar
Hans goda svärd? Se fienden är när,
Och stormar rasande och lyfter strafflöst

---

[1]) *Tegnér.* 4. 14. [2]) *Tegnér.* 3. 163.

De fräcka händerna mot helgedomen.
Skall den förstöras? Skall ett dårhus stiga
Upp ur dess grus?[1])

Kellgren icke blott uppmanade andra till strid; han ställde sig sjelf personligen i de kämpandes främsta led; så gjorde ock Tegnér genom sina dikter *Nyårsnatten*, *Polarresan*, *Sången öfver Elof Tegnér*, och i synnerhet genom sina två uppsatser *Jubeltalet 1817 och Epilogen vid magister-promotionen 1820*. Det var i synnerhet genom sistnämnde två af snille och allvar genomglödgade skrifter, som han besegrade och bortjagade fosforismens reaktionära läror; liksom han genom *Axel*, *Nattvardsbarnen* och *Frithiof* öfverglänste och fördunklade dess poesi. I båda fallen förestafvade han den renare och högre uppfattning, som sedermera under flere årtionden ledde det allmänna tänkesättet. De flesta bland fosforismens anhängare, mognande till klarare insigt, gjorde sjelfva sina affall och öfvergingo mer och mer till än den ena, än den andra af de högre och friare åsigter, de tillförene bekämpat. Karl Johans regering understödde ock inrättandet af folkskolor och införandet af vexelundervisnings-metoden, ehuru båda blifvit af fosforisterna motarbetade och gäckade. En opartisk efterverld skall också erkänna, hvad man nu gerna förtiger, nämligen att Stockholms frisinnade tidningar under ledning af Wallmark, Johansson, Hierta och Dalman hade stor andel i den ärorika bragden att hafva från vårt fädernesland tillbakavisat de reaktionära töcken-gestalterna.

Bland dessa hade äfven swedenborgianismen visat sig. På 1780-talet var det ett häftigt men snart öfvergående vindkast af svärmeri eller charlataneri, som bidrog till dess återupplifvande. Efter 1810 skedde detta i sammanhang med en mägtig,

---

[1]) *Tegnér.* 4. 14.

långvarig och omfattande passad-vind i det allmänna tänkesättet, nämligen den stora europeiska reaktionen och genom dess svenska målsmän, fosforisterna. Redan 1814 infördes i deras Poetiska Kalender en sonett, i hvilken den beryktade andeskådaren förklarades vara en *hierofant, som såg det, som var, är och blifver, och på hvars hjessa keruber fäste en myrtenkrans,* o. s. v., och kort derefter försäkrades, att *bland alla teologiska författare var Swedenborg förmodligen den, som klarast uppfattat kristendomen*[1]. Fosforisterna klandrade äfven Kellgrens uppträdande 1787 mot Swedenborg, och icke blott obilligheten af att kalla denne *för helt rätt och slätt en fåne,* utan ock det hela af besagde åtgerd; hvaremot Swedenborgs många fel och vidunderligheter med tystnad förbigingos. Ännu så sent som 1841 förklarades[2], att *Swedenborg var en sinnebild af det innerligaste, det förträffligaste, som ur den skandinaviska nordens sköte kan framgå. (!)* Den åsigt, ledarne sålunda förestafvat, blef af den öfriga fosforist-skaran efterstafvad, och man fick sedermera ofta nog läsa ensidigt försvar och beröm för den Nya Kyrkans stiftare och lära. Denna sednares då för tiden fåtaliga anhängare, hvilka förut hållit sig tillbaka, fattade nu mod och utgåfvo af sin mästares skrifter den ena öfversättningen efter den andra. Det tycktes verkligen, som till följe af fosforisternas lofsånger och i sammanhang med deras reaktion och obskurantism swedenborgianismen skulle vinna betydligt insteg i allmänna tänkesättet.

Men också mot denna sida af deras åsigt uppträdde Tegnér och förklarade bestämdt, att Swedenborg visserligen borde betraktas som en *historisk märkvärdighet,* men ingalunda *som en mönsterbild till efterföljd och beundran.* B. E. Malmström

---

[1]) *Literat. Tidn.* 1814. s. 294.
[2]) *Siare och Skalder.* 1. 58.

ställde sig sedermera på samma sida, och sökte mot fosforisterna försvara eller förklara Kellgrens uppförande. Härtill kom svenska folklynnets obenägenhet mot mysticism och dunkel; — likaså fosforismens egna svagheter, hvilka nedsatte vigten af deras loford öfver swedenborgianismen; — ytterligare felen och ofullständigheten i deras framställning af samma lära[1]). Sådana dennas beståndsdelar, som kunnat tilltala en mägtig del af då rådande tänkesätt, nämligen hans rationalism och republikanism, blefvo, såsom stridande mot fosforismens egna åsigter, förbigångna, förtegade. Lärans tredje beståndsdel, andeskåderiet, hvilken kunnat tilltala vissa mysticismens radikala anhängare, ville eller vågade man ej heller bestämdt åberopa än mindre loforda. Fosforismen framlade således efter Swedenborg endast en sammanställning af några allmänna och sväfvande dels filosofiska dels teosofiska fraser om verldens uppkomst, om förhållandet mellan Gud och menniskor, om kärleken, skönheten, oskulden o. s. v., detta, och ingenting annat. Bilden blef följaktligen i hög grad obestämd, sväfvande och ofullständig[2]) och

[1]) *Siare och Skalder.* **1.** 35—227.

[2]) Ofvan omtalade af Atterbom författade teckning (*Siare och Skalder.* **1.** 35—227) har blifvit beprisad som »förträfflig». Mot allmängilltigheten af detta omdöme måste vi dock bestämdt protestera. Uppsatsen är verkligen förträfflig; nämligen såsom ett med skicklighet gjordt försök att upphöja Swedenborg genom att framdraga och försköna dagrarna i hans skrifter, men förtiga och undangömma dess skuggor, och i synnerhet de otaliga om sinnesrubbning vittnande dragen. Dessa hade dock tvifvels-utan bort ingå eller åtminstone bestämdt antydas och erkännas i hvarje åt Swedenborgs minne egnad uppsats, hvilken, om ock företrädesvis afseende enskilda sidor i dennes system, likväl uppgifver sig vilja framställa mannen *i ny och rigtig dager.* (*Siare och Skalder.* **1.** 38). Nedanstående för Swedenborg mycket utmärkande drag äro dock i nämnde karakteristik mer eller mindre förtegade, undangömda.

1:o. *Den tydligt framträdande rationalismen* samt de bittra anfallen mot Paulus, mot Luther och mot några den augsburgiska

kunde lätt sammanblandas, lätt sammansmälta med andra likartade filosofemer. En sådan bild, genom författarens poetiska snille ordnad och

---

bekännelsens dogmer. Denna sin skyddlings åsigt har den då för tiden ortodoxe Atterbom öfverhalkat med en blott i förbigående framkastad anmärkning om dess afvikelse från kyrkans, och för öfrigt med den frasen, att i Swedenborgs behandling af *treenigheten, af Paulus och af Luther finnes ej den djuptänkthet, han i så mycket annat ådagalaggt* (*Siare och Skalder.* 1. 47).

2:o. *Den tydligt och öfver allt framträdande republikanismen.* Om denna sin skyddlings åsigt har den starkt rojalistiske Atterbom icke ett ord. I stället har han utmålat Swedenborgs helvetesandar på ett sätt, som pekar på de liberala läror och tidningsskrifvare, mot hvilka Atterbom sjelf kämpade.

3:o. *Ursäkterna, i vissa fall försvaret, för osedlighet inom både ogifta och gifta ståndet.* Denna skyddlingens svaga sida har den sedligt rene Atterbom öfverhalkat så lätt, att läsaren ej anar verkliga förhållandet; — och likväl är besagde konkubinatslära framlaggd i skriften om äktenskaplig kärlek; just den, ur hvilken Atterbom hemtat flere bland de vackra drag, med hvilka han smyckat Swedenborgs minne.

4:o. *Korrespondens-lärans och andeskåderiets orimligheter och vidunderliga fantasifoster.* Af dessa för skyddlingen högst ofördelaktiga beståndsdelar har Atterbom icke anfört ett enda talande prof; utan lemnat läsaren i okunnighet om deras tillvaro. Och icke det blott. Han har t. o. m. beprisat nämnde skrifter för *logisk reda, konseqvens, symmetri* (*Siare och Skalder.* 1. 45); och utgifvit de swedenborgska orimligheterna för blott *»sällsamheter»* (S. st. 1. 39) och han har upprepade gånger tillerkänt Swedenborg den öfvernaturliga förmågan att *se det, som var, är och blir* (S. st. 1. 34 och *Poet. Kalender* 1814).

Det är af flere skäl vi ansett oss i både historiskt och medborgerligt hänseende förpligtade att, som här skett, öppet protestera mot besagde teckning. Den är i flere och högst vigtiga fall stridande mot sanningen. Den bidrager ock, liksom en hop andra fosforismens läror, till spridande och underhållande af oklara, villseledande och t. o. m. vidskepliga åsigter. Den kastar dessutom ofórtjent skugga öfver Kellgrens och N. v. Rosensteins uppträdande 1787, hvilket dock är ett bland de vackrare dragen i vår historia, och för hvilket dessa herrar förtjena icke tadel, utan svenska folkets varma och fortfarande tacksamhet. Vår protest har vändt och måst vända sig omedelbart mot den i många fall älsklige skalden och förtjenstfulle skriftställaren Atterbom. Men det är just han, som först förestafvat och sedermera genom sin autoritet upprätthållit ifrågavarande origtiga och förvillande uppfattning af Swedenborgs personlighet och lära.

utstyrd, kunde väl väcka förtjusning hos många och blifva i allmänna ordalag prisad; men för att på allvar antagas som sanning och trosbekännelse, dertill var den alltför vacklande, obestämd och innehållslös. Den vann ej heller åt swedenborgianismen något större antal verkliga bekännare, och de omkring 1820 utgifna swedenborgska skrifterna, och bland annat en började svensk öfversättning af Arcana Coelestia, blefvo för det mesta liggande osålda. Swedenborgianismen har visserligen äfven sedermera haft åtskilliga spridda anhängare, hvilka också utgifvit flere ströskrifter. Något större inflytande på allmänna tänkesättet har den likväl icke mägtat utöfva, och på detta sätt slutade den andra, den fosforistiskt-swedenborgska rörelsen.

Samtidigt eller något efter dessa uppträden började man, så in- som utrikes, fästa uppmärksamhet vid Swedenborgs äldre och vetenskapliga verksamhet, hvars förtjenster varit glömda eller af hans andeskåderi fördunklade. Nu blefvo de åter i ljuset framdragna, den ena efter den andra. De kastade visserligen ej ringa glans öfver äldre delen af hans skriftställare-verksamhet[1]). Men de flesta verkliga vetenskapsmän, som gjort honom denna rättvisa, hafva å andra sidan undvikit hvarje yttrande till fördel för hans korrespondenslära och andeskåderi.

Tredje försöket till swedenborgianismens utbredande inom vårt fädernesland började år 1874, och äfven denna gång samtidigt med många på det andliga området förefallande rörelser, baptistiska, herrnhutiska, katolska, metodistiska m. fl., stundom också nu i mycket reaktionär anda. Hvad rigtning och framgång försöket denna gång kommer att erhålla, skall framtiden visa.

---

[1]) Se sidd. 161—163.

En återblick öfver swedenborgianismens öden gifver anledning till åtskilliga betraktelser.

Lärans nu öfver 100 år fortgående tillvaro ådagalägger, att det i mennisko-naturen finnas vissa, ehuru ej många strängar, som densamma anslagit; — och tillika, att det finnes menniskor, ehuru ej många, som äro födda med så allsidigt swedenborgska anlag, att de vilja och mägta omfatta hans lära i dess helhet. Märkas bör dock, att bland sådana allsidiga anhängare knappt funnits en enda vetenskapsman, som varit utmärkt, icke blott för snille och lärdom, utan ock för skarpsinne, lugn och besinning; — likaså, att samma lära nu, efter 100 års tillvaro och oaktadt många och ifriga ansträngningar, icke mägtat vinna mer än omkring 8- kanske 10—12,000 bekännare [1]). Antalet blifver troligtvis i framtiden än mindre. Ju mer källskrifterna för Swedenborgs korrespondens-lära och andeskåderi komma till den stora allmänhetens kännedom, desto mer skall samma allmänhet finna, att dylika vidunderligheter stå i skarp motsats till all verklig kristendom och till allt sundt mennisko-förnuft. Sednare tiders fullvuxna rationalism skall ej heller finna sig tillfredsställd af Swedenborgs i den rigtningen blott halfgångna och ofta af irrationella bihang besvärade åsigter. I korthet sagdt: tiden har vuxit ifrån hans så väl mysticism som rationalism. Ju klarare den vetenskapliga sanningens strålar komma att belysa dessa föremål, desto mer skall ock antalet minskas af dem, som i hans andeskåderier se gudomliga uppenbarelser och i honom sjelf en gudasänd profet och religions-stiftare.

---

[1]) Se sidd. 216, 217.

NAMNLISTA.

T.

